

sosyolojikbağlam

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam dergisi

ISSN: 2757-5942

August / Ağustos 2025

Volume / Cilt: 6

Issue / Sayı: 2

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam
dergisi

Sosyolojik Bağlam, Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yılda üç kez elektronik ortamda yayımlanan, açık erişimli, uluslararası hakemli ve online bir dergidir.

Sociological Context is an open access and international peer reviewed online journal that is published triannually in April, August, and December electronically.

Ağustos, 2025

Cilt: 6, Sayı: 2

August, 2025

Volume: 6, Issue: 2

Yazışma Adresi/ Correspondence Address

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü 07058 Kampüs

Antalya / Türkiye

Tel: +90 242 227 44 00 / 3337

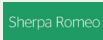
Elektronik posta/e-mail:

dergi@sosyolojikbaglam.org

Web: www.sosyolojikbaglam.org

Sosyolojik Bağlam'da yayımlanmış olan tüm metinler, fikri mülkiyet ve telif hakları mevzuatı esas alınarak, ticari olmayan amaçlar doğrultusunda, atfı yapılarak kullanılabilir; ticari kullanım için yazarlardan izin alınmalıdır. Yazarlara ait içeriklerinin tamamı Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND) ile lisanslanmaktadır. Creative Commons'ın işaret ettiği çerçeve *Sosyolojik Bağlam* tarafından da benimsenmektedir.

All the texts published in the *Journal of Sociological Context* can be used with reference for non-commercial purposes only, based on intellectual property and copyright legislation. For commercial use, permission must be obtained from the authors. All content is licensed under Creative Commons Attribution NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License (CC BY-NC-ND). The framework pointed out by Creative Commons is adopted by the *Journal of Sociological Context*.

ISSN: 2757-5942

<https://doi.org/10.52108/2757-5942>

www.sosyolojikbaglam.org

Dergi Yazı Kurulu/ Editorial Management Board

Baş Editör/ Editor-in-Chief

Prof. Suat KOLUKIRIK

Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of Sociology, Antalya, Türkiye

✉ suatkolukirik@akdeniz.edu.tr orcid.org/0000-0003-0399-666X

Baş Editör Yardımcısı/ Co-Editor-in-Chief

Assoc. Prof. Chiara PIOVANI

Department of Economics, College of Arts,
Humanities & Social Sciences,
University of Denver, Denver, CO, USA

✉ chiara.piovani@du.edu

orcid.org/0000-0001-8113-5094

Bilimsel Sekreteryası/ Scientific Secretariat

Dr. Elif ŞAHİN

Akdeniz University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Antalya, Türkiye

✉ elifgun@akdeniz.edu.tr

orcid.org/0000-0002-5916-7871

Metodoloji Editörü/ Methodology Editor

Prof. Gül AKTAŞ

Pamukkale University, Faculty of Science and Letters,
Department of Sociology, Denizli, Türkiye

✉ gaktas@pau.edu.tr

orcid.org/0000-0001-6424-4256

Kitap İnceleme Editörü/ Book Review Editor

Prof. Tuncay Ercan SEPETCİOĞLU

Adnan Menderes University, Nazilli Faculty of
Economics and Administrative Sciences, Political
Science and Public Administration, Aydın, Türkiye

✉ tesepetcioglu@adu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-9906-1529

Teknik Uzman/ Technical Specialist

Dr. Birtan BOZLU

Akdeniz University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Antalya, Türkiye

✉ birtanbozlu@akdeniz.edu.tr

orcid.org/0000-0002-8435-6842

Yönetici Editör/ Managing Editor

Prof. Nursel AYDINER AVŞAR

Akdeniz University, Serik Faculty of Business
Administration, Department of Economics and Finance,
Antalya, Türkiye

✉ nurselavsar@akdeniz.edu.tr

orcid.org/0000-0002-4228-9020

Editöryal İlişkiler Yöneticisi/ Editorial Operations Manager

Prof. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

Uludağ University, Bursa, Türkiye

✉ bgungormez@uludag.edu.tr

orcid.org/0000-0002-5088-9675

İstatistik Editörü/ Statistics Editor

Assoc. Prof. Kerem ÖZBEY

Artvin Çoruh University, Artvin, Türkiye

✉ ozbey-kerem@artvin.edu.tr

orcid.org/0000-0001-8824-359X

Tanıtım Yöneticisi/ Publicity Manager

Dr. Merve Suzan ILIK BİLBEN

Akdeniz University, Faculty of Letters,
Department of Sociology,
Antalya, Türkiye

✉ mervesuzanilik@akdeniz.edu.tr

orcid.org/0000-0003-3668-0848

İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor

Prof. Arda ARIKAN

Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of
English Language and Literature, Antalya, Türkiye

✉ ardaarikan@akdeniz.edu.tr

orcid.org/0000-0002-2727-1084

Editör Kurulu/ Editorial Board

Prof. Matias VERNENGO

Department of Economics, Bucknell University,
Lewisburg, PA, USA

✉ m.vernengo@bucknell.edu

orcid.org/0000-0003-4028-6800

Prof. Zeki DUMAN

Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Van, Türkiye

✉ zedu@yyu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-9369-9337

Prof. Fatma Özlem GÜZEL

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ ozlemguzel@akdeniz.edu.tr

orcid.org/0000-0003-0081-3530

Prof. Codrina RADA

Department of Economics, University of Utah, Salt
Lake City, UT, USA

✉ rada@economics.utah.edu

orcid.org/0000-0002-8333-8407

Prof. Talip KÜÇÜKCAN

Marmara University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Sociology, İstanbul, Türkiye

✉ talip.kucukcan@marmara.edu.tr

orcid.org/0000-0002-4544-3054

Assoc. Prof. Ezgi KAYA

Cardiff Business School, Cardiff University, Cardiff, UK

✉ kayae@cardiff.ac.uk

orcid.org/0000-0003-1909-2649

Alan Editörleri/ Section Editor

Prof. Ali ÖZTÜRK

Antalya Alaaddin Keykubat University, Antalya, Türkiye

✉ ali.ozturk@alanya.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-7810-3152

Prof. İslam CAN

Selçuk University, Konya, Türkiye

✉ islamcan@selcuk.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-5789-9104

Assoc. Prof. Muhammet FIRAT

Fırat University, Elazığ, Türkiye

✉ muhammetfirat@firat.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-2447-1427

Assoc. Prof. Çağdaş Ümit YAZGAN

Nevşehir Hacıbektas Veli University, Nevşehir, Türkiye

✉ cumityazgan@nevsehir.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-3290-4202

Assoc. Prof. Hakan GÜLERCE

Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, Türkiye

✉ hakangulerce@harran.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-3601-5725

Assoc. Prof. Gaye GÖKALP YILMAZ

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Burdur, Türkiye

✉ fgyilmaz@mehmetakif.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8150-1880

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Prof. Adem SAĞIR

Karabük University,

Karabük, Türkiye

✉ ademsagir@karabuk.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-0763-0518

Prof. Cahit GELEKÇİ

Hacettepe University, Ankara, Türkiye

✉ gelekci@hacettepe.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-2934-9014

Prof. Cevdet YILMAZ

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ cevdetyilmaz@sdu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-9433-6709

Prof. Dilek YEŞİLTUNA

Ege University, İzmir, Türkiye

✉ dilek.yesiltuna@ege.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-3499-3429

Prof. Emin ADAŞ

Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye

✉ eminadas@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-9360-5804

Prof. Güven DİNÇ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ gdinc@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-1974-4280

Prof. Halil Saim PARLADIR

İzmir Katip Çelebi University, İzmir, Türkiye

✉ halilsaim.parladir@ikcu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-7280-3457

Prof. Halime ÜNAL REŞİTOĞLU

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ankara, Türkiye

✉ hunal@ybu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-8463-3558

Prof. Hayati AKTAŞ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ hayatiaktas@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-8474-8590

Prof. Hayati BEŞİRLİ

Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye

✉ hayati.besirli@hbv.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-2051-2471

Prof. İbrahim Ertan EĞRİBEL

İstanbul University, İstanbul, Türkiye

✉ egribel@istanbul.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-1742-8006

Prof. Kadir CANATAN

İstanbul Sabahattin Zaim University, İstanbul, Türkiye

✉ kadir.canatan@izu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-2358-6051

Prof. Kadir TEMURÇİN

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ kaditemurcin@sdu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8726-3756

Prof. Kayhan DELİBAŞ

Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye

✉ kdelibas@adu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-5698-2846

Prof. Kenan ÇAĞAN

Samsun University, Samsun, Türkiye

✉ kenan.cagan@samsun.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-0593-7068

Prof. M. Nuri GÜLTEKİN

Gaziantep University, Gaziantep, Türkiye

✉ mngultekin@gantep.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-6735-1305

Prof. Mehmet ANIK

Bingöl University, Bingöl, Türkiye

✉ anik@bingol.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-6560-2470

Prof. Mehmet KARAKAŞ

Afyon Kocatepe University, Afyonkarahisar, Türkiye

✉ mkarakas@aku.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-7899-383X

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Prof. Metin KILIÇ

Düzce University, Düzce, Türkiye

✉ metinkilic@duzce.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-7384-0997

Prof. Metin ÖZKUL

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ mozkul@sdu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-2511-9780

Prof. Morad Moulai HADJ

University Mohamed Ben Ahmed, Oran 2- Algeria,
Oran, Algeria

✉ moulaihadj.morad@univ-oran2.dz

ORCID: orcid.org/0009-0000-4048-4976

Prof. Mustafa TALAS

Niğde Ömer Halis Demir University, Niğde, Türkiye

✉ mtalas@ohu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-0031-489X

Prof. Mustafa Kemal ŞAN

Sakarya University, Sakarya, Türkiye

✉ mksan@sakarya.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-3669-0766

Prof. Mustafa ŞEKER

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ mustafaseker@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-9323-7132

Prof. Nestor CASTRO

University of the Philippines Diliman: Quezon City,
National Capital Region, Philippines

✉ ntcastro1@up.edu.ph

ORCID: orcid.org/0000-0001-8478-4495

Prof. Nevin GÜNGÖR ERGAN

Hacettepe University, Ankara, Türkiye

✉ nevine@hacettepe.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-8673-9700

Prof. Ömer AYTAÇ

Fırat University, Elazığ, Türkiye

✉ oaytac@firat.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-5435-7107

Prof. Ramazan YELKEN

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Ankara, Türkiye

✉ ryelken@ybu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-0081-3530

Prof. Reşat AÇIKGÖZ

Selçuk University, Konya, Türkiye

✉ resat.acikgoz@selcuk.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-4621-2282

Prof. Sari HANAFI

American University of Beirut, Lebanon

✉ sh41@aub.edu.lb

ORCID: orcid.org/0000-0001-6953-6266

Prof. Serdar ÜNAL

Adnan Menderes University, Aydın, Türkiye

✉ serdarunal@adu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-2755-9456

Prof. Dr. Serkan Güzel

Pamukkale University, Denizli, Türkiye

✉ sguzel@pau.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-2918-0194

Prof. Sevinç GÜÇLÜ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ sguclu@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-3814-3918

Prof. Suvat PARİN

Van Yüzüncü Yıl University, Van, Türkiye

✉ sparin@yyu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-9833-7549

Prof. Süleyman İLHAN

Fırat University, Elazığ, Türkiye

✉ silhan@firat.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-6549-3462

Prof. Şeref ULUOCAK

Çanakkale 18 Mart University, Çanakkale, Türkiye

✉ uluocak@comu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8467-6950

Prof. Şevket ÖKTEN

Harran University, Şanlıurfa, Türkiye

✉ sevketocten@harran.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-8240-4911

Prof. Ümit AKÇA

Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

✉ umitakca@sdu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8986-5873

Prof. Vehbi BAYHAN

Bandırma Onyedli Eylül University, Balıkesir, Türkiye

✉ vehbi.bayhan@bandirma.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-3290-4202

Prof. Veysel BOZKURT

İstanbul University, İstanbul, Türkiye

✉ vbozkurt@istanbul.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-7623-3132

Prof. Yahya Mustafa KESKİN

Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu, Türkiye

✉ keskin_m3ibu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-0348-7972

Prof. Yıldız AKPOLAT

Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye

✉ yildiz.akpolat@deu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-5992-2558

Prof. Zafer DURDU

Mugla Sıtkı Koçman University, Faculty of Letters,
Department of Sociology, Mugla, Türkiye

✉ zaferdurdurdu@mu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-0573-9715

Danışma Kurulu/ Advisory Board

Prof. Zülküf KARA

Mardin Artuklu University, Mardin, Türkiye

✉ zulkuffkara@artuklu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-2809-7487

Assoc. Prof. Ahmet GÖKÇEN

Samsun University, Samsun, Türkiye

✉ ahmet.gokcen@samsun.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8150-1880

Assoc. Prof. Bengi YANIK İLHAN

Altınbaş University, İstanbul, Türkiye

✉ bengi.ilhan@altinbas.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-1578-8390

Assoc. Prof. Cenk BEYAZ

İstanbul Medeniyet University, İstanbul, Türkiye

✉ cenk.beyaz@medeniyet.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-5012-983

Assoc. Prof. Devrim ERTÜRK

Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye

✉ devrim.erturk@deu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-5131-1325

Assoc. Prof. Gökhan Veli KÖKTÜRK

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ gkokturk@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8453-4063

Assoc. Prof. Hamza KURTKAPAN

İstanbul University, İstanbul, Türkiye

✉ hamza.kurtkapan@iuc.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-9815-7337

Assoc. Prof. Hasan Hüseyin AYGÜL

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ hasanhuseyinaygul@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-0701-5067

Assoc. Prof. Kamil ŞAHİN

Kırıkkale University, Kırıkkale, Türkiye

✉ sahinkamil@kku.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8208-3916

Assoc. Prof. Lia TSULADZE

Tbilisi State University, Georgia

✉ l.tsuladze@css.ge

ORCID: orcid.org/0000-0001-9537-2218

Assoc. Prof. Lyuba SPASOVA

Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

✉ lspasova@bas.bg

ORCID: orcid.org/0000-0002-6263-6608

Assoc. Prof. Mehmet TAN

Siirt University, Siirt, Türkiye

✉ mehmet.tan@siirt.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-0398-9961

Assoc. Prof. Özge ZEYBEKOĞLU AKBAŞ

Akdeniz University, Antalya, Türkiye

✉ ozgezeybekoglu@akdeniz.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0003-0407-5774

Assoc. Prof. Yavuz ÇOBANOĞLU

Munzur University, Tunceli, Türkiye

✉ yavuzcobanoglu@munzur.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-9144-2389

Dr. Ahmed Ünal BOZYER

Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla, Türkiye

✉ ubozyer@mu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-8492-5099

Dr. Bushra BEEGOM R.K.

Kerala University, India

✉ bushrabeegom@keralaUniversity.ac.in

ORCID: orcid.org/0009-0002-2110-1874

Dr. Humaira AHMAD

University of Management and Technology, Lahore, Punjab, Pakistan

✉ humaira.ahmad@umt.edu.pk

ORCID: orcid.org/0000-0002-2686-8217

Dr. Mary Ellen TOFFLE

University of Messina, Italy

✉ maryellen.toffle@unime.it

ORCID: orcid.org/0000-0002-2210-5802

Hakem Kurulu

Sosyolojik Bağlam Dergisi, çift taraflı kör hakemlik süreci yürütür. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayımlanmamaktadır.

Referee Board

Journal of Sociological Context follows a double-blind peer-review process. Referee names are kept strictly confidential.

Dizinleme Bilgileri

Sosyolojik Bağlam Dergisi aşağıdaki indekslerde yer almaktadır:

DOAJ
Directory of Open Access Journals
(23.03.2024)

EBSCO
Central & Eastern European
Academic Source (07.01.2022)

EBSCO
Sociology Source Ultimate
(07.01.2022)

Abstracting and Indexing Services

Journal of Sociological Context is indexed in the following databases:

Dergimiz Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında olmak üzere yılda üç kez elektronik ortamda yayımlanmaktadır. Yazarların her türlü sorumluluğu yazarlara aittir. Yazı sahiplerine telif ücreti ödenmez, makale yayımlamak için ücret talep edilmez.

Our journal is published electronically for three times a year in April- August-December. Authors are responsible for the content of their articles. No royalty is paid to, and no fee is requested from the authors.

Etik İlkeler ve Yayın Politikası

Sosyolojik Bağlam'da uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Bu doğrultuda uygulanan süreçler, yazarların ve yazarları destekleyen kurumların çalışmalarının kalitesine doğrudan yansımaktadır. Hakemli çalışmalar bilimsel yöntemi somutlaştıran ve destekleyen çalışmalardır. Bu noktada sürecin bütün paydaşlarının (yazarlar, okuyucular ve araştırmacılar, yayıncı, hakemler ve editörler) etik ilkelere yönelik standartlara uyması önem taşımaktadır. Dergimiz, yayın etiği kapsamında tüm paydaşların etik sorumlulukları taşıması beklenmektedir.

Etik Olmayan Bir Durumla Karşılaşırsanız:

Dergimizde yukarıda bahsedilen etik sorumluluklar ve dışında etik olmayan bir davranış veya içerikle karşılaşırsanız lütfen dergi@sosyolojikbaglam.org adresine e-posta yoluyla bildiriniz.

Ethical Issues and Editorial Policy

Publishing processes applied in the Sociological Context are the basis for the development and distribution of information in an impartial and respectful manner. The processes applied in this direction directly reflect the quality of the work of the authors and the institutions that support the authors. Peer-reviewed studies are studies that embody and support the scientific method. At this point, it is important that all stakeholders of the process (authors, readers and researchers, publishers, referees and editors) comply with the standards of ethical principles. Our journal is expected to bear ethical responsibilities from all stakeholders within the scope of publication ethics.

If You Encounter an Unethical Situation:

If you encounter any unethical behavior or content other than the above-mentioned ethical responsibilities in our journal, please report it to dergi@sosyolojikbaglam.org via e-mail.

Yazarlara Notlar

Gönderilen makaleler derginin amaç ve kapsamına uygun olmalıdır.

Orijinal, yayımlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmayan, her bir yazar tarafından içeriği ve gönderimi onaylanmış yazılar değerlendirmeye kabul edilir.

Yayımlanması için gönderilen çalışmalar, akademik yazım kurallarına uygun, Türkçe veya İngilizce dillerinden biri ile hazırlanmış olması gerekir. Gerekli görülmesi halinde diğer dillerden de makale kabul edilebilir.

Yüksek lisans ve doktora öğrencileri danışmanları ile birlikte (ilk yazar öğrenci – ikinci yazar danışman öğretim üyesi) kaleme aldıkları çalışmaları dergiye gönderebilirler.

Notes for Contributors

Submitted manuscripts should be in line with the aims and scope of the journal.

Only those manuscripts that are original, have not been published previously or are not currently under consideration for publication elsewhere, and whose content and submission are approved by every individual author will be taken into consideration.

The works submitted for publication must be prepared in accordance with the academic spelling rules in either Turkish or English. If deemed necessary, manuscripts in other languages may also be accepted.

Master's and doctoral students can submit their studies co-written with their supervisors (student as the first author – supervisor faculty member as the second author).

Aynı yazarın aynı yayın döneminde sadece bir makalesi işleme alınabilmekte ve hakemlerden geçerse yayımlanabilmektedir.

Makale yayınlanmak üzere dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

Telif Hakkı Anlaşması Formu mavi renkli kalemle imzalanıp PDF olarak sisteme yüklenmelidir. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurulabilir. Ancak, tüm imzaların mavi renkli kalemle atılması ve tek PDF olarak birleştirilip sisteme yüklenmesi gereklidir.

Dergiye gönderilecek olan yazıların yazar tarafından intihal (benzerlik) oranı raporu alınmalı ve yazı ile birlikte gönderilmelidir. Çalışmanın yayınlanması için benzerlik oranı % 20'den fazla olmamalıdır. Gönderilen yazıların benzerlik oranı dergimiz tarafından da Turnitin programı ile taranmaktadır.

Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez.

Etik Kurul onayı gerektiren makaleler için Etik Kurul onayı alınmalı ve bu onay (kurul adı, tarih ve numarası) makalenin ilk sayfasında ve yöntem bölümünde belirtilmelidir. <https://trdizin.gov.tr/about#applicationAndCriteria>

Makale önerileri dergimizin web sayfası üzerinden Makale Şablonu indirilerek hazırlanmalıdır.

Derginin tüm giderleri Yayıncı tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücretle tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Dipnot, Alıntı ve Referanslar: Dergide referans sistemi olarak ISNAD 2. Edisyon (Dipnotlu) kullanılmaktadır: isnadsistemi.org.

Telif Hakkı Politikası: Dergimize değerlendirilmek üzere gönderilen makaleler, daha önce herhangi bir ortamda yayınlanmamış veya herhangi bir yayın ortamına yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

Yazarlar SBD'de yayınlanan çalışmalarının telif hakkına ve tüm ticari haklarına sahiptirler. Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilmez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND) lisansı, üçüncü tarafların orijinal çalışmaya uygun şekilde atıfta bulunarak materyali yalnızca ticari olmayan amaçlarla paylaşmasına izin verir. Materyalin uyarlanması ve değiştirilmesine izin verilmez.

Yazarlar, CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanan makalelerine ait PDF dosyaları, kendi kurumsal arşivleri ile başka makale platformlarına yükleyebilirler.

Only one manuscript of the same author can be processed and, if accepted by the reviewers, published in the same publication period.

After the manuscript is submitted to the journal for publication, none of the authors' names can be removed from the list of authors, nor a new name can be added as an author, without the written consent of all authors, and the order of authors cannot be changed.

The Copyright Agreement Form must be signed with a blue pen and uploaded to the system as a PDF. The form can be filled out as separate copies by authors from different institutions. However, all signatures must be signed with a blue pen and combined as a SINGLE PDF and uploaded to the system.

A plagiarism (similarity) report for the manuscript should also be submitted along with the manuscript. The similarity rate should not exceed 20% for the publication of the study. The submitted manuscripts will also be screened for similarity by our journal using the Turnitin software.

The opinions expressed in the manuscripts published in the journal are those of their authors and the authors bear all legal responsibility for their manuscripts. No copyright fee is paid to the authors for the published manuscripts.

For manuscripts that require Ethics Committee approval, Ethics Committee approval must be obtained and this approval (committee name, date and number) should be indicated on the first page and in the method section of the article. <https://trdizin.gov.tr/about#applicationAndCriteria>

Article proposals should be prepared by downloading the article template from our journal's website.

All expenses of the journal are covered by the Publisher. Article processing or publication are free of charge. No submission fee or article processing fee is charged for the manuscripts submitted to the journal or accepted for publication.

Footnotes, Citation, and References: *Journal of Sociological Context* follows ISNAD 2nd Edition (with footnotes) as the referencing guide. For more information: isnadsistemi.org.

Copyright Policy: Manuscripts submitted to our journal should not have been previously published or submitted for publication in any medium.

The authors retain the copyright and all commercial rights to their works published in JSC. Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND) license allows third parties to share the material for non-commercial purposes only, and only as long as attribution is given to the original work. The material cannot be adapted or modified.

Authors may upload their manuscripts published under the CC BY-NC-ND 4.0 license as PDF files to their institutional repositories and other platforms.

Amaç ve Kapsam

Sosyolojik Bağlam; toplumsal olay ve olguları irdeleyen ve özgün nitelikteki konuları ele alan araştırmaları ve makaleleri yayımlayan, disiplinlerarası, açık erişimli ve uluslararası hakemli online bir dergidir. Editöryal çalışmalar hariç yayımlanan tüm makaleler çift taraflı kör akran değerlendirmesi sürecine tabidir. İnterdisipliner bir yaklaşımla, bilimsel niteliklere sahip çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimler alanındaki bilgi birikimine katkıda bulunmak temel hedeftir. Yayın hayatına 1 Aralık 2020 tarihi itibarıyla başlayan dergimiz, Nisan, Ağustos ve Aralık aylarında yılda üç sayı olarak yayımlanır.

Dergiye yayımlanması için gönderilen çalışmaların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekmektedir. Kitap halinde yayımlanmamış sempozyum bildirilerinin kabulü bu durumun belirtilmesi şartıyla mümkündür. Yazılar, makale şablonu formatına uygun olarak gönderilmelidir aksi halde yazılar değerlendirilmeye alınmaz. Derginin yayım dili Türkçe ve İngilizcedir. Gerekli görülmesi halinde diğer dillerden de makale kabul edilebilir.

Sosyolojik Bağlam, sosyal problemlerin irdelenmesi ve çözümünde geniş ölçekli bir katılmanın önemine vurgu yaparak toplumsal olgu ve süreçleri dikkate alan araştırmacıları, akademisyenleri ve uygulayıcıları uluslararası platformda bir araya getirme amacı taşıyan süreli ve disiplinlerarası bir yayın organıdır. Dergide küresel, bölgesel ve yerel düzeydeki gelişmeleri, süreçleri ve problemleri ele alan, tartışan, sorgulayan, tetkik eden, teorik, yöntemsel, uygulamalı ve tarihsel olarak üretilmiş olan özgün makaleler, araştırma notları, çeviri metinler ve kitap kritikleri yayımlanır.

Açık Erişim Politikası: *Sosyolojik Bağlam* Dergisi, bilginin global değişimini artırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğurabilmek amacıyla içeriğinin sürekli ve ücretsiz olarak kullanımı için açık erişim sağlar. Bu bağlamda dergide yayınlanan tüm yazılar <https://sosyolojikbaglam.org/tum-sayilar/> adresinden erişime açıktır.

Bu çerçevede, *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin açık erişim tanımı çerçevesinde ve bilimsel etik ve kurallara uygun olarak atf yapılması şartıyla, dergide yayınlanan hakem değerlendirmesinden geçmiş bilimsel literatürün, internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilmesini, okunabilmesini, indirilebilmesini, kopyalanabilmesini, dağıtılabilmesini, basılabilmesini, taranabilmesini, tam metinlere bağlantı verilebilmesini, dizinlenebilmesini, yazılıma veri olarak aktarılabilmesini ve her türlü yasal amaç için kullanılabilmesini kabul eder. (<http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>). *Sosyolojik Bağlam Dergisi* Budapeşte Açık Erişim Deklarasyonu'nu imzalamıştır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* atf verilerini Initiative for Open Citations I4OC aracılığıyla açmayı seçmiştir.

Makale İşleme Ücreti: *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, yazarlardan veya herhangi bir üçüncü şahıstan yayın için ücret talep etmez. Hem makale gönderme işleme hizmetleri hem de makale yayınlama hizmetleri ücretsizdir. Herhangi bir gizli maliyet yoktur.

Aims & Scope

Journal of Sociological Context is an interdisciplinary, open access, and international peer reviewed online journal that publishes research and articles examining social events and phenomena and focusing on original issues. All manuscripts, except editorial articles, will undergo a double-blind peer review process. With an interdisciplinary approach, the fundamental goal is to contribute to the field of social sciences by publishing scientifically sound studies. Our journal, which was launched on December 1, 2020, is published triannually in April, August, and December.

Manuscripts submitted for publication must not have been previously published elsewhere. Submission of symposium papers that have not been published in a book is possible with the condition that this is stated. Manuscripts will not be considered for evaluation unless they are submitted in the form of the article template. The publication language is either Turkish or English. In exceptional cases, manuscripts in other languages may be accepted.

Journal of Sociological Context is an interdisciplinary periodical that aims to bring together researchers, academics, and practitioners who take social phenomena and processes into consideration by emphasizing the importance of large-scale participation in the investigation and solution of social problems. The journal publishes original articles, research notes, translated texts, and book reviews developed with a theoretical, methodological, applied, or historical approach discussing, questioning, examining global, regional, and local developments, processes, and problems.

Open Access Policy: *Journal of Sociological Context* provides open access for the continuous and free use of its content with the aim of increasing the global exchange of information and yielding beneficial results for humanity. Thus, all the manuscripts published by the journal is available at: <https://sosyolojikbaglam.org/archive/>

In this framework, *Journal of Sociological Context* accepts, within the Open Access definition of the Budapest Open Access Initiative and on condition that proper citation of references are provided in accordance with scientific ethics and rules, that the peer-reviewed and published scientific literature can be accessed, read, downloaded, copied, distributed, printed, scanned, linked to the full texts, indexed, transmitted as data to software, and used for any legal purposes via internet without any financial, legal and technical obstacles. (<http://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-recommendations>). *Journal of Sociological Context* has signed the Budapest Open Access Initiative. *Journal of Sociological Context* has chosen to open up citation data through the Initiative for Open Citations I4OC.

Article Processing Charge: *Journal of Sociological Context* does not charge authors or any third party for publication. Submission, processing, and publishing services and are free of charge. There are no hidden costs whatsoever.

Yayın Etiği İlkeleri

Yayın Etiği, daha yüksek editöryal işleme standartları oluşturmak için yazarlar, hakemler ve yayıncılar adına dürüstlük konusunda ısrar eden bir öz-düzenleme mekanizması olarak tanımlanabilir. Yayın için etik standartlar, yüksek kaliteli bilimsel yayınları, halkın bilimsel bulgulara güvenini ve insanların fikirlerine itibar edilmesini sağlamak için mevcuttur.

Hakemli çalışmalar, bilimsel yöntemi destekleyen ve hayata geçiren çalışmalardır. Bu noktada yayın sürecine dahil olan tüm tarafların (yazarlar, okuyucular ve araştırmacılar, yayıncı, hakemler ve editörler) etik ilkelere uyması büyük önem taşımaktadır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, araştırma ve yayın etiği konusunda ulusal ve uluslararası standartlara bağlıdır. Basın Kanunu, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ne uymaktadır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ) ve Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) tarafından yayınlanan Uluslararası Etik Yayıncılık İlkeleri'ni benimsemiştir. Ayrıca Türkiye Editörler Çalıştay Kararlarına da uymayı taahhüt eder.

Bilimsel Suistimal İddiaları-Şüpheleri: Bilimsel suistimalin farklı tanımları vardır. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* büyük yayın etiği kurumları tarafından oluşturulan rehberliği takip ederken bu sorunları vaka bazında ele alıyoruz. Editör, etik ihlalden şüphelenirse veya bir ihlal iddiası olursa harekete geçmekle yükümlüdür. Bu görev hem yayınlanmış hem de yayınlanmamış makaleleri kapsar. Editör, olası suistimallerle ilgili endişeleri dile getiren makaleleri basitçe reddetmemelidir. Etik olarak iddia edilen davaları takip etmekle yükümlüdür. Editör, uygun olduğunda COPE akış şemalarını izlemelidir. Editörler, öncelikle görevi kötüye kullandığından şüphelenilen kişilerden bir yanıt istemelidir. Yanıttan memnun kalmazlarsa, ilgili işverenlerden veya kurumdan araştırma yapmasını istemelidir. Editör, iddia edilen suistimalle ilgili uygun bir soruşturmanın yürütülmesini sağlamak için tüm makul çabayı göstermelidir; bu olmazsa, editör soruna bir çözüm bulmak için ısrar etmek için tüm makul girişimleri yapmalıdır. Bu zahmetli ama önemli bir görevdir.

Sosyolojik Bağlam Dergisi COPE'un Başarılı Bir Yazı İşleri için Etik Araç Setine uyar. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* editörleri; intihal, alıntı manipülasyonu, veri tahrifatı, veri uydurması ve diğer araştırma suistimalinin meydana geldiği makalelerin yayınlanmasını önlemek için tedbir alacaktır. Hiçbir durumda *Sosyolojik Bağlam Dergisi* veya editörleri bu tür bir suistimalin gerçekleşmesine bilerek izin vermeyecektir. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* editörleri, dergilerinde yayınlanan bir makaleyle ilgili herhangi bir araştırma suistimali iddiasından haberdar olmaları durumunda, iddialarla ilgili olarak COPE'un yönergelerini izleyeceklerdir. Hakemler, araştırma veya yayının suistimalinden şüphelendiklerinde durumu Editöre iletmelidir. Editör, COPE tavsiyelerine uyarak gerekli işlemleri yürütmekle görevlidir.

Principles of Publication Ethics

Publication Ethics can be defined as a self-regulation mechanism that insists on honesty on behalf of authors, reviewers, and publishers to establish higher standards of editorial handling. Ethical standards for publication exist to ensure high-quality scientific publications, public confidence in scientific findings, and respect for people's opinions.

Peer-reviewed studies are studies that support and implement a scientific method. At this point, it is of great importance that all parties involved in the publication process (authors, readers and researchers, the publisher, reviewers, and editors) follow ethical principles. *Journal of Sociological Context* adheres to national and international standards in research and publication ethics. It complies with the Press Law, the Intellectual and Artistic Works Law, and the Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive. *Journal of Sociological Context* has adopted the International Ethical Publishing Principles published by the Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ) and Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) It also undertakes to comply with the Decisions of the Türkiye Editors' Workshop.

Allegations-Suspects of Scientific Misconduct:

Scientific misconduct has different definitions. We address these issues on a case-by-case basis, while following the guidance established by the major editorial ethics institutions. If the editor suspects an ethical violation or if there is an alleged violation, they are obliged to take action. This task covers both published and unpublished manuscripts. The editor should not simply reject manuscripts that raise concerns about potential misconduct. Ethically, they are obliged to follow the alleged lawsuits. The editor should follow the COPE flowcharts where appropriate. Editors should first seek a response from anyone suspected of misconduct. If they are not satisfied with the answer, they should ask the relevant employers or institution to investigate. The editor should use all reasonable efforts to ensure that an appropriate investigation into the alleged misconduct is carried out; if this does not happen, the editor should make all reasonable attempts to persist in finding a solution to the problem. This is an arduous but important task.

Journal of Sociological Context adheres to COPE's Ethics Toolkit for a Successful Editorial. Editors of the *Journal of Sociological Context* will take action to prevent the publication of manuscripts in which plagiarism, citation manipulation, data tampering, data fabrication, or other research misconduct is detected. In no event will *Journal of Sociological Context* or its editors knowingly allow such misuse to occur. If the editors of *Journal of Sociological Context* become aware of any allegations of research misconduct related to a manuscript published in their journal, they will follow COPE's guidelines regarding the allegations. Reviewers should notify the Editor when they suspect research or publication misconduct. The editor is responsible for carrying out the necessary actions by following the COPE recommendations.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Toplumsal Cinsiyetin Kesişiminde Göç ve Doğurganlık: Suriyeli Sığınmacı Kadınlar Üzerine Nitel Bir İnceleme

Migration and Fertility at the Intersection of Gender: A Qualitative Study on Syrian Refugee Women

İbrahim Aksakal 185-212

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Examination of Social and Economic Factors Affecting Agricultural Development in Bamyan Province, Afghanistan

Afganistan'ın Bamyan İlinde Tarımsal Kalkınmayı Etkileyen Sosyal ve Ekonomik Faktörlerin İncelenmesi

Ramazan Ahmadi 213-247

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Balinese Women, Gender, and Violence in Postmodern Bali

Postmodern Bali'de Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Balili Kadınlar

Ni Made Ari Yanti Putri Negara - I Ketut Ardhana - I Ketut Suardika - Ni Made Putri Ariyanti 248-262

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE:

Sosyal İçerme Bağlamında Engelli ve Eski Hükümlülerin İstihdamı: Elazığ Belediyesi Örneği

Employment of the Disabled and Ex-Convicts in the Context of Social Inclusion: The Case of Elazığ Municipality

Serkan Yılmaz - Beyzade Nadir Çetin 263-286

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

Türkiye'deki İç Göçlerin Kırsal Alanla Devam Eden Bağları Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Continuing Ties between Internal Migration in Türkiye and Rural Areas

Cenk Beyaz 287-305

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

Biyopolitika, Arzu ve Direniş: Jean Genet'in Hırsızın Günlüğü İsimli Romanı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme

Biopolitics, Desire, and Resistance: A Sociological Evaluation on Jean Genet's The Thief's Journal

Kaan Yamaç - Füsün Kökalan Çımrın 306-332

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

Kalkınma ve Sürdürülebilir Kentler: Kültürel Aktarım Aracı Olarak Müzelerin Rolü

Development and Sustainable Cities: The Role of Museums as a Tool for Cultural Transmission

Nebiye Konuk Kandemir - Cansen Deniz Büke 333-355

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE:

Günümüz Dünyasında Bireyselleşmenin Din ve Aile Kurumu Üzerindeki Etkileri

The Sociology of Crisis - Structural Problems of Western-Centrism and Crisis

Tuba Aydoğdu - Kemaleddin Taş 356-380

Toplumsal Cinsiyetin Kesişiminde Göç ve Doğurganlık: Suriyeli Sığınmacı Kadınlar Üzerine Nitel Bir İnceleme

İbrahim Aksakal | 0000-0002-3367-3194 | ibrahim.aksakal@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum, Türkiye

 <https://ror.org/03je5c526>

Öz

Bu araştırma, Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı kadınların yüksek doğurganlık oranlarını belirleyen toplumsal, kültürel ve yapısal etkenleri toplumsal cinsiyet bakışıyla incelemektedir. 2018 yılı verilerine göre, Suriyeli kadınların toplam doğurganlık hızı 5,3 olarak kaydedilirken, bu oran Türkiye genelinde 1,99’dur. Bu dikkat çekici fark, göçmenlerin doğurganlık davranışlarının yalnızca bireysel seçimlerden değil; aynı zamanda dini inançlar, kültürel normlar, ataerkil toplumsal cinsiyet rolleri ve sağlık hizmetlerine erişimdeki engellerden etkilendiğini göstermektedir. Çalışma, Erzurum’da ikamet eden 24 evli Suriyeli bireyle (12 kadın, 12 erkek) yürütülen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Görüşmeler, kadın ve erkeklerin doğurganlığa dair deneyimlerini karşılaştırmalı biçimde değerlendirme fırsatı sunmuştur. Elde edilen veriler, yüksek doğurganlık eğilimlerinin dini ve kültürel değerlerle meşrulaştırıldığını, kadın kimliğinin büyük ölçüde annelik üzerinden inşa edildiğini ve modern doğum kontrol yöntemlerine dair bilgi eksikliği ile güven sorunlarının yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma, “zorunlu annelik kültürü”, “ataerkil doğurganlık yükü” ve “gizli direniş stratejileri” gibi kavramlaştırmalar aracılığıyla göçmen kadın doğurganlığına yönelik özgün bir kuramsal çerçeve sunmakta ve sosyal politika geliştirme süreçlerine katkı sağlayabilecek çok boyutlu öneriler getirmektedir.

Anahtar Kelimeler

Suriyeli Sığınmacılar, Göçmen Doğurganlığı, Toplumsal Cinsiyet, Üreme Normları, Beden Politikaları

Atıf Bilgisi

Aksakal, İbrahim. “Toplumsal Cinsiyetin Kesişiminde Göç ve Doğurganlık: Suriyeli Sığınmacı Kadınlar Üzerine Nitel Bir İnceleme”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 6/2 (Ağustos 2025), 185-212.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.1>

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi	11.06.2025
Kabul Tarihi	24.07.2025
Yayın Tarihi	15.08.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu makale, 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılarda Yüksek doğurganlığı Etkileyen Temel Faktörler" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 22.04.2025 tarih ve 140 sayılı karar ile etik beyan alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Migration and Fertility at the Intersection of Gender: A Qualitative Study on Syrian Refugee Women

İbrahim Aksakal | 0000-0002-3367-3194 | ✉ ibrahim.aksakal@atauni.edu.tr
Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Sociology, Erzurum, Türkiye

ROR <https://ror.org/03je5c526>

Abstract

This research examines the social, cultural, and structural factors that determine the high fertility rates of Syrian refugee women in Turkey from a gender perspective. According to 2018 data, the total fertility rate for Syrian women was recorded at 5.3, compared to 1.99 for the country as a whole. This striking difference demonstrates that the fertility behavior of these refugees is influenced not only by individual choices but also by religious beliefs, cultural norms, patriarchal gender roles, and barriers to accessing healthcare. The study is based on semi-structured in-depth interviews conducted with 24 married Syrian individuals (12 women, 12 men) residing in Erzurum. The interviews provided an opportunity to comparatively assess the fertility experiences of women and men. The data reveal that high fertility trends are legitimized by religious and cultural values, that women's identity is largely constructed through motherhood, and that lack of knowledge about modern contraceptive methods and trust issues are common. The research offers a unique theoretical framework for immigrant women's fertility through conceptualizations such as "forced motherhood culture," "patriarchal fertility burden," and "hidden resistance strategies," and offers multidimensional suggestions that can contribute to social policy development processes.

Keywords

Syrian Refugees, Migrant Fertility, Gender, Reproductive Norms, Biopolitics

Citation

Aksakal, İbrahim. "Migration and Fertility at the Intersection of Gender: A Qualitative Study on Syrian Refugee Women". *Journal of Sociological Context* 6/2 (August 2025), 185-212.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.1>

Article Information

Date of Submission	11.06.2025
Date of Acceptance	24.07.2025
Date of Publication	15.08.2025
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	This article is a partially modified and developed version of the paper titled "Main Factors Affecting High Fertility among Syrian Refugees in Turkey", which was presented orally at the 4th International Congress of Social Sciences but whose full text was not published. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Ethical approval was obtained from Atatürk University Social and Human Sciences Ethics Committee with decision number 140, dated 22.04.2025.
Similarity Check	Done - Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Doğurganlık düzeyi ve bu olguya ilişkin toplumsal algılar, farklı coğrafyalarda çeşitli sosyal, kültürel ve yapısal etkenlere bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Toplumların sosyoekonomik yapıları, toplumsal cinsiyet eşitliğinin düzeyi, bireylerin eğitim durumu, dini inançları, geleneksel normları ve sağlık hizmetlerine erişim olanakları doğurganlık davranışlarını şekillendirmede önemli rol oynar. Örneğin, kadınların işgücüne katılım oranı, modern doğum kontrol yöntemlerinin bilinirliği ya da ulaşılabilirliği ve kullanımı, evlilik yaşı, emzirme süresi gibi pek çok unsur doğurganlık kararlarını doğrudan veya dolaylı biçimde etkileyebilmektedir¹. Bunlara ek olarak, hükümetlerin nüfus politikaları, medya temsilleri, kanaat önderleri, dini liderlerin telkinleri ve diğer toplumsal söylemler de çiftlerin çocuk sayısı tercihlerinde belirleyici olabilmektedir. Dolayısıyla, doğurganlık olgusunu anlamak için mikro düzeydeki bireysel tercihler kadar, makro düzeydeki kültürel değerler, normatif sistemler ve yapısal koşullar doğum oranlarının anlaşılması açısından birlikte incelenmelidir.

Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacıların büyük bölümü Arap ve Kürt kökenli olup ağırlıklı olarak Sünni Müslümandır. Suriye toplumunun kültürel yapısı, İslam inancının yanı sıra geleneksel Arap ve Kürt örf ve adetlerinin etkisiyle şekillenmiştir. Bu kültürel bağlamda şeriat temelli geleneksel toplumsal yapı, yüksek doğurganlığı aile ve toplum için önemli bir değer ve hatta güç göstergesi olarak kabul etmiştir². Bu nedenle Suriyeli sığınmacılar, Türk toplumu ile dini ve kültürel açıdan bazı benzerlikler taşımakla birlikte, doğurganlık ve aile planlaması konularında farklı norm ve alışkanlıklara sahiptir. Nitekim Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı ailelerin ortalama çocuk sayısının yerli ailelere kıyasla belirgin derecede yüksek olduğu bilinmektedir. 2018 yılında Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı kadınların toplam doğurganlık hızı 5,3 olarak hesaplanmıştır; bu oran aynı yıl için Türkiye genelinde 1,99’dur³. Bu farklılık, göçmen ve mülteci grupların doğurganlık davranışlarının yerli nüfustan farklılaştığını göstermektedir. Yapılan uluslararası araştırmalar, göçmen kadınların doğurganlık oranlarının başlangıçta geldikleri ülkenin yüksek doğurganlık normlarını yansıttığını, ancak zamanla kısmen yeni topluma uyum sağlama eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir⁴. Bununla birlikte, asimilasyon olarak adlandırılan doğurganlık davranışlarında ev sahibi topluma benzeme sürecinin her zaman gerçekleşmediği de vurgulanmıştır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri’nde yapılan bir çalışmada göçmen kadınların doğurganlık oranları yerli kadınlara kıyasla daha yüksek bulunmuş, ancak bu farkın önemli bir kısmı demografik ve sosyoekonomik özelliklerle

- 1 Eylem Karakaya vd. “Suriyeli Mülteci Kadınların Doğurganlık Özellikleri ve Etkileyen Faktörler: Kalitatif Bir Çalışma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/48, (2017), 417-428.
- 2 Karakaya vd. “Suriyeli Mülteci Kadınların Doğurganlık Özellikleri ve Etkileyen Faktörler: Kalitatif Bir Çalışma”.
- 3 Hacer Alan Dikmen vd. “The Attitudes of Refugee Women in Turkey Towards Family Planning”, *Public Health Nursing* 36/1, (2019), 45-52; Purvi Sevak - Lucie Schmidt, *Immigrant-Native Fertility and Mortality Differentials in the United*, Michigan Retirement Research Center Research Paper No. WP 2008-181, (September 29, 2008).
- 4 Francie D. Blau, “The Fertility of Immigrant Women: Evidence from High Fertility Source Countries”. *National Bureau of Economic Research*, (1991), 1-60.

açıklanabilmiştir. Buna rağmen göçmenlerin doğurganlık davranışlarının tam anlamıyla yerli nüfusa uyum sağlamadığı bir diğer ifadeyle göçmen grupların bu bakımdan asimile olmadığı ortaya konulmuştur⁵. Benzer şekilde, Blau⁶ göçmen kadınların geldikleri yüksek doğurganlık oranı olan ülke yapısını yeni ülkede bir süre daha sürdürdüklerini gözlemlemiştir. Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacıların durumunda da doğurganlık davranışlarının kısa vadede Türkiye ortalamasına yaklaşmadığı, aksine kendi geleneksel kalıplarını devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim 2011-2016 döneminde Türkiye’de doğan yaklaşık 200 bin Suriyeli bebek, göçün Suriyeli kadınların doğum alışkanlıklarını olumsuz yönde etkilemediğine ve yüksek doğurganlığın sürdüğüne işaret etmektedir⁷. Sağlık Bakanlığı verilerine göre, 2016 yılından itibaren Türkiye’de her yıl yaklaşık 100 bin Suriyeli bebek dünyaya gelmiş; bu sayı 2019 yılı itibarıyla toplamda 530 bini aşmıştır⁸. Bu niceliksel tablo, Suriyeli ailelerin doğurganlık düzeylerinin geçen yıllar boyunca yüksek ve istikrarlı bir seyir izlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, göçmenlik statüsüne ve yer değiştirmenin getirdiği zorluklara rağmen, Suriyeli ailelerin çocuk sahibi olma davranışlarında önemli bir azalma görülmemiştir. Bu durum, doğurganlık eğilimlerinin göç sonrası süreçte de devam ettiğini ve yüksek doğurganlık düzeyinin göçle birlikte zayıflamak yerine korunmaya devam ettiğini göstermektedir.

Türkiye’de doğurganlık oranlarının uzun yıllardır istikrarlı bir şekilde düşmesi, devletin nüfus artışını teşvik etmeye yönelik çeşitli pro-natalist politikaları uygulamaya koymasına neden olmuştur. Bu demografik dönüşüm bağlamında, ülkedeki Suriyeli sığınmacı nüfusun görece yüksek doğurganlık oranları dikkat çekmektedir. Bu durum yalnızca politika yapıcılarının değil, aynı zamanda sosyal bilimcilerin ve demografların da ilgisini çekmektedir. Suriyeli sığınmacıların yüksek doğurganlık düzeylerinin Türkiye’nin demografik yapısı, toplumsal dengeleri ve uzun vadeli nüfus projeksiyonları üzerindeki etkisi çok boyutlu bir araştırma alanı haline gelmiştir.

Mevcut araştırmalar, Suriyeli sığınmacıların çocuk sahibi olma motivasyonlarının, dini ve geleneksel normlardan, çocuk sahibi olmanın kültürel değerine, savaş ve göç sürecinde yaşanan kayıp korkusuna, soyun devamını sağlama isteğine ve çocukların aile ekonomisine katkı sağlayacağına dair inançlara kadar uzanan çeşitli sosyal ve kültürel faktörlere dayandığını göstermektedir⁹. Bu motivasyonlar, doğurganlık davranışlarının yalnızca bireysel

5 Sevak - Schmidt, *Immigrant-Native Fertility and Mortality Differentials in the United*.

6 Blau, “The Fertility of Immigrant Women: Evidence from High Fertility Source Countries”.

7 Yeşim Mutlu vd. *Suriyeli Mülteci Çocuklar ve Vatansızlık Riski, Bulanık Mekanlarda Gölgede Kalanlar, Araştırma Raporu*, (Ankara: Gündem Çocuk Derneği, 2016).

8 İbrahim Aksakal, *Türkiye’de Doğan ya da Türkiye’de Büyüyen Suriyeli Çocukların Toplumsal Aidiyet Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme*, (Ankara: 2nd International Congress on Children’s Studies, 2021); İpek Ağcadağ Çelik, “Suriyelilerin Türkiye’de Doğan Bebeklerinin Hukuki Statüsü ve Vatandaşlık Koşulları”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2021), 1208-1230.

9 Abide Aksungur vd. “Awareness of Adult Syrian Refugee Women on Family Planning Methods”, *Ankara Medical Journal* 24/1 (2024); Şeyma Handan Akyön vd. “Fertility Rates of Syrian Migrants in Turkey, Baby Boom And Possible Factors Related To Them”. *Ankara Medical Journal* 23 (2023), 61-72; Sema Cifci vd. “Unmet Need For Family Planning Among Syrian Migrant Women Living in Turkey and Its Determinants”,

tercihlere değil; tarihsel, kültürel ve yapısal etkenlere sıkı sıkıya bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Literatürde, savaş ve zorunlu göç deneyiminin getirdiği belirsizlik ve kayıpların bazı aileleri daha fazla çocuk sahibi olmaya yönelttiğine dair doğrudan ya da dolaylı tespitler yapılmıştır¹⁰. Savaşta çocuk kaybı yaşayan ya da geleceğe dair yoğun kaygı hisseden ailelerin “yerine koyma” (replacement) dürtüsüyle yüksek doğurganlığa yönelebileceği ifade edilmektedir. Aynı şekilde, bazı hanelerde çok sayıda çocuğa sahip olmak, sosyal güvence ve destek mekanizması olarak algılanmaktadır. Bu durum, Suriyeli sığınmacıların aile planlaması uygulamalarını sınırlı ölçüde benimsemeleriyle sonuçlanmaktadır¹¹. Örneğin, Hatay’da yapılan bir araştırma, Suriyeli kadınların %39’unun dört veya daha fazla gebelik yaşadığını ve modern doğum kontrol yöntemleri hakkında bilgi düzeylerinin düşük olduğunu göstermiştir.

Önür’ün¹² çalışması, Suriyeli kadınların eğitim düzeyleri ile doğurganlık oranları arasındaki ilişkinin zayıf seyrettiğini ortaya koymaktadır. Türk kadınlarında görülen “eğitim arttıkça doğurganlık düşer” eğilimi, Suriyeli kadınlar arasında belirgin değildir. Örneğin, okur-yazar olmayan Suriyeli kadınlarda toplam doğurganlık hızı 5,8 iken, lise ve üzeri eğitim düzeyine sahip olanlarda bile bu oran 4,1 olarak kalmaktadır. Bu bulgu, doğurganlık davranışlarının kültürel bağlamdan bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir.

Akyön vd.’nin çalışması, göç sonrası bağlamda doğurganlığın çok boyutlu doğasına dikkat çekmektedir. Araştırmaya göre, savaş öncesi Suriye’de doğurganlık hızı 3,7 iken, savaş sonrası dönemde bu oran 2,84’e gerilemiştir¹³. Aboulhosn vd.¹⁴ tarafından ortaya konulan

Contraception and Reproductive Medicine 9/1 (2024), 30; Meltem Çöl vd. “Sexual and Reproductive Health of Syrian Refugee Women in Turkey: A Scoping Review Within The Framework of the MISP Objectives”, *Reproductive Health* 17/1 (2020), 99; Önder Dirican vd. “The Level of Using Family Planning Methods in Refugees in Türkiye and the Factors Affecting Their Choices: A Retrospective Clinical Study”. *Journal of Clinical Obstetrics & Gynecology* 32/3 (2022), 300-0306; İsmail Tayfur, “Healthcare Service Access and Utilization among Syrian Refugees in Turkey”. *Annals of Global Health* 85/1 (2019); UNFPA, *Among Syrian Refugees, Dispelling Myths About Contraceptives*, (United Nations Population Fund, 2018); Eda Yakıt Ak vd., “The Views of Syrian Immigrant Women on Family Planning and Unplanned Pregnancy: A Qualitative Study”. *International Journal of Public Health* 70 (2025).

- 10 Aya Aboulhosn vd. “Refugee Immigration and Host Country Fertility”. *European Bank* (2025) 1-65; Karakaya vd. “Suriyeli Mülteci Kadınların Doğurganlık Özellikleri ve Etkileyen Faktörler: Kalitatif Bir Çalışma”; Carmen H. Logie vd., “Sexual and Reproductive Health Among Forcibly Displaced Persons in Urban Environments in Low and Middle-Income Countries: Scoping Review Findings”, *Reproductive Health* 1/51 (2024) 12-21.
- 11 Hacer Alan Dikmen vd., “The Attitudes of Refugee Women in Turkey Towards Family Planning”; Mehmet Doğan vd. “Effect of Migration on Fertility and Family Planning: The Case of Kayseri in Türkiye, *Medicine (Baltimore)*, 103/50, (2024). ; Yasemin Gümüş Şekerci – Tuğba Aydın Yıldırım, “The Knowledge, Attitudes and Behaviours of Syrian Refugee Women Towards Family Planning: Sample of Hatay”, *International Journal of Nursing Practice* 26/4 (2020).
- 12 Hıdır Önür, “Vatandaşlık Bağlamında Suriyeli Sığınmacılar”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/37 (2021), 362-296.
- 13 Akyön vd. “Fertility Rates of Syrian Migrants in Turkey, Baby Boom And Possible Factors Related To Them”.
- 14 Aboulhosn vd., “Refugee Immigration and Host Country Fertility”.

buğular da bu bilgiyi doğrulamaktadır. Bunun yanında Türkiye'ye göç eden Suriyeli kadınlar arasında toplam doğurganlık oranı 5,3'tür. Bu durum, göç eden kadınların doğum oranlarının arttığını ve bu artışın yalnızca geçmişe ait kültürel normlarla açıklanamayacağını göstermektedir. Psikososyal etkenler, sağlık hizmetlerine erişim, entegrasyon süreci ve yapısal koşullar birlikte ele alınmalıdır.

Karşılaştırmalı olarak, benzer eğilimler diğer sığınmacı kabul eden ülkelerde de gözlenmektedir. Ürdün'de Suriyeli kadınların doğurganlık hızı 4,4 iken, bu oran yerli kadınlar arasında 3,3'tür¹⁵. Lübnan'da ise Suriyeli sığınmacıların %45-50'si çocuk yaş grubundadır¹⁶. Ayrıca, erken yaşta evliliklerin artışı bu ülkede doğurganlık düzeyini etkilemiştir. Savaş öncesi dönemde %13 olan 18 yaş altı evlilik oranı, Lübnan'daki Suriyeli kız çocukları arasında %35'e yükselmiştir¹⁷. Bu bulgular, göç süreciyle birlikte gelen kırılğan koşulların, geleneksel pronatalist eğilimleri güçlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı kadınların yüksek doğurganlık eğilimleri; dini değerler, kültürel normlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve göç sonrası yapısal koşulların kesişiminde şekillenmektedir. Bu çalışma, söz konusu etkenleri kuramsal bir çerçevede değerlendirerek, niteliksel saha verileriyle derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, hem Türkiye'deki göçmen doğurganlığına ilişkin anlayışa katkı sunmakta hem de toplumsal cinsiyet ve kültürel bağlamın bu süreçteki rolünü tartışmaya açmaktadır.

1. Literatür Taraması ve Kuramsal Çerçeve

Göç ve doğurganlık arasındaki ilişki, demografi, sosyoloji ve göç çalışmaları literatüründe uzun süredir çok boyutlu olarak ele alınan bir konudur¹⁸. Klasik demografik kuramlar çerçevesinde göçmen bireylerin doğurganlık davranışlarının, geldikleri toplumun normları ile yerleştikleri toplumun değerleri arasında yeniden şekillendiği öne sürülür. Bu bağlamda sosyalizasyon, adaptasyon ve seçim hipotezleri göçmen doğurganlığını açıklamada sıkça başvurulan teorik araçlardır¹⁹. Ancak son yıllarda bu yaklaşımlara ek olarak, toplumsal cinsiyet, kültürel kodlar, yapısal eşitsizlikler ve dini normların etkisi de daha fazla vurgulanmaya başlanmıştır.

15 Mala Sieverding vd. "Marriage and Fertility Patterns Among Jordanians and Syrian Refugees in Jordan", *Economic Research Forum Working Paper* 1187 (2018), 1-30.

16 UNHCR. *United Nations High Commissioner for Refugees*, (Syrian Refugees Regional Demographic Report, 2023).

17 Tamar Kabakian-Khasholian, vd. "Perspectives of displaced Syrian women and service providers on fertility behaviour and available services in West Bekaa", *Lebanon Reprod Health Matters*, 25/Ek1 (2017), 75-86.

18 Sidney Goldstein - Alice Goldstein, "The impact of migration on fertility: An "own children" analysis for Thailand", *Population Studies* 35/2 (1981), 265-284; Hill Kulu, "Migration and Fertility: Competing Hypotheses Re-examined", *European Journal of Population* 21(1), (2005), 51-87.

19 David P. Lindstrom - Silvia E. Giorguli Saucedo, "The Short- and Long-Term Effects of U.S. Migration Experience on Mexican Women's Fertility", *Social Forces* 80 (2002), 1341-1368; Nadja Milewski, "First child of immigrant workers and their descendants in West Germany: Interrelation of events, disruption, or adaptation?", *Demographic Research* 6 /29, (2007), 859-896.

Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacı kadınların doğurganlık eğilimleri üzerine yapılan çalışmalar hem yüksek doğurganlık oranlarının sürdüğünü hem de bu eğilimin sadece kültürel değerlerle değil, aynı zamanda yapısal nedenlerle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Akyön vd., bu kadınların doğurganlığı bir yandan dini sorumluluk, öte yandan sosyal statü ve ekonomik güvence aracı olarak gördüğünü belirtmektedir²⁰. Benzer şekilde, Aksungur vd.,²¹ tarafından yürütülen bir araştırma, kadınların yalnızca %40,3’ünün aile planlaması yöntemi kullandığını ve modern yöntem bilgisi ile kullanım arasında ciddi bir kopukluk olduğunu ortaya koymuştur. Mardin’de yapılan bir başka çalışmada ise kadınların %92’sinin çocuk sahibi olduğu, üç ve üzeri çocuk sahibi olanların oranının %42,4 olduğu, plansız gebelik oranının %38,4’e ulaştığı ve doğumlar arasındaki sürenin sıklıkla iki yıldan az olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, doğurganlık eğilimlerinin hem yoğun hem de ardışık bir yapıda devam ettiğini göstermektedir.

Doğurganlık davranışlarının şekillenmesinde erken evlilik yaygınlığı ve toplumsal cinsiyet rolleri kritik önemdedir. Ürdün’deki Suriyeli sığınmacılar arasında erken yaşta evlilik oranı 2011’de %18,4 iken, 2018’de %36’ya yükselmiş; kız çocuklarının sıklıkla 15–17 yaş aralığında, hatta bazı durumlarda 13 yaşında evlendirildiği rapor edilmiştir²². Benzer eğilimler Türkiye’deki çalışmalarda da gözlemlenmiştir. Evliliğin erken yaşta gerçekleşmesi, doğurganlık sürecine erken girilmesine ve doğum sayısının artmasına neden olmaktadır. Öte yandan, kadınların doğum kontrolü kararlarında söz sahibi olmaması, bilgi eksikliği, eş baskısı, dini çekinceler ve danışmanlık hizmetlerine sınırlı erişim modern yöntemlerin kullanımını kısıtlamaktadır. Mardin örneğinde, düşük eğitim düzeyine sahip kadınların karşılanmaması aile planlaması ihtiyacının 5 kat daha fazla olduğu bulunmuştur.

Kültürel inançlar ve dinsel değerler de doğurganlık kararlarını etkileyen temel unsurlardandır. Suriyeli kadınlar arasında “nasip”, “Allah’ın takdiri” ve “kader” gibi söylemler doğurganlıkla ilgili kararları anlamlandırmada öne çıkmakta, bu da doğum kontrol yöntemlerine karşı mesafeli bir yaklaşımı beslemektedir²³. Dönmez vd.,²⁴ tarafından yapılan çalışmada, Suriyeli kadınların %46,8’i tüplerin bağlanmasını dini açıdan günah olarak görmüş, %43,9’u cinsel hayatı olumsuz etkileyebileceğini, %36,1’i ise tamamen yasaklanması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca birçok kadın, çok çocuk sahibi olmanın kendilerine toplumsal statü kazandırdığını belirtmiştir. Bu durum, doğurganlığın yalnızca biyolojik ya da ekonomik bir gerçeklik değil, aynı zamanda kültürel anlamlarla yüklü bir sosyal pratik olduğunu göstermektedir.

20 Akyön vd., “Fertility Rates of Syrian Migrants in Turkey, Baby Boom And Possible Factors Related To Them”.

21 Aksungur vd., “Awareness Of Adult Syrian Refugee Women On Family Planning Methods”

22 An Van Raemdonck, “Early Marriage/Pregnancy Among Syrian Refugees in Jordan in Light of Reproductive Governance and Justice”. *Women’s Studies International Forum* 99, (2023).

23 Şirin Çelikkanat – Zeynep Güngörmüş, “A Qualitative Study on the Knowledge and Opinions of Syrian Women regarding Family Planning”, *Social Work in Public Health* 37/3 (2022), 274-286; Jocelyn Dejong vd., “Reproductive, Maternal, Neonatal And Child Health In Conflict: A Case Study On Syria Using Count-down Indicators”. *BMJ Global Health* 2(3) (2017).

24 Sevgül Dönmez vd. “Views ff Turkish And Syrian Refugee Women Who Are From Two Different Cultures On Tubal Ligation”. *Ankara Medical Journal* 2 (2020), 298-314.

Yabancı literatür de benzer temalara işaret etmektedir. Almanya’da yaşayan Suriyeli göçmen kadınların toplam doğurganlık oranları, yerli Alman kadınlara kıyasla belirgin biçimde daha yüksektir. Ancak doğurganlık çağındaki kadın oranının göçmen nüfusta düşük olması nedeniyle bu eğilimin ülke geneline etkisi sınırlı kalmaktadır. Buna rağmen, sosyal dışlanma, entegrasyon eksikliği ve düşük eğitim seviyesi gibi yapısal etkenlerin bu yüksek doğurganlığı beslediği görülmektedir²⁵. Ürdün örneğinde ise Van Raemdonck²⁶, üreme yönetimi kavramı çerçevesinde, Suriyeli kadınların doğurganlıklarının hem insani yardım politikaları hem de ulusal sağlık sistemleri tarafından “modernleştirme” hedefiyle şekillendirilmeye çalışıldığını ortaya koyar. Kadınlar sağlık hizmetlerinde damgalanma, kötü muamele ve dışlanmayla karşı karşıya kalmakta; çok sayıda çocuk sahibi oldukları için toplum ve sağlık çalışanları tarafından eleştirilmektedir.

Tüm bu bulgular, göçmen kadınların doğurganlık tercihlerinin yalnızca bireysel ya da kültürel tercihlerle değil; aynı zamanda yapısal eşitsizlikler, cinsiyet rolleri, sağlık politikaları ve dini normlarla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Kesişimsellik kuramı²⁷, bu çok katmanlı etkileşimleri anlamak açısından güçlü bir analitik çerçeve sunmakta; göçmen kadınların doğurganlık deneyimlerinin tek boyutlu açıklamalarla kavranamayacağını göstermektedir. Literatürdeki genel eğilim, Suriyeli sığınmacı kadınların doğurganlık eğilimlerini anlamak için, bu eğilimleri meşrulaştıran kültürel ve dini yapılarla birlikte, onları sınırlayan sosyoekonomik ve politik koşulların da dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, doğurganlık meselesi yalnızca sağlık hizmetlerine erişim değil, aynı zamanda üreme adaleti, etik politika yapımı ve kültürel hakların tanınması bağlamında ele alınmalıdır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, Türkiye’deki Suriyeli sığınmacı kadınların yüksek doğurganlık durumunu toplumsal, kültürel ve yapısal bağlamlarıyla birlikte derinlemesine anlamayı amaçlayan nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma, bireylerin deneyimlerini kendi anlam dünyaları içinde yorumlamaya imkân tanıyan bir yaklaşım sunduğu için, bu araştırmanın amaç ve doğasıyla yüksek düzeyde örtüşmektedir²⁸.

25 Niall Newsham - Francisco Rowe, “Projecting the demographic impact of Syrian migration in a rapidly ageing society”, *Germany. Journal of Geographical Systems* 23/2 (2021), 231-261.

26 Van Raemdonck, “Early Marriage/Pregnancy Among Syrian Refugees in Jordan in Light of Reproductive Governance and Justice”.

27 Kimberle Crenshaw, “Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics”, *University of Chicago Legal Forum* 1 (1989), 139-167.

28 John W. Creswell, *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (3 ed.). (Sage, 2013); Sharan B. Merriam - Elizabeth J. Tisdell, *Qualitative research: A guide to design and implementation*. (Jossey-Bass, 2016).

Nitel araştırmalar, incelenen olgunun bağlamsal, çok boyutlu ve dinamik yapısını anlamaya odaklanır; nicel genellemelere ulaşmaktan ziyade, derinlemesine betimleme ve anlam üretmeye öncelik verir²⁹. Bu doğrultuda, Suriyeli sığınmacı kadınların doğurganlığa ilişkin tutumlarını etkileyen dini inanışlar, ataerkil normlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve göç deneyimi gibi çok katmanlı ve iç içe geçmiş sosyo-kültürel etkenleri derinlemesine inceleyebilmek amacıyla nitel bir araştırma deseni benimsenmiştir. Bu yaklaşım, kadınların deneyimlerinin kendi bağlamları içinde anlamlandırılmasına ve bireysel anlatılar yoluyla doğurganlık davranışlarının ardındaki toplumsal dinamiklerin ortaya konmasına olanak tanımaktadır.

Araştırmada, özellikle katılımcıların kendi yaşantılarını, tutumlarını ve inanç sistemlerini özgün kavramlarıyla ifade edebilmelerini sağlamak amacıyla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, bireysel anlatılara odaklanarak, doğurganlık gibi özel ve mahrem konularda katılımcıların daha içten ve açıklayıcı cevaplar vermesini teşvik etmektedir³⁰. Aynı zamanda bu yöntem sayesinde görüşmecî karşısındaki kişinin dünyayı gördüğü gibi görme şansı elde edebilir³¹.

Çalışmanın kuramsal çerçevesiyle uyumlu olarak, araştırma deseni fenomenolojik bir yaklaşım temelinde yapılandırılmıştır. Bu yaklaşım, bireylerin bir olguya ilişkin yaşantılarını ve bu yaşantılara yükledikleri anlamları anlamayı amaçlar³². Doğurganlığa dair algılar, değerler ve tutumlar, yalnızca davranış düzeyinde değil, aynı zamanda katılımcıların anlam dünyasında nasıl yapılandığı üzerinden analiz edilmiştir. Bu nedenlerle, nitel araştırma deseni yalnızca uygun değil, aynı zamanda çalışmanın özüne bütünlüklü biçimde karşılık gelen en etkili yöntemsel tercih olarak değerlendirilmiştir.

2.2. Örneklem ve Katılımcılar

Araştırmanın örneklemi, amaçlı ve kartopu örnekleme yöntemleriyle belirlenmiştir. İlk olarak, Erzurum ilinde yaşayan Suriyeli sığınmacılar arasından belirli kriterlere (evli ve çocuk sahibi olma durumu gibi) uyan birkaç katılımcıya araştırmacıların saha bağlantıları aracılığıyla ulaşılmıştır. Bu ilk katılımcıların referans vermesiyle kartopu yöntemi devreye sokulmuş ve toplamda 24 kişi (12 kadın ve 12 erkek) araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Katılımcıların tümü evli olup en az bir çocuk sahibidir; bu sayede doğurganlık deneyimi ve aile planlaması konusunda söyleyecekleri olan bireyler seçilmiştir. Katılımcıların ikamet ettiği yerler Erzurum'un yoğun sığınmacı nüfusa sahip mahallelerinden Şükrüpaşa, Yunus Emre ve Rabia Ana bölgeleridir.

29 Grant McCracken, *The Long Interview*, (Sage, 1998); Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Seçkin Yayıncılık, 2021).

30 Irving Seidman, *Interviewing As Qualitative Research: A Guide For Researchers In Education And The Social Sciences*. (Teachers College Press, 2013).

31 McCracken, *The Long Interview*.

32 Johan W. Creswell – Cherly N.Poth, *Qualitative Inquiry and Research Design Choosing among Five Approaches*. (Sage, 2018).

Tablo 1: Örneklem Grubunun Temel Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	12	50.0
	Erkek	12	50.0
Yaş	18-24	2	8.3
	25-34	10	41.66
	35-44	9	37.50
	45+	3	12.50
Eğitim Durumu	İlliterate	6	25.00
	İlkokul mezunu	10	41.66
	Ortaokul ve üzeri	8	33.33
Çalışma Durumu (Kadınlar)	Çalışıyor	2	16.70
	Çalışmıyor	10	83.3
Çalışma Durumu (Erkekler)	Çalışıyor	5	41.66
	Çalışmıyor	7	58.33
İkamet Edilen Mahalle	Şükrü Paşa	6	25.00
	Yunus Emre	8	33.3
	Rabia Ana	10	41.66

Araştırma, Erzurum ilinde gerçekleştirilmiştir. Göç İdaresi Başkanlığı'nın 2025 yılı verilerine göre Erzurum'da ikamet eden Suriyeli sayısı yaklaşık 743 kişi olarak rapor edilmiştir³³. Dolayısıyla araştırmanın evreni Erzurum'da yaşayan Suriyeli nüfusa sınırlı tutulmuştur. Örneklem grubunun demografik çeşitliliğine özel önem verilmiş; katılımcılar farklı yaş grupları ve eğitim düzeylerinden amaçlı olarak seçilmiştir. Bu sayede doğurganlık olgusuna dair tutum ve deneyimlerin yaş ve eğitim gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenebilmiştir. Nitekim bu yaklaşım, nitel araştırmalarda uygulanan maksimum çeşitlilik örnekleme stratejisiyle örtüşmektedir; amaç, geniş bir farklılık yelpazesine sahip katılımcılar aracılığıyla araştırma konusu hakkında olası farklılıkları ve ortak örüntüleri ortaya koymaktır³⁴.

Bununla birlikte, örneklem rastgele değil, amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlendiği için elde edilen bulguların tüm Suriyeli nüfusa istatistiksel olarak genellenebilirliği sınırlıdır. Ancak nitel araştırmalarda bulguların genellenmesi zaten temel bir amaç değildir; nicel yaklaşımın geniş örneklemlere dayalı genelleme odaklı bakışının aksine nitel yöntem, ol-

33 GİB. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı, (Göç İdaresi Başkanlığı, 2025).

34 Ali Baltacı, "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2018), 231-274.

guları kendi bağlamlarında derinlemesine anlamayı hedefler³⁵. Bu gerekçeyle, söz konusu amaçlı örneklem yapısının araştırma hedefleri açısından yeterli ve işlevsel olduğu kabul edilmektedir.

2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplamak amacıyla yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme formu, katılımcıların demografik özelliklerinin yanı sıra doğurganlık tutumları, aile planlaması pratikleri, çocuk sahibi olma motivasyonları, dini ve kültürel normların etkisi ile göç deneyiminin üreme davranışları üzerindeki dönüştürücü etkilerini kapsayan temalar doğrultusunda oluşturulmuştur. Görüşme formundaki sorular açık uçlu ve esnek şekilde yapılandırılmış, katılımcıların kendi anlatılarını özgürce ifade etmelerine olanak tanınmıştır.

Görüşmeler, katılımcıların kendi ev ortamlarında, yüz yüze ve bire bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Kadın ve erkek katılımcılarla ayrı oturumlar yapılması hem etik hem de metodolojik açıdan bilinçli bir tercih olarak uygulanmıştır. Bu ayrım sayesinde, özellikle kadın katılımcılar erkeklerin bulunmadığı bir ortamda doğurganlıkla ilgili hassas konularda daha rahat ve açık ifadeler kullanabilmiştir. Benzer biçimde erkek katılımcılarla yapılan görüşmelerde erkek görüşmeciler yer almış, böylece toplumsal cinsiyet temelli iletişim engelleri minimize edilmiştir.

Veri toplama sürecinde güvenilirlik ve geçerlik ilkeleri dikkate alınmıştır. Öncelikle dil ve kültürel uyumu sağlamak amacıyla araştırma ekibinde Arapça bilen ve Suriyeli sığınmacı kültürüne hâkim araştırmacılar görevlendirilmiştir. Bu kişiler gerektiğinde tercümanlık ve kültürel kolaylaştırıcılık rolü üstlenmiş, böylece katılımcılarla sağlıklı ve güven temelli bir iletişim kurulmuştur. Ayrıca görüşmelerin doğal akışını korumak amacıyla araştırmacılar mülakat sırasında yönlendirici tutumlardan kaçınmış, katılımcının anlatısını kendi kavramlarıyla ifade etmesine imkân tanımıştır.

Görüşmeler ortalama 45 ila 90 dakika arasında sürmüş, katılımcıların rahat hissedeceği koşullar sağlanarak mahremiyet ön planda tutulmuştur. Tüm görüşmeler, katılımcıların sözlü onayı alınarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve daha sonra ayrıntılı biçimde yazıya dökülmüştür. Görüşme kayıtlarının yazılı dökümü, nitel veri analizinde kullanılmak üzere anonimleştirilmiş ve kimlik belirleyici tüm bilgiler çıkarılmıştır. Bu süreçte elde edilen verilerin çeşitliliği ve derinliği hem kadın hem erkek katılımcılardan alınan verilerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine imkân vermiştir. Bu sayede toplumsal cinsiyet temelli farklılıkların ve ortaklıkların daha net biçimde ortaya konulması sağlanmıştır.

35 Baltacı, "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". ; W. Lawrence Neuman, *Basics of Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. (Pearson, 2007). ; Michael Quinn Patton, *Qualitative Research*. (John Wiley & Sons, 2005).

2.4. Veri Analizi

Toplanan nitel veriler, tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Öncelikle, görüşmelerden elde edilen kayıtlar kelimesi kelimesine çözümlenerek yazıya aktarılmıştır. Ardından bu ham metinler, nitel veri analiz yazılımı desteğiyle kodlanmıştır. Kodlama sürecinde, araştırma sorularına ışık tutan önemli ifadeler ve tekrar eden kalıplar açık kodlar olarak işaretlenmiştir. Daha sonra benzer kodlar bir araya getirilerek alt temalar oluşturulmuş ve bu alt temalar daha geniş ana temalar altında sınıflandırılmıştır. Örneğin “Allah’ın takdiri olarak görme”, “kutsal görev sayma” gibi kodlar “Doğurganlığa ilişkin inanç ve kültürel normlar” ana teması altında toplanmıştır. Kodlama ve tema oluşturma işlemleri, iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak yapıp karşılaştırılmış; görüş ayrılığı olan kodlar tartışılarak mutabakata varılmıştır. Bu şekilde güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Tematik analiz sonucunda, Suriyeli sığınmacıların doğurganlık tutum ve davranışlarına ilişkin ortaya çıkan ana temalar Bulgular bölümünde detaylandırılmıştır. Ayrıca, kadın ve erkek katılımcıların ifadeleri ayrı ayrı incelenerek cinsiyetler arası benzerlik ve farklılık gösteren noktalar da tespit edilmiştir. Bulgular sunulurken, gerektiğinde katılımcılardan doğrudan alıntılar yapılarak temalar somut örneklerle desteklenmiştir. Alıntılar, gizlilik nedeniyle rumuzlarla (Örneğin, Kadın-3, Erkek-2) verilmiştir.

2.5. Etik İlkeler

Bu araştırma, etik kurallara uygun olarak yürütülmüştür. Çalışmaya başlanmadan önce Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’ndan onay alınmıştır. Saha çalışması öncesinde tüm katılımcılara araştırmanın amacı, gönüllü katılım esasları ve veri gizliliği konularında bilgilendirilmiş onam metni sunulmuştur. Katılımcılar, bu metni okuyup anladıklarını ve gönüllü olarak katılmayı kabul ettiklerini yazılı olarak beyan etmişlerdir. Görüşmeler sırasında katılımcıların kişisel kimlik bilgileri toplanmamış, elde edilen veriler anonimleştirilerek işlenmiştir. Tüm ses kayıtları ve transkriptler, yalnızca araştırma ekibinin erişimine açık tutulmuş ve analiz sonrası güvenli bir şekilde saklanmıştır. Araştırma bulguları raporlanırken, herhangi bir katılımcının doğrudan tanınmasına yol açabilecek detaylardan kaçınılmıştır. Ayrıca, katılımcılara diledikleri zaman görüşmeyi sonlandırma veya soruları yanıtlamama hakkına sahip oldukları hatırlatılmıştır. Bu sayede, araştırmanın her aşamasında katılımcı hakları ve mahremiyeti korunmuştur.

3. Bulgular

Suriyeli sığınmacı katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda, doğurganlıkla ilgili tutum ve davranışları şekillendiren başlıca temalar tespit edilmiştir. Bulgular, kadın ve erkek katılımcıların ortak ve farklı perspektiflerini yansıtacak şekilde düzenlenmiştir. İlk olarak, tüm katılımcılardan ortak biçimde elde edilen tema ve motifler sunulmakta; ardından kadınlar ve erkekler arasındaki farklılaşan noktalar ele alınmaktadır.

3.1. Doğurganlığa İlişkin İnanç ve Kültürel Normlar

Suriyeli katılımcıların büyük çoğunluğu çocuk sahibi olmayı “Allah’ın takdiri” olarak görmekte, doğurganlığı bireysel tercih ya da planlamadan ziyade ilahi bir iradeye dayandırmaktadır. Bu anlayış, modern aile planlaması yöntemlerine karşı mesafeli ve hatta bazen tepkisel bir duruş sergilenmesine yol açmaktadır.

“Allah ne kadar çocuk verirse, o kadar olur. Biz plan yapamayız, çünkü her şey onun elinde.” (K2 – Kadın, 38 yaşında, 5 çocuklu)

“Biz Suriyeliler için çocuk, Allah’ın hediyesi gibidir. Kaç tane olacak diye düşünmek olmaz.” (E3 – Erkek, 42 yaşında, 7 çocuklu)

Kültürel bağlamda çocuk sayısı, özellikle yaşlı kuşaklar arasında aile statüsüyle yakından ilişkilendirilmektedir. Çocuk sayısının fazlalığı, aileye toplum nezdinde saygınlık kazandıran bir unsur olarak görülmektedir.

“Babamın on iki çocuğu vardı. Mahallede herkes saygı duyardı. Şimdi bizde de çok çocuk olması, gücümüzü gösterir.” (E1 – Erkek, 36 yaşında, 6 çocuklu)

“Benim annem sekiz çocuk doğurdu, hâlâ onunla gurur duyuyoruz. Bu bizim kültürümüz.” (K4 – Kadın, 33 yaşında, 4 çocuklu)

Bu normlar hem kadınlar hem erkekler arasında güçlü şekilde içselleştirilmiş, doğurganlık tercihlerinde temel belirleyici olarak öne çıkmıştır. İlahi takdir ve kültürel onur kavramları, doğurganlıkla ilgili kararları rasyonel bir planlamadan ziyade geleneksel kolektif bir değer sistemine bağlamaktadır.

3.2. Toplumsal Baskılar ve Aile Büyüklerinin Etkisi

Görüşmeler, Suriyeli sığınmacı topluluğu içerisinde evlilikten hemen sonra çocuk sahibi olma yönünde güçlü bir sosyal beklenti ve baskı olduğunu ortaya koymuştur. Katılımcılar, aile büyüklerinin ve çevresel faktörlerin bu konuda belirleyici rol oynadığını sıklıkla vurgulamıştır.

“Evlendiğimizde daha bir ay dolmadan ‘hamile misin?’ diye soruyorlardı. Herkes çocuk bekliyordu.” (K6 – Kadın, 28 yaşında, 3 çocuklu)

“Kayınvalidem torun istiyordu. Eşim üzülmesin diye erken çocuk sahibi olmaya razı oldum.” (K3 – Kadın, 25 yaşında, 2 çocuklu)

Erkek katılımcılar da benzer şekilde, ailelerinin soyun devamı konusunda beklenti içinde olduklarını ve çocuk sayısına müdahil olduklarını dile getirmiştir.

“Babam hep ‘bizim soy uzun sürsün, kalabalık olalım’ derdi. O yüzden çocuk sayısını önemserim.” (E5 – Erkek, 31 yaşında, 4 çocuklu)

Toplum içinde bu durum yalnızca aile büyüklerinden değil, genel sosyal çevreden de beslenmektedir. Katılımcılar arasında, çocuk sayısının sosyal statüyle ilişkilendirildiği ve diğer Suriyeli ailelerle adeta rekabet duygusuyla karşılaştırıldığı ifade edilmiştir.

“Mahallede herkes kaç çocuğu olduğunu konuşur. Az çocuk olunca ‘neden’ diye sorarlar.”

(E2 – Erkek, 29 yaşında, 3 çocuklu)

Bu baskılar, bazı çiftlerde kendi isteklerinden bağımsız olarak daha fazla çocuk yapma yönünde kararlar alınmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, toplumsal kontrol mekanizmaları bireysel üreme tercihlerini şekillendirmekte oldukça etkilidir.

3.3. Kadının Rolü ve Toplumsal Cinsiyet Normları

Suriyeli kadın ve erkek katılımcıların büyük çoğunluğu, kadının toplumsal konumunu annelik ve ev içi sorumluluklarla tanımlamaktadır. Kadınların eğitim, istihdam ya da bireysel gelişim olanakları çoğunlukla arka planda bırakılmakta; “iyi kadın” olmanın temel ölçütü “iyi anne” olmaya indirgenmektedir.

Kadın katılımcılar bu durumu çoğunlukla içselleştirmiştir. Anne olmanın kadınlıkla eş anlamlı olduğu, bir kadının değerinin çocuklarıyla ölçüldüğü görülmektedir:

“Benim için bir kadının en büyük başarısı iyi çocuklar yetiştirmesidir. Evine bakmalı, eşini üzmemeli. Dışarıda çalışmak isteyen de olabilir ama önce ev. Ben çocuklarım için yaşıyorum.” (K1 – Kadın, 34 yaşında, 5 çocuklu)

“Gençken hemşire olmak isterdim ama evlendikten sonra ailem ‘senin işin çocuk doğurmak, kariyer değil’ dedi. Şimdi pişman değilim, ama bazen başka bir hayatım olur muydu diye düşünmeden edemiyorum.” (K8 – Kadın, 30 yaşında, 4 çocuklu)

Erkek katılımcılar da benzer biçimde, kadınların çalışması ya da doğurganlıklarını planlaması gibi bireysel tercihleri ikincil görmektedir. Kadının görevi, evi düzenlemek, çocuklara bakmak ve “itaatli eş” olmaktır:

“Kadın çalışabilir ama çocuklarına zarar gelmemeli. Benim eşim birkaç gün işe gitti ama çocuklar ağlayınca bıraktı. Ev kadını olmak daha uygun. Kadının işi çocuk büyütme.” (E4 – Erkek, 35 yaşında, 3 çocuklu)

“Bizim kültürde kadın dışarıda olmaz. Benim annem 9 çocuk doğurdu, hiç dışarı çıkmadı. O örnektir. Eşim çalışmak istedi ama ben istemedim. Çünkü ev dağılır, çocuklar dağılır.” (E7 – Erkek, 37 yaşında, 6 çocuklu)

Bazı kadınlar, bu beklentilerle uyum sağlarken içsel bir gerilim yaşadıklarını, annelik rolü ile bireysel varoluşları arasında sıkıştıklarını ifade etmiştir:

“Çocuklarımı çok seviyorum ama bazen sadece ‘anne’ olmaktan sıkılıyorum. Konuşacak bir arkadaşım bile yok. Ev, temizlik, yemek, çocuk... Hep aynı döngü. Kendime ait bir hayatım olsun isterdim ama şimdi çok geç.” (K6 – Kadın, 28 yaşında, 3 çocuklu)

Bu ifadeler, ataerkil toplumsal yapının kadınların doğurganlık tercihlerini belirleyen güçlü bir normatif alan yarattığını göstermektedir. “İdeal kadın” modeli büyük ölçüde ev içi emek ve annelikle tanımlanmakta, kadınların kendi bedenleri ve yaşamları üzerindeki

özellikleri ciddi biçimde sınırlandırılmaktadır. Doğurganlık ise, bu sistem içinde kadına biçilen temel sorumluluğun ve toplumsal onayın bir parçası haline gelmektedir. Bu normlar hem kadın hem erkek katılımcılar tarafından benimsenmiş olup, kadınların doğurganlık davranışlarını kültürel ve dini değerlerin belirleyici olduğu bir çerçeveye yerleştirmektedir. Bu çerçeve içinde “ideal kadınlık”, annelik ile neredeyse eşanlamlı hale gelmektedir.

3.4. Aile Planlaması Bilgi Düzeyi ve Uygulamalar

Görüşmeler, Suriyeli sığınmacı kadınlar arasında doğum kontrol yöntemleri hakkında bilgi eksikliği, yanlış inançlar, kültürel korkular ve eşe bağlı karar mekanizmaları gibi faktörlerin belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle genç ve eğitimsiz kadınlar, modern yöntemlere dair kulaktan dolma bilgilerle hareket etmekte, bu da etkili aile planlaması uygulamalarını sınırlandırmaktadır.

“Spiral taktırmak istedim, ama komşum ‘içeride kayboluyormuş’ dedi. Başka bir kadın ‘çocuğa zarar verir’ dedi. Kafam karıştı, gidip doktora da sordum. Sonra eşime söyledim, o da ‘boş ver, Allah nasip ederse olur’ dedi. Öylece bıraktık.” (K5 – Kadın, 26 yaşında, 3 çocuklu).

“Doğum kontrol hapi kullanırsan kısır kalırsın diyorlar. Bizim köyden biri hap yüzünden hiç çocuğu olmamış, herkes ondan korkuyor. Benim annem de hep karşıydı bu tür şeylere. Ben de doğal yoldan dikkat ediyorum, sayarak gün tutuyorum.” (K9 – Kadın, 29 yaşında, 4 çocuklu)

Kadınlar doğum kontrolü konusunu çoğu zaman kendi başlarına planlayamamakta, eşlerinin onayını beklemekte ya da karşı çıkmaları durumunda yöntem kullanmaktan vazgeçmektedir. Bazı kadınlar ise eşlerinden gizli yöntemler denediklerini belirtmiştir.

“Eşim istemiyor. O diyor ki ‘kendi kendine karar veremezsin, çocuk Allah’tan’. Ama ben gizlice korunmaya çalışıyorum. Bazen ilaç içiyorum ama çok korkuyorum öğrenmesinden. Hem günah der hem bana bağırır.” (K7 – Kadın, 31 yaşında, 5 çocuklu)

Erkek katılımcıların önemli bir bölümü, aile planlamasını kadının sorumluluğu olarak görmektedir. Konuya ilgisiz oldukları gibi, prezervatif gibi yöntemleri de kendi cinsel konforlarına aykırı bulduklarını açıkça dile getirmişlerdir.

“Kadın düşünsün onu. Erkeklik işine karışılmaz. Kondom falan kullanamam. Zevki yok ediyor. Karım da hap alsın istiyorum ama onun da cesareti yok.” (E3 – Erkek, 30 yaşında, 4 çocuklu)

Bazı erkekler, doğum kontrolüne karşı değillerse bile, yeterince bilgi sahibi olmadıklarını ve konuya dair sorumluluk üstlenmediklerini belirtmiştir:

“Bilmiyorum nasıl oluyor bu işler. Sağlık ocağına hiç gitmedim bu konular için. Zaten ayıptır gibi geliyor. Kadınlar daha rahat soruyor, biz pek sormayız.” (E5 – Erkek, 31 yaşında, 4 çocuklu)

Bu ifadeler, aile planlaması konusunun Suriyeli sığınmacı toplumunda hâlâ büyük oranda kadınların omzuna yüklendiğini, ancak kadınların da bilgi eksikliği ve sosyal baskılar nedeniyle yeterince donanımlı kararlar alamadıklarını göstermektedir. Erkeklerin bu konudaki pasif tutumu, cinsel konfor önceliği ve dini/kültürel gerekçeleri de doğum kontrol yöntemlerinin etkili kullanımını sınırlandırmaktadır.

3.5. Sağlık Hizmetlerine Erişim ve Yapısal Engeller

Suriyeli kadın katılımcılar, Türkiye'deki sağlık sistemine erişimlerinde özellikle kadın sağlığı ve aile planlaması konularında çok sayıda yapısal ve kültürel engelle karşılaşmalarını belirtmiştir. Bu engellerin başında dil bariyeri, mahremiyet algısı, bürokratik işlemler, ekonomik yetersizlikler ve kültürel çekinceler yer almaktadır.

Kadınlar, Türkçe bilmedikleri için sağlık personeliyle doğrudan iletişim kurmakta zorlandıklarını ifade etmiş, tercüman aracılığıyla konuşmanın özellikle mahrem konularda “uygunsuz” bulunduğunu dile getirmiştir:

“Kadın doğuma gittim, ama ne anlatmak istesem doktor anlamadı. Türkçem zayıf. Tercüman vardı ama kadın meselelerini onun yanında söyleyemedim. Beni utandırdı. Sonra hiç gitmedim. (K10 – Kadın, 35 yaşında, 6 çocuklu)

“Kadın sağlığı çok özel bir şey. Benim derdimi biri başkasına çevirerek anlatınca içim rahat etmiyor. Sanki o kadın bana değil, kocasına anlatıyormuşum gibi hissediyorum.” (K3 – Kadın, 25 yaşında, 2 çocuklu)

Dil sorununa ek olarak, kayıt sistemi, adres değişikliği, belge eksikliği gibi bürokratik nedenlerle bazı katılımcıların sağlık hizmetlerine düzenli olarak ulaşamadığı görülmüştür:

“Sağlık ocağı bana ‘sistemde yoksun’ dedi. Taşınmıştık, yeni adrese kayıt yapılmamış. Randevu almak da ayrı zor. Kimliğim geçersiz olmuştu, tekrar belge çıkar derken üç defa gittim. En son bıraktım. (K6 – Kadın, 28 yaşında, 3 çocuklu)

Bazı erkek katılımcılar da aile sağlığı hizmetlerine güven duymadıklarını ve eşlerini sağlık kurumlarına götürmekte isteksiz olduklarını belirtmiştir:

“Doktorlar çok ilgilenmiyor. Eşim doğum kontrol soracaktı, ama nasıl konuşacağını bilemedi. Kadınlar böyle şeyleri Türkçesi olan başka bir kadından duymalı. Sağlık ocağında bu olmuyor.” (E4 – Erkek, 35 yaşında, 3 çocuklu)

Ayrıca doğum kontrol yöntemlerinin çoğuna devlet desteği olsa da bazı katılımcılar bu hizmetlere ulaşamadıklarını ve kondom gibi ürünleri kendi ceplerinden almak zorunda kaldıklarını, bu nedenle de kullanmaktan vazgeçtiklerini belirtmiştir:

“Sağlık ocağında kondom veriyorlar dediler ama biz hiç almadık. Oraya gitmek zor, randevu gerekiyor. Bakkaldan almak da para. İki tane alsan ekmekten kısmış oluyor-sun.” (E2 – Erkek, 29 yaşında, 3 çocuklu)

Bu örnekler, sığınmacı kadınların mahremiyet kaygısı, dil eksikliği ve sistemin bürokratik doğası nedeniyle sağlık hizmetlerine erişemediklerini; erkeklerin ise sistemden uzak du-

arak sorumluluğu eşlerine yüklediklerini göstermektedir. Böylece hem bilgi hem hizmet eksikliği üreme sağlığında ciddi boşluklara yol açmaktadır.

3.6. Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Etkisi

Görüşmelere katılan Suriyeli sığınmacıların doğurganlık kararlarında ekonomik ve sosyal etkenlerin karmaşık bir biçimde rol oynadığı gözlemlenmiştir. Bir yandan hayat pahalılığı, gelir yetersizliği ve belirsiz geçim kaynakları doğurganlığı sınırlandırıcı bir unsur olarak ifade edilirken; öte yandan çocuklar, sosyal güvence ve geleceğe dair bir yatırım olarak görülmektedir.

Bazı katılımcılar, Türkiye’de yaşamanın ekonomik açıdan zorluklar içerdiğini ve bu nedenle çocuk sayısını sınırlamaya yöneldiklerini belirtmiştir:

“Burada hayat çok pahalı. Biz Suriye’de kalabalıktık ama her şey ucuzdu, herkes bir-biriyle dayanıştı. Burada üç çocukla zor geçiniyoruz. Kira, gıda, okul masrafı... Dördüncü çocuğu düşündük ama vazgeçtik. Her şey para. İş yok, düzenli gelir yok.” (E1 – Erkek, 36 yaşında, 3 çocuklu, işsiz)

“Bir yandan çocukları seviyoruz, ama bir yandan da sorumluluğu büyük. Eşim çalışıyor ama çok az maaş alıyor. Ben evdeyim, çocuklar küçük. Bir çocuk daha olsa ne yaparım diye çok düşündüm. Cesaret edemedim.” (K4 – Kadın, 33 yaşında, 3 çocuklu)

Ancak bazı katılımcılar için çocuk sayısının artması hem kültürel bir ideal hem de ekonomik bir “yatırım” anlamı taşımaktadır. Çocukların gelecekte eve gelir getireceği ve yaşlılıkta anne-babaya bakacağı düşüncesi hâlâ güçlüdür:

“Bizim oralarda çok çocuk sahibi olmak iyidir. Hem bereket getirir hem de büyüyünce işe girerler, anne babalarına bakarlar. Benim oğlum daha 14 yaşında, yazları fırında çalışıyor. Aylık aldığıyla bu kış sobamızı aldık. Allah razı olsun.” (K7 – Kadın, 31 yaşında, 5 çocuklu)

“Çocuk sayısı arttıkça eve yardım eden kişi sayısı da artıyor. Özellikle erkek çocuklar. Küçük yaşta bile olsa pazarda çalışıyor, çaycılık yapıyor. Bizim şartlarımızda bu büyük destek.” (E6 – Erkek, 32 yaşında, 5 çocuklu)

Kadın katılımcılardan bazıları ise çocukları yalnızca ekonomik getiriyle değil, psikolojik bir güvenceyle de ilişkilendirmektedir. Özellikle göç sonrası yalnızlaşan ve sosyal güvenceden yoksun kalan kadınlar, çocuklarını bir “gelecek teminatı” olarak görmektedir:

“İleride ne olur belli değil. Kimse kimseye bakmaz bu ülkede. Ama çocukların varsa, en azından biri sana sahip çıkar. Benim annem öyle demişti, ‘çok çocuk yap, yaşlılığında seni bırakmazlar’.” (K8 – Kadın, 30 yaşında, 4 çocuklu)

Bu ifadeler, ekonomik faktörlerin doğurganlık kararları üzerinde hem sınır koyucu hem de teşvik edici biçimde işlediğini göstermektedir. Göçle birlikte gelen belirsizlik, sosyal güvenceden yoksunluk ve kültürel aktarımlar bir araya geldiğinde, çocuk sahibi olma kararı sadece maddi değil, aynı zamanda varoluşsal bir güvenlik arayışı haline dönüşmektedir.

3.7. Göç Deneyimi ve Adaptasyon Süreci

Katılımcıların büyük çoğunluğu, Türkiye'ye ilk geldikleri dönemdeki belirsizlik, ekonomik zorluklar ve güvenlik kaygıları nedeniyle doğurganlıkla ilgili kararlarında bir süreliğine duraksama yaşadıklarını ifade etmiştir. Ancak zamanla bu durum değişmiş, yerleşikleşme ve uyumla birlikte yeniden çocuk sahibi olma yönünde kararlar almışlardır.

“İlk geldiğimizde ne olacağımızı bilmiyorduk. Kalacak mıyız, dönecek miyiz, çok belirsizdi. O yüzden çocuk yapmayı erteledik. Hatta korunmaya başladım. Ama bir-iki yıl geçince baktım artık dönmeyeceğiz, buradayız, çocuk da büyüyor zaten, sonra devam ettik.” (K9 – Kadın, 29 yaşında, 4 çocuklu)

Bazı kadın katılımcılar, göçün başındaki travmatik koşulların doğurganlık davranışlarını bastırdığını, ancak duygusal ve fiziksel iyileşmeyle birlikte bu tutumun değiştiğini belirtmiştir.

“Suriye’den çıktığımızda her şeyimizi kaybettik. Evimiz yoktu, gelirimiz yoktu, çok korkuyordum. O zaman eşimle konuştuk, çocuk istemedik. Ama sonra burada sağlıklı ocağına gidebildim, iş bulduk, biraz daha güvende hissetmeye başladık. Artık geleceği düşünmeye başladım ve hamile kaldım.” (K6 – Kadın, 28 yaşında, 3 çocuklu)

Erkek katılımcıların bazıları ise göçün doğurganlık kararlarını çok fazla etkilemediğini, ancak Türkiye’deki görece güvenli ortamın çocuk sahibi olma arzusunu artırdığını ifade etmiştir.

“Suriye’de bomba patlıyordu, çocuklarımızı dışarı bile çıkaramıyorduk. Burada park var, okul var, daha huzurluyuz. O yüzden iki çocukla kalmak istemedik, daha büyük bir aile olmak istedik.” (E3 – Erkek, 30 yaşında, 4 çocuklu)

Ancak bazı erkek katılımcılar göçün ekonomik istikrarsızlık yarattığını ve bu nedenle çocuk sayısını sınırlandıklarını dile getirmiştir.

“İşim yoktu, kağıtsız çalışıyordum. Her gün iş çıkar mı diye bekliyordum. Böyle bir ortamda çocuk yapmayı nasıl düşünürsün? Önce ev geçindirmek lazım.” (E1 – Erkek, 36 yaşında, 3 çocuklu)

Bu ifadeler, göç deneyiminin doğurganlık üzerinde hem sınırlayıcı hem de teşvik edici etkiler yaratabildiğini göstermektedir. Ancak uzun vadede kültürel normların ve dini değerlerin bu sürece yeniden yön verdiği, uyum sürecine rağmen doğurganlıkla ilgili temel inançların değişmediği anlaşılmaktadır.

3.8. Kadın ve Erkek Katılımcıların Doğurganlık Tutumlarının Karşılaştırılması

Araştırmamızda, kadın ve erkek katılımcılardan elde edilen bulgular ayrı değerlendirilerek cinsiyetlere özgü bakış açıları tespit edilmiştir. Aşağıda, kadınlar ve erkekler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar özetlenmektedir:

3.8.1. Benzerlikler

Dini ve kültürel inançlar: Hem kadınlar hem erkekler, doğurganlığı büyük ölçüde dini inançlar ve geleneksel kültürel normlarla ilişkilendirmektedir. Her iki grup da çocuk sahibi olmayı kutsal bir görev ve toplumsal açıdan değerli bir unsur olarak görmektedir. Bu ortak inanç, yüksek doğurganlığın meşrulaştırılmasında temel bir rol oynamaktadır.

Toplumsal baskı: Kadın ve erkek katılımcılar, aile ve toplum tarafından çocuk sahibi olmaya yönelik yoğun bir baskı olduğunu kabul etmektedir. Her iki grup da evlendikten kısa süre sonra çevrelerinden “ne zaman çocuk?” sorusunu duymaya başladıklarını, birden fazla çocuk sahibi olmalarının beklendiğini belirtmiştir. Bu toplumsal baskı, cinsiyetten bağımsız olarak herkes üzerinde hissedilmektedir.

Aile planlamasına ilişkin bilgi eksikliği: Gerek kadınlar gerek erkekler, modern doğum kontrol yöntemleri konusunda sınırlı bilgiye sahiptir ve yaygın yanlış inanışlar bulunmaktadır. Özellikle kontraseptiflerin sağlığa zararı olduğuna dair temelsiz korkular her iki grupta da gözlenmiştir. Bu ortak bilgi eksikliği, aile planlaması uygulamalarının yetersiz kalmasına yol açmaktadır.

3.8.2. Farklılıklar

Karar alma süreci ve söz hakkı: Erkek katılımcılar, doğurganlıkla ilgili önemli kararların (çocuk sayısı, çocuk yapma zamanlaması gibi) çoğunlukla kendileri veya aile büyükleri tarafından alındığını vurgulamıştır. Buna karşın kadınlar, bu süreçte sınırlı söz hakları olduğunu, kararların genellikle kendi dışlarındaki aktörlerce belirlendiğini ifade etmektedir. Yani erkekler karar verici rolünde, kadınlar ise uyum sağlayan konumdadır.

Doğurganlığın yükü ve deneyimi: Kadınlar, birden fazla doğum yapmanın ve çocuk bakımının getirdiği fiziksel ve duygusal yükü bizzat deneyimledikleri için daha yoğun hissettiklerini belirtmektedir. Bir kadın, “Dördüncü çocuğumda artık bedenim çok yıprandı” diyerek bu yükün altını çizirken; erkek katılımcılar genellikle bu yükün farkında olmadıklarını veya yeterince önemsemediklerini ima etmektedir. Erkekler, çocuk sayısının artmasının kadın bedenine etkileri konusunda daha az duyarlılık göstermektedir.

Sağlık hizmetlerine erişim: Kadınlar, özellikle hamilelik ve doğum sonrası bakım konularında sağlık hizmetlerine ulaşırken dil ve kültür engellerini daha yoğun yaşadıklarını dile getirmiştir. Erkekler ise kadınlara kıyasla sağlık kurumlarıyla daha az muhatap olduklarından bu konuda ciddi zorluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, bir erkek katılımcı “Hastaneye pek gitmem, eşim çocuklar için gidiyor, ben karışmıyorum” derken; kadınlar çocukların aşısından kendi doğum kontrollerine kadar her işte dil problemiyle kendileri yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Aile planlaması yaklaşımı: Erkekler arasında aile planlaması sorumluluğu genellikle kadınlara bırakılmaktadır. Çoğu erkek, eşinin bir yöntem kullanıp kullanmadığıyla ilgilenmediğini, bu konunun “kadın işi” olduğunu söylemiştir. Buna karşın kadınlar, fazla sık doğum yapmanın kendi yaşam kalitelerini ve sağlıklarını etkilediğini vurgulayarak aile

planlamasının aslında ortak bir sorumluluk olması gerektiğine işaret etmişlerdir. Ancak pratikte, kadınlar gerekli gördükleri halde eşlerinin onayını alamadıkları için doğum kontrolü uygulamadıklarını da belirtmişlerdir.

Yukarıdaki temalar, Suriyeli sığınmacıların doğurganlık tutum ve davranışlarının karmaşık bir sosyal, kültürel ve ekonomik ağ tarafından şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Kadın ve erkek perspektiflerinin ayrı ayrı incelenmesi, ataerkil yapı içinde kadınların yaşadığı güçlükleri ve erkeklerin bakış açısındaki kör noktaları görünür kılmıştır. Genel olarak bulgular, toplumsal cinsiyet eşitliği, kültürel duyarlılık ve sağlık hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi alanlarında politikalar geliştirilmesi gerekliliğini işaret etmektedir. Suriyeli sığınmacı topluluğunda yüksek doğurganlığı azaltmak ve aile planlaması hizmetlerini etkin kılmak için bu çok boyutlu etmenlerin tümünü dikkate alan bütüncül yaklaşımlara ihtiyaç vardır.

4. Tartışma

Bu araştırmanın bulguları, Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacıların doğurganlık tutum ve davranışlarının sosyal, kültürel ve yapısal faktörlerin iç içe geçmiş ve çok katmanlı etkileşimi sonucunda şekillendiğini ortaya koymaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun doğurganlığı “Allah’ın takdiri” olarak görmeleri ve çocuk sahibi olmayı kutsal bir görev addetmeleri, literatürde sıklıkla vurgulanan dini inançların doğurganlık kararları üzerindeki belirleyici rolünü desteklemektedir³⁶. Bu bağlamda, her gebeliğin ilahi bir lütuf olarak kabul edilmesi ve doğum kontrolünün bu lütf müdahale sayılması, aile planlaması hizmetlerinin etkin kullanımını engelleyen temel inançsal bariyerlerden biridir³⁷.

Ayrıca çalışma, toplumsal cinsiyet rollerinin Suriyeli sığınmacı aile yapılarında güçlü biçimde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Kadınların doğurganlıkla ilgili kararlarında sınırlı söz sahibi olmaları, kararların çoğunlukla erkekler veya aile büyükleri tarafından yönlendirilmesi, ataerkil yapının göç sonrası dönemde de korunmaya devam ettiğine işaret etmektedir. Bu bulgu, göçmen topluluklarda kadınların üreme haklarına erişiminin kısıtlı olduğuna ilişkin önceki çalışmalarla uyumludur³⁸. Literatürde, ataerkil normların hâkim olduğu toplumlarda, kadınların çocuk sayısına ilişkin kararlarında eşlerinin veya aile büyüklerinin beklentilerine tabi olabildikleri ve bunun istenmeyen yüksek doğurganlık oranlarına yol açabildiği vurgulanmaktadır. Nitekim bazı katılımcılar, eşleri daha fazla

36 Şirin Çelikkanat – Zeynep Güngörmüş; “A Qualitative Study on the Knowledge and Opinions of Syrian Women regarding Family Planning”; Karakaya vd., “Suriyeli Mülteci Kadınların Doğurganlık Özellikleri ve Etkileyen Faktörler: Kalitatif Bir Çalışma”.

37 Alexandra Hawkey - Jane M. Ussher, “If You Don’t Have a Baby, You Can’t Be in Our Culture”: Migrant and Refugee Women’s Experiences and Constructions of Fertility and Fertility Control”, *Women’s Reproductive Health* 5 (2018), 75-98; Mehmet Şirin Eşin, “Van Merkez İlçe’de Doğurganlık Analizi”, (Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

38 Aksungur vd., “Awareness Of Adult Syrian Refugee Women On Family Planning Methods”. Cifci vd. “Unmet Need For Family Planning Among Syrian Migrant Women Living in Turkey and Its Determinants”, 30; Gümüş Şekerci - Yıldırım, “The Knowledge, Attitudes and Behaviours of Syrian Refugee Women Towards Family Planning: Sample of Hatay”.

çocuk istediği için kendileri istemese bile doğum yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu, kadınların güçlendirilmesi ve üreme sağlığı alanında bilinçlendirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmada dikkat çeken bir diğer tema ise aile planlaması konusundaki bilgi eksikliği ve yanlış inanışların yaygınlığıdır. Modern doğum kontrol yöntemlerine ilişkin güvensizlik hem kadınlar hem de erkekler arasında gözlenmiş ve bu güvensizlik kısıtlı bilgiyle birleştiğinde, aile planlaması kullanımını oldukça sınırlı hale getirmiştir. Sağlık hizmetlerine erişimdeki dil bariyerleri ve bürokratik engeller bu durumu daha da pekiştirmiştir. Dolayısıyla, istenmeyen gebeliklerin önlenmesinde ciddi bir yetersizlik gözlenmekte; doğurganlık kontrolü davranışları zayıf kalmaktadır. Benzer eğilimler, Türkiye’deki diğer göçmen topluluklarında da rapor edilmiştir³⁹. Araştırmamızda da modern kontraseptif yöntemlere aşinalığın çoğunlukla daha eğitilmiş bireylerle sınırlı olduğu görülmüştür. Bu tablo hem üreme sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına hem de göçmenlere yönelik dil destekli sağlık danışmanlığının güçlendirilmesine duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Ekonomik faktörlerin doğurganlık davranışlarına etkisi ise çift yönlü ve çelişkili bir görünüm arz etmektedir. Bazı katılımcılar ekonomik yetersizlikleri çocuk sayısını sınırlayan bir unsur olarak tanımlarken, pek çok kadın ve erkek çocukları sosyal ve ekonomik bir güvence olarak konumlandırmaktadır. Bu çelişkili durum, göç sonrası sosyoekonomik uyum sürecindeki belirsizlikleri ve bireylerin bu belirsizlikle başa çıkma stratejilerindeki çeşitliliği yansıtmaktadır. Kimi aileler için çok çocuk sahibi olmak, gelecekte aileye ekonomik katkı sağlayacak bir yatırım olarak görülmektedir. Bu bağlamda yüksek doğurganlık, sadece dini ya da kültürel normlarla değil, aynı zamanda *sigorta güdüsü* (insurance motive) olarak da açıklanabilir (bkz. demografik geçiş kuramı eleştirileri). Suriyeli sığınmacılar bağlamında da benzer bir stratejinin varlığı, sosyal politikaların bu grupların yapısal güvencesizliğini azaltmaya odaklanması gerektiğine işaret etmektedir.

Bu ekonomik güvenlik motivasyonunun yanı sıra, bazı kadın katılımcıların çocukları yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik bir güvence biçimi olarak da gördükleri dikkat çekmiştir. Göç sonrası yalnızlaşma, sosyal dışlanma ve kurumsal destek eksikliğiyle baş başa kalan bu kadınlar, çocuklarını bir “gelecek teminatı”, “manevi destek” veya “yalnız kalmama garantisi” olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda doğurganlık, yalnızca dışsal baskılarla değil; kadınların içinde bulundukları belirsizlik ve güvensizlik ortamında geliştirdikleri içsel baş etme stratejileriyle de şekillenmektedir. Bu bulgu, Van Raemdonck⁴⁰, Ürdün bağlamındaki benzer gözlemleriyle de örtüşmektedir. Yazar, doğurganlığı kriz dönemlerinde kadınların öznelliklerini ifade etme ve güvenlik arayışlarını gerçekleştirme biçimi olarak yorumlamaktadır. Dolayısıyla, doğurganlık davranışları yalnızca dini veya kültürel normlarla açıklanamaz; duygusal, varoluşsal ve sosyal ihtiyaçlar da bu tercihlerin arkasında yer alır.

39 Hacer Alan Dikmen vd., “The Attitudes of Refugee Women in Turkey Towards Family Planning”

40 Van Raemdonck, *Early Marriage/Pregnancy Among Syrian Refugees in Jordan in Light of Reproductive Governance and Justice*.

Göç deneyiminin doğurganlık üzerindeki etkileri ise çalışmada daha sınırlı düzeyde gözlemlenmekle birlikte anlamlıdır. Katılımcılar, göçün ilk dönemlerinde yaşanan belirsizlik nedeniyle çocuk sahibi olma eğilimlerinde geçici bir azalma yaşandığını belirtmiş; ancak uzun vadede kültürel normların etkisiyle bu eğilimin tekrar yükseldiği görülmüştür. Bu durum, demografi literatüründe “adaptasyon” sürecinin her zaman göçmen gruplar için geçerli olmadığını, özellikle ilk kuşak göçmenlerde “kültürel direnç” olgusunun daha etkili olabileceğini göstermektedir. Öte yandan bazı kadınlar, savaş ortamından uzaklaşmanın ve daha güvenli bir yaşam alanına kavuşmanın verdiği rahatlıkla doğurganlığa daha olumlu yaklaştıklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda, göç deneyimi hem sınırlayıcı hem de teşvik edici etkilere sahip çok katmanlı bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın bulguları hem mevcut literatürle uyumlu öğeler taşımakta hem de Türkiye özelinde yeni içgörüler sunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kültürel normların sürekliliği ve yapısal erişim sorunları üçgeninde şekillenen doğurganlık davranışları, yalnızca demografik ve ekonomik parametrelerle açıklanamaz. Bu bağlamda çalışmanın teorik katkısı, göçmen doğurganlığı olgusunun incelenmesinde toplumsal cinsiyet, kültür ve güvencesizlik temelli yaklaşımların birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymasındır. Literatürde görece az işlenen “göç bağlamında ataerkillik” konusu, bu çalışmada Suriyeli kadınların doğurganlık pratikleri üzerinden somutlaştırılmış; aynı zamanda Türkiye’nin demografik geleceğine dair sosyal politika boyutlu bir tartışma alanı açılmıştır.

Sonuç

Bu araştırma, Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacıların doğurganlık tutumları ve davranışlarının dini inançlar, kültürel normlar, toplumsal cinsiyet rolleri ve yapısal engellerin karmaşık etkileşimiyle şekillendiğini ortaya koymuştur. Bulgular, katılımcıların büyük kısmının doğurganlığı kutsal ve vazgeçilmez bir görev olarak gördüğünü; aile içi ve toplumsal baskıların çocuk sayısını artırıcı yönde önemli rol oynadığını göstermektedir. Kadınların doğurganlık kararlarında söz hakkının sınırlı olması, bu toplulukta ataerkil değerlerin halen hâkim olduğunu işaret etmektedir. Öte yandan, doğum kontrol yöntemlerine ilişkin bilgi eksikliği ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan güçlükler, aile planlaması uygulamalarının beklenenin altında kalmasına yol açmaktadır. Bu durum, sığınmacı nüfusun yüksek doğurganlık oranlarının sadece kültürel ve dini nedenlere değil, aynı zamanda yapısal eksikliklere de bağlı olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Türkiye’deki yerli kadınların doğurganlık oranlarının son yıllarda hızla düşmesi (2024 itibarıyla 1,48) ile, Suriyeli sığınmacıların yüksek doğurganlık oranları ülkenin genel demografik yapısını değiştirmeye başlamıştır. Özellikle genç nüfus içindeki sığınmacı kökenli çocukların oranı her geçen yıl artmaktadır. Bu durum, yakın gelecekte Türkiye’nin nüfus yapısında beklenmedik dengesizliklere ve toplumsal yapıda dönüşümlere yol açabilir. Örneğin, okul çağındaki çocuk nüfusunun önemli bir kısmını sığınmacı ailelerin çocukları oluşturacağından, eğitim sisteminde dil ve entegrasyon konularında yeni ihtiyaçlar doğacaktır.

Benzer şekilde, sağlık hizmetleri ve işgücü piyasasında da bu demografik değişimin etkileri hissedilecektir. Eğer mevcut eğilimler devam ederse, Türkiye’de toplam doğurganlık hızı sığınmacı nüfusun etkisiyle bir süre daha göreceli olarak yüksek kalabilir ya da en azından düşüş hızı yavaşlayabilir. Bu nedenle, Suriyeli sığınmacıların doğurganlık tutumları ve davranışları sadece bir azınlık grubun meselesi değil, Türkiye’nin demografik geleceği ve sosyal politikaları açısından kritik bir konu olarak ele alınmalıdır.

Politika Önerileri

Suriyeli sığınmacı nüfusun yüksek doğurganlık eğilimlerinin yönetilebilmesi ve olası olumsuz etkilerinin azaltılabilmesi için aşağıdaki politika önerileri geliştirilebilir:

Kültürel olarak duyarlı aile planlaması programları: Sağlık Bakanlığı ve ilgili kuruluşlar, Suriyeli sığınmacıların kültürel inanç ve değerlerini göz önünde bulunduran özel aile planlaması ve üreme sağlığı eğitim programları hazırlamalıdır. Bu programlar, Arapça ve gerekirse Kürtçe dillerinde, görsel ve işitsel materyallerle desteklenerek yürütülmelidir. İçerikler hazırlanırken İslami perspektiften onaylanmış aile planlaması söylemlerine de yer verilerek, dini inançlarla çelişmediği vurgulanmalıdır.

Erkeklerin katılımını artırmaya yönelik kampanyalar: Aile planlaması ve doğurganlık konusunda erkeklere de sorumluluk düştüğünü vurgulayan farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir. Bu kampanyalarda, imamlar veya topluluk liderleri gibi kanaat önderlerinden faydalanılarak, erkeklerin eşlerinin sağlık ve mutluluğu için aile planlamasına destek vermesi gerektiği mesajı iletilmelidir. Erkeklere yönelik seminerler, sohbet toplantıları, baba destek programları gibi çalışmalar, ataerkil tutumların dönüşümüne katkı sağlayabilir.

Sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması: Sığınmacı kadınların sağlık hizmetlerinden yararlanırken karşılaştıkları dil ve bürokrasi engellerini azaltmak için adımlar atılmalıdır. Özellikle birinci basamak sağlık hizmetlerinde (aile sağlığı merkezleri gibi), Arapça bilen sağlık personeli istihdam edilmeli veya tercüman desteği sürekli hale getirilmelidir. Aile planlaması ve kadın sağlığı konularında hizmet veren kliniklerin sayısı sığınmacı nüfusun yoğun olduğu bölgelerde artırılmalı; bu kliniklerde sığınmacılar için ücretsiz veya düşük maliyetli doğum kontrol malzemeleri temin edilmelidir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendiren projeler: Suriyeli sığınmacı kadınların eğitim ve istihdam olanaklarına erişimini artıran projeler, uzun vadede doğurganlık davranışlarını etkileyebilir. Kız çocuklarının okullaşma oranlarını yükseltmeye yönelik teşvik programları, erken yaş evliliklerini önleme kampanyaları ve kadınların mesleki eğitim almasını sağlayan girişimler desteklenmelidir. Kadınların güçlenmesi ve ev dışında da roller üstlenebilmesi, yalnızca doğurganlık oranlarını düşürmek için değil, aynı zamanda entegrasyonun sağlanması için de kritiktir.

Veri takibi ve karşılaştırmalı araştırmalar: Kamu kurumları ve akademik kuruluşlar iş birliğiyle, sığınmacı nüfusun demografik davranışları düzenli olarak izlenmelidir. Özellikle

doğurganlık, evlilik yaşı, anne-çocuk sağlık göstergeleri gibi veriler yıllık bazda toplanıp analiz edilmelidir. Bu sayede trendler erken tespit edilerek gereken önlemler planlanabilir. Ayrıca, Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların doğurganlık dinamikleri, Lübnan, Ürdün gibi ülkelerdeki Suriyeli mültecilerin durumlarıyla karşılaştırmalı olarak araştırılmaya devam edilmelidir. Karşılaştırmalı çalışmalar, hangi politika müdahalelerinin daha etkili olduğuna dair fikir verebilir.

Çok paydaşlı iş birliği: Sığınmacı nüfusun entegrasyonu ve demografik etkilerinin yönetimi, sadece devletin değil, aynı zamanda uluslararası kuruluşların (UNHCR, UNFPA gibi) ve sivil toplumun da iş birliğini gerektirir. Bu kapsamda, yerel yönetimler, STK'lar ve uluslararası kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanarak kapsamlı stratejiler geliştirilmelidir. Örneğin, mülteci kamplarında veya yoğun sığınmacı nüfuslu mahallelerde aile planlaması ve anne-çocuk sağlığına yönelik ortak projeler yürütülebilir. Bu projelerde hem finansal kaynak paylaşımı yapılmalı hem de kültürel uzmanlıklar bir araya getirilerek en uygun yaklaşımlar tasarlanmalıdır.

Yukarıdaki önerilerin hayata geçirilmesi, Suriyeli sığınmacıların hem kendi refahlarını artırmalarına hem de Türkiye'nin toplumsal uyum ve kalkınma hedeflerine katkıda bulunmalarına yardımcı olacaktır. Unutulmamalıdır ki, doğurganlık sadece bireysel bir tercih değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı ve geleceği şekillendiren bir olgudur. Dolayısıyla, sığınmacı nüfusun doğurganlık dinamiklerini anlamak ve yönetmek, sosyal politikaların önemli bir parçası olmalıdır.

Kaynakça | References

- Aboulhosn Aya vd., "Refugee Immigration and Host Country Fertility", *European Bank*, (2025), 1-65.
- Aksakal, İbrahim. "Türkiye'de Doğan ya da Türkiye'de Büyüyen Suriyeli Çocukların Toplumsal Aidiyet Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme", *2nd International Congress on Children's Studies*, Ankara, (2021).
- Aksungur, Abide vd. "Awareness of Adult Syrian Refugee Women On Family Planning Methods", *Ankara Medical Journal* 24/1 (2024).
- Akyön, Şeyma Handan vd., "Fertility Rates of Syrian Migrants in Turkey, Baby Boom And Possible Factors Related To Them", *Ankara Medical Journal* 23 (2023), 61-72.
- Alan Dikmen, Hacer vd., "The Attitudes of Refugee Women in Turkey Towards Family Planning", *Public Health Nursing* 36/1 (2019), 45-52.
- Baltacı, Ali. "Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2018), 231-274.
- Blau, D. Francie, "The Fertility of Immigrant Women: Evidence from High Fertility Source Countries", *National Bureau of Economic Research*, 1-60, (1991).
- Cifci, Sema vd. "Unmet Need For Family Planning Among Syrian Migrant Women Living in Turkey and Its Determinants". *Contraception and Reproductive Medicine* 9/1 (2024).
- Crenshaw, Kimberle. "Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics", *University of Chicago Legal Forum* 1 (1989), 139-167.
- Creswell, John W. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches*. Sage, 2013.
- Creswell, John W. - Poth, N. Cheryl. *Qualitative Inquiry and Research Design Choosing among Five Approaches*, Sage, 2018.
- Ağcadağ Çelik, İpek. "Suriyelilerin Türkiye' de Doğan Bebeklerinin Hukuki Statüsü ve Vatandaşlık Koşulları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 10/2 (2018), 1208-1230.
- Çelikkat, Şirin - Güngörmüş, Zeynep. "A Qualitative Study on the Knowledge and Opinions of Syrian Women regarding Family Planning". *Social Work in Public Health* 37/3 (2022) 274-286.
- Çöl, Meltem vd., "Sexual and Reproductive Health of Syrian Refugee Women in Turkey: A Scoping Review Within The Framework of the MISP Objectives", *Reproductive Health* 17/99 (2020), 1-12.
- Doğan, Mehmet vd. "Effect of Migration On Fertility and Family Planning: The Case of Kayseri in Türkiye", *Medicine (Baltimore)* 103/50 (2024).
- Dönmez, Sevgül vd. "Views ff Turkish And Syrian Refugee Women Who Are From Two Different Cultures On Tubal Ligation". *Ankara Medical Journal* 2 (2020), 298-314.
- GİB. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı, *Göç İdaresi Başkanlığı*, 2025.
- Goldstein, Sydney - Goldstein, Alice. "The Impact of Migration on Fertility: An "Own Children" Analysis for Thailand", *Population Studies* 35/2 (1981), 265-284.
- Gümüş Şekerci, Yasemin - Aydın, Yıldırım Tuğba. "The knowledge, attitudes and behaviours of Syrian refugee women towards family planning: Sample of Hatay", *International Journal of Nursing Practice* 26/4 (2020).
- Hawkey, Alexandra vd., "If You Don't Have a Baby, You Can't Be in Our Culture: Migrant and Refugee Women's Experiences and Constructions of Fertility and Fertility Control". *Women's Reproductive Health* 5 (2018), 75-98.
- Jocelyn, Dejong vd. "Reproductive, Maternal, Neonatal And Child Health In Conflict: A Case Study On Syria Using Countdown Indicators", *BMJ Global Health* 2/3 2017.
- Kabakian-Khasholian, Tamar vd. "Perspectives of Displaced Syrian Women And Service Providers on Fertility Behaviour and Available Services in West Bekaa", *Lebanon Reprod Health Matters* 25/ek1 (2017), 75-86.

- Karakaya, Eylem vd., “Suriyeli Mülteci Kadınların Doğurganlık Özellikleri ve Etkileyen Faktörler: Kalitatif Bir Çalışma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/48 (2017), 417-428.
- Kulu, Hill. “Migration and Fertility: Competing Hypotheses Re-examined”, *European Journal of Population* 21/1 (2005), 51-87.
- Lindstrom, David - Giorguli Saucedo, Silvia. “The Short- and Long-Term Effects of U.S. Migration Experience on Mexican Women’s Fertility”. *Social Forces* 80 (2002) 1341-1368.
- Logie, H. Carmen vd. “Sexual and Reproductive Health Among Forcibly Displaced Persons in Urban Environments In Low and Middle-Income Countries: Scoping Review Findings”, *Reproductive Health* 21/51 (2024).
- McCracken, Grant. *The Long Interview*. Sage, 1988.
- Merriam, B. Sharan - Tisdell, J. Elizabeth. *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. Jossey-Bass, 2016.
- Milewski, Nadja. “First Child of Immigrant Workers and Their Descendants in West Germany: Interrelation of Events, disruption, or Adaptation?”, *Demographic Research* 6/29 (2007), 859-896.
- Mutlu, Yeşim vd., “Suriyeli Mülteci Çocuklar ve Vatansızlık Riski, Bulanık Mekanlarda Gölgede Kalanlar”, *Araştırma Raporu, Gündem Çocuk Derneği*, Ankara: Şen Matbaa, 2016.
- Neuman, W. Lawrence. *Basics of Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches*. Pearson, 2007.
- Newsham, Niall - Rowe, Francisco. “Projecting the Demographic Impact of Syrian Migration in a Rapidly Ageing Society”, *Germany Journal of Geographical Systems* 2/2 (2021), 231-261.
- Önder Dirican, Aylin vd., “The Level of Using Family Planning Methods in Refugees in Türkiye and the Factors Affecting Their Choices: A Retrospective Clinical Study”, *Journal of Clinical Obstetrics & Gynecology* 32/3 (2022), 1300-1306.
- Önür, Hıdır. “Vatandaşlık Bağlamında Suriyeli Sığınmacılar”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/37 (2021), 362-296.
- Patton, Michael Quinn. *Qualitative Research*. John Wiley & Sons, 2005.
- Seidman, Irving. *Interviewing As Qualitative Research: A Guide For Researchers In Education And The Social Sciences*. Teachers College Press, 2013.
- Sevak, Pervi - Schmidt, Lucia. *Immigrant-Native Fertility and Mortality Differentials in the United*, Michigan Retirement Research Center Research Paper No. WP 2008-181 (September 29, 2008). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1287297>
- Sieverding, Maia vd. “Marriage and Fertility Patterns Among Jordanians and Syrian Refugees in Jordan”. *Economic Research Forum Working Paper*, (2018), 1-30.
- Eşin, Mehmet Şirin. “Van Merkez İlçe’de Doğurganlık Analizi”, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Tayfur, İsmail vd. “Healthcare Service Access and Utilization among Syrian Refugees in Turkey”, *Annals of Global Health* 85/1 (2019).
- UNFPA. *Among Syrian Refugees, Dispelling Myths About Contraceptives*, United Nations Population Fund, 2018.
- UNHCR. *United Nations High Commissioner for Refugees*. Syrian Refugees Regional Demographic Report, 2023.
- Van, Raemdonck An “Early Marriage/Pregnancy Among Syrian Refugees in Jordan in Light of Reproductive Governance and Justice”, *Women’s Studies International Forum* 99 (2023).
- Yakit Ak, Eda vd., “The Views of Syrian Immigrant Women on Family Planning and Unplanned Pregnancy: A Qualitative Study”. *International Journal of Public Health*, 70 (2025).
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, 2021.

Examination of Social and Economic Factors Affecting Agricultural Development in Bamyān Province, Afghanistan

Ramazan Ahmadi | 0000-0002-8299-7080 | ramazan.ahmadi@bu.edu.af

Bamyān University, Social Sciences Faculty, Sociology, Bamyān, Afghanistan

 <https://ror.org/00ege8681>

Abstract

This study investigates the social and economic factors influencing agricultural development in Bamyān province. Using a mixed-methods approach, the research combines quantitative and qualitative data collected through questionnaires, interviews, and focus groups. The study population includes farmers aged 18 to 93 from eight districts of Bamyān province. While questionnaires were primarily completed by men, interviews and focus groups ensured equal gender representation. Quantitative data were analyzed using SPSS, while qualitative data were analyzed using MAXQDA. Findings reveal that agriculture in Bamyān remains a male-dominated sector, though women contribute significantly to production. Mostly illiterate, farmers face challenges such as economic instability, climate change, and reduced external support. Despite these difficulties, agriculture remains central to the local economy, with key crops including potatoes, wheat, and fodder, alongside livestock and horticulture. However, market inefficiencies and weak structural support limit profitability. The decline in government and organizational assistance has exacerbated economic hardships, restricting access to resources and training. To address these issues, targeted investments in infrastructure, training programs, cooperatives, and market access are essential to enhance farmers' incomes and ensure the sector's sustainability.

Keywords

Agricultural Development, Social and Economic Factors, Farmers' Cooperation, Marketing, Bamyān

Citation

Ahmadi, Ramazan. "Examination of Social and Economic Factors Affecting Agricultural Development in Bamyān Province, Afghanistan". *Journal of Sociological Context* 6/2 (August 2025), 213-247.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.2>

Article Information

Date of Submission	24.05.2025
Date of Acceptance	24.07.2025
Date of Publication	15.08.2025
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Ethical approval was obtained from Bamyan University Social Sciences Faculty Research Committee for Social Sciences and Humanities with the decision number 2/2, dated 21/05/2024.
Similarity Check	Done – Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	This study was supported by a grant from the Afghanistan Research Initiative, University of Central Asia, funded by Canada’s International Development Research Centre and the Aga Khan Foundation-Canada.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Afganistan’ın Bamyan İlinde Tarımsal Kalkınmayı Etkileyen Sosyal ve Ekonomik Faktörlerin İncelenmesi

Ramazan Ahmadi | 0000-0002-8299-7080 | ramazan.ahmadi@bu.edu.af

Bamyan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji, Bamyan, Afganistan

ROR <https://ror.org/00ege8681>

Öz

Bu çalışma, Bamyan ilinde tarımsal kalkınmayı etkileyen sosyal ve ekonomik faktörleri incelemektedir. Araştırma, anketler, mülakatlar ve odak grup görüşmeleri yoluyla toplanan nicel ve nitel verilerin birleştirildiği karma yöntem yaklaşımını benimsemiştir. Çalışma evrenini, Bamyan’ın sekiz ilçesinden 18 ila 93 yaşları arasındaki çiftçiler oluşturmaktadır. Anketler ağırlıklı olarak erkekler tarafından doldurulmuş olsa da, mülakatlar ve odak grup çalışmaları cinsiyet temsiliyetini dengelemiştir. Nicel veriler SPSS programıyla, nitel veriler ise MAXQDA programıyla analiz edilmiştir. Bulgular, tarımın Bamyan’da erkek egemen bir sektör olarak kaldığını, ancak kadınların üretime önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır. Çoğunluğu okuma yazma bilmeyen çiftçiler; ekonomik istikrarsızlık, iklim değişikliği ve dış desteklerin azalması gibi çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu zorluklara rağmen tarım, yerel ekonomi için merkezi bir öneme sahiptir. Patates, buğday ve yem bitkileri başta olmak üzere temel ürünler ile birlikte hayvancılık ve meyvecilik faaliyetleri sürdürülmektedir. Ancak pazarlama yetersizlikleri ve zayıf yapısal destekler, kârlılığını sınırlandırmaktadır. Hükümet ve çeşitli kuruluşlardan gelen yardımın azalması, ekonomik sıkıntıları artırmış ve çiftçilerin kaynak ve eğitim olanaklarına erişimini kısıtlamıştır. Bu sorunların çözümü için altyapı yatırımları, eğitim programları, kooperatiflerin desteklenmesi ve pazarlara erişimin iyileştirilmesi gibi hedefli müdahaleler gereklidir. Bu tür adımlar, çiftçi gelirlerini artıracak ve tarım sektörünün sürdürülebilirliğini güvence altına alacaktır.

Anahtar Kelimeler

Tarımsal Kalkınma, Sosyal ve Ekonomik Faktörler, Çiftçi İşbirliği, Pazarlama, Bamyan

Atıf Bilgisi

Ahmadi, Ramazan “Afganistan’ın Bamyan İlinde Tarımsal Kalkınmayı Etkileyen Sosyal ve Ekonomik Faktörlerin İncelenmesi”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 6/2 (Ağustos 2025), 213-247.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.2>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	24.05.2025
Kabul Tarihi	24.07.2025
Yayın Tarihi	15.08.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bamyan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu, 21/05/2024 tarihli 2/2 sayılı kararı ile etik izin alınmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu çalışma, Kanada Uluslararası Kalkınma Araştırma Merkezi ve Kanada, Ağa Khan Vakfı tarafından finanse edilen Afganistan Araştırma Girişimi, Orta Asya Üniversitesi tarafından sağlanan bir hibe ile desteklenmiştir.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Introduction

Agricultural development is a critical driver of economic and social progress, playing a key role in ensuring food security, creating employment, and improving the livelihoods of rural communities. In Bamyân province, a predominantly agricultural and livestock region, agriculture is the primary source of income for many families and plays a vital role in strengthening the area's cultural and social identity. However, agricultural development in this province faces numerous social and economic challenges, which must be addressed to ensure sustainable growth and effective policymaking.

One of the most significant social challenges in Bamyân is the constraints imposed by traditional and cultural structures, which often limit women's participation in agricultural activities and decision-making. In rural communities, women typically engage in crop harvesting and livestock management but have limited access to income, land ownership, and agricultural training. This gender inequality results in a substantial portion of human potential remaining untapped, hindering overall agricultural development.

From an economic perspective, the lack of financial resources and access to credit severely restricts farmers' ability to invest in improving production and increasing productivity. Farmers in Bamyân often struggle to cover initial costs, such as purchasing quality seeds, chemical fertilizers, or modern technologies. Additionally, inadequate infrastructure, including advanced irrigation systems and integrated local markets, reduces agricultural productivity and discourages farmers from expanding their activities.

Climate change further exacerbates these challenges, with frequent droughts, irregular rainfall, and rising temperatures disrupting traditional planting patterns. These changes have led to reduced yields, increased food insecurity, and declining incomes for farmers, contributing to internal migration and social instability. Policies focused on raising awareness, promoting drought-resistant crops, and providing financial and technical support could mitigate these impacts.

Another obstacle to agricultural development in Bamyân is the limited access to specialized training in modern farming techniques and technologies. Many farmers continue to rely on traditional methods, which significantly reduce land productivity and limit the competitiveness of Bamyân's agricultural products in domestic and international markets.

Finally, weak policy structures and insufficient support services from the government and non-governmental organizations pose significant barriers to development. The lack of appropriate policies for rural infrastructure, inadequate educational programs for farmers, and poor communication between farmers and decision-makers have all slowed agricultural progress in the province.

This research aims to identify and analyze the social and economic factors influencing agricultural development in Bamyân province. It focuses on the impact of farmers' education, access to financial resources, social cooperation, market infrastructure, and govern-

ment policies on agricultural productivity and sustainability. The study addresses the central research question: What are the social and economic factors influencing agricultural development in Bamyan province? By exploring these issues, this research seeks to provide actionable recommendations for policymakers and stakeholders to promote sustainable agricultural development in the region.

1. Literature Review

The research topic, “Examination of Social and Economic Factors Affecting Agricultural Development in Bamyan Province,” addresses a critical yet underexplored area. While no prior studies have specifically focused on this topic in Bamyan Province, several related studies have been conducted in Afghanistan and other countries, providing valuable insights into the challenges and opportunities for agricultural development.

Sayyar et al., in their study on the agricultural sector’s impact on Afghanistan’s economy, highlight farmers’ dissatisfaction with government performance. They note that most farmers engage in horticulture and cereal production, but inefficient water resource management and a lack of government services have hindered progress. Additionally, war and insecurity have significantly impacted agricultural development, both directly and indirectly.¹

Hassanzoy, emphasizes that only 12% of Afghanistan’s land is suitable for agriculture, with less than half of this cultivable land being utilized. The study calls for strategic programs to optimize land use and increase productivity. However, the limited adoption of advanced technologies and inputs, such as chemical fertilizers, remains a barrier. Hassanzoy argues that policies should focus on improving access to sustainable technologies and modern production methods.²

Sarhadi et al., stress the importance of agricultural education in sectoral development. They note that Afghanistan’s agricultural education system is underdeveloped, with universities and institutions lacking access to modern technologies and scientific resources. Their findings suggest that sustainable agricultural development requires advanced technologies, diversified production systems, and improved market access. Education and business training for farmers are identified as critical steps toward addressing these challenges.³

Burian et al., identify key challenges faced by Afghan farmers, including a lack of specialized training, inefficient irrigation systems, and weak market linkages. They also highlight the lack of local authority support for agriculture, which has discouraged traders from

1 Fayaz Ahmad Sayyar et al., *Strengthening and Growth of the Agriculture Sector and Its Impacts on the Economy of Afghanistan* (Kabul University: National Policy Research Center, Kabul, 2009), 66-68.

2 Najibullah Hassanzoy, “Agricultural Development in Afghanistan: Some Temporal Reflections”, *Afghanistan Agricultural Research Journal* 1/1 (September 2013), 1-16.

3 Wakil Ahmad Sarhadi, et al., “Sustainable Agricultural Development in Afghanistan”, *Journal of Developments in Sustainable Agriculture* 9/1 (March 2014), 41-46.

connecting with national markets.⁴ Similarly, Sabri et al. point out that Afghan women play a significant role in agriculture but are often excluded from education and decision-making, negatively impacting sectoral development.⁵

Internationally, Das and Mondal examine socio-economic factors affecting agricultural production in Bangladesh. Their findings reveal that a lack of machinery, gender inequality, and small farm sizes are major barriers. The study recommends promoting mechanized farming, ensuring gender equality, and leveraging mobile technologies to disseminate information and improve productivity.⁶ Ifeanyi-Obi and Matthews Njoku explore livelihood choices in southeastern Nigeria, emphasizing the role of education, income, and age in shaping agricultural practices. They suggest increased government funding to make agriculture more attractive to graduates.⁷

Mirjat et al. analyze socio-economic factors affecting farm productivity in Pakistan's Tando Allahyar District. Their findings indicate that farmers' income, experience, education, and family cooperation significantly impact productivity. These insights can inform policies to reduce food insecurity and improve agricultural strategies.⁸

Despite these valuable contributions, significant gaps remain in the literature, particularly concerning Bamyân Province:

1. Limited Regional Focus: While several studies examine Afghanistan's agricultural sector, none specifically focus on the socio-economic determinants of agricultural development in Bamyân Province. This research aims to fill that gap by providing localized insights.

2. Gender-Specific Analysis: Existing literature acknowledges women's participation in agriculture but lacks in-depth analysis of gender-specific challenges in Bamyân. This study will explore the role of women in agricultural decision-making and access to resources.

3. Climate Change and Agriculture: Most reviewed studies discuss agricultural constraints without integrating climate change as a variable. This research will assess how climate change affects farming practices, livelihoods, and adaptation strategies in Bamyân.

4. Market Accessibility and Policy Implications: While prior research identifies weak market linkages as a challenge, there is little analysis of the policy measures needed to improve

4 Pavel Burian et al., "Concept of agriculture development in Logar Province, Afghanistan", *Agricultura Tropica et Subtropica* 43/4 (2010), 366-372.

5 Ayesha Sabri et al., "Enhancing Women's Participation in Agricultural Education in Afghanistan Through Distance Education by the National Agricultural Education College (NAEC) Afghanistan", *International Women Online Journal of Distance Education* 6/2 (April 2017), 67-78.

6 Susmita Das - Paritosh Mondal, "Socio-Economic Factors Affecting Agricultural Production and Income in Bangladesh", *Journal of Agricultural Socio-Economics (JASE)* 2/2 (August 2021), 56-63.

7 Chinwoke Clara Ifeanyi-obi - E.C. Matthews-Njoku, "Socio-Economic Factors Affecting Choice of Livelihood Activities Among Rural Dwellers in Southeast Nigeria", *IOSR Journal of Agriculture and Veterinary Science* 7/4 (April 2014), 52-56.

8 Abdul Jaleel Mirjat et al., "Socio-economic Factors Affecting Farm Yield in Tando Allahyar District", *International Research Journal of Arts and Humanities (IRJAH)* 47/47 (October 2018), 215-224.

agricultural trade in Bamyan. This study will evaluate potential policy interventions to enhance market access and agricultural productivity.

By addressing these gaps, this study will provide valuable insights into the socio-economic dynamics shaping agricultural development in Bamyan Province, ultimately informing policy decisions and development strategies tailored to the region's needs.

2. Research Methodology

This research adopts an applied approach and employs a mixed-methods design for data collection and analysis. The mixed-methods approach, integrating quantitative and qualitative data, is widely regarded as a reliable research method in social sciences due to its ability to provide comprehensive and nuanced insights. Data were collected from two main sources: quantitative data through questionnaires and qualitative data through semi-structured interviews and focus groups.

The target population includes residents of Bamyan province, a region with unique social and economic characteristics that make it ideal for examining agricultural development challenges. Bamyan province comprises eight districts, and a systematic sampling method with random selection from villages within each district was used to ensure a representative sample. According to the Directorate of Economy of Bamyan Province, the province's estimated population is 572,874.⁹ Cochran's formula was applied to determine the sample size, recommending a minimum of 383 participants. To enhance accuracy, the sample size was increased to 400 questionnaires, 10 interviews, and two focus groups (each with five participants). The main data has been collected through questionnaires from various districts, while interviews and focus groups serve a supporting role and will complement the questionnaires.

Data collection was conducted by an experienced research team in July and August 2024. Quantitative data were gathered using structured questionnaires, which included closed-ended and Likert-scale questions to assess farmers' perceptions of economic challenges, access to resources, and government support. These data were analyzed using SPSS software, with descriptive statistical methods employed to identify behavioral patterns and relationships between variables.

Qualitative data were obtained through semi-structured interviews and focus groups, which explored themes such as gender roles in agriculture, climate change impacts, and market accessibility. These data were analyzed using MAXQDA software, employing interpretive and content analysis approaches to identify key themes and insights.

Finally, both quantitative and qualitative data were analyzed simultaneously within the framework of the mixed-methods approach. This integration of diverse data sources and

9 Directorate of Economy of Bamyan Province, *Profile of Bamyan Province: Economic and Social Outlook* (Kabul: Ministry of Economy, Islamic Republic of Afghanistan, 2019), 5-35.

complementary analytical techniques ensured comprehensive and accurate results, contributing to a deeper understanding of the research topic.

Permission for the research was obtained from Bamyân University, Social Sciences Faculty Research Committee for Social Sciences and Humanities with the meeting and decision number 2/2 dated 21.05.2024.

3. Findings

3.1. Socio-Economic Profile of Participants

This study employs a mixed-methods approach to analyze both quantitative and qualitative data, focusing on the social and economic factors influencing agricultural development in Bamyân Province. Ethnographic insights reveal that men predominantly dominate agricultural activities, though focus groups and interviews were conducted with equal gender representation (50% men and 50% women). In contrast, survey respondents were overwhelmingly male (99%), with 88% married and ages ranging from 18 to 93. In Afghan society, primary responsibility for agriculture rests with men, while women participate mainly as assistants in farm work. Traditional social norms and current government regulations further confine many women to household duties and prohibit them from being interviewed by male researchers. Consequently, only one percent of female farmers—those who are heads of households with no adult male family members—were able to take part in the questionnaire through direct interviews. In contrast, the interview and focus-group components included a different group: fifty percent of the female participants were educated women who are not farmers themselves but work in institutions and organizations or are otherwise knowledgeable about agricultural conditions in Bamyân. These women were selected to supplement the questionnaire data by serving as analysts of the social and economic circumstances of rural communities.

Most farmers (77%) are landowners, while the remaining 23% cultivate land belonging to others. Family structures in rural Bamyân are typically extended, with an average household size of 8.5 members. These large families play a key role in the household economy, with multiple generations contributing to agricultural activities.

The majority of participants are illiterate or possess only basic literacy skills (see Figure 1). This low literacy rate underscores the need for accessible and practical training programs tailored to farmers with limited formal education. In contrast, interview and focus group participants were more educated, including individuals with bachelor's, master's, and doctoral degrees. This difference in educational attainment between survey respondents and qualitative participants may reflect the challenges of reaching highly educated individuals through random sampling methods.

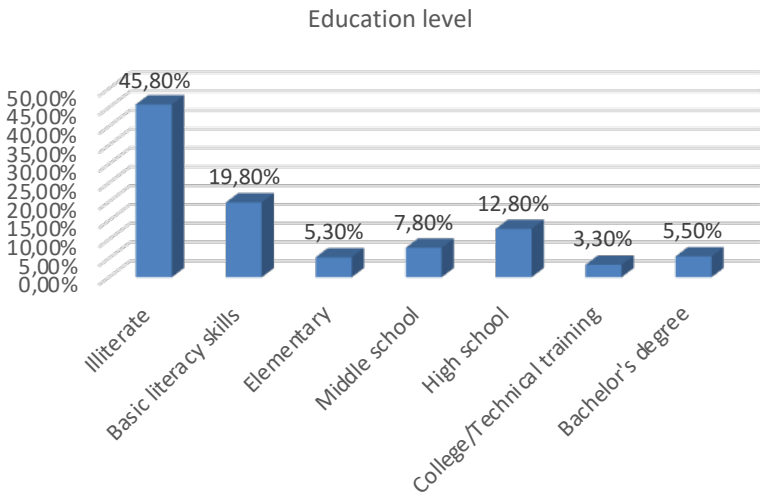

Figure 1: Education Level of Respondents

In rural communities, children often participate in agricultural activities alongside their parents. Data from this study illustrate the prevalence of child labor in Bamyan Province: 34.8% of participants reported that their children work in agriculture, while 65.3% indicated that their children do not. This finding aligns with broader national trends, as the Central Statistics Organization reports that approximately 57% of child laborers in Bamyan are engaged in agricultural activities.¹⁰

The data also reveal gender disparities in child labor participation. Boys are more likely to be involved in agricultural work compared to girls, as detailed in Figure 5. This gender difference may reflect traditional roles and expectations within rural households, where boys are often prioritized for physically demanding tasks, while girls may be assigned domestic responsibilities.

These findings highlight the significant role of children in the agricultural economy of Bamyan Province. However, the high prevalence of child labor raises concerns about the long-term impacts on children's education, health, and overall development. Addressing this issue requires targeted interventions, such as promoting access to education, raising awareness about the risks of child labor, and supporting families with alternative income-generating opportunities.

¹⁰ Central Statistics Organization, Socio-Demographic and Economic Survey Bamyan (Kabul: Central Statistics Organization of Islamic Republic of Afghanistan and UNFPA Afghanistan, 2013), 47.

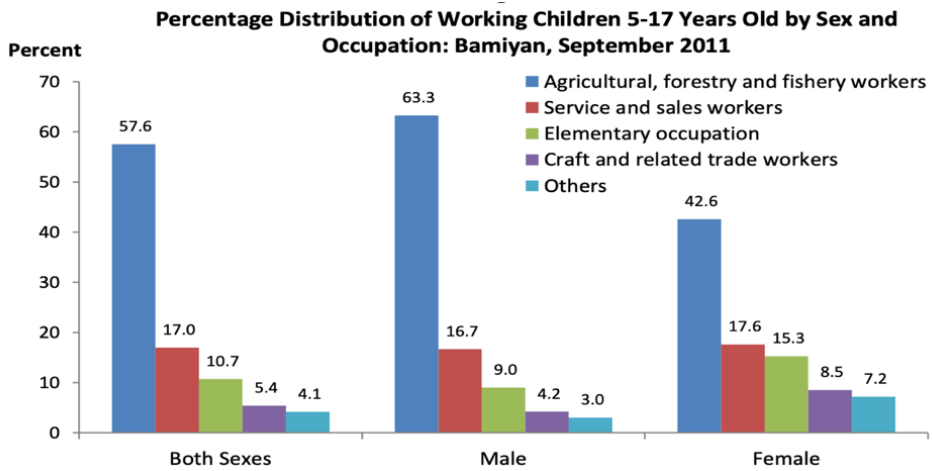

Figure 2: Type and Extent of Child Employment by Gender

Children engaged in agricultural activities become child laborers, enduring the social harms associated with work. They are deprived of certain rights, particularly education, and illiteracy jeopardizes their future economic prospects.¹¹

In rural regions, large extended families are common, with households typically consisting of 8.5 members on average. These families primarily engage in subsistence farming for their livelihood. The majority of these households face financial difficulties, with 57% generating less than \$1,000 in annual income (see Table 1). The average yearly earnings among the surveyed families amounted to \$1,472, which translates to a per capita income of \$172 when considering family size. As of 2023, the nation's per capita GDP reached \$415.¹² It is worth noting that the per capita income of farming families in Bamiyan is roughly half of the national average.

Based on the data, the findings indicate that there is no significant correlation between education and farmers' income, as most farmers have not received formal training in agriculture. Many of the educated individuals are those who either dropped out of school or, after graduation, were unable to find employment and were therefore compelled to engage in farming. These educated individuals generally lack practical experience in agricultural activities and tend to have fewer skills compared to illiterate farmers who have been consistently involved in farming throughout their lives.

11 Ramazan Ahmadi – Mohammad Reza Akbari, "Social Harms of Child Labor in Afghanistan (Case Study of Bamiyan City)", *Journal of Social and Political Sciences* 7/2 (June 2024), 186-203.

12 ALFRED, "Gross Domestic Product Per Capita for Afghanistan" (Accessed 20 April 2025).

Table 1: Annual Income of Farming Households in Bamyan Province

Annually Family income	Frequency	Percent
Less than 500\$	68	17%
From 501\$ up to 1000\$	159	40%
From 1001\$ up to 2000\$	104	26%
From 2001 up to 3000\$	42	10%
From 3001 up to 5000\$	13	3%
From 5001\$ up to 10000\$	8	2%
More than 10000\$	6	2%
Total	400	100%

Bamyan Province, one of Afghanistan’s poorest regions, faces severe economic challenges, with a significant portion of its population enduring extreme hardship.¹³ Global assessments suggest that without substantial political and economic improvements, the majority of the population risks falling into poverty. Recent data from 2022 reveals that nearly half of Afghanistan’s population—over 18 million people—requires substantial assistance to meet basic needs. The ongoing crisis has left more than one million children at risk of starvation and malnutrition, highlighting the dire circumstances faced by countless families.

One of the most distressing outcomes of this economic crisis is the reported practice of families resorting to selling their children due to extreme poverty.¹⁴ This tragic reality underscores the depth of desperation and the absence of viable survival alternatives in the region.

According to Hasell’s study, the international poverty line for 2022 was set at \$2.15 per day, the minimum daily expenditure required to meet basic needs.¹⁵ Those unable to meet this threshold are considered to be living in extreme poverty. In Bamyan Province, approximately 90% of the rural population falls below this line, unable to spend \$2.15 per person daily. This staggering statistic highlights the widespread economic deprivation in the region and underscores the urgent need for targeted interventions to address poverty and improve living conditions.

These findings emphasize the critical need for comprehensive economic and social support programs in Bamyan Province. Tackling the root causes of poverty—such as unemployment, inadequate infrastructure, and limited access to education and healthcare—is essential to breaking the cycle of deprivation. Immediate action from both national and international stakeholders is crucial to implementing sustainable solutions and enhancing

13 Ramazan Ahmadi, *Poverty and Social Policies Related to Poverty in Afghanistan: The Example of Bamyan City* (Antalya: Akdeniz University, Social Sciences Institute, Doctoral Dissertation, 2024), 252.

14 Ahmadi, *Poverty and Social Policies Related to Poverty in Afghanistan: The Example of Bamyan City*, 77.

15 Joe Hasell, Our World in Data, “From \$1.90 to \$2.15 a day: the updated International Poverty Line” (Accessed 10 April 2025).

the quality of life for the region's residents.

3.2. The General Condition of Quality Life of Participants

The living conditions of individuals in a society are directly linked to economic and political circumstances. Economic and political growth and development strengthen the quality of life for people in society, while economic and political issues negatively affect citizens' quality of life. Data shows the quality of life of the residents of Bamyân province. According to the data obtained in recent years, the quality of life for farmers in Bamyân has worsened, and the details, including percentages, can be seen in Table 2.

Table 2: Assessment of Participants' Quality of Life.

The quality of life in recent years		
	Frequency	Percent
Much better	13	3.3
Better	27	6.8
Remained the same	137	34.3
Worse	201	50.3
Much worse	22	5.5
Total	400	100.0

According to interviews and focus group discussions, the quality of life in Bamyân has deteriorated significantly in recent years. Key factors include reduced income, the suspension of development projects, rising unemployment, recurring droughts, and limited access to markets. Compounding these challenges are the impacts of climate change, the withdrawal of investors, ongoing security crises, and shrinking job opportunities, all of which have intensified poverty and economic pressure. Furthermore, social, cultural, and gender equality conditions have also suffered considerably.

In rural areas, livelihoods are heavily dependent on agricultural income, as illustrated in Table 3. However, agricultural earnings in Bamyân Province have declined in recent years, negatively impacting the quality of life for farmers and their families.

Table 3: The Agricultural Income in Recent Years.

The agricultural income in recent years		
	Frequency	Percent
Increased significantly	10	2.5
Increased	40	10.0
Remained the same	185	46.3
Decreased	152	38.0
Decreased significantly	13	3.3
Total	400	100.0

Qualitative data still shows that the agricultural income situation in Bamyan has been influenced by various factors in recent years. Some respondents attribute the growth in agricultural activity to unemployment in other sectors, migration to rural areas, and support from institutions, while most consider the decline in agricultural income to be due to climate change, water scarcity, increased production costs, lack of chemical fertilizers and improved seeds, and reduced crop yields. Some also assess the agricultural situation as relatively stable.

3.3. Social Factors Affecting Agricultural Development

3.3.1. The Role of Government and Institutional Support in Agricultural Development

Government and institutional support play a critical role in agricultural development and improving farmers' livelihoods. Such support leads to increased production, reduced costs, improved product quality, enhanced food security, job creation, and poverty reduction in rural communities.

This section examines the extent of support provided by national and international institutions, as well as the government, and analyzes how farmers benefit from these initiatives. Data reveals that 70.8% of farmers have received some form of assistance, but this support has rarely been sustained. Among these recipients, 93 percent depended on foreign-funded programs that were mostly ad-hoc and of limited effectiveness. The scale of such aid has declined over time, falling short of farmers' expectations. Many international organizations have even shut down their offices in Afghanistan after foreign funding was suspended. Overall, the reduction in support, coupled with the economic crisis following recent political changes, has negatively impacted agriculture and farmers' livelihoods.

Qualitative data indicates that government and institutional assistance includes the distribution of improved seeds, chemical fertilizers, and agricultural equipment, as well as the provision of technical training. Organizations such as the World Food Program (WFP), Aga Khan Foundation, Food and Agriculture Organization (FAO), and Action Aid have not only supplied resources but also improved infrastructure, including storage houses and cold storage facilities. However, since the fall of the Republic in August 2021¹⁶, government and international institutional support has declined significantly due to political, economic, and security challenges.

Government aid and institutional support remain vital for agricultural development in Bamyan. Evidence shows that such assistance has positively impacted agricultural productivity, increased farmers' incomes, and contributed to economic growth. Moreover, these

16 Ramazan Ahmadi – Chaman Ali Hikmat, "The fall of the Republic Government in Afghanistan and the current Taliban Rule: A survey of public attitudes", *Research in Social Sciences and Technology* 8/4 (November 2023), 172-195.

initiatives have sparked greater interest in agriculture among the local population and fostered healthy competition among farmers.

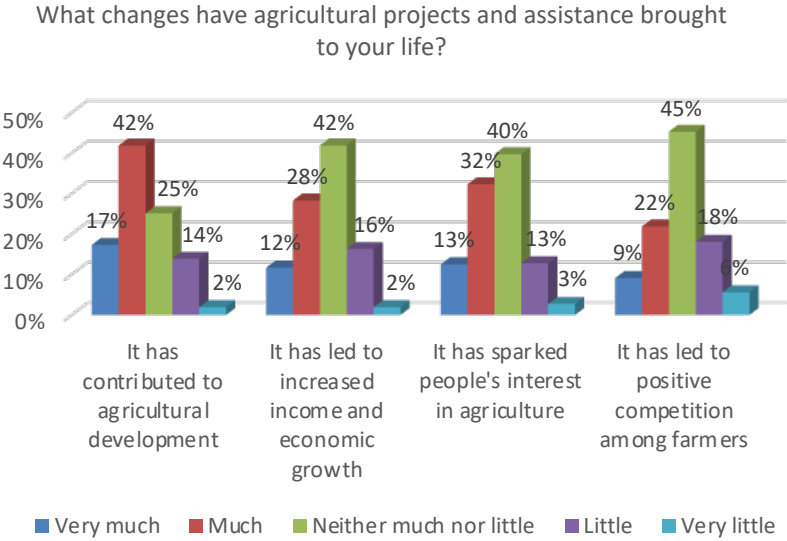

Figure 3: Impact of Government and Institutional Supports on Agriculture Development

3.3.2. Farmers’ Needs for Agricultural Development in Bamyān Province

Farmers in Bamyān require financial resources, improved seeds, modern tools, and technical training to advance agricultural development. Key challenges include the lack of irrigation infrastructure and adequate storage facilities for agricultural products. Government support in areas such as marketing, advisory services, and incentive policies for sustainable farming is essential. Additionally, investments in agricultural technology and fostering collaboration between farmers and institutions are crucial to increasing productivity and improving livelihoods.

Based on participants’ responses, the most critical needs for agricultural development are prioritized as follows:

- Improved seeds (37%)
- Chemical fertilizers (36%)
- Sufficient water (7%)
- Animal manure (6%)
- Agricultural machinery (5%)

Other needs, though less frequently cited, include canal repairs, agricultural training, construction of water dams, product marketing, storage facilities, pest control agents, and the distribution of improved fruit saplings.

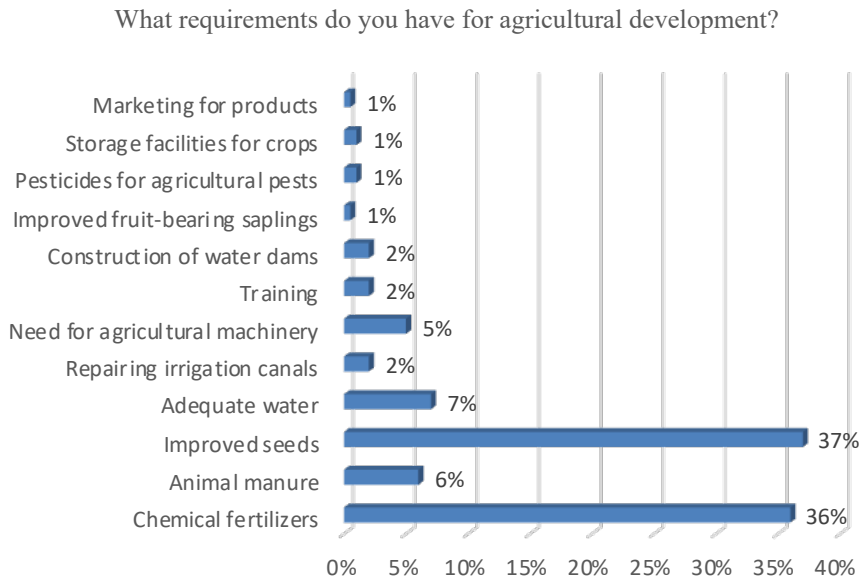

Figure 4: Farmers' Needs for Agricultural Development

3.3.3. Assessment of Farmers' Financial Capacity for Agricultural Development

Farmers have many needs in the agricultural sector, but due to economic difficulties, they are unable to meet these needs on their own. Data shows that most participants lack the capacity to fulfill their agricultural needs to promote growth and development in their farming activities. Instead, they require collaboration from the government and national and international organizations.

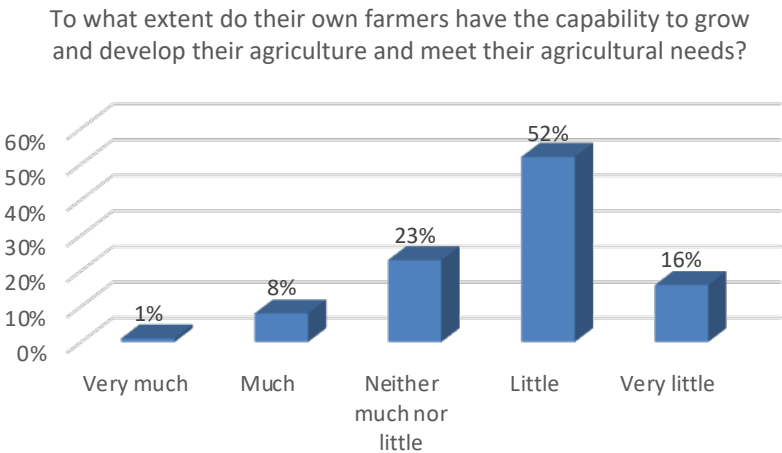

Figure 5: The Capability of Farmers to Meet Agricultural Needs

3.3.4. The Role of Extension in Agricultural Development

Agricultural extension is one of the most critical activities in agricultural development, playing a decisive role in advancing farming practices. Within this framework, leading and skilled farmers are essential, as they introduce innovative methods and serve as role models for others. Data from participant responses highlights the presence of such farmers in Bamyān Province, with 41.1% of farmers confirming that their villages have skilled and leading farmers who guide others in agricultural activities. Additionally, 31% of farmers reported learning useful agricultural practices and training from their peers and neighbors.

The data also reveals the types of crops and agricultural activities farmers in Bamyān prefer. According to the statistics:

- 52% grow potatoes,
- 30% grow wheat,
- 6% grow chickpeas,
- 5% grow beans,
- 3% grow barley,
- 2% practice crop rotation, and
- 2% plant fruit trees.

These preferences reflect the most common agricultural activities in the region.

Furthermore, the data identifies the factors influencing farmers' choices of crops and activities. The primary reason, cited by 59% of farmers, is the potential for higher income and productivity. Other reasons include the provision of food, the suitability of the land for cultivation, the lack of success with other crops, and the low water requirements for the chosen activities.

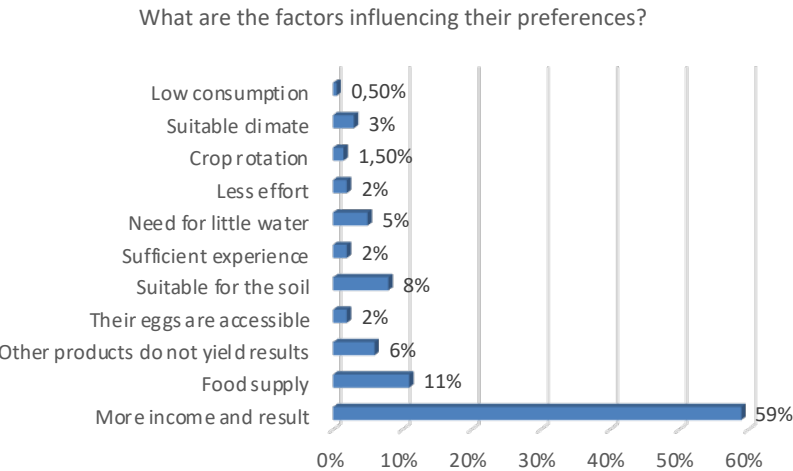

Figure 6: Factors Influencing the Preference for Planting Agricultural Crops

3.3.5. The Role of Agricultural Education in Agricultural Development

Agricultural education is a process that equips farmers and individuals with the knowledge, skills, and information needed for the effective management of agricultural activities. Its primary goal is to enhance farmers’ capabilities, enabling them to increase production, reduce costs, and improve their quality of life.

This section examines the extent to which farmers have received agricultural training from the government and institutions. Data reveals that only 28% of farmers have participated in such training, while the majority have not yet had access to formal agricultural education.

Although agricultural training plays a critical role in agricultural development, the above statistics indicate that only a small percentage of farmers have benefited from it. When asked about their interest in agricultural training, 96% of farmers expressed a desire to improve their farming skills through education, while 4% showed no interest.

Among the limited number of farmers (28.1%) who have received agricultural training, the majority (69%) reported that it significantly contributed to increasing their income and agricultural productivity (see Figure 7). These findings underscore the positive impact of agricultural education on farmers’ livelihoods and agricultural development.

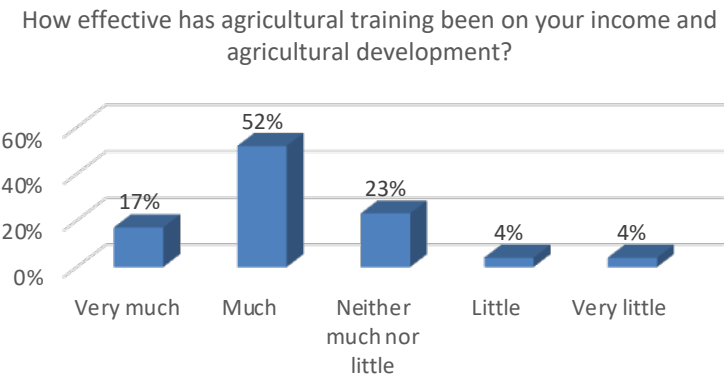

Figure 7: Impact of Agricultural Training on Farmers’ Income and Agricultural Development

Qualitative data also show that agricultural training has a significant positive impact on farmers’ income and agricultural development. Many participants believe that practical and hands-on training, especially in areas like planting, harvesting, irrigation, storage, and the use of modern technologies, can create substantial differences. If these trainings are provided correctly and specialized, farmers will be able to reduce pest damage, increase crop productivity, and improve their income.

3.3.6. The Role of Social Institutions in Agricultural Development

In Bamyân, there are committees and organizations that support farmers, but their activities are limited. Local committees and NGOs such as AKF provide farmers with advice and financial support, and the Agriculture Department also offers advisory services in the Bamyân center. However, most respondents have stated that the activities of these committees have declined or disbanded after the change of government. In some areas, farmers are solving their problems independently with community-based consultations.

Data shows the existence of committees or institutions in the village and region that provide advice to farmers on agricultural matters and assist in making informed decisions about the economic aspects of farming. Statistics indicate that 98% claim that no such committees or institutions exist at the village or regional level to offer advice or support in agricultural matters.

Data still shows the presence of agricultural cooperatives in Bamyân province. According to the responses of the participants, 92% of farmers claim that there is currently no agricultural cooperative at the village level, while only 8% claim that an agricultural cooperative exists.

Table 4: Presence of Advisory Committees or Organizations for Farmers

No	Questions	Yes	No
1	Do you have a village or regional committee or institution to assist and advise you on agricultural matters or support farmers and make decisions on production, distribution, and consumption of agricultural products?	2%	98%
2	Are there cooperatives in your area?	8%	92%

Therefore, the weak presence of advisory institutions and cooperatives slows down agricultural development in rural areas, and farmers cannot address their agricultural needs on their own.

3.3.7. Cooperation and Solidarity Among Farmers for Agricultural Development

Cooperation and solidarity among farmers play a crucial role in improving livelihoods and sustainable development in farming communities. By forming cooperative groups, farmers can share resources, increase productivity, and address challenges such as climate change and market fluctuations. These collaborations also provide access to financial resources, technical training, and better markets, while strengthening trust and social cohesion.

This section analyzes the degree of solidarity among farmers in rural communities, and data generally shows the level of cooperation and collaboration among farmers based on the Likert scale. According to the data, 42% (very much and much options) claim that there is solidarity among farmers, 22% are indifferent, and 36% (little and very little options) of respondents believe that coordination and cooperation among farmers do not exist. Addi-

tionally, data shows the level of collective activities among farmers for agricultural development in Bamyan Province. The data indicates that the level of collective activities among farmers for agricultural development is relatively low (see Figure 8).

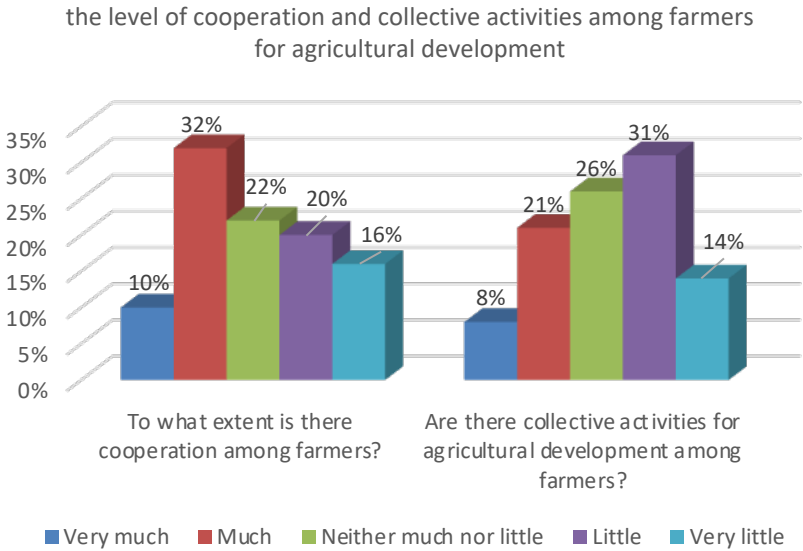

Figure 8: The Level of Collective Activities Among Farmers for Agricultural Development

Qualitative data shows that collective cooperation for agricultural development in Bamyan has declined. However, collaboration in areas such as knowledge exchange, resource sharing, irrigation, crop harvesting, and sales is still occasionally observed among farmers. Activities like the Farmer’s Festival and agricultural exhibitions, which once provided opportunities for cooperation, have now decreased, and the lack of resources and support hinders their expansion.

Also, this section indicates the structure of socio-agricultural regulations such as the water chief, herd leader, and Shepherd at the village and regional level. Data shows that 24% of the participants believe such socio-agricultural regulatory structures exist. However, 76% of the respondents claim that such structures do not exist at the village and regional level. Also, data illustrates the regulations regarding the use of natural resources such as water, firewood, grazing areas, non-fruit trees, green areas, and pasturelands. According to the statistics, 48% of farmers believe that there are regulations for the use of natural resources at the village and regional levels, while 52% of participants claim that such regulations do not exist at the village level.

Table 5: The Extent of the Existence of the Socio-agricultural Structure in Bamyân Province.

No	Questions	Yes	No
1	Are there traditional social structures in agriculture such as water chief, herd leader, and shepherd in your area?	76%	24%
2	Are there regulations for the use of natural resources (Water, firewood, pasture, non-fruit trees, green areas, etc.) in your area?	48%	52%

3.3.8. Farmers' Coordination in Selling Products and Marketing

Farmers' coordination in selling products through cooperatives and agricultural groups can enhance their bargaining power, facilitate access to different markets, and help improve their economic and social conditions by reducing costs and ensuring a more equitable distribution of income.

This section shows the level of coordination among farmers for selling agricultural products. Only 4% of farmers coordinate for collective sale of products, while 96% sell their products individually without coordination. Also, data shows the level of coordination among farmers in determining the prices of agricultural products. 4% of farmers coordinate with each other to set the prices of agricultural products and make joint decisions. However, 96% of farmers do not coordinate with each other in determining the prices and make individual decisions about the prices of their products.

Table 6: Coordination of Farmers for Selling Agricultural Products

No	Questions	Indicators	Percent
1	Is there coordination among farmers in selling agricultural products? In other words, do they sell their products collectively and coordinated, or does each person sell their products individually?	Coordinated and collective sales of products by farmers.	4%
		Individual sale of products without coordination.	96%
2	Is there coordination among farmers in determining the prices of agricultural products, or is it decided individually?	There is coordination in determining the prices of agricultural products.	4%
		There is no coordination among farmers in determining prices and rates.	96%

Market access is one of the most pressing challenges for farmers in Afghanistan—especially in Bamyân Province. Mountainous terrain, rugged or non-existent roads, insufficient infrastructure, the ongoing economic crisis, and international sanctions all hinder farmers from earning the expected returns on their produce. The situation is exacerbated by the absence of agricultural cooperatives, a political structure that offers little support to rural producers, weak coordination among farmers, and their reliance on local middlemen¹⁷.

17 Ramazan Ahmadi, "Opportunities and Challenges in Agricultural Product Marketing: A Sociological Analysis of Bamyân Province, Afghanistan", *Journal of Economics, Innovative Management and Entrepreneurship* 3/1 (March 2025), 56-72.

3.3.9. The Role of Women in Agricultural Development

Women play an important role in agricultural development, especially in rural areas, where they actively participate in planting, harvesting, processing products, managing household resources, and raising livestock. Improving women’s access to education, technology, and financial resources can contribute to increased productivity and sustainable development. However, limitations such as the closure of schools and universities for women¹⁸, restrictions on women’s employment, restricted access to larger markets, lack of marketing training, and insufficient support reduce their ability to fully capitalize on this role.

Data illustrates the level of participation and contribution of women in agricultural development in Bamyan province. According to the statistics, women have a significant role in agricultural development (see Figure 9).

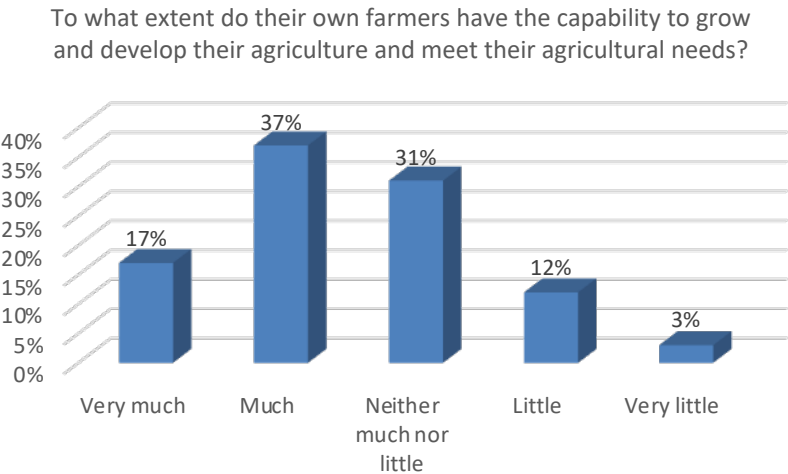

Figure 9: Women’s Contribution to Agricultural Development

The most important activities and the participation of women in agriculture that contribute to agricultural development are displayed, ranked by priority. These include land preparation (27%), preparing food for farmers (24%), dairy processing (12%), harvesting crops (11%), drying fruits (6%), crop cutting (6%), animal husbandry (4%), potato farming (4%), handicrafts made from sheep wool (3%), care of agricultural products (2%), and other activities, each accounting for less than 1%.

18 Chaman Ali Hikmat - Ramazan Ahmadi, “The Impact of University Closures on Students’ Motivation After the Fall of the Afghan Government by the Taliban”, *Journal of Social and Political Sciences* 6/4(December 2023), 47-59.

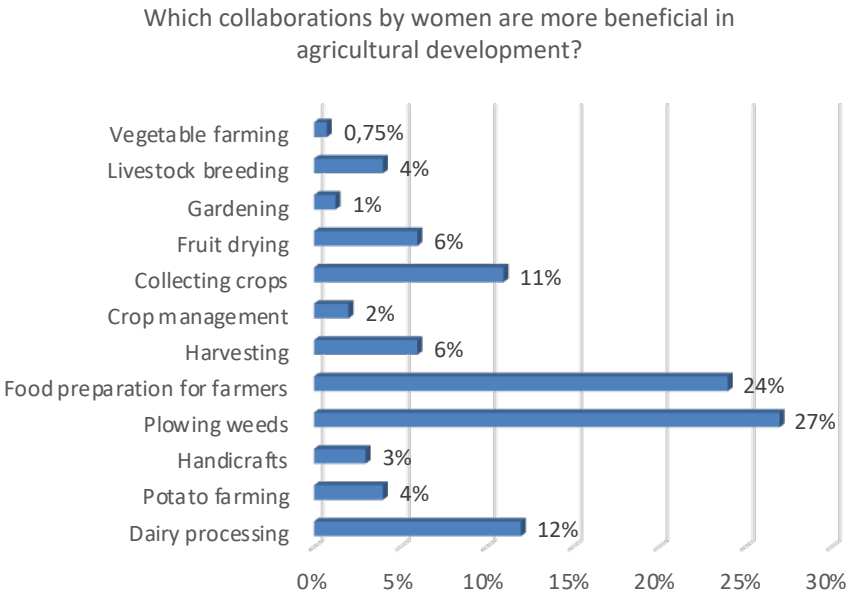

Figure 10: Key Beneficial Activities of Women in the Agricultural Sector

According to qualitative data, women in Bamiyan collaborate with men in all stages of agriculture, from planting to harvesting and processing products. Their main activities include planting, harvesting, collecting products, raising livestock, and caring for animals. The extent of their participation varies, and in some areas, they are fully involved in all agricultural and livestock tasks.

3.4. Economic Factors Effecting Agricultural Development

3.4.1. The Role of Crops in Agricultural Development

In Bamiyan province, people are usually more engaged in agriculture, but alongside it, they are also involved in gardening and animal husbandry. In this section, the effectiveness of agriculture, animal husbandry, and gardening is presented in Table 7, and the data shows that the effectiveness of agriculture is 68.8%, gardening is 10%, and animal husbandry is 20.8%.

Table 7: Comparison of the Effectiveness of Agriculture, Animal Husbandry, and Gardening

In your opinion, is agriculture and horticulture more beneficial or animal husbandry in your village or region?			
		Frequency	Percent
Valid	Agriculture	275	68.8
	Horticulture	40	10.0
	Animal husbandry	83	20.8
	Others	2	.5
	Total	400	100.0

In Bamyan province, the most important agricultural products, in order of priority, are wheat and potatoes in the first place, followed by fodder for animals, barley in the third place, and beans in the fourth. Table 8 shows the percentage of crops grown in Bamyan and the interest of farmers in cultivating them.

Table 8: Agricultural Crop Cultivation in Bamyan Province

No	Agricultural crops	Percent	
		Yes	No
1	Wheat	89.5%	10.5%
2	Barley	52.8%	47.3%
3	Potato	89.5%	10.5%
4	Beans	30.5%	69.5%
5	Chickpeas	4.3%	95.8%
6	Forage (clover, alfalfa, etc.)	70%	30%
7	Saffron	0.3%	99.8%
8	Cucumber	4.5%	95.5%
9	Okra	2.5%	97.5%
10	Cauliflower	1.8%	98.3%
11	Fava bean	2.8%	97.3%
12	Bitter vetch	11%	89%
13	Lentil	10%	90%

Farmers in Bamyan province are engaged in horticulture alongside agriculture. Data shows the percentage of people employed in horticulture, with 43% of farmers involved in both agriculture and horticulture. Data shows the percentage of each fruit tree, with the most important being apples and apricots.

Table 9: Importance of Fruit Trees in Bamyân Province

No	Fruits	Percent	
		Yes	No
1	Apple	85.7%	14.3%
2	Apricot	73.4%	26.6%
3	Plum	16.9%	82.6%
4	Berry	22.1%	77.9%
5	Grape	18.6%	81.4%
6	Almond	16.8%	83.2%
7	Peach	12.8%	87.2%
8	Pear	15.8%	84.2%
9	Walnut	22.2%	77.8%
10	Cherry	17.4%	82.6%

Also, data shows the usefulness of agricultural products in relation to the income and earnings of farmers, which can be observed in detail. According to the statistics, the most useful product is potatoes, followed by wheat in the second place, fodder in the third, beans in the fourth, and barley in the fifth place. Other products also exist, but they have a smaller share, which can be seen in the table.

Table 10: The Usefulness of Agricultural Products on Farmers' Income

No	Which of your products has been most beneficial to your income and productivity?	Very much	Much	Neither much nor little	Little	Very little	I don't cultivate it
1	Wheat	46.80%	37.50%	3.50%	0.80%	0%	11.50%
2	Barley	6.30%	13.80%	21.80%	4%	5.80%	48.50%
3	Potato	61.80%	21.80%	4.30%	1.30%	0.30%	10.80%
4	Beans	8.30%	10.50%	8.80%	2.30%	1.30%	69%
5	Chickpeas	0.30%	2%	1.50%	0.80%	0.50%	95%
6	Forage (clover, alfalfa, etc.)	16%	25.30%	17.50%	2.50%	5.30%	33.50%
7	Saffron	0.30%	0.30%	0.30%	0.30%	0%	99%
8	Cucumber	0%	0.50%	1%	0.80%	2%	95.80%
9	Okra	0%	0.30%	0.30%	0.80%	0%	98.80%
10	Cauliflower	0.00%	0.50%	0.30%	0.80%	0%	98.50%
11	fava bean	0%	1.50%	0.80%	0.30%	0.80%	96.80%
12	bitter vetch	0.30%	3.50%	3.80%	0.80%	0.55	91.30%
13	Lentil	1.50%	2.30%	3%	0.30%	1%	92%

3.4.2. The Role of Machinery in Agricultural Development

Agricultural machinery plays a crucial role in agricultural development and has a significant impact on productivity, cost reduction, and improvement of production quality.

Data shows that 29% of farmers use tractors and machinery for planting crops, 34.8% use animal-drawn equipment, and 36.3% of farmers use both systems for crop planting.

Table 11: Farmers' Use of Tractors and Machinery

Now as compared to before, do you use tractors and machinery for planting crops or plow with oxen?			
		Frequency	Percent
Valid	Use tractors and machinery	116	29.0
	Plow with oxen	139	34.8
	Sometimes both systems.	145	36.3
	Total	400	100.0

Furthermore, in the threshing section, 78.8% of farmers use a threshing machine, 10.8% of farmers use traditional methods with animals, and 10.5% of farmers use both systems.

Table 12: Threshing Methods of Farmers in Bamyan Province.

Now as compared to before, do you use a thresher machine for threshing or traditional tools with animals?			
		Frequency	Percent
Valid	Use a thresher machine	315	78.8
	Traditional tools with animals	43	10.8
	Sometimes both systems.	42	10.5
	Total	400	100.0

3.4.3. The Role of Agricultural Innovation on Agricultural development

Innovation in agriculture can have a significant impact on increasing farmers' income. These innovations include the introduction of new technologies, improvements in planting and harvesting methods, the use of more resilient seeds, and optimal management of water and soil resources. By adopting these technologies, farmers can increase their production and reduce production costs.

In this section, the question about innovation in farming methods was asked, and according to the statistics, 16% of participants have introduced innovations to their farming methods in recent years and 84% of participants have not introduced innovations. The innovations those are introduced by 16% of participants in their agricultural practices indicate that the most important innovation is, first, crop rotation; second, the use of improved seeds; third, fertilizing the crops; fourth, growing beans; and fifth, land plowing. Other innovations, in order, include soil transformation, growing asafetida, proper irrigation, land

tilling, and planting lentils, which have also been adopted by farmers, though to a lesser extent (see Figure 11).

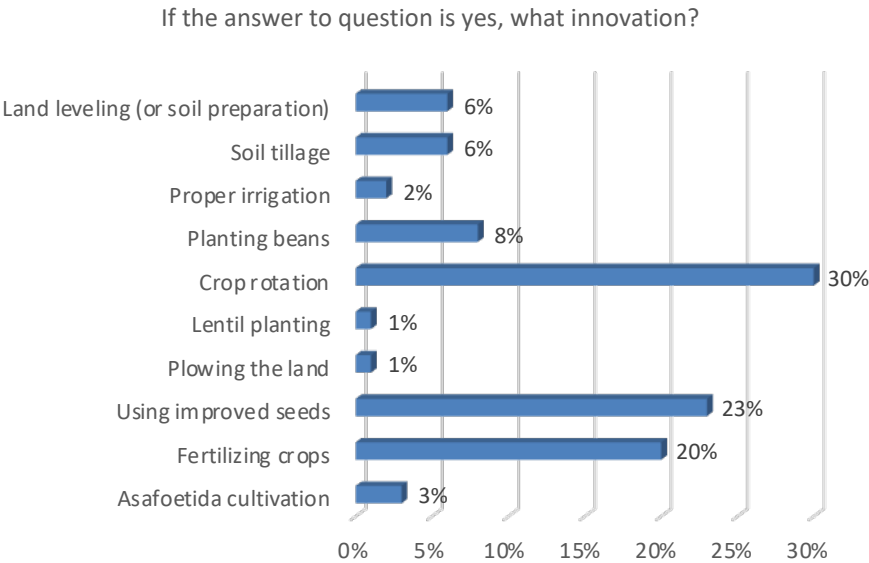

Figure 11: The Type of Innovation in Agricultural Activities

This section analyzes the extent of the positive impact of innovation on increasing agricultural income. Data shows that 96% of participants (very much and much options) claim that innovation has had a significant impact on increasing their agricultural income and productivity (see Figure 12).

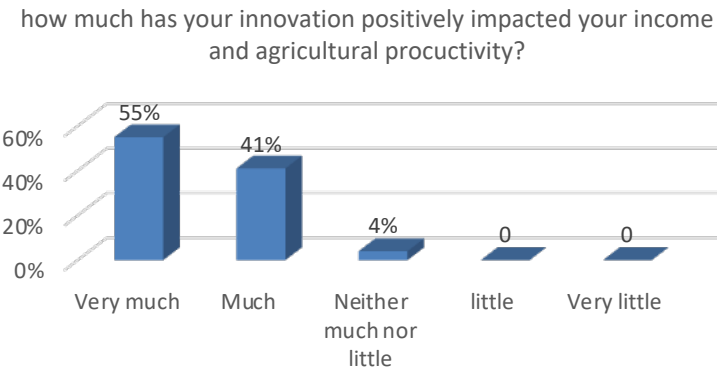

Figure 12: Positive Impacts of Innovation on Farmers' Income and Agricultural Productivity

According to qualitative data, in recent years, farmers in Bamiyan province have made innovations in agriculture. These innovations include the use of improved seeds for potatoes and wheat, chemical fertilizers, and modern techniques in growing various crops such

as beans, lentils, and vegetables. Additionally, the creation of storage facilities for preserving crops, the construction of greenhouses and poultry farms, and the use of agricultural machinery like tractors and threshers are other significant agricultural development. However, some believe that the innovations are still limited compared to the needs of farmers, and many farmers continue to use traditional methods.

3.4.4. The Role of New Crops on Agricultural Development

New crops play a crucial role in agricultural development by increasing productivity, improving farmers’ income, and strengthening food security. The introduction of improved seeds, climate-resistant crops, and modern agricultural technologies can enhance production levels and reduce dependence on unfavorable natural conditions. Additionally, new products create broader marketing opportunities, boost farmers’ competitiveness, and contribute to economic development in rural communities. According to data, 20% of farmers have experienced planting a new crop and 80% of participants have not experienced planting a new crop. The farmers have recently planted the new crop highlighting the highest percentage related to the cultivation which is bean by 59%. The next crops cultivated by farmers include asafetida, carrots, lentils, okra, mung beans, cucumbers, rice, tomatoes, and chickpeas (see Figure 13).

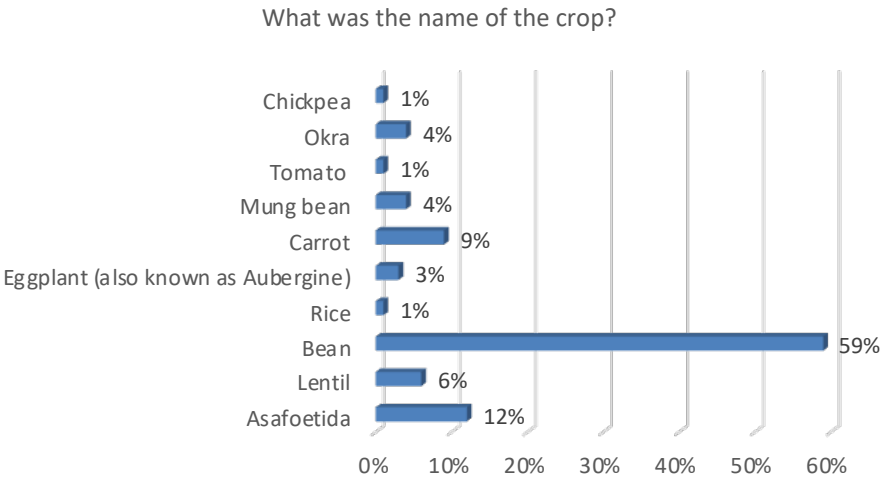

Figure 13: Name of the Newly Cultivated Crop

The effectiveness of the new crops grown by farmers is analyzed in Figure 10. The statistics show that 63% (very much and much options) of the participants claim that the new crops were very beneficial, while only 4% of the participants were dissatisfied with the new crop and did not achieve the desired income (see Figure 14).

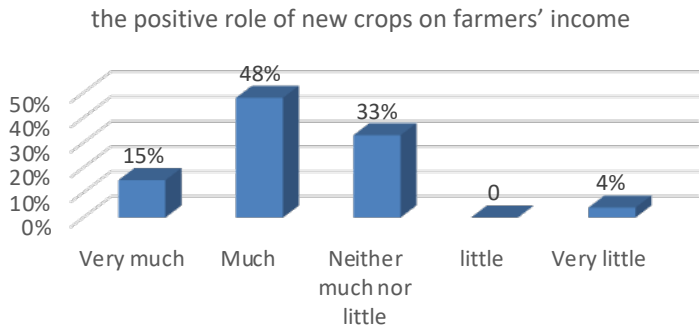

Figure 14: The Effectiveness of Agricultural Products on Farmers' Income

3.4.5. The Role of Marketing in Agricultural Development

Marketing plays a vital role in agricultural development by enabling farmers to access markets, increase the value of their products, and raise their income. Effective marketing reduces product wastage, enhances competitiveness through efficient supply chains, and raises awareness among farmers about market demands and quality standards, making production more targeted and sustainable. Furthermore, digital marketing and e-commerce contribute to strengthening the rural economy and improving farmers' livelihoods.

This section analyzes the marketing of agricultural products in Bamiyan Province. Figure 15 examines factors such as:

- Opportunities for selling agricultural and livestock products in the market,
- Market conditions for selling products,
- Achieving expected profits,
- Consumption of agricultural products within the community, and
- Market demand for agricultural and livestock products.

The data reveals that most participants hold a negative view of the opportunities for selling agricultural and livestock products, market conditions, and achieving expected profits. However, they have a positive view of the consumption of agricultural products within the community, as these products fulfill basic livelihood needs. Despite this, farmers are unable to achieve the expected profits from selling their products, highlighting the challenges in the current marketing environment.

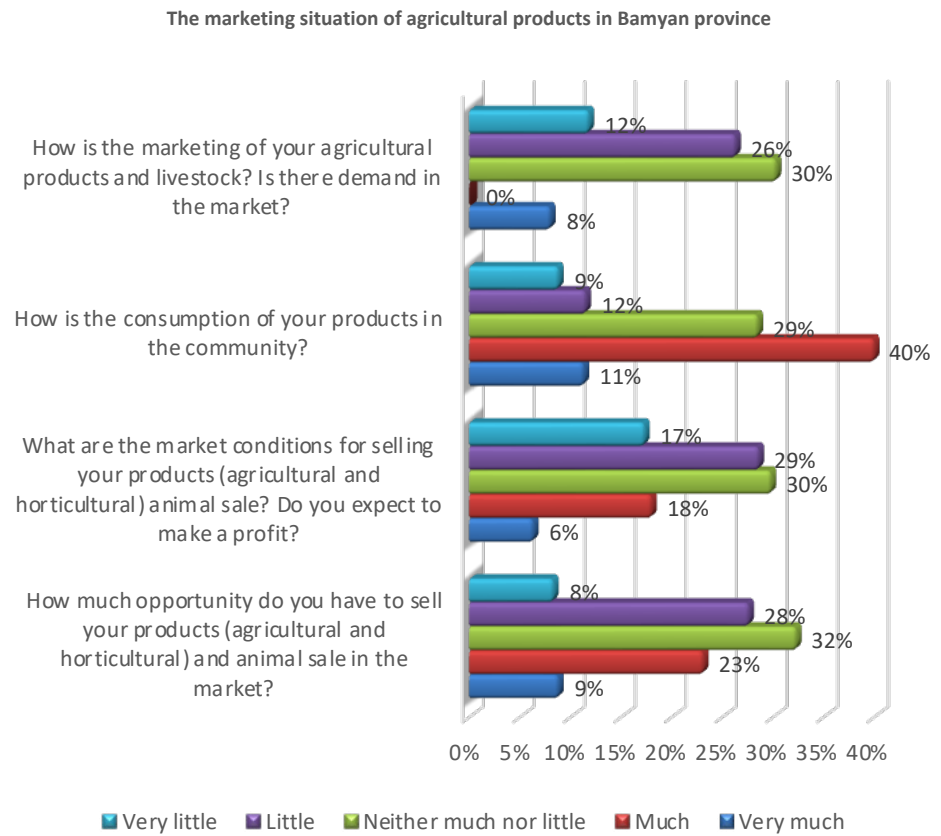

Figure 15: Analysis of the Status of Agricultural Product Marketing in Bamyan.

Similarly, the data shows that 4% of farmers have access to local and national markets to sell their products, while 96% of farmers do not have access to these markets and sell their products to local and regional middlemen and traders in their village or area.

According to qualitative data, farmers in Bamyan face significant challenges in selling their products. Due to storage limitations and lack of access to suitable markets, they are forced to sell their products at low prices during harvest time. The absence of effective marketing, insufficient connection with national and international markets, and reliance on local middlemen are some of the reasons for this situation. Additionally, the cold weather conditions in Bamyan create limited opportunities for sales, and many farmers, due to unfamiliarity with international standards and lack of proper infrastructure, are unable to export their products at competitive prices. Product marketing in Bamyan is traditional and unprofessional, and issues such as lack of storage facilities, inadequate packaging, and failure to use modern tools hinder the growth of this sector.

3.4.6. Effective Economic Policy for Agricultural Development

Government policies play a vital role in supporting farmers, improving rural livelihoods, and promoting economic growth. By focusing on the development of agricultural infrastructure, providing financial assistance, promoting modern technologies, and offering specialized training, these policies facilitate access to both domestic and international markets. In Afghanistan, given the current crises, the formulation of comprehensive policies aimed at strengthening infrastructure, supporting small-scale farmers, and facilitating access to financial resources is essential to foster agricultural development, reduce poverty, and enhance food security.

This section displays the existence of effective government policies for marketing agricultural products. According to the respondents, only 1% claim that there is an effective government policy for marketing agricultural products, while 99% of participants believe that there is no effective government policy in place for marketing agricultural products, and the market conditions for agricultural products are not conducive. Also data shows that there is no government policy to support farmers in creating local, national, and international markets, and only 1% of the participants claim that such a policy exists.

Figure 13: Presence of an Effective Government policy for Marketing Agricultural Products

No	Questions	Yes	No
1	Is there an effective government policy regarding the marketing of agricultural products?	1%	99%
2	Are there government policies to support farmers and facilitate local, national, and international markets for agricultural products?	1%	99%

The lack of effective government policies for marketing agricultural products and creating local, national, and international markets in Bamyān reduces farmers' motivation to produce more and of higher quality, making their income uncertain and unpredictable. This situation, coupled with increased waste and limited access to larger markets, places additional economic pressure on farmers and creates significant barriers to the development and modernization of agriculture.

4. Discussion

4.1. Socio-Economic Factors Influencing Agricultural Development in Bamyān

The findings of this study highlight the intricate relationship between socio-economic factors and agricultural development in Bamyān. Similar to global studies^{19,20}, the socio-economic conditions of farmers, including income levels, education, and access to resources, sig-

19 Das - Mondal, "Socio-Economic Factors Affecting Agricultural Production and Income in Bangladesh", 56-63.

20 Ifeanyi-obi - Matthews-Njoku, "Socio-Economic Factors Affecting Choice of Livelihood Activities Among Rural Dwellers in Southeast Nigeria", 52-56.

nificantly impact agricultural productivity. The limited use of modern agricultural technology, as observed in Afghanistan²¹, Bangladesh²², and Nigeria²³, further reinforces the need for targeted policies that facilitate farmers' access to modern equipment and resources.

4.2. Gender and Agricultural Development

The study reveals that while agriculture is predominantly managed by men, women play a significant role in agricultural activities, particularly in processing and storage. However, cultural barriers and limited access to agricultural education hinder their full participation, echoing findings by Sabri et al.²⁴. Gender inequality in agricultural development, as also noted in Bangladesh²⁵, suggests the necessity of policy interventions to ensure equitable access to agricultural resources and education for women.

4.3. Education and Knowledge Transfer in Agriculture

Consistent with Sarhadi et al., this study highlights the lack of agricultural education and extension services in Bamyan, which negatively impacts productivity. Only 28% of farmers have received training, underscoring the urgent need for expanded access to educational programs. International examples, such as those cited by Mirjat et al., demonstrate that increasing educational opportunities for farmers enhances productivity and sustainability. Agricultural extension programs, led by skilled farmers and supported by institutions, could bridge the knowledge gap and facilitate the adoption of modern technologies.

4.4. Climate Change and Agricultural Sustainability

Climatic changes, prolonged droughts, and limited market access have significantly reduced agricultural productivity in Bamyan, mirroring trends observed in other developing agricultural economies.²⁶ The reliance on traditional farming methods exacerbates farmers' vulnerability to climate-induced challenges. This study emphasizes the importance of climate adaptation strategies, such as improved irrigation systems, crop diversification, and sustainable practices, to mitigate the adverse effects of climate change.

4.5. Role of Government and Institutional Support

The study confirms that agricultural development in Bamyan heavily depends on external assistance, with 93% of support coming from non-governmental organizations. Sim-

21 Hassanzoy, "Agricultural Development in Afghanistan: Some Temporal Reflections", 1-16.

22 Das - Mondal, "Socio-Economic Factors Affecting Agricultural Production and Income in Bangladesh", 56-63.

23 Ifeanyi-obi - Matthews-Njoku, "Socio-Economic Factors Affecting Choice of Livelihood Activities Among Rural Dwellers in Southeast Nigeria", 52-56.

24 Sabri et al., "Enhancing women's participation in agricultural education in Afghanistan through distance education by the National Agricultural Education College (NAEC) Afghanistan", 67-78.

25 Das - Mondal, "Socio-Economic Factors Affecting Agricultural Production and Income in Bangladesh", 56-63.

26 Sayyar et al., "Strengthening and Growth of the Agriculture Sector and Its Impacts on the Economy of Afghanistan", 66-68.; Burian et al., "Concept of agriculture development in Logar Province, Afghanistan", 366-372.

ilar to findings by Burian et al., the lack of sustained government intervention and strategic policies has hindered progress. While government support during the republican era contributed to agricultural development, recent political and economic challenges have drastically reduced aid, exacerbating financial hardships for farmers. To foster sustainable growth, policies must prioritize long-term investments in agricultural infrastructure and extension services.

4.6. Market Access and Economic Policies

Farmers in Bamyar face significant barriers to accessing national and international markets due to inadequate infrastructure and weak market coordination. Studies by Burian et al.²⁷ and Das and Mondal²⁸ indicate that the absence of structured marketing systems and storage facilities forces farmers to sell their products at lower prices. The lack of cooperatives and regulatory frameworks further limits their bargaining power. Encouraging collective sales and forming agricultural cooperatives could enhance market participation, reduce reliance on intermediaries, and improve income distribution.

4.7. Technological Innovation and Adoption

Despite the availability of innovative agricultural practices, only 16% of farmers in Bamyar have adopted modern techniques such as crop rotation and improved irrigation. This aligns with global patterns where traditional practices dominate in the absence of institutional support.²⁹ Given the positive impact of technological innovations on productivity, increasing awareness and accessibility of modern practices should be a policy priority.

4.8. Implications and Policy Recommendations

- Enhance Agricultural Education: Expand training programs and extension services to improve farmers' knowledge and productivity.
- Promote Gender Inclusion: Ensure women's access to agricultural education and resources to strengthen their role in the sector.
- Build Climate Resilience: Implement adaptation measures, such as improved irrigation and drought-resistant crops, to mitigate climate risks.
- Strengthen Government and Institutional Support: Increase financial aid and infrastructure investment to support sustainable agricultural development.
- Improve Market Access and Cooperatives: Develop cooperatives and structured marketing systems to enhance farmers' bargaining power and income stability.
- Encourage Technology Adoption: Promote modern agricultural technologies through incentives and awareness programs to boost productivity.

27 Burian et al., "Concept of agriculture development in Logar Province, Afghanistan", 366-372.

28 Das - Mondal, "Socio-Economic Factors Affecting Agricultural Production and Income in Bangladesh", 56-63.

29 Mirjat et al., "Socio-economic Factors Affecting Farm Yield in Tando Allahyar District", 215-224.

This study identifies key socio-economic challenges affecting agricultural development in Bamyan and proposes actionable solutions. Addressing issues such as limited education, market access, gender inequality, and climate change requires a multi-faceted approach involving government action, institutional support, and community-driven initiatives. By implementing strategic policies and fostering sustainable practices, Bamyan can enhance its agricultural productivity and build economic resilience.

Conclusion

This study employed a mixed-methods approach to analyze the social and economic factors influencing agricultural development in Bamyan Province. Key findings reveal that agriculture, primarily managed by men with significant contributions from women, remains the backbone of Bamyan's economy. Farmers, averaging 44 years old and largely illiterate, face numerous challenges, including economic instability, climate change, and declining external support. Potatoes, wheat, and fodder dominate crop production, while livestock farming and horticulture provide supplementary income. However, structural inefficiencies and marketing challenges hinder profitability.

Government and organizational support have historically been crucial, particularly during the republican era. However, following the political transition, only limited support has been provided to farmers through international organizations. Over time, this assistance has significantly decreased, leaving farmers with scarce resources and growing economic hardships. Furthermore, foreign aid has often been short-term and ineffective, failing to meet farmers' expectations. In fact, many international organizations have closed their offices in Afghanistan due to the suspension of foreign funding. Although the limited agricultural training has been effective, participation rates are low, and the lack of collective coordination among farmers reduces their market impact. The absence of advisory institutions and cooperatives further weakens the sector.

The findings highlight the urgent need for targeted interventions to address these challenges. Policymakers must prioritize investments in modern agricultural infrastructure, such as irrigation systems, storage facilities, and mechanization. Expanding training programs and strengthening cooperatives can enhance knowledge-sharing and collective bargaining power. Additionally, improving access to national and international markets through better logistics and pricing mechanisms is essential for boosting farmers' incomes.

Future agricultural development in Bamyan hinges on policy reforms, increased financial support, and local capacity-building initiatives. Without such measures, economic vulnerabilities will persist, and farmers will continue to rely on traditional methods with limited market access. However, with strategic interventions—such as promoting sustainable practices and technological innovations—the agricultural sector in Bamyan can achieve greater productivity, economic resilience, and food security for future generations.

References

- Ahmadi, Ramazan - Akbari, Mohammad Reza. "Social Harms of Child Labor in Afghanistan (Case Study of Bamyân City)", *Journal of Social and Political Sciences* 7/2 (June 2024), 186-203. <https://doi.org/10.31014/aior.1991.07.02.497>
- Ahmadi, Ramazan - Hikmat, Chaman Ali. "The fall of the Republic Government in Afghanistan and the current Taliban Rule: A survey of public attitudes", *Research in Social Sciences and Technology* 8/4 (November 2023), 172-195. <https://doi.org/10.46303/ressat.2023.38>
- Ahmadi, Ramazan. "Opportunities and Challenges in Agricultural Product Marketing: A Sociological Analysis of Bamyân Province, Afghanistan", *Journal of Economics, Innovative Management and Entrepreneurship* 3/1 (March 2025), 56-72. <https://doi.org/10.59652/jeime.v3i1.467>
- Ahmadi, Ramazan. *Poverty and Social Policies Related to Poverty in Afghanistan: The Example of Bamyân City*. Antalya: Akdeniz University, Social Sciences Institute, Doctoral Dissertation, 2024. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- ALFRED. "Gross Domestic Product Per Capita for Afghanistan". Accessed 20 April 2025. https://alfred.stlouisfed.org/series?seid=PCAGDPAFA646NWDB&utm_source=series_page&utm_medium=related_content&utm_term=related_resources&utm_campaign=alfred
- Burian, Pavel et al. "Concept of agriculture development in Logar Province, Afghanistan", *Agricultura Tropica et Subtropica* 43/4 (2010), 366-372. https://www.agriculturaita.czu.cz/pdf_files/vol_43_4.pdf/burian.pdf
- Central Statistics Organization. *Socio-Demographic and Economic Survey Bamyân*. Kabul: Central Statistics Organization of Islamic Republic of Afghanistan and UNFPA Afghanistan, 2013.
- Das, Susmita - Mondal, Paritosh. "Socio-Economic Factors Affecting Agricultural Production and Income in Bangladesh", *Journal of Agricultural Socio-Economics (JASE)* 2/2 (August 2021), 56-63. <https://doi.org/10.33474/jase.v2i2.10856>
- Directorate of Economy of Bamyân Province. *Profile of Bamyân Province: Economic and Social Outlook*. Kabul: Ministry of Economy, Islamic Republic of Afghanistan, 2019 (Persian).
- Hasell, Joe. Our World in Data. "From \$1.90 to \$2.15 a day: the updated International Poverty Line". Accessed 10 April 2025. <https://ourworldindata.org/from-1-90-to-2-15-a-day-the-updated-international-poverty-line>
- Hassanzoy, Najibullah. "Agricultural Development in Afghanistan: Some Temporal Reflections", *Afghanistan Agricultural Research Journal* 1/1 (September 2013), 1-16. https://www.researchgate.net/publication/277138972_Agricultural_Development_in_Afghanistan_Some_Temporal_Reflections
- Hikmat, Chaman Ali - Ahmadi, Ramazan. "The Impact of University Closures on Students' Motivation After the Fall of the Afghan Government by the Taliban", *Journal of Social and Political Sciences* 6/4 (December 2023), 47-59. <https://doi.org/10.31014/aior.1991.06.04.444>
- Ifeanyi-obi, Chinwoke Clara - Matthews-Njoku, E.C. "Socio-Economic Factors Affecting Choice of Livelihood Activities Among Rural Dwellers in Southeast Nigeria", *IOSR Journal of Agriculture and Veterinary Science* 7/4 (April 2014), 52-56. <https://www.iosrjournals.org/iosr-javs/papers/vol7-issue4/Version-1/K07415256.pdf>
- Mirjat, Abdul Jaleel et al. "Socio-economic Factors Affecting Farm Yield in Tando Allahyar District", *International Research Journal of Arts and Humanities (IRJAH)* 47/47 (October 2018), 215-224. <https://sujo.usindh.edu.pk/index.php/IRJAH/article/view/69>
- Sabri, Ayesha. "Enhancing Women's Participation in Agricultural Education in Afghanistan Through Distance Education by the National Agricultural Education College (NAEC) Afghanistan", *International Women Online Journal of Distance Education* 6/2 (April 2017), 67-78. http://www.wojde.org/FileUpload/bs295854/File/06_62.pdf
- Sarhadi, Wakil Ahmad et al., "Sustainable Agricultural Development in Afghanistan", *Journal of Developments in Sustainable Agriculture* 9/1 (March 2014), 41-46. <https://doi.org/10.11178/jdsa.9.41>
- Sayyar, Fayaz Ahmad et al. *Strengthening and Growth of the Agriculture Sector and Its Impacts on the Economy of Afghanistan*. Kabul University: National Policy Research Center, Kabul, 2009.

Balinese Women, Gender, and Violence in Postmodern Bali

Ni Made Ari Yanti Putri Negara | 0009-0001-1021-6417 | ✉ ariyantiputrinegara@gmail.com

Udayana University, Humanities Faculty, Culture Studies, Denpasar, Indonesia

 <https://ror.org/035qsg823>

I Ketut Ardhana | 0000-0002-9403-1785 | ✉ ketut_ardhana@unud.ac.id

Udayana University, Humanities Faculty, Culture Studies, Denpasar, Indonesia

 <https://ror.org/035qsg823>

I Ketut Suardika | 0009-0006-7852-0040 | ✉ iketutsuardika@uho.ac.id

Halu Oleo University, Teacher Training and Education Faculty, Elementary School of Teacher
Education, Kendari, Indonesia

 <https://ror.org/02j4mf075>

Ni Made Putri Ariyanti | 0000-0002-2491-5454 | ✉ ni.ariyanti@univ.satu.ac.id

Satu University, Psychology Department, Bandung, Indonesia

 <https://ror.org/04xeap310>

Abstract

Balinese women are born into an Eastern cultural and social system that is very different from the Western cultural and social environment. This aspect is a significant aspect that causes women in Bali in particular and in Indonesia in general to be often seen as marginalized, neglected, backward, and undeveloped. Gender inequality still occurs for Balinese women in the modern era like this; they are also victims of physical, psychological, and sexual violence. If this continues to happen, there will be an even greater inequality between women and men, where women are always in a weak position. In this regard, the general conditions need to be traced back to the historical dynamics of Balinese culture and society itself. Significant questions arise, including, firstly, why the role or position of Balinese women is important; secondly, how the process of marginalization of the position of Balinese women is; and thirdly, how the position of Balinese women who are at a crossroads should be interpreted in an effort to understand their role in relation to the issues of gender, power, and politics. The research was conducted in Tabanan Regency by collecting data on violence against women through interviews, literature review, and documentation. The data obtained were studied using gender theory. The results of this study show that there was an increase in cases of violence against women in Tabanan Regency, from 15 cases in 2023 to 28 cases in 2024. Through the results of this study, it is hoped that all parties concerned will be more aware and work together to protect women from acts of violence that occur and that Balinese women

can show their roles as equals. Prioritizing aspects of human rights, this study is expected to contribute to the study of women, gender, and power in Bali in particular and in the global world in general.

Keywords

Balinese Women, Gender, Power, Violence, Postmodernism

Citation

Negara, Ni Made Ari Yanti Putri et al., “Balinese Women, Gender, and Violence in Postmodern Bali”. *Journal of Sociological Context* 6/2 (August 2025), 248-262.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.3>

Article Information

Date of Submission	17.04.2025
Date of Acceptance	24.07.2025
Date of Publication	15.08.2025
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Ethical approval was obtained from Udayana University Ethics Committee with the decision number dated 07.04.2025.
Similarity Check	Done – Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Author Contributions	Conceptualization Author-1 (50%) - Author-2 (30%) Author-3 (10%)- Author-4 (10%) Data Curation Author-1 (50%) - Author-2 (30%) - Author-3 (10%)- Author-4 (10%) Investigation - Analysis - Validation Author-1 (50%) - Author-2 (30%) - Author-3 (10%)- Author-4 (10%) Writing Author-1 (50%) - Author-2 (30%) - Author-3 (10%)- Author-4 (10%) Writing – Review & Editing Author-1 (50%) - Author-2 (30%) - Author-3 (10%)- Author-4 (10%)
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Postmodern Bali’de Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Balili Kadınlar

Ni Made Ari Yanti Putri Negara | 0009-0001-1021-6417 | ariyantiputrinegara@gmail.com

Udayana Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Kültür Çalışmaları, Denpasar, Endonezya

ROR <https://ror.org/035qsg823>

I Ketut Ardhana | 0000-0002-9403-1785 | ketut_ardhana@unud.ac.id

Udayana Üniversitesi, Beşeri Bilimler Fakültesi, Kültür Çalışmaları, Denpasar, Endonezya

ROR <https://ror.org/035qsg823>

I Ketut Suardika | 0009-0006-7852-0040 | iketutsuardika@uho.ac.iid

Halu Oleo Üniversitesi, Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakültesi, Öğretmen Eğitimi Okulu,
Kendari, Endonezya

ROR <https://ror.org/02j4mf075>

Ni Made Putri Ariyanti | 0000-0002-2491-5454 | ni.ariyanti@univ.satu.ac.id

Satu Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Bandung, Endonezya

ROR <https://ror.org/04xeap310>

Öz

Balili kadınlar, Batı’nın kültürel ve sosyal ortamından çok farklı olan Doğu kültürü ve sosyal sistemi içine doğarlar. Bu durum, özellikle Bali’deki ve genel olarak Endonezya’daki kadınların sıklıkla ötekileşmiş, ihmal edilmiş, geri kalmış ve gelişmemiş olarak görülmesine neden olan önemli bir unsurdur. Balili kadınlar için cinsiyet eşitsizliği, günümüz gibi modern bir çağda bile hala devam etmektedir; ayrıca, Balili kadınlar fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet mağdurlarıdır. Bu durum devam ederse, kadınlar ile erkekler arasında kadınların her zaman zayıf konumda olduğu çok daha büyük bir eşitsizlik ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda, bu genel koşulların Bali kültürünün ve toplumunun tarihsel dinamiklerine kadar geriye dönük olarak izleri sürülmelidir. Önemli sorular ortaya çıkmaktadır: Birincisi, Balili kadınların rolü veya konumu neden önemlidir? İkincisi, Balili kadınların konumunun marjinalleşme süreci nasıl gerçekleşmektedir? Ve üçüncüsü, toplumsal cinsiyet, güç ve siyaset konuları ile ilişkili olarak Balili kadınların rolünü anlamaya çalışırken yol ayrımında olan Balili kadınların konumu nasıl yorumlanmalıdır? Araştırma, Tabanan Bölgesinde, görüşmeler, literatür taraması ve dokümantasyon yoluyla kadınlara yönelik şiddetle ilgili veriler toplanarak yürütülmüştür. Elde edilen veriler, toplumsal cinsiyet kuramı kullanılarak incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçları, Tabanan Bölgesinde yaşanan, 2023 yılında 15 iken 2024 yılında 28 vakaya yükselen kadınlara yönelik şiddet vakalarında bir artış olduğunu göstermektedir. Bu çalışmanın sonuçları aracılığıyla, ilgili tüm

tarafların kadınları yaşanan şiddet eylemlerinden korumak için farkındalık geliştirmeleri ve birlikte çalışmaları ve Balili kadınların eşit bireyler olarak rollerini ortaya koymaları umut edilmektedir. İnsan hakları boyutunu önceliklendiren bu çalışmanın özellikle Bali'de ve genel olarak küresel dünyada kadın, toplumsal cinsiyet ve güç konularındaki çalışmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Balili Kadınlar, Toplumsal Cinsiyet, Güç, Şiddet, Postmodernizm

Atıf Bilgisi

Negara, Ni Made Ari Yanti Putri vd., “Postmodern Bali'de Toplumsal Cinsiyet, Şiddet ve Balili Kadınlar”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 6/2 (Ağustos 2025), 248-262.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.3>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	17.04.2025
Kabul Tarihi	24.07.2025
Yayın Tarihi	15.08.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Udayana Üniversitesi Etik Kurulu, 07/04/2025 tarihli kararı ile etik izin alınmıştır
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Araştırmanın Tasarımı Yazar-1 (50%) - Yazar-2 (30%) Yazar-3 (10%) - Yazar-4 (10%) Veri Toplanması Yazar-1 (50%) - Yazar-2 (30%) - Yazar-3 (10%) - Yazar-4 (10%) Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama Yazar-1 (50%) - Yazar-2 (30%) - Yazar-3 (10%) - Yazar-4 (10%) Makalenin Yazımı Yazar-1 (50%) - Yazar-2 (30%) - Yazar-3 (10%) - Yazar-4 (10%) Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi Yazar-1 (50%) - Yazar-2 (30%) - Yazar-3 (10%) - Yazar-4 (10%)
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

1. Introduction

1.1. Background

In a modern society, we cannot escape the issues of harmony and conflict in a dynamic society. It seems that violence against women still occurs as a consequence of various factors including economic factors, education, and local customs. These factors cause psychological stress in women, especially in Bali where tourism sector is prioritized in developing the economic policy. Although Bali is a world tourism destination with various technological advances, violence against Balinese women still occurs. Violence starts from economic factors, which leads to psychological and mental violence, and even leaves trauma in children who witness the violence. There is an increase in cases of violence against women in Tabanan, which is one of the 8 districts/cities of Bali (Badung, Bangli, Gianyar, Buleleng, Klungkung, Mengwi, Karangasem and Tabanan) and located in southern Bali as one of regencies.

As is known, Tabanan Regency, which was chosen as the locus of this study, shows different conditions when compared to other regencies. Tabanan does not have a strong tradition of the kingdom era when compared to Gianyar, Klungkung or Karangasem, which have a strong palace tradition and its influence can still be felt today. According to statistical data in 2025 from Social Department Tabanan Regency, one of the areas with a high rate of violence against women in Bali is Tabanan, with 28 cases of violence in 2024. This figure has increased from the previous year which amounted to 15 cases ¹. The existence of this data is the reason why a study on Balinese women, gender and violence in the postmodern era was conducted.

In general, Bali, which has a royal tradition as do other regions in Indonesia, seems to provide a harmonious picture of the relationship between Balinese women and men. In historical, anthropological, and sociological records, there are not many issues of violence committed against Balinese women. However, in the modern and postmodern era, it seems that issues of violence have begun to receive more comprehensive attention from the sociological perspective of Balinese society today. Violence against Balinese women in Tabanan Regency became the beginning of subsequent violence that affected other areas in Bali. When Balinese women who have become mothers experience violence, it seems that the effects continue to the children they are caring for. Children experience trauma, fear and stunted growth and development. Not only does it affect the child, but the violence experienced by the victim allows new perpetrators of violence to emerge from the victim. This is because the trauma experienced by the victim leaves a

1 I Komang Arba Wirawan, *Banalitas dan Komodifikasi Tubuh Perempuan dalam Kover Majalah Playboy*. (Denpasar: Pusat Penerbitan LP2MPP Institut Seni Indonesia, 2017).

mark and the victim wants to do the same thing to others, resulting in a chain of violence that gets bigger day by day. Victims can commit violence against others because they are in a depressed condition and have trauma that is difficult to heal².

This shows the existence of gender inequality in the position of women and men in society. Women who are victims of violence are the weak party and need continued protection. Women are marginalized and excluded, and experience physical, psychological and financial abuse. Therefore, the study is based on the following framework: Firstly, it is significant to examine the discriminated position of Balinese women as seen in the structure of Balinese society and culture. Secondly, it is considered significant to analyze the efforts to strengthen the position of Balinese women. Thirdly, it is important to discuss how to interpret the position of Balinese women and find solutions so that the role of Balinese women is not ignored in the context of the structure and culture of Balinese society both in the present and in the future.

This article is expected to contribute to the understanding of the problem of violence that occurs in Tabanan as one of the regencies in Bali in particular and in Bali in general. Violence against Balinese women does not end at the time of violence but has many dangerous side effects. All parties must work together to protect women from such violence, in order to create a more peaceful and calm life.

1.2. Literature Review

Studies on women in Indonesia can be said to be very few and limited, compared to the development of women's studies in other places such as in developed and developing countries. The role of Balinese women has been studied briefly in relation to the issue of proposals, marriage blessings, polygamy, family life, the position of women as widows by the Dutch when they ruled Bali during the colonial period as conveyed by R. van Eck.³ The conditions of backwardness and marginalization of Balinese women appear to be rooted in the dynamics of a fairly long history in the past, the impact of which is still felt today⁴.

Then it appears that even though it has been independent since August 17, 1945, as part of the Republic of Indonesia, it appears that this backwardness still occurs today. This is possible because after Indonesia was under the New Order (1966-1998) there seemed to be a centralistic and authoritarian government that achieved its independence, there was

2 Ardhie Raditya. "Salonisasi Tubuh Anak Muda", *Media (Baru), Tubuh, dan Ruang Publik*. ed. Budiawan. (Yogyakarta: Jalasutra, 2015), 65-82.

3 R. van Eck, "Nasib Kaum Wanita di Bali". *Peranan dan Kedudukan Wanita Indonesia (Role and Position of Indonesian Women)*, ed. Maria Ulfah Subadio - T. O Ihromi. (Yogyakarta: Gadjah Mada University Press 1983).

4 Dian Arymami. "Sex Transactions in the New Media Era", *From Kebaya Design to the Indigenous People of Raja Ampat: Cultures in Indonesia in Global-Local Tension and Negotiation*. ed. Budiawan - I Ketut Ardhana. (Yogyakarta: Ombak, 2018), 3-23.

not much space for studies on the role of women, when compared to the role of men in Indonesia⁵.

Women in Bali in particular and in Indonesia in general are still perceived as having conventional duties such as housewives and as friends behind the “*konco wingking*” as found in Java and Bali⁶, when compared to the position of her husband who is in front of her and is seen as more prioritized in the life of traditional Indonesian society and is still ongoing in the modern and postmodern era today⁷. This can be seen from the work written by I Gde Made Metera⁸. What is narrated by the author is an expression of the backwardness of women in Indonesia in general and in Bali in particular.

Dian Arymami⁹, depicts the role of women who are more in modern and postmodern life in big cities in Indonesia; for example, women are seen as having a position as sex objects of men which is considered to cause the backwardness of women’s roles in advanced and globalized society. The description of the changing role of women can be seen mainly in the classical history of Indonesia, according to the author Helen Creese¹⁰. In *Women in the World of Kakawin: Marriage and Sexuality in the Indic Palaces of Java and Bali* (2004), the traditions and cultural systems that surround the role of women in the past can be traced. The role of women like this can be traced from the influence of classical Indonesian culture which has colored the development of women in Java in particular and in the archipelago in general.

Furthermore, the work written by I Ketut Ardhana and Ni Wayan Radita Novi Pusptasari¹¹ shows how the position of injustice that appears when marriage occurs or when divorce occurs is seen as detrimental to the position of women when compared to the position of men in general. This is inseparable from the development of Balinese society and culture which still seems to be strongly influenced by the traditions of traditionalism and primordialism values that occurred in the past in Bali in particular and in Indonesia in general.¹²

5 Developments on this issue see: I Ketut Ardhana - Yekti Maunati. 2010. “Indonesian Experiences: Research Policies and the Internationalization of the Social Sciences”, *Internationalization of the Social Sciences: Asia-Latin America-Middle East-Africa-Eurasia*. ed. Michael Kuhn - Doris Weidemann. (New Brunswick and London (UK): Transaction Publishers, 2010), 115-134.

6 Eck, “Nasib Kaum Wanita di Bali”, 47-64.

7 Amin Mudzakkir, *Feminisme Kritis: Gender dan Kapitalisme dalam Pemikiran Nancy Fraser*. (Jakarta: Gramedia, 2022), 23-59.

8 I Gde Made Metera. “Women Are Not Only in the Well, Kitchen and Bed”. Singaraja: Mahima Institute Indonesia, 2020).

9 Dian Arymami. “Sex Transactions in the New Media Era”.

10 Helen Creese, “The Death of Salya: Balinese Textual and Iconographic Representations of the Kakawin Bharatayuddha”, *Traces of the Ramayana and Mahabharata in Javanese and Malay Literature*, ed. Ding Choo Ming - Willem Van Der Molen. (Singapore: Yusof Ishak Institute, 2024), 137–179. ; Helen Creese, *Perempuan dalam Dunia Kakawin: Perkawinan dan Seksualitas di Istana Indic Jawa dan Bali*. (Denpasar: Pustaka Larasan, 2004).

11 I Ketut Ardhana - Ni Wayan Radita Novi Pusptasari. “Adat Law, Ethics and Human Rights in Modern Indonesia”, *Religions* 14/4, (2023).

12 Similar things can be seen in the work of Nengah Bawa Atmadja, “Imbalance of Values and Cultural

Widayani¹³, which explains the backwardness and marginalization of women in the modern and global world should be studied comparatively and comprehensively in an effort to balance the position of women who are still very behind compared to the role of men in Indonesia today.

1.3. Theoretical Framework

This research was conducted in Tabanan Regency, at locations including the Social Service, UPTD for the Protection of Women and Children of Tabanan Regency and in the Tabanan area in general. Data collection was carried out through semi-structured interviews with the Head of UPTD for the Protection of Women and Children of Tabanan Regency and with victims of violence against women in Tabanan Regency. The data that has been collected was studied using gender theory. According to the nature theory, women and men are indeed biologically different. However, the differences in the roles of men and women are not natural, but rather the formation of society through socio-cultural construction, resulting in different roles and tasks. Social construction places women and men in class differences. Men are identified with the ruling class, and women as the dominated class. This social construction that is felt to be unfair to women encourages women to fight for their status. This study is expected to provide a contribution of thought in an effort to strengthen the role of Balinese women in the present and the future.

1.4. Discussions

In the light of the explanation above, the following describes the stages in the discussion on the role of Balinese women in relation to gender and violence in the postmodern era in Bali: the discussion of Balinese women as an overview, Gender Applications in Balinese Society, Violence against Balinese Women in the Postmodern era.

2. The Uniqueness of Balinese Women: An Overview

Balinese women are women who were born into, live and continue the Balinese cultural customs according to the marriage system adopted, namely patrilineal. By adopting the patrilineal system, Balinese women who are married will be in the line of descent of their husbands. In the context of Balinese culture, a patriarchal ideology applies which dictates that men have a higher position than women¹⁴, that women must be controlled by men, and are part of men's property¹⁵.

Attitudes of *Pradana* (Women) and *Purusha* (Male): Source of Violence and Its Solution". Scientific Oration delivered in the framework of the Inauguration of Permanent Professor in the Field of Sociology of Anthropology at IKIP Negeri Singaraja on June 26, 2001.

- 13 Ni M. D. Widayani - Sri Hartati, "Kesetaraan dan Keadilan Gender dalam 360", *Jurnal Psikologi UNDIP*, 13/2 (2014) 149-162.
- 14 Maria Ulfah Subadio -T. O Ihromi (eds.). *Peranan dan Kedudukan Wanita Indonesia*. (Yogyakarta: Gadjah Mada University Press, 1983), 5-10.
- 15 Khamla Bhasin dan - Said Khan. *Persoalan Pokok Mengenai Feminisme dan Relevansinya*. S. Herlimah Penerjemah. (Jakarta: PT Gramedia Pustaka Umum, 1995), 25.

This causes Balinese women to be accustomed to conditions that are submissive and in a lower position than men. In some Balinese communities, this condition often triggers violence against Balinese women. There is hegemony in Balinese women who unknowingly consider it normal to face demeaning behavior in their surroundings. This kind of patriarchal ideology is based on placing men as the center point in the social system, while women are in a peripheral position or men can be in a superordinate position, while women are in a subordinate position.¹⁶

In addition to the marriage system adopted by Balinese women, the area of residence also supports the importance of research on Balinese women. Bali is a tourist area in Indonesia. With rapid technological advances and adequate facilities, Bali is expected to have human resources that are wiser and more open to developments. One of them is gender equality. However, the fact is that there are still issues of violence experienced by Balinese women in their own place of birth. This indicates that technological developments and the advancement of tourism areas do not provide sufficient protection for Balinese women. This is very interesting to discuss in this study because in the midst of an area with a high level of tourist visits, violence against women still occurs.

No less important, traditional life also influences the position of Balinese women in society and family. Customs in Bali that use a strong patriarchal system require Balinese women to follow the system in various aspects. One of them is the demand to produce male offspring. Not infrequently, Balinese women who are married and do not have male children are pressured and even insulted and are considered not to have given what the male family wants. This also triggers violence against Balinese women. Where Balinese women who have not produced male offspring often experience verbal violence to physical violence. This is different from other areas that adhere to the matrilineal and parental systems where there is no demand for a woman to produce offspring with a certain gender. This also causes women who have not produced male offspring to be in a lower position than men or other women. Unwittingly, this ideology is accepted and lives in Balinese society, even often bad comments arise from fellow Balinese women. This indicates that there has been a hegemony of the patriarchal system that applies in Balinese society. The burden of responsibility of Balinese women is no longer just pregnancy, childbirth, and breastfeeding, but there is also the responsibility of offspring that must be fulfilled by them. With the many burdens and responsibilities carried by Balinese women, unwanted violence still occurs.

3. The Application of Gender in the Balinese Society

Gender in the English dictionary is translated as sex. So that sex is often closely related to gender. In the social life of society, gender has finally experienced an expansion of meaning that is no longer only discussing the genitals and other body parts. The discussion

16 Atmadja, "Ketidakseimbangan Nilai dan Sikap Budaya Pradana dan Purusha: Sumber Kekerasan dan Solusinya", 10.

of gender extends to the responsibilities and norms formed in society. Men are masculine creatures who are depicted with prowess, physical strength, muscles, firmness, sharp logic, intelligence, and authority in making decisions. While women are the opposite, namely motherly, gentle, whiny, using feelings more than reason, intelligence below the recipient, and implementer of decisions made by men¹⁷.

Differences due to gender affect the rights and dignity of women not only in the family environment, but also in the social, educational, economic, and political environments. Some points that are put forward as forms of inequality in general are marginalization, subordination, stereotypes, violence, and double workload as a wife. Nugroho¹⁸ explains gender bias or gender inequality as follows:

3.1. Marginalization

Marginalization is a form of restriction on women. This restriction covers various aspects such as education, politics, economy, and social life.

3.2. Subordination

Subordination is the division of roles between men and women based on assessments of gender. Because women are seen as weak, graceful, whiny, less logical, more emotional, and through other feminist assumptions, they are placed in inferior roles, namely taking care of children, cooking, taking care of the household, not needing to be highly educated, and when women have careers, their careers are considered only secondary, the main task is to be a housewife.

3.3. Stereotypes

Women are considered to have basic characteristics such as being gentle, weak, and whiny, which has become a general label for all women. Of course, the act of generalizing women is very detrimental because not every woman deserves to bear this label. Although basically there is nothing wrong with being gentle and graceful or whiny, this labeling affects the mindset and social perspective on women.

3.4. Violence

It is undeniable that now in the era of scientific and technological progress, women are higher on the scale of victims of violence, both in the family, industry, and work, and in social and cultural spheres. There is even the assumption that the husband has the right to teach his wife, so the husband has the right to hit his wife and even shout at her. About the double workload in the family, the wife is often considered a family member who must

17 Nurun Najwah - Mochamad Sodik, *Dilema Perempuan dalam Lintas Agama dan Budaya*. (PSW UIN Sunan Kalijaga, 2005).

18 Riant Nugroho, *Gender dan Strategi Pengurus- Utamanya di Indonesia*. (Pustaka Pelajar, 2011).

be led by the husband. The wife must obey her husband in any situation. The main task of the wife is to be a mother, a housewife who is usually called a housewife. So, no matter how busy the wife is in her career, the wife must prioritize household tasks, namely taking care of children, serving her husband, cooking, washing, and other household tasks. Women's careers must be put aside. So before and after working outside the home, the wife is required to do household chores. This is the form of double workload that occurs in the family. Arjani¹⁹ stated that patriarchal culture tends to be one of the factors causing less favorable treatment for women because women tend to be burdened with more responsibility, especially in taking care of the household and places of worship every day.

Similarly, gender affects the position of women in Bali. Gender extends to the realm of custom in the form of regulations that indirectly regulate the rights and obligations of Balinese women. Bali is an area that adheres to a patriarchal culture that originates from a patrilineal kinship system²⁰. Balinese women in the role of religious customs are given responsibility from the beginning of the preparation of the making of ceremonial facilities, their direction, coordination, implementation, and cleaning of prayer facilities²¹. These activities are carried out by Balinese women as a tradition that is passed on from generation to generation and regulated in *awig-awig*. This is also done to maintain Balinese culture so that it is stable. However, the deliberations on the formation of the *awig-awig* did not involve women, in other words, Balinese women only accept decisions from men in the formation of the *awig-awig* which also involves women's rights and obligations in it.

Not only in the scope of indigenous communities, also in small families, gender has a big influence on the lives of married Balinese women. One of them is the demand for Balinese women to be able to produce male offspring in their families. This is proof that Bali is still very strict with a patriarchal system, where the family's expectations to have male offspring are still very high. Balinese men who have the task of continuing the lineage, making decisions and various dominant tasks, put great pressure on women to be able to provide male offspring. It is not uncommon for Balinese women who has given birth to daughters, to be considered still lacking and to be expected to remain pregnant until they finally have a son.

4. Some Issues on Violence against Balinese Women in the Postmodern Era

One of the characteristics of postmodernism is the "cultural turn". This means that in postmodernism the dominant role of culture replaces the role of the economy which is so strong in the modern view which is manifested in two large camps that tend to be in conflict between supporters: socialism and capitalism. In other words, postmodernism empha-

19 N. L. Arjani, *Peran gender dalam kehidupan masyarakat adat di Bali*, (Kembang: Rampai Perempuan Bali, 2006), 1-22.

20 Widayani - Hartati, "Kesetaraan dan Keadilan Gender dalam 360".

21 Yeyen Komalasari, "Nilai Tambah Wanita Karier Bali Sebagai Sosok Pelestari Budaya", *Proceeding of Seminar Nasional AIMI*, Jambi, 27-28 October 2017, 199-206.

sizes the role of culture (including science) more than the economy (as stated by Marxist thinkers). Marxist thinkers tend to use economic capital alone; however, Pierre Bourdieu, a postmodernist, shifts the role of economic capital to cultural capital as a more important capital in the current era²².

In the postmodern era like this, gender inequality is one of the topics of study that is developing according to cases that arise in society. Gender inequality that occurs in Bali in particular, has a significant influence on the increase in the number of cases of violence that occurs against Balinese women. Violence is an attack on the physical or mental integrity of a person's psychology. Therefore, violence does not only involve physical attacks such as rape, beatings, and torture, but also non-physical ones such as sexual harassment in general²³, threats and coercion, so that emotionally women or men who experience it will feel disturbed²⁴. In a study conducted in Tabanan Regency, the Head of the Tabanan Women and Children Protection UPTD stated that violence against women had increased from 15 cases in 2023 to 28 cases in 2024.

Law No. 23 of 2004 Article 1 paragraph (1) explains that domestic violence is any act against a person, especially women, which results in physical, sexual, psychological suffering, and/or neglect of the household including threats to commit acts, coercion or unlawful deprivation of liberty within the scope of the household. The physical violence referred to here is an act that results in pain or serious injury. This violence results in loss of self-confidence, loss of ability to act and causes a feeling of helplessness in the victim. Article 4 paragraph (1) explains that there are 9 types of sexual violence, namely non-physical sexual harassment; physical sexual harassment; forced contraception; forced sterilization; forced marriage; sexual torture; sexual exploitation; sexual slavery; and electronic-based sexual violence.

According to Tri Ayuningsih's explanation, in the 28 cases of violence experienced by women in Tabanan in 2024, 15 people experienced physical and psychological violence, 1 person experienced sexual violence, 9 people experienced criminal acts of trafficking, 2 people fought for custody, and there was 1 victim of infidelity. According to her explanation, the violence that occurs is mostly caused by economic factors and has major implications. The implications that occur include the psychological condition of Balinese women and children of couples who experience violence.

It is not uncommon for victims (women) to eventually produce new victims, namely children such as abandoned children, those with mental retardation or developmental disabilities and those with depression. The condition of men who are the main income

22 Akhyar Yusuf Lubis, *Postmodernisme Teori dan Metode*. (Jakarta: PT Raja Grafindo Persada, 2014).

23 Bertell Ollman, *Social and Sexual Revolution: Essays on Marx and Reich*. (Montreal: Black Rose Books, 1978), 159-175.

24 Metera. "Women Are Not Only in the Well, Kitchen and Bed".

earners in the family puts women in a weak position. This is also influenced by gender which states that women occupy internal positions to take care of the house and children while men are tasked with earning a living and moving in the external sector. However, this puts Balinese women in a weak position and they become victims of violence. Therefore, the existence of various regulations on the role of Indonesian women in general and the Balinese women in particular, in relation to human rights, on the percentage of Balinese Women in the regional legislative bodies should be implemented. It accordingly will show that Balinese women can show a more optimal role in election activities at the city, district, provincial and central government levels. With the implementation of the regulations, the role and position of Balinese women in relation to egalitarian aspects can be better understood. Tri Ayuningsih emphasized that this data is only complaint data for victims of violence who dare to complain and continue to the legal process. And she is sure that out there, there is still a lot of violence against Balinese women but it is not recorded because of their fear of complaining. One of the victims was DA (28 years old). DA had been married for 3 years. Throughout her marriage, DA experienced psychological and economic violence from her ex-husband and his family. The psychological violence experienced by DA was an affair that occurred 3 times during the marriage. In the 3rd case of an affair, DA lost her patience and decided to report her ex-husband to the police. The affair that occurred caused another victim, namely the woman who was the mistress to become pregnant and her child was threatened with not having a father. This caused DA to experience severe depression and she attempted suicide 3 times. However, now, DA is finally undergoing outpatient treatment with a psychiatrist until her condition recovers. The second violence experienced by DA was economic violence from her in-laws. DA's in-laws demanded a certain amount of money that DA had to give her and compared the amount of money with the money given by her mistress from her child.

This caused DA to work harder to be accepted by her ex-husband's family. In this case, DA played a dual role, not only taking care of the children and the house but also earning a living to fulfill these requests. Biased views on gender influenced the decisions made by DA's ex-husband.

Considering the reason that Balinese men should be the backbone and pride of their families, DA's ex-husband decided to work on a cruise ship and leave his wife and children in Bali. The hope of becoming established shifted to arrogance and considering himself to have great power over his children and wife. So that psychological violence occurred with the affair that had been committed. The violence did not end at her ex-husband's family but continued in her current social life. Returning home to her mother's house as a married Balinese woman had an impact on DA's current social life. DA received scorn from the community because her marriage as a Balinese woman was considered to have failed.

Conclusion

Violence against women that is usually influenced by gender includes physical and psychological violence, and domestic neglect. In a society that adheres to a strong patriarchal system, this causes men's power to become stronger and weakens the position of women. In cases of violence against Balinese women in Tabanan, most of them were caused by economic factors and were exacerbated by gender bias in society. Men are considered superior, strong, and have great responsibility and expectations for their families. Meanwhile, women are in the second class which is in a weak and marginalized position.

References

- Arba Wirawan, I Komang. *Banalitas dan Komodifikasi Tubuh Perempuan dalam Kover Majalah Playboy*. Denpasar: Pusat Penerbitan LP2MPP Institut Seni Indonesia, 2017.
- Ardhana, I Ketut – Maunati, Yekti. “Indonesian Experiences: Research Policies and the Internationalization of the Social Sciences”, *Internationalization of the Social Sciences: Asia-Latin America-Middle East-Africa-Eurasia*. ed. Michael Kuhn - Doris Weidemann. New Brunswick and London (UK): Transaction Publishers, 2010.
- Ardhana, I Ketut - Novi Pusptasari, Ni Wayan Radita. “Adat Law, Ethics and Human Rights in Modern Indonesia”, *Religions* 14/4, (2023). <https://doi.org/10.3390/rel14040443>
- Ardhie Raditya. “Salonisasi Tubuh Anak Muda”, *Media (Baru), Tubuh, dan Ruang Publik*. ed. Budiawan. Yogyakarta: Jalasutra, 2015, 65-82.
- Arymami, Dian. “Sex Transactions in the New Media Era”, *From Kebaya Design to the Indigenous People of Raja Ampat: Cultures in Indonesia in Global-Local Tension and Negotiation*. ed. Budiawan - I Ketut Ardhanana. Yogyakarta: Ombak, 2018.
- Bhasin, Khamla. dan – Khan, Said. *Persoalan Pokok Mengenai Feminisme dan Relevansinya*. S. Herlimah Penerjemah. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Umum, 1995.
- Creese, Helen. “The Death of Salya: Balinese Textual and Iconographic Representations of the Kakawin Bharatayuddha”, *Traces of the Ramayana and Mahabharata in Javanese and Malay Literature*, ed. Ding Choo Ming - Willem Van Der Molen, 137–179. Singapore: Yusof Ishak Institute, 2024.
- Creese, Helen. *Perempuan dalam Dunia Kakawin: Perkawinan dan Seksualitas di Istana Indic Jawa dan Bali*. Denpasar: Pustaka Larasan, 2004.
- Eck, R. van. “Nasib Kaum Wanita di Bali”, *Peranan dan Kedudukan Wanita Indonesia*, ed. Maria Ulfah Subadio - T. O Ihromi. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press, 1983.
- Komalasari, Yeyen. “Nilai Tambah Wanita Karier Bali Sebagai Sosok Pelestari Budaya”, *Proceeding of Seminar Nasional AIMI, Jambi, 27-28 October 2017*.
- Lubis, Akhyar Yusuf. *Postmodernisme Teori dan Metode*. Jakarta: PT Raja Grafindo Persada, 2014.
- Metera, I Gde Made. “Women Are Not Only in the Well, Kitchen and Bed”. Singaraja: Mahima Institute Indonesia, 2020.
- Mudzakkir, Amin. *Feminisme Kritis: Gender dan Kapitalisme dalam Pemikiran Nancy Fraser*. Jakarta: Gramedia, 2022.
- N. L. Arjani, *Peran gender dalam kehidupan masyarakat adat di Bali*. Kembang: Rampai Perempuan Bali, 2006.
- Najwah, Nurun - Sodik, Mochamad. *Dilema Perempuan dalam Lintas Agama dan Budaya*. PSW UIN Sunan Kalijaga, 2005.
- Nugroho, Riant. *Gender dan Strategi Pengurus- Utamanya di Indonesia*. Pustaka Pelajar, 2011.
- Ollman, Bertell. *Social and Sexual Revolution: Essays on Marx and Reich*. Montreal: Black Rose Books, 1978.
- Subadio, Maria Ulfah – Ihromi, T. O (eds.). *Peranan dan Kedudukan Wanita Indonesia*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press, 1983.
- Widayani, Ni M. D. - Hartati, Sri. “Kesetaraan dan Keadilan Gender dalam 360”, *Jurnal Psikologi UNIP*, 13/2 (2014) 149–162.

Sosyal İçerme Bağlamında Engelli ve Eski Hükümlülerin İstihdamı: Elazığ Belediyesi Örneği

Serkan Yılmaz | 0009-0000-9776-2287 | 231210113@firat.edu.tr

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Elazığ, Türkiye

 <https://ror.org/05teb7b63>

Beyzade Nadir Çetin | 0000-0002-4560-1331 | bnadircetin@firat.edu.tr

Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Elazığ, Türkiye

 <https://ror.org/05teb7b63>

Öz

Engelli ve eski hükümlüler dezavantajlı gruplardır. Dezavantajlı grup içerisinde yer alan insanlar hem bulundukları engellilik durumu ile hem de ekonomik zorluklar ile mücadele etmek durumundadır. Ekonomik sorun dezavantajlılığın bir sonucu olmakla birlikte istihdam yetersizliğinden dolayı engelli ve eski hükümlü bireylerin sosyal yaşama uyum süreçlerini zorlaştırmaktadır. Ekonomik sorunların başlıca nedenlerinden biri; işverenlerin dezavantajlarından dolayı engelli ve eski hükümlülerini çalıştırmak istememesidir. İşverenler çalıştırdıkları personelden yüksek fayda sağlamak istedikleri için dezavantajlı grupları yük olarak görebilmektedirler. Engelli ve eski hükümlü bireylerin sahip oldukları dezavantajlılık durumundan çok sosyal hayattaki ve iş yaşamındaki bireylerin tutum ve davranışları sosyal yaşama uyum süreçleri üzerinde önemli etki oluşturmaktadır. Engelli ve eski hükümlü bireyler özellikle iş yaşamında dezavantajlı bireylere karşı olan tutumdan kaynaklı ya da dezavantajlı olan bireylerin kendi durumları ile ilgili olarak birtakım zorluklarla karşılaşabilmektedirler, bu zorluklar; dışlanma, mobbing, alay edilme, yetersiz olduklarının hissettirilmesi, işlerden uzak tutulmaları, engel durumlarına uygun iş verilmemesi, fiziki şartların dezavantajlılık durumlarına uygun olmaması ve mesai esnekliği sağlanmaması şeklinde olabilmektedir. Yaşanan olumsuzlukları önlemek için politikalar geliştirilmesine rağmen dezavantajlıların istihdamı istenilen seviyelere ulaşmış değildir. Dezavantajlıların istihdam edilmesi zorunluluk çerçevesi içerisinde. İstihdam olanaklarına ulaşamayan dezavantajlı bireyler, çifte dezavantajlılık durumu ile karşılaşmakta ve zor olan hayatları daha da içinden çıkılmaz bir duruma gelebilmektedir. Çalışmamızda, kamu kurumlarında görev yapan engelli ve eski hükümlüler için uygulanan istihdam politikaları değerlendirilerek, engelli ve eski hükümlülerin iş yaşamına girebilmesi için, neler yapılabileceği konusu üzerinde durulmuş ve araştırmacılar ile yapılan görüşme sürecinde kendilerinden, deza-

vantajlıların istihdamının nasıl arttırılacağı ile ilgili görüşler alınmıştır. Araştırma verileri 03.01.2025 - 24.04.2025 tarihleri arasında oluşturulmuş olup yapılan görüşmeler ve literatür taraması neticesinde; Türkiye’de kamu kurumlarındaki engelli ve eski hükümlü istihdamının sadece yasal zorunluluk çerçevesinde kaldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler:

Engelli, Eski Hükümlü, Dezavantajlı Grup, Sosyal İçerme, Sosyal Politika

Atıf Bilgisi

Yılmaz, Serkan – Çetin, Beyzade Nadir. “Sosyal İçerme Bağlamında Engelli ve Eski Hükümlülerin İstihdamı: Elazığ Belediyesi Örneği”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 6/2 (Ağustos 2025), 263-286.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.4>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	13.05.2025	
Kabul Tarihi	24.07.2025	
Yayın Tarihi	15.08.2025	
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme	
Etik Beyan	Bu çalışma Prof. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN danışmanlığında tamamlanan “Kamu Kurumlarında Engelli ve Eski Hükümlü Olarak İstihdam Edilenlerin Çalışma Koşulları ve Rehabilitasyonları Üzerine Bir Çalışma: Elazığ Belediyesi Örneği” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından 11.09.2024 tarih ve 2024/18 sayısı kararı ile onay alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin	
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org	
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	
Yazar Katkıları	Araştırmancının Tasarımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Veri Toplanması	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Araştırma - Veri Analizi – Doğrulama	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	

Employment of the Disabled and Ex-Convicts in the Context of Social Inclusion: The Case of Elazığ Municipality

Serkan Yılmaz | 0009-0000-9776-2287 | ✉ 231210113@firat.edu.tr

Firat University, Institute of Social Sciences, Department of Sociology, Elazığ, Türkiye

ROR <https://ror.org/05teb7b63>

Beyzade Nadir Çetin | 0000-0002-4560-1331 | ✉ bnadircetin@firat.edu.tr

Firat University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology, Elazığ, Türkiye

ROR <https://ror.org/05teb7b63>

Abstract

People with disabilities and ex-convicts are disadvantaged groups. Disadvantaged individuals must grapple with both their disability and economic hardship. While economic hardship is a consequence of disadvantage, the lack of employment complicates the social integration of individuals with disabilities and ex-convicts. One of the primary causes of economic problems is employers' reluctance to employ individuals with disabilities and ex-convicts due to their disadvantages. As employers seek to maximize their benefits from their employees, they may view disadvantaged groups as a burden. Rather than the disadvantaged status of the disabled and ex-convicts, the attitudes and behaviors of people in social life and the workplace have a significant impact on their social integration. Individuals with disabilities and ex-convicts may face a number of challenges, particularly in the workplace, stemming from attitudes toward disadvantaged individuals or related to their own disadvantaged status. These challenges may include exclusion, mobbing, being mocked, being made to feel inadequate, exclusion from jobs, not being assigned work appropriate for their disability, inadequate physical conditions, and lack of flexible working hours. Despite policies developed to prevent these negative outcomes, employment of the disadvantaged has not reached desired levels. Employment of the disadvantaged is a necessity. Disadvantaged individuals who cannot access employment opportunities face double disadvantage, making their already difficult lives even more difficult. In this study, the employment policies implemented for individuals with disabilities and ex-convicts working in public institutions were evaluated, focusing on what can be done to enable the entry of the disabled and ex-convicts into the workforce. During interviews with researchers, their opinions on how to increase the employment of the disadvantaged were gathered. The research data was collected between January 3, 2025, and April 24, 2025, and the

interviews and literature review revealed that the employment of the disabled and ex-convicts in public institutions in Turkey remains solely within the framework of legal obligations.

Keywords

Disabled, Ex-Convicts, Disadvantaged Group, Social Inclusion, Social Policy

Citation

Yılmaz, Serkan – Çetin, Beyzade Nadir. “Employment of the Disabled and Ex-Convicts in the Context of Social Inclusion: The Case of Elazığ Municipality”. *Journal of Sociological Context* 6/2 (August 2025), 263-286.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.4>

Article Information

Date of Submission	13.05.2025										
Date of Acceptance	24.07.2025										
Date of Publication	15.08.2025										
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers										
Ethical Statement	This study is based on the master’s thesis titled “A Study on the Working Conditions and Rehabilitation of Disabled and Ex-Convicts Employed in Public Institutions: Elazığ Municipality Example” supervised by Prof. Dr. Beyzade Nadir ÇETİN. It was approved by Fırat University Social and Human Sciences Research Ethics Board with the decision dated September 11, 2024, and numbered 2024/18. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.										
Similarity Check	Done – Turnitin										
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.										
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org										
Funding	No external funding was received for this research.										
Author Contributions	<table><tr><td>Conceptualization</td><td>Author-1 (%50) - Author-2 (%50)</td></tr><tr><td>Data Curation</td><td>Author-1 (%50) - Author-2 (%50)</td></tr><tr><td>Investigation - Analysis - Validation</td><td>Author-1 (%50) - Author-2 (%50)</td></tr><tr><td>Writing</td><td>Author-1 (%50) - Author-2 (%50)</td></tr><tr><td>Writing – Review & Editing</td><td>Author-1 (%50) - Author-2 (%50)</td></tr></table>	Conceptualization	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)	Data Curation	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)	Investigation - Analysis - Validation	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)	Writing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)	Writing – Review & Editing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Conceptualization	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)										
Data Curation	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)										
Investigation - Analysis - Validation	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)										
Writing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)										
Writing – Review & Editing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)										
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.										

Giriş

Lizbon Zirvesinde (13 Aralık 2007), dezavantajlılar için; sosyal içermeye ile ilgili birtakım olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bu çerçevede Türkiye’de de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) eliyle sosyal içermeye orta vadeli programda yer verilmiştir. Bu sayede dezavantajlı bireylerin hem dezavantajlılığı ile hem de yoksulluğu ile mücadele edilmiştir. Orta vadeli program çerçevesinde, dezavantajlıların yoksulluğu ile mücadele kapsamında hem engellilerin hem de eski hükümlülerin istihdamının artması için gelişmeler yaşanmıştır ve ekonomik anlamda dezavantajlılara büyük fayda sağlanmıştır. Sosyal içermeye, dezavantajlı bireylerin yaşadıkları topluma aktif katılımlarının sağlanması ile ilgilidir. Sosyal içermenin en büyük amacı sosyal dışlanmayı ortadan kaldırmaktır. Dışlanma sebebiyle dezavantajlı olan bireyler hem kendi fiziksel durumları ile mücadele ederken, eski hükümlüler ise damgalanma ve önyargı nedeniyle sorun yaşamaktadırlar. Sosyal içermeye, dezavantajlı bireyleri sosyal hayata etkin katarak dışlanmayı önlemeyi ve ekonomik anlamda dezavantajlı bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyal içermeye özetle; yoksulluk ve dezavantajlılığı en aza indirmektir. Yoksulluk engelli ve eski hükümlülerin en önemli sorunlarıdır. Ayrıca özgür bir seçim meselesi olmaktan çok, insanlara dayatılan bir durum olduğunu belirten kaynak yetersizliği anlamına gelir¹. Bu açıklamada da belirtildiği gibi bireylerin yoksullukları sadece maddi gelirle alakalı olmayıp; sağlık, eğitim, kaynaklara ulaşma, eğlence merkezlerine gidememe, şehir merkezine gidememe, kültürel ve sosyal yaşama katılamama, internete erişememe gibi günümüzde normal olarak kabul edilen imkânları yeteri kadar kullanamamaktır. Dezavantajlılık içerisinde, yoksulluğu ve yoksunluğu da barındırmaktadır. Eski hükümlü ve engelli bireyler iş imkânı elde edemediklerinden dolayı mevcut dezavantajlılıklarına bir de yoksulluk eklenmektedir ve sadece kendileri yoksul kalmamakta geçindirmek zorunda oldukları aileleri de bu yoksulluktan etkilenmektedirler. Politikaların uygulanmasında yetersiz kalınması sebebiyle, engelli ve eski hükümlü bireylerin hem iş bulmaları hem de buldukları iş kollarında tutunmalarını zor olmaktadır. Tüm dünyada dezavantajlılara bakıldığında genelde yoksullukla da mücadele ettikleri görülmektedir. Kamu kurumları ve özel sektörlerin eski hükümlü olma olayına karşı olumsuz algıları, işgücü piyasasının talep yetersizliği ve devletin 26/05/2008 tarihinde 26887 sayılı Resmi Gazete’de “5763 Sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması” adlı düzenlemeyle özel sektörde eski hükümlü istihdam zorunluluğunu kaldırması, zaten az sayıda olan eski hükümlü istihdamını ve halen istihdamda olan eski hükümlülerin mevcut işlerinde kalabilmelerini çok zorlaştırmıştır.² Bu olumsuz tutumdan dolayı eski hükümlülerin iş bulmaları da mevcut işlerinde devam etmeleri de problem olmaktadır.

1 Sibel Kalaycıoğlu, vd. *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Sosyal İçermeye Alanındaki Kurumsal Kapasitesinin Arttırılması Projesi Kapsamında: Eylem 2.1: Sosyal İçermeye Alanında Göstergelerin Geliştirilmesi ve İzleme, Veri toplama, Değerlendirme Metodlarının Geliştirilmesi Konusundaki Göstergeler İndeksi Raporu*. (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016), 7.

2 Mete Kaan Namal vd., “Eski Hükümlü İstihdamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Journal of Yasar University*, 16/63 (Temmuz 2021), 1338-1354.

1. Literatür Taraması

1.1. Engellilere ve Eski Hükümlülere Uygulanan İstihdam Politikaları

Yapılan araştırmalarda, hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde engelli istihdamının yetersiz olduğu görülmektedir, bunun temel sebebi; engellilik olgusunun tam anlaşılmamış olmasıdır. Devletler tarafından fonlama yapılıp teşvik verilmesine rağmen yine de istenen başarı elde edilememektedir. Örnek vermek gerekirse; Tunus’ta, 15-64 yaş arası olan engelli bireylerin sadece yüzde 25’i istihdam edilmektedir. Yine Amerika’daki engellilerin sadece yüzde 35’inin istihdam edildiği görülmektedir. Türkiye’de de bu durum farksız değildir; Türkiye’deki engellilerin yüzde 41,1’i istihdamdaki yerini almıştır ama ileri düzeyde olduğu söylenemez.³

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkelerinin 2009-2010 yılları arasında yapılan araştırmaya göre engelli nüfusun istihdam oranı yüzde 44 olmuştur. Engellilerin çalışma oranının en yüksek olduğu AB ülkesi ise yüzde 66,2 ile İsveç olmuştur. En düşük AB ülkesi ise yüzde 23,7 ile Macaristan olmuştur.⁴ Bu oranların yorumlaması yapılacak olursa; hangi ülkede olursa olsun dezavantajlı olan engelli bireylerin iş yaşamı içerisinde yer almalarının önemi yeterince anlaşılamamıştır. Gerekli değer verilmediği için istihdam edilseler dahi sorunları bitmeyen bir hal almaktadır.

Özellikle engelli hareketlerinin tepkileri ile birlikte engellilere sadece sosyal bakım ya da rehabilitasyon yardımı anlamında bakılmaması gerektiği ve bu tür yardımların yanın da aslında engellilerin temel hakkı olan; toplumla kaynaşma, yurttaş olduğunu hissetme, eşit haklardan ve imkanlardan yararlanma haklarının olduğu anlayışı hakim kılınmıştır. Bu önem 1970’li yıllardan itibaren engelli hareketlerinin tepki ve talepleri doğrultusunda artış göstermiştir.⁵

1951 yılı, ülkemizde engellilere yönelik sosyal politikaların oluşumunda bir dönüm noktasıdır. 1950’li yıllara kadar engellilere ilişkin sürdürülen faaliyetler, daha ziyade tıbbî bakım olarak devam ederken, çıkarılan bir yasa ile daha önce Sağlık Bakanlığı’na bağlı olan özel eğitim hizmetleri MEB’e devredilmiştir. Bu değişikliğin asıl nedeni, konunun sadece bir sağlık konusu olmadığının farkına varılması ve eğitim boyutuna daha fazla ağırlık verilmesi gerektiği doğrultusundaki temel politika değişiklikleridir.⁶

Toplumdaki kurumların engellilerle ilgili farkındalığının yüksek olması gerekmektedir. Örneğin üniversiteler, engelli öğrencilerine birçok alanda kolaylık sağlamalı ve onlara

3 Serdar Orhan, *Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler)* (Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 1.

4 Ahmet Ünsür, “Engellilere yönelik beceri kazandırma ve istihdam faaliyetleri ile bu alanda yerel yönetimlerin rolü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) örneği”. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi 9/23 (2020/1), 139.

5 Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri (AÜADM), “Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar” (Erişim 5 Mart 2025).

6 Serhat Özgökçeler - Yusuf Alper, “Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi”, *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2010), 41.

rahat edecekleri bir öğretim ortamı sunmalıdır. Bu anlamda üniversiteler; öğrencileri için fiziki ortamları iyileştirici düzenlemeler, para yardımı, kütüphaneye rahat ulaşım imkânı, yurttaki kalırsa yurduna rahat ulaşma imkânı, yemekhane fiziki ortam iyileştirmesi gibi uygulamaları hayata geçirmelidir.⁷

Engellilerin dezavantajlı olarak kabul edilmeleri ve istihdam içerisinde kendilerine pay bulmaları sanayi devriminden sonraki sürece dayanır. Dünya savaşlarının yıkıcı etkisinden biri de şüphesiz geride çok sayıda engelli insan bırakmasıdır; savaş sonrası iyileşme dönemlerinde engellilere bu kadar yoğunlaşmasının sebebi, savaşlar sonucu engelli sayılarındaki fazla olan artıştır. İşgücü bünyesinde çalıştırılacak yeterli eleman bulunmayınca çareyi engellileri de istihdama katmakta bulmuşlardır. Yani engellilerin önem kazanması birtakım ağır sonuçları olan savaşlar sonrasında gerçekleşmiştir.

Özel politika gerektiren gruplara yönelik istihdamın artırılması, yaşam standartlarının artmasında da önemli rol oynamaktadır. Türkiye bağlamında son dönemlerde uygulanan yasal düzenlemeler ve sosyal gelişim projeleri engelli ve eski hükümlülerin istihdamlarının desteklenebilir duruma gelmesini sağlamıştır. Uygulanabilir çözüm adımları bağlamında; gençlik danışma merkezi projesi ile gençlerin programcılık öğrenerek kendilerine iş alanı oluşturma fırsatı sunulmaktadır. Bu projenin temel hedef kitlesi ise; işsiz gençler, okul okumayan ve okulu terk edenler, henüz eğitimlerine devam eden gençler ve engellilerdir. Yine kadın ve engelliler için destekli istihdam projeleri hayata geçirilebilir; bu proje ile iş sözleşmesine dayanan mesleki garantisi olan ve sosyal güvenlik dahilinde bir iş edinebilmektir.⁸

Global gelişmeler çerçevesinde, engellilerin dezavantajlı bireyler olduğu ve özel oldukları kabul edilmeye başlanmış ve uluslararası belgelerle bu durum desteklenmiştir. Bu belgelerden en önemlisi hiç kuşkusuz, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesidir; bu beyannamenin 25. maddesinde bireyin kendi kontrolü dışında gerçekleşen ve sosyal hayata katılmasını önleyen durumları engel olarak belirtmiş ve bu durumlara karşı bireylerin korunması gerektiğini ifade etmişlerdir. Beyanname dışında dezavantajlılık durumunu ele alan sözleşmelerde imzalanmıştır. Söz konusu sözleşmelerden ilki; Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Sözleşmesidir ve bu sözleşme 2000 yılında Türkiye tarafından da imzalanmış ve 2003'te resmi gazetede yayımlanmıştır. Bu Sözleşmeye göre; taraf devletler, herkesin özgürce seçtiği ya da benimsediği bir işte çalışarak hayatını kazanma fırsatına sahip olma hakkını içeren çalışma hakkını tanıy ve bu hakkı korumak için uygun girişimlerde bulunur (madde 6). Yine Sözleşmeye taraf olan devletler, tüm işçilerin adil bir biçimde, herhangi bir ayırım gözetmeksizin eşit işe eşit ücret ilkesiyle çalıştırılmalarını güvence altına alacaktır (madde 7).⁹

7 Adnan Küçükali, "Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi". Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 4/1 (Nisan 2015), 62.

8 Suat Kolukırık, "Özel Politika Gerektiren Gruplarda İstihdam ve Aktif İçermenin Rolü", *Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi* 3/2 (Ağustos 2016), 30.

9 Ayşe Köme Akpulat, "İşverenin Engelli İşçi Çalıştırma Yükümlülüğü". *İstanbul Hukuk Mecmuası* 77/2 (Aralık 2019), 530.

Bir diğer sözleşme ise; Engelli kişilerin haklarına ilişkin uluslararası sözleşmedir. Bu sözleşme ile de engellilerin diğer bireylerle eşit olduğu ve eşit koşullar altında çalışmaları gerektiğini belirtmiştir. Hatta bu sözleşme ile engellilerin özgürce kendi işini seçmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca engellilerin hem kamuda hem de özel sektörde çalışmasını zorunlu hale getiren bir sözleşme olması açısından Türkiye açısından da önemli bir sözleşmedir; işverenler işe aldıkları engellilere diğer çalışanlarına uyguladıkları hakları, oluşturdukları koşulları sağlayacaklardır, herhangi bir ayrımcılık yapılmayacaktır, istihdamlarının sürekliliği sağlanacak ve kariyer gelişimleri için her türlü imkân sağlanacaktır.

Eski hükümlü istihdamı yeterli seviyede değildir. Özellikle devlet tarafından desteklenmeyen eski hükümlülerin özel de iş bulması daha da zor olmaktadır. Eski hükümlüler istihdam ile kendi yoksulluğunun ortadan kaldırılmasına hem de ülke imkânlarının israf edilmeden en verimli şekilde kullanılmasına katkı sağlayacaktır. Bu arada devlet açısından da hükümlülere yardım yapmaktan ziyade, iş imkânlarının sunulması daha yerinde bir çözümdür.¹⁰ Eski hükümlü olarak iş piyasasına giren bireyler iş ortamlarında birtakım sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bunlar genel olarak; mevcut çalışanlar tarafından damgalanmak, etiketlenmek, güvensizlik sorunları nedeniyle eski hükümlülere karşı olumsuz tavır takınılmasıdır. Bu olumsuz tavır neticesinde eski hükümlüler çalışma hayatında huzursuzluk, kabul edilememe, içe dönük davranışlar sergileme ve hatta iş yaşamını sonlandırma gibi davranışlarda bulunabilmektedirler. Türkiye genelinde hem işverenlerle hem de eski hükümlü ve denetimli serbestlik yükümlüleri ile gerçekleştirilen araştırma sonuçlarında da işverenler, eski hükümlülerin düşük istihdam düzeyinin öncelikli nedeni olarak işverenlerin sahip oldukları önyargı ve olumsuz tutumları belirtmişlerdir. Yine işverenlere göre düşük istihdamın önemli nedenlerinden biri de diğer çalışanların eski hükümlülerden rahatsızlık, huzursuzluk duymaları gösterilmektedir.¹¹ Sosyal hayatı oluşturan ilişkilerin büyük bölümü sosyal arkadaşlıklar, eğitim ve iş hayatından oluşmaktadır. Ekonomik özgürlük ve iş hayatı diğer ilişkilerin olumluluğu açısından önemlidir. İş hayatı aynı zamanda bireylerin sosyal çevrelerini ve arkadaşlarını da belirlemektedir. Türkiye’de son yıllarda işe alımlarda ilk istenen belgelerden birisi de adli sicil kayıdır. Bunun yanlış bir tutum olduğu söylenemez ancak, söz konusu durum eski hükümlüler açısından henüz başından bir dezavantaj oluşturmaktadır. Üstelik çalıştırılma zorunluluklarının kalkması, diğer insanlar arasından işe seçilmelerini neredeyse imkânsızlaştırmaktadır.¹² Burada ayrıştırma da söz konusu olmaktadır.

10 Murat Erusta, Türkiye’de Hükümlü ve Eski Hükümlülere Yönelik Sosyal Politikalar (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 55.

11 Emel İstar Işıklı – Abdulsamet Duran, “Eski Hükümlülerin Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlikle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi”, Sosyoekonomi 33/63 (Kasım 2024), 321.

12 Volkan Göçöğlü, “Dezavantajlı Gruplar Üzerinde Yapılan Bir Kamu Politikası Sonlandırmasının Analizi: Eski Hükümlülerin Özel Sektördeki İstihdam Zorunluluğunun Kaldırılması”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 8/36 (Şubat 2015), 849.

Denetimli serbestlik politikası ile hükümlüler eğitim almakta, diğer kurumlarda çalıştırılmakta ve rehabilitasyona tabi tutulmaktadır. Ayrıca haklarını kullanmaları noktasında bilgi almaktadırlar. Eski hükümlü olarak çalışan bireyin sosyal içermeye dâhil olabilmesi için öncelikle çalışma hayatında kabul edilmiş olması ve kendisine güven duyulması gerekmektedir, denetimli serbestlik uygulaması bu güveni sağlamaktadır. Bazı araştırmalarda, çalışan eski hükümlülerle yapılan görüşmelerde; cezaevinden çıktıktan sonra bazı işlerde çalıştıklarını fakat iş arkadaşları tarafından olumsuz muameleler gördüklerini ve dışlandıklarını belirtmişlerdir.¹³ Genel anlamda eski hükümlülere karşı olumsuz, önyargılı bir tavır alınmaktadır. Özellikle kamu kurumlarında görev yapan eski hükümlü personeller yüz kızartıcı vb. suçlara bulaşmadığı için iş yaşamına girebilmektedir. İŞKUR ile ortak projeler kapsamında cezaevindeki hükümlülere meslek edindirme kursları açılmaktadır. Yine kamu kurumlarında belli oranda eski hükümlü çalıştırılmasının önü açılmış durumdadır. Ama özellikle eski hükümlüler ile alakalı olan sosyal politikalar çok yetersiz kalmaktadır. Yetersiz olmakla birlikte özel sektörün eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun kaldırılması eski hükümlülerin iş bulmalarını daha da zorlaştırmıştır. Cezaevlerinde özellikle dikiş kursları, kitap ciltleme, kütüphanecilik, el becerileri, müzik kursları, spor kursları gibi kurslar verilmektedir. Cezaevlerinde; meslek öğretimi, psiko-sosyal destekler, okur-yazarlık eğitimleri, ebeveyn eğitimleri, el becerileri kursları, dikiş kursları, enstrüman kursları, resim kursları gibi kurslar verilmesi ortak olarak uygulanabilecek politikalarlardır. Mesleki beceri kazandırılmak istenirken eğitim yapısının eski hükümlülerin becerileri çerçevesinde olması elzem bir durumdur. Örnek; ağır işler de yeterliliği olan bir eski hükümlüyü daha basit el işçiliklerinde kullanmak doğru bir yöntem değildir.¹⁴

1.2. Engellilerin ve Eski Hükümlülerin İş Yaşamında Karşılaştığı Sorunlar

Engellilerin iş hayatına dâhil edilmemesi, kapasitelerinin düşük olduğunun hissettirilmesi, geri planda durmaları gerektiğinin hissettirilmesi, işe yaramaz oldukları imajının verilmesi, istihdama dâhil edilseler dahi mecburiyetten edilmiş gibi yansıtılması istihdamdan uzaklaşmalarına sebep olabilmektedir. Öncelikli haklardan sayılan çalışma hakkına ulaşamayan engelliler kayıtsız ve marjinal görevlerde çalışmak durumunda olabilmektedirler. İşsizlikten korunmak ve çalışmak insani olan en temel haklardır.¹⁵ Engelli bireylere istihdam olanağı sunulması toplumla uyumlarının artmasının ve sosyo-ekonomik anlamda korunmalarının başlıca yoludur.¹⁶ Engellilerin işsizlikle mücadele etmesi beraberinde başka

13 Anıl Cınar, Denetimli Serbestlik Sistemindeki Rehabilitasyon Hizmetlerinin Hükümlülerin Yeniden Sosyalizasyonu Sürecine Etkileri: Aydın Örneği (Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 79.

14 Pınar Bacaksız, “Cezalandırma ve topluma yeniden kazandırma”. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16/2014 (Temmuz 2014), 4924.

15 Şule Çarkçı, Engellilerin mesleki eğitimi ve istihdamı (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 9.

16 Ebru Kanyılmaz Polat, “Engelli Bireylerin Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Nitel Bir Araştırma: Çanakkale Örneği”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19/39, 870.

sorunları da doğurmaktadır. Her insanın yapabileceği bir iş vardır ve engelliler de fiziksel ve ruhsal işlevlerinde bir bozulma ya da eksiklik olsa bile, onların bu niteliklerini dikkate alan uygun bir eğitim ve rehabilitasyondan geçirildikleri zaman çalışabilirler, üretime katılabilirler.¹⁷

Gelişen toplumlarda, engelli insanların istihdam oranlarının arttırılması adına iş yerlerindeki fiziksel alanlar engelli insanlara uygun duruma getirilmektedir, çeşitli engel gruplarının çalıştırılabileceği işler yasalarla belirlenmektedir. Çalışma yaşamında özel politika geliştirilmesi gereken gruplar arasındaki engellilerin, yaşanabilecek iş kazalarının önlenmesine yönelik fiziksel anlamda uygun hale getirilmiş ortamlarda çalışmaları için önlemler alınmaktadır. Ancak tüm düzenlemelere rağmen hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde engellilerin istihdam oranları düşük seyretmektedir. 2002 yılı Özürlü Araştırması raporuna göre Türkiye’de engelli nüfusun işgücüne katılım oranı % 21,71 iken, işgücüne dâhil olmayan engellilerin oranı % 78, 29’dur.¹⁸

Engelli insanların başka insanlara nazaran daha az verimlilikle çalışacağı, sadece sosyal nedenler ile çalışma hayatına dâhil edildikleri gibi yanlış inanışlar vardır. Öte taraftan bu bireylere acıyarak bakmak da engelli insanların çalışma hayatında özel becerilerinin ortaya çıkmamasına sebep olmaktadır. Yine iş yaşamındaki iş arkadaşları da engelli insanlara yönelik kabul edilemez tavır takınabilmektedir. Engelli bireylere uygulanan pozitif ayrımcılık, daha fazla izin yapmaları ya da bazı görevlerden azledilmiş olmaları diğer çalışan bireylerin tepkisine neden olabilmektedir. Aynı tutum ve davranışlar yöneticiler ve işverenlerde de görülmektedir. İşverenlerin engelli insanlara görev yaptırımları durumunda yeterince rahat olamayacakları, beklentilerine cevap veremeyecekleri ve işyerlerine herhangi bir faydalarının olamayacağı konularında kaygılandıkları görülmektedir. İş yaşamında engelli birey çalıştırmak, işverenlere ekstra maliyetler çıkarmaktadır. Çünkü engelli bireyin çalışacağı ortamın dezavantajlı bireylere yönelik olması gerekmektedir.

Engellilere karşı önyargının olması ve acaba bu işi yapabilir mi gibi bir düşüncenin hâkim olması engellilerin istihdam edilmesi önünde büyük bir set oluşturmaktadır. Ulusal ve yerel haberlerden, medya ve sosyal medya platformlarından görülmektedir ki; el uzuvları eksik olan engelli biri çok güzel resim yapabilmektedir. Türk Ampute Futbol Milli Takımı’nın Avrupa’da şampiyon olması yine onların eksik olan yönlerini kapatmak için ne kadar gayret gösterdiklerini gözler önüne sermektedir.

İşyerlerinde engelli bireylerin en çok maruz kaldıkları olaylardan biri, ayrımcılık olmaktadır. Bu ayrımcılığa maruz kalmalarında ise sosyal, psikolojik, fiziksel rahatsızlıklar sebep olabilmektedir. Birleşmiş Milletler Örgütü engelli kişilerin hakları sözleşmesinde engelli bireylerin ayrımcılığa maruz kalmasının önüne geçilmesinin vurgusunu yapmıştır.

17 Kasım Karataş, “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”, *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi* 2/2 (Kasım 2002), 49.

18 Kanyılmaz Polat, “Engelli Bireylerin Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Nitel Bir Araştırma: Çanakale Örneği”, 871.

Birleşmiş Milletler Örgütü engellilere uygulanan ayrımcılığın ne şekilde olursa olsun kısıtlama olduğunu vurgulamıştır.¹⁹

Eski hükümlülere, hükümlü oldukları andan itibaren yani cezasını infaz ederken birtakım sosyalleşme ve infaz tamamlandıktan sonra sosyal hayata adapte olmalarına imkân sağlayacak uygulamalar yapılmaktadır. Ancak her şeye rağmen eski hükümlü sıfatına sahip olmaları sebebiyle ekonomik ve siyasi dezavantajlara sahip olmaktadır. İnfazdan sonra sahip olduğu bu dezavantajların en önemlilerinden biri ekonomik dezavantajdır.²⁰ Özel sektörde eski hükümlü çalıştırma zorunluğunun kaldırılması yaşanan bu ekonomik problemin temelini oluşturmaktadır. 4857 Sayılı iş kanununun 30. Maddesinde özel işletmelerde ve kamu kurum ve kuruluşlarında çalıştırılacak olan engelli bireylerin ve eski hükümlülerin sayıları belirtilmiştir fakat kamu kurumları için engelli çalıştırma zorunluluğu yasalaştırılırken özel sektörün eski hükümlü çalıştırma zorunluluğu kaldırılmıştır. Eski hükümlüler cezaevinden çıktıktan sonra sosyal çevrede birtakım problemler ile karşılaşabilmektedirler; barınma, giyecek, yiyecek ve geçinme gibi konularda olumsuzluk yaşamakta ve kaygılanmaktadırlar. Bunun yanında toplumun eski hükümlülere karşı bakış açılarının olumsuz olması asosyal olmalarına sebep olabilmektedir.

Kişi, hürriyetini bağlayıcı bir suç işleyip hüküm giydikten sonra topluma karıştığında lehine olan bir yaşam ile karşılaşmayacaktır. Özel şirketlerde ya da özel çalışma alanlarında eski hükümlü görevlendirme zorunluluğu olmamasından dolayı eski hükümlü istihdamında ciddi anlamda düşüş meydana gelmiştir. Bu sorunun en önemli çözümü ise özel sektöre tekrar yasal olarak eski hükümlü çalıştırma zorunluluğunun getirilmesidir.²¹

Eski hükümlüler, sosyal ve ekonomik olarak da birçok dezavantaja sahiptirler. Tahliyeden sonra bireysel ve ailevi sorumlulukların üstesinden gelmek isteyen eski hükümlü sosyal ve ekonomik dezavantajlarla da karşılaşmaktadır. Sosyal dezavantajlar daha soyut iken ekonomik dezavantajlar ailenin sorumluluğunun da üstlenilme ile daha somut olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmak ve ailesini geçindirmek isteyen eski hükümlü, artık sabıkası olması sebebi ile her yerde ve her işte çalışamaz durumdadır. Nitekim eski hükümlülerin çalışmaya başladıklarında karşılaştıkları sorunlar incelendiğinde işveren açısından farklı gözle bakılması, suç türünün işveren üzerindeki olumsuz etkisi, işverenin güven sorunu ve tedirgin olması ve etraftan çekinme karşılaşılan sorunların başında gelmektedir. Cezaevinde geçen sürenin insanın hem mesleki becerilerini hem de yıllar sonraki teknolojiye uyum sağlamakta zorlandığını ifade eden katılımcı şöyle diyor; “Çıktığımda işyerim duruyordu dağıtmadık, çıkınca da işyerimde 3 yıl devam ettim. Sonra cezaevinde kaybettiğim zamanı kapatamayacağımı düşündüm, mesleki beceriler zayıflıyor, kaportacıydım ben teknolojiyi yakalayamadım gerekli

19 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” (Erişim 20 Temmuz 2025).

20 Namal, “Eski Hükümlü İstihdamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, 1341.

21 İhsan Erkul, “Eski Hükümlüler ve Çalışma Sorunları”. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi 12/2 (Aralık 1976), 287.

parayı kazanmakta zorlandım".²² Bunun yanında, eski hükümlü işe girdiği zaman daha dikkatli davranmak zorundadır. Karışacağı herhangi bir olumsuz olayda herhangi bir suçu olmasa dahi hedef olarak gösterilebilecektir.

2. Araştırmanın Metodolojisi

2.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Araştırmanın konusu; sosyal içerme kapsamında engelli ve eski hükümlülerin istihdamıdır. Sosyal içerme; risk altında olan dezavantajlı bireylerin; sosyal ve ekonomik anlamda hayata tam ve etkin katılmalarını amaçlayan, yaşanan çevrede normal hayat şartları standardına ulaşmalarını hedefleyen ve bu doğrultuda gerekli olan tüm imkanları, fırsatları elde etmelerini sağlayan süreçtir. Araştırmanın amacı; sosyal içermenin engelli ve eski hükümlülerin istihdamlarına olan etkisini ortaya çıkarmaktır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın evreni Elazığ Belediyesindeki 62 dezavantajlı çalışan olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini evren içerisinden; Elazığ Belediyesindeki 12 Engelli Memur, 6 Engelli Kadrolu İşçi, 4 Eski Hükümlü Kadrolu İşçi ve 10 Engelli İşçi (Bel-Per) olmak üzere toplamda 32 dezavantajlı çalışan olarak belirlenmiştir. Örneklem seçilirken mevcut tüm engel türlerine yönelik bulgu elde edebilecek şekilde dezavantajlı personel seçimi yapılmıştır. Örneklem içerisinde yer alan personellere yönelik duygu ve düşüncelerini ifade edebilmeleri adına yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmış ve derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Görüşme soruları engelli ve eski hükümlü personellerin duygu ve düşüncelerini derinlemesine anlamaya yönelik olup sorulara tamamen bağlı kalınmadan görüşmecilerin güvenli cevap verebilmeleri adına karşılıklı sohbet şeklinde uygulanmıştır. Görüşme soruları yönlendirici olmamakla birlikte görüşmecilerin görüşme sırasında kendi fikirlerini belirtmelerine imkân sağlayacak nitelikte hazırlanmıştır.

Özellikle dezavantajlılık, sosyal dışlanma, kamuda çalışan engelli ve eski hükümlüler, kamuda çalışan dezavantajlılar, dezavantajlıların çalışma durumu, çalışan dezavantajlıların iş yaşamında karşılaştığı sorunlar, dezavantajlıların iş yaşamı ile rehabilite olması üzerine çalışılan araştırmalar incelenmiş olup elde edilen verilerle ve yapılan görüşmeler neticesinde bu çalışma hazırlanmıştır. Yine bu çalışma yapılırken imkânlar dâhilinde mevcut kamu kurumları gözlemlenmiştir. Bu gözlem sonucu dezavantajlılar ile ilgili mevcut durum ortaya çıkarılmış olup ne yapılmasıyla alakalı tavsiyeler sonuç ve öneriler bölümünde belirtilmiştir. Yapılmış olan görüşme yöntemi sonucunda, engelli ve eski hükümlülere sorulan sorulara verilen cevaplar incelenerek birtakım sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Dezavantajlı bireyler kapsamında sayılan engelli ve eski hükümlü insanlara, gerek sosyal yaşamda gerek iş yaşamında uygulanan politikalar ile alakalı yurtdışı örnekleri incelenmiştir ve Ülkemize

22 Adem Korkmaz – Zahide Gençtürk, "Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü Piyasasına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 24/2 (Nisan 2019), 378.

uyarlanıp uyarlanamayacağı ile ilgili fikirler belirtilmiştir. Belirlenen örneklem içerisinde 20 dezavantajlı personel ile görüşme yapılmış olup 12 personel araştırmaya katılmak istememiştir. Engelli ve eski hükümlü personeller ile nitel araştırma yöntemi olan görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya başlamadan önce gerekli etik onayı alınmıştır. Araştırma kapsamında Elazığ Belediyesindeki tüm dezavantajlıların sayısını gösteren veriler Tablo 1’de, görüşmecilerin mesleki ünvan dağılımını belirten veriler Tablo 2 ‘de gösterilmiştir:

Tablo 1: Ünvanlara Göre Tüm Dezavantajlı Türü Dağılımı

Dezavantajlılık Türü	Memur	Kadrolu İşçi	Bel-Per	Toplam
Engelli	13	5	68	86
Eski Hükümlü	-	4	-	4
TOPLAM				90

Tablo 2: Görüşmecilerin Mesleki Ünvan Dağılımı

Mesleki Ünvan	Sayı
Memur	7
Kadrolu İşçi	4
Bel-Per	9

3. Bulguların Değerlendirilmesi

Elazığ Belediyesi’nde gerçekleştirilen görüşme sonucunda elde edilen bulguları birkaç farklı başlık altında ele almak gerekmektedir; cinsiyet dağılımı, tüm personel sayısı ve dezavantajlı personel sayısına oranının analizi, dezavantaj türüne göre dağılım analizi, görüşmecilerin engel türü dağılımı analizi, fiziki yapı, tutum, davranışlar ve istihdam olmak üzere alt başlıklar halinde incelemek gerekmektedir;

3.1 Cinsiyet Açısından Dezavantajlı İstihdamı Analizi

Tablo 3: Görüşmecilerin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Sayı
Erkek	18
Kadın	2

Katılımcıların cinsiyetlerine bakıldığında zaman istihdam içerisinde erkek istihdamı daha fazla yer tutmaktadır. Kadın istihdamının istihdam payı içerisinde az sayıda olması kadınların çifte dezavantaj yaşamalarına sebep olmaktadır. Yasal kotalar ile alım yapıldığı zaman cinsiyet faktörünün de devreye koyulması ve kadın dezavantajlı istihdamının arttırılmasına yönelik politika izlenmesi gerekir. Toplum tarafından kadınların güçsüz olarak değerlendiril-

rilmesi kadın istihdamı üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. İşyerlerinde kadın olarak çalışanlara işverenleri ve diğer çalışanlar tarafından mobbing uygulandığı zaman işlerini dahi kaybedebilecek olumsuz durumlar yaşanabilmektedir.

3.2 Elazığ Belediyesi; Tüm Personel Sayısı, Genel Dezavantajlı Dağılımı Ve Görüşmecilerin Dezavantajlılık Türü Dağılımı Analizi

Yapılan araştırma neticesinde Elazığ Belediyesi bünyesinde en fazla engelli dezavantajlı personel istihdam etmektedir. Tablolar incelenecek olursa;

Tablo 4: Elazığ Belediyesi Ünvanlara Göre Tüm Çalışan Sayısı

Ünvan	Tüm Çalışan Sayısı
Memur	383
Kadrolu İşçi	37
Bel-Per	1902
TOPLAM	2322

Elazığ Belediyesindeki tüm personel ve dezavantajlı personel yüzdesi dağılımına bakılırsa;

Tablo 5: Tüm Personel ve Dezavantajlı Personel Yüzdesi Dağılımı

Ünvan	Normal	Engelli	Eski Hükümlü	Dezavantajlı Yüzde %
Memur	383	13	-	% 3.39 (%3)*
Kadrolu İşçi	37	5	4	%13.5 - %10.81 (%4-%2)*
Bel-Per	1902	68	-	%3.57 (%4)*
Toplam	2322	86	4	
*: Kanunen Olması Gereken Yüzde.				

Kota uygulaması çerçevesinde kanuni sınırlara bakıldığı zaman Elazığ Belediyesi; memur engelli çalıştırma yasal sınırını sağlamıştır. Kadrolu işçiler içerisinde engelli ve eski hükümlü çalıştırma kotasına da uyum sağlamaktadır. Ancak Bel-Per personeli sayısına oranla % 4 sınıra ulaşamadığı görülmekte ve 8 engelli personel daha istihdam ederek bu sınıra ulaşması mümkün olacaktır. Tespit edilen bu eksiklik ilgili kurumun yöneticilerine bildirilmiş olup gerekli çalışmaların yapılacağı bilgisi alınmıştır.

3.3 Engel Türüne Göre Dezavantajlı İstihdamı Analizi

Elazığ Belediyesi'nde araştırma kapsamında elde edilen bulgular kapsamında görüşmecilerin engel durumları;

Tablo 6: Görüşmecilerin Engel Türü Dağılımı Tablosu

Engel Türü	Sayı
Görme	4
İşitme	1
Zihinsel	1
Sürekli Hastalık	6
Fiziksel	6

Yapılan görüşme kapsamında kurum içerisinde görme engelliler için Braille alfabesi- nin yetersiz olduğu ve yine görme engelliler için sesli yanıt sistemlerinin olmadığı tespit edilmiştir. İşitme engelliler ile yapılan görüşme kapsamında kendilerini ifade etmekte zor- landıklarını ve kurumda kimsenin işaret dili bilmediklerini ve bu durumun kendilerini zor- ladığını belirtmişlerdir. Sürekli hastalığı bulunan dezavantajlı çalışanlardan bazıları bulun- dukları birimlerin hastalıklarına uygun olmadığını ve rahatsızlıklarına uygun görevlerde çalıştırılmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Fiziksel engelli olan personeller engelli asansörü olmayışından, engelli rampalarının eksik olmasından ve özellikle dış birimlerde yürüyen merdiven olmamasından şikâyetçi olmuşlardır.

Tüm engel gruplarının ortak sorunu ise normal personel ve yöneticilerin kendilerini yeterince anlamadığı ve kolaylaştırıcı değil zorlaştırıcı olduklarıdır. Kurum içerisinde engel türünün, yapılacak işe adapte olmada ve rehabilite olmada etkisi çok fazladır; ağır engeli olan dezavantajlı bireylerin fiziki şartları tam sağlanmamış ise kuruma uyum sağlamaları ve iş yapabilme kabiliyetlerini ortaya çıkarabilmeleri güç duruma gelecektir. Bu hususta en büyük sorumluluk kurum yöneticilerine düşmektedir, kurum yöneticileri müdürleri ve amirleri eşliğinde dezavantajlı olan personellerin ihtiyaç analizini çıkarmalı ve bu ihtiyaca yönelik planlar gerçekleştirerek hem fiziki yapıyı hem de insanlardaki dezavantajlılık algı- sını değiştirmeye yönelik çalışmalar yapmalıdırlar.

3.4 Dezavantajlıların İstihdamı Nasıl Arttırılabilir?

Kamu kurumlarında istihdamın arttırılması öncelikle yasal sınırların değiştirilmesi ve özel sektör anlamında da teşviklerin verilmesi ile mümkündür. Sadece ceza sisteminin ol- ması dezavantajlı çalıştırılması ve arttırılması anlamında mümkün görünmemektedir. Ceza yerine teşvik sisteminin getirilmesi ile birlikte dezavantajlı istihdamında gözle görülür ar- tış meydana gelecektir. Araştırma neticesinde yapılan taramalarda, Dünya genelinde engel- li ve dezavantajlı istihdamının %50'nin altında olduğu ve Türkiye'de ise %22'lerde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu oranlar gelişmiş ülkelerde daha fazla iken gelişmemiş ülkelerde oran düşmektedir. ES Kariyer, dezavantajlıların istihdamını arttırmak ve çalışan dezavan-

tajlıların rehabilite edilmeleri için işyerlerinde esneklik ve kapsayıcılık sistemlerinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.²³

Eski hükümlüler ve engellilerin istihdamı 4857 sayılı iş kanununda belirtilmiştir. Kanuna göre; 50 ve daha fazla işçi çalıştıran özel ve kamu işyerlerinde % 4 engelli, sadece kamuda ise % 2 eski hükümlü çalıştırılması zorunludur. Bakıldığı zaman özel sektörde eski hükümlü istihdam edilmesinin bir zorunluluk olmaması eski hükümlülerin istihdamına önem verilmediğini göstermektedir. Eski hükümlüler cezaevlerinde kaldıkları süreç içerisinde rehabilitasyona tabii tutulup çeşitli iş kollarında çalıştırılıp topluma dâhil edildikleri takdirde toplumda daha faydalı bireyler haline gelebilirler. Aksi durumda toplum tarafından her süreçte potansiyel suçlu olarak algılanacaklardır. Ancak belli bir yeterliliğe ulaşmış olan ve kendini mesleki anlamda ispatlamış olan eski hükümlülerin mesleki becerileri geçmişte işlemiş oldukları birtakım suçların önüne geçebilecektir. Burada en büyük görev tabii ki yasa koyuculara düşmektedir. Kanunlar içerisinde yer alan oranların yükseltilmesi ile eski hükümlülerin istihdamına önem verildiği anlaşılabacaktır. İstihdam edilmeyen, toplum tarafından dışlanan eski hükümlü bireylerin tekrar suç işleme potansiyeli vardır. Çünkü her ne olursa olsun eski hükümlülerin bakmakla yükümlü oldukları başka bireyler vardır. Damgalanarak toplumun tüm alanlarının dışına itilen eski hükümlü bireyler yaşadıkları çevreye düşman hale gelebilirler.

Elazığ Belediyesinde engelli ve eski hükümlü çalışanların, dezavantajlı istihdamının arttırılması hakkındaki fikirlerini öğrenmek için: “Kurumunuzda dezavantajlı olarak çalışanların sayısının arttırılması için herhangi bir çalışmanız oldu mu? Dezavantajlıların istihdamlarının arttırılabilmesi için neler yapılabilir?” şeklinde soru sorulmuş olup alınan cevaplar aşağıda verilmiştir:

“Şahsım olarak herhangi bir çalışmam olmadı. Fakat bu konu biraz yöneticilerle alakalı bir durumdur. Yöneticilerin kurumların belirli bölümlerine sadece dezavantajlı istihdam etmesi gerekir. Mesela ben normalde mesleğim mobilyacılık olmasına rağmen santralde telefonlara bakma ve araç-giriş çıkışlarını kontrol etmeyle görevliyim. Dışarıda engelli olupta mesleki yeterliliği çok olan arkadaşlarımız var onların işlere alınması onların hem psikolojik olarak hem de maddi olarak rahatlamalarını sağlayacaktır” (S.K.)

“Bu konuda sendika temsilcilerimiz ile görüş alışverişini yaptık. Daha fazla nasıl dezavantajlı personel istihdam edilebilir sorusunu sorduk. Bu neticede kurumun üst düzey yöneticilerinin inisiyatifinde olduğu sonucu ortaya çıktı. Bu konuda kanunların da değiştirilmesi gerekir. Kanunlar ile asgari düzeyde belirlenen sayılar üzerinden istihdam yapılmaktadır fakat bu sayılar yetersiz kalabilmektedir. İstihdamın arttırılabilmesi için asgari sayıların değiştirilmesi gerekir. Yöneticilerin de bu konuda daha özverili ve bilinçli olmaları gerekmektedir” (M.E.)

23 Capital.com.tr (CAP), “Engelli Bireylerin İstihdam Oranı Yüzde 22” (Erişim 21 Temmuz 2025).

“Birebir herhangi bir çalışmam olmadı ancak kamu kurumlarında dezavantajlı istihdam sayılarının arttırılması için öncelikle kanunlarda birtakım değişiklikler yapılması gerekmektedir. Çünkü yöneticiler en az denilen rakamları temel alarak istihdam etmektedirler. Bu asgari sınırların değişmesi gerekiyor. Bunun dışında özellikle sendikaların yöneticilere dezavantajlı personel almaları noktasında baskı yapmaları gerekmektedir. Kamu kurumlarında engelli ve diğer dezavantajlı olan vatandaşlar için meslek edindirme kursları açılarak istihdama girmeleri teşvik edilmelidir” (S.K.)

“Birebir herhangi, bir çalışmam olmadı. Kamu kurumları kanun ile verilen sayıları baz almaktadır. Ancak kanun ile verilen sayılar asgari sayıyı ifade etmektedir. Yani memur olsun işçi olsun %3 ya da %4 tamamlanınca sorumluluktan kurtulma politikası uygulanmaması gerekir. Yöneticilerin bu konuda daha iyileştirici olması ve bu asgari sayıların üzerinde istihdama olanak sağlaması dezavantajlıların istihdamlarının arttırılmasına olumlu katkı sağlayacaktır. Özel sektör anlamında da istihdam sayılarının arttırılması için teşvik sisteminin getirilmesi gerekir” (D.M.)

“Sivil toplum kuruluşlarının ve sendikaların bu konuda üstüne düşeni yapmaları gerekmektedir” (Y.E.E.)

Bu soruya görüşmecilerin verdikleri yanıtlar incelendiğinde, istihdamın arttırılması için tüm yetkinin sadece yöneticilerde olduğu fikri hâkimdir. Ayrıca istihdam edilen dezavantajlı personeller kendileri gibi olan dezavantajlı bireylerin istihdamlarının nasıl arttırılacağı ile ilgili fikir sahibi olmadıklarının yanı sıra bu konuyla çok ilgili ve alakadar olmadıkları anlaşılmıştır. Dezavantajlı bireylerin istihdamının arttırılması sadece yöneticilere bırakılacak bir durum olmayıp çeşitli STK’lar ile sendikalar ile ve ilgililer ile ortak çalışmalar ve bu çalışmaları ilgili kurumlara anlatıp kabul ettirmekle mümkün olabilir. Engelli personel istihdamının arttırılması adına teşvik programlarının devlet tarafından yürürlüğe koyulması elzem bir durumdur. Avrupa ülkelerinde engelli istihdamına yönelik özellikle özel sektör işverenlerine teşvikler verilmekte ve engelli çalıştırma bir zorunluluk hali olma durumunun dışında teşvik edici bir hal alabilmektedir. Vergiden muaf tutma ya da engelli çalışanların maaşlarının belirli bir bölümünün devlet tarafından ödenmesi, çeşitli haklar vb. konularda yapılacak olan teşvikler ile engelli istihdamında ciddi oranda artışlar meydana gelecektir. Ancak ceza sisteminin ve zorunluluk sisteminin tek başına kullanılması engelli personel istihdamını ileri taşıyamamakta ve hatta işverenler tarafından formalite olarak uygulanabilmektedir.

Engellilerin hem kamuda hem özel sektörde istihdam edilmesi ve istihdamlarının arttırılması için engellilik kavramlarının tanımlanmasında da değişikliğe gidilmesi gerekmektedir. Örneğin sadece yüzde 40 ve üzeri raporu olanların engelli sayılması yerine; hafif engelli, orta engelli ve ağır engelli gibi sınıflandırmalar yaparak engel tanımı genişletilebilir ve bu durum sonucunda engellilerin istihdamlarında artışlar meydana gelir. Eğitim konusunda gerekli adımlar atılarak engelli personellerin özellikle mesleki anlamda eğitim almaları ve kendilerini yetiştirmeleri sağlanabilir. Alacakları eğitimler sayesinde kendi yetenekle-

rinin farkına vararak iş yaşamına girmeleri desteklenebilir. Ayrıca engelli olan bireylerin sadece hizmet sektörüne girerek işçi statüsünde çalışması asıl amaç olmamalı ve engelli bireylerinde kendi iş yerlerini kurmalarına teşvikler verilmelidir. Kendi işinin patronu olacak olan engelli bireylerin engelli istihdam etmesi daha kolay olacaktır ve böylelikle dayanışma kültürü içerisinde engelli bireylerin istihdamlarında artışlar meydana gelecektir.

Kamu kurumlarına alım yapılacağı zaman özellikle masa başı diye tabir edilen ciddi fiziksel güç gerektirmeyen alanlara engelli personeller tercih edilebilir. Ayrıca kurumların çağrı merkezlerinde engelli personel istihdamı sağlanabilir. Yine kamu kurumlarında bilgisayar ile alakalı departmanlarda engelli personellerin görev yapması sağlanabilir. Unutulmamalıdır ki engelli bireylerin diğer bireylerden kapasite anlamında bir farkı yoktur. Bu sebeple eğitim durumlarına göre engellilerin kamu kurumlarında daha fazla istihdam edilmesi engelli istihdamının artmasına yardımcı olacaktır. Devletin belirlemiş olduğu yasal sınırlar esas alınarak yapılan engelli istihdamları yetersiz kalmakta ve bu rakamlar sadece asgari sınırı belirlemektedir. Kamu kurumu isterse personel sayısının yüzde 20'sini engelli istihdamı ile karşılayabilir.

İstihdamı olumlu ve olumsuz etkileyen tutum ve davranışları anlama adına engelli bireylerin kurumda karşılaştıkları tutumu anlayabilmek için: “Engelli Sıfatına Sahip Olmanız Kurumda Nasıl Karşılanmaktadır? Yaşadığınız Sorunlardan ve Bu Sorunların Nasıl Çözülmesi Gerektiğinden Bahseder Misiniz?” şeklinde soru sorulmuş olup görüşmeler aşağıda verilmiştir:

“Engellilikle alakalı kurumda çalışan personel ve yöneticilerin çok bilgilerinin olduğunu düşünmüyorum. Çünkü normal personel ve engelli personeli aynı değerlendiriyorlar. Herhangi bir pozitif ayrımcılık yapılmıyor. Engelliliği sadece gözle görülür ağır fiziksel engel olarak görmektedirler, hâlbuki engellilik hastalıklardan dolayı da olmaktadır. Bu konularda bilinç eksikliği mevcuttur” (S.A.)

Engellilerin haklarını ve nasıl kullanmaları gerektiği konularını yöneticilerin çok iyi bilmesi gerekir. Yöneticiler engellilerin haklarına hâkim değil ise engelliler hakkında kişisel çıkarımlarda bulunacak ve önyargılarını kullanacaktır. Bu olumsuz durumlar da engellilerin iş sağlığı ve güvenliği açısından sorun yaşamalarına sebep olacaktır. Öncelikle yöneticilerin engelli hakları konusunda iyi bir eğitim alması gerekir daha sonra ise diğer personellere engelli hakları ile ilgili bilgilendirmeler yapılması gerekmektedir. Kronik hastalıklarından dolayı engelli sayılan personeller yanlış yorumlanabilmektedirler; özellikle gözle görülür herhangi bir fiziksel engellerinin olmaması onların dert yanıyormuş gibi, işten kaçıyor gibi algılanmalarına sebebiyet verebilir. Bu nedenle çalışanların ve yöneticilerin tüm engel türleri hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu yönde engellilere haklarını kullandırmaları gerekmektedir. Özellikle kronik hastalıkları sebebiyle çalışamayacakları alanlarda istihdam edilmemeleri gerekmektedir.

“Çok önyargılı çalışan var. Ben yangında kaldığım için yüzüm ve ellerim ciddi bir şekilde yandı, yüzümün görüntüsü nedeniyle, kendilerine zarar vereceğimi düşünerek benden kaçıyor insanlar. Hâlbuki bir insanın görüntüsünden dolayı zarar verebileceği düşüncesi olmamalı insanlarda, çok yanlış olduğunu düşünüyorum. Çalıştığım yerdeki diğer insanlar işlerine geldiği gibi davranıyorlar, işlerine yaradığım zaman çok iyi karşılıyorlar fakat işlerine yaramadığımda hemen ikinci, üçüncü insan muamelesi yapıyorlar. Yöneticilerimiz bizi korumasa insanlar çok zarar verir bana” (S.K.)

Fiziksel engel yaşayan bireyler daha hassas yapıya sahip bireylerdir. Bu durum göz önüne alınarak davranılması gerekir. Özellikle alaycı bakışlar ya da fiziksel görüntüsünden dolayı korkarak ya da tiksinerak bakmak engelli bireyde travmaya sebep olabilmektedir. Bu olumsuz tutumlardan dolayı engelli bireyler insan içine çıkmaktan korkmaktadırlar. Bu tür engelli bireyler ile karşılaştığı zaman sanki normal bir bireymiş gibi davranılması ve fiziksel görüntüsü ile alakalı sorular sorulmaması gerekmektedir. Özellikle şakalaşma adı altında engelliler çoğu zaman rencide edilmekte ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadırlar. Bu durum bir toplumun gelişmişliği ile doğru orantılıdır. Unutulmamalıdır ki engellilere yönelik şakalaşma adı altında yapılan hareketler aslında bir aşağılama, alay etme davranışıdır.

Toplumun engellilere yüklediği anlam önem taşımaktadır; engelliler toplumdaki izole edilen ya da farklı olan insanlar değildir sadece engellerine uygun koşulların sağlanması gereken ve eksikliklerinin olabildiğince tamamlanması gereken insanlar olduklarının unutulmaması gerekir. Ötekileştirme, dışlama engelli bireylerin kendi iç dünyalarına çekilmelerine, toplumdaki uzaklaşmalarına ve psikolojik sorunlar yaşamalarına sebep olmaktadır. Engelli bireylere acıyarak bakmak yerine onların sahip olması gereken ihtiyaçlarının karşılanması yeterli olacaktır.

“Kapasiteme uygun kaliteli bir iş verildiği zaman normal personeller tarafından alay konusu olmakta ve bu işi sana nasıl verdiler? Sen neden bu işi yapıyorsun gibi incitici cümleler duyuyorum. Yani güzel işleri bize yakıştırmıyorlar” (Z.Y.)

Kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapmaya başlayan engelli ve eski hükümlü personellerin kuruma uyum süreci başarılı ile sosyal hayatlarında olumlu değişiklikler meydana gelmektedir. Özellikle özel sektörlerde istihdam edilip sonra bazı sebeplerden dolayı işlerine son verilen dezavantajlı bireyler kamu kurumlarında istihdam edildiklerinde güven duyguları daha fazla olmaktadır. Araştırma kapsamında görüşmecilerin tutum ve davranışlarından kamu kurumlarında çalışmanın kendilerine güven verdiği ve sosyal yaşamlarında saygınlık kazandırdığı anlaşılmaktadır. “Kamu kurumunda çalışmak size nasıl hissettiriyor? Çalışmaya başladığınızda çevrenizdeki insanlardan nasıl tepkiler aldınız?” şeklinde soru sorulmuş olup alınan cevaplar aşağıda verilmiştir:

“Beni çok aşağılamaya çalıştılar, küçük düşürmeye çalıştılar; gerek sözleri ile gerekse davranışları ile fakat ben yılmadım. Onlar beni her dışladıkça ben hep güçlü durmaya çalıştım ve aynı şekilde devam ediyorum. Çünkü biliyorum ben

onların istediklerini verirsem asıl o zaman dışlanırım. Bunun dışında kamu kurumunda çalışmaktan dolayı güvende hissediyorum. Benim özel işyerim vardı yangın çıktıktan sonra kullanılamaz hale geldi ve ben de bu yangından çok olumsuz etkilendim ve engelli sıfatına sahip oldum. Bu nedenle artık özel işyerimi tekrar faal etmem mümkün değildi, iş arayışı içerisindeydim ve kamu kurumunda engelli işçi olarak çalışmaya başladım. Çevremın tepkisi olumlu oldu hayatımın kurtulduğunu bana söylemişlerdi. Ben özel sektörde çalışsaydım daha çok dışlanmaya ve ezilmeye maruz kalabilirdim. Kamu kurumunda çalışmak beni çok rahatlatmıştı” (S.K.)

“Kamu kurumunda işe başlayınca çevremdeki insanlardan olumlu tepkiler aldım. Kamu kurumunda çalışmaktan dolayı güven duyuyorum. Özel sektöre göre daha güvenli” (M.B.)

Özel sektörün engelli ve eski hükümlülere güvensizlik vermesinin sebebi, işlerine son verilmesinin daha kolay olmasıdır. Ayrıca özel sektörde istihdam edilen dezavantajlı bireylerin toplum tarafından yetersiz görülmesi ve kapasitelerinin düşük olduğu önyargısı engelli ve eski hükümlülerin yasal zorunluluk sınırları dışında iş bulmalarını güçleştirmektedir.

Engelli bireylerin önündeki en büyük engel diğer insanların tutum ve davranışlarıdır. Özellikle fiziksel engeli bulunan dezavantajlı bireylerin diğer insanlardan aldığı olumsuz geri dönüşler içe kapanık olmalarına sebep olmaktadır. Yapılan görüşmeler göstermektedir ki çalışma arkadaşları ile uyumlu olan dezavantajlı bireyler daha mutlu bir çalışma hayatı geçirmektedir. Fakat özellikle fiziksel görüntüleri sebebiyle dışlanmaya maruz kalan dezavantajlı bireyler kendilerini güçlü gösterme adına daha fazla çaba sarfetmektedirler. Çünkü güçlü olmadıkları zaman kendilerini daha çok ezeceklerini ve dışlayacaklarını düşünmektedirler.

Sonuç

Çalışma dezavantajlı kategori kapsamında yer alan engelli insanların ve eski hükümlü bireylerin iş koşulları, çalışma şartları ve sosyal politikaları incelenmiştir. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki gerek engelli gerek eski hükümlü olsun iş yaşamı açısından uygulanan politikaların yetersiz olduğudur. Özellikle eski hükümlü çalışanların çalışma ortamlarında gördükleri muameleden, kendilerine uygulanan yetersiz politikalardan dolayı yeterince rehabilite olamadıkları sonucuna varılmıştır. Engelli kişilerin ve eski hükümlü bireylerin çalışma yaşamında diğer personellerle yeterince uyum sağlayamadığı ve sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları da gözlemlenmiştir.

Yapılan görüşmeler neticesinde eski hükümlü ve engelli personellerin haklarını yeterince bilmedikleri ve bilseler dahi haklarını nasıl arayacakları hakkında fikir sahibi olmadıkları anlaşılmıştır. Bazı birimlerdeki dezavantajlı bireylerin işlerini kaybetme korkusu içerisinde tüm verilen işleri yapmaya mecbur hissettikleri anlaşılmıştır.

Kurum içerisinde engel türünün, yapılacak işe adapte olmada ve rehabilite olmada etkisi çok fazladır; ağır engeli olan dezavantajlı bireylerin fiziki şartları tam sağlanmamış ise

kuruma uyum sağlamaları ve iş yapabilme kabiliyetlerini ortaya çıkarabilmeleri güç duruma gelecektir. Bu hususta en büyük sorumluluk kurum yöneticilerine düşmektedir, kurum yöneticileri müdürleri ve amirleri eşliğinde dezavantajlı olan personellerin ihtiyaç analizini çıkarmalı ve bu ihtiyaca yönelik planlar gerçekleştirerek hem fiziki yapıyı hem de insanlardaki dezavantajlılık algısını değiştirmeye yönelik çalışmalar yapmalıdırlar.

Kanunlar tarafından sosyal politikalar uygulanmaya çalışılmaktadır fakat yeterli gelmemektedir. Kamu kurumlarında sadece oransal olarak belli bir sayıda engelli birey ve eski hükümlü birey istihdam edilmektedir. Ancak sayı çok yetersiz kalmaktadır. 2008 Yılında özel iş alanlarında eski hükümlü birey bulundurma zorunluluğunun kaldırılmış olması da yine sosyal politika dışı bir davranış olmaktadır. Çünkü mevcut durumda dahi az olan istihdam bu şekilde daha da düşmüştür. Kanunen istihdam zorunluluğunun kaldırılmış olması eski hükümlülere yönelik toplumun bakış açısını da değiştirememesine sebep olmaktadır. Bunun yerine eski hükümlü ve engelli çalıştırmaları için devlet tarafından özel firmalara teşvikler ve destekler verilmelidir. Örnek vermek gerekirse firmalarda çalıştırılacak olan engelli ve eski hükümlülerin maaşları belirli bir zaman aralığında devlet eliyle ödenebilir ya da sigorta giderleri karşılanabilir. Yine dezavantajlı bireyleri istihdam ettikleri için az vergi ya da vergi azliyeti sağlanabilir.

Engellilerin ve eski hükümlülerin ilgi, istek ve yetenekleri göz önünde bulundurularak iş yaşamına dâhil edilmeleri gerekmektedir. Kota uygulaması yerine engellilerin ve eski hükümlülerin tek başına yapabileceği işlerin bulunup oralarda istihdam edilmeleri sağlanmalıdır. Örneğin; kurumların sadece gelen telefonlarına bakılan bölümlerinde, ya da çağrı merkezleri gibi yerlerde istihdam olanağı sağlanabilir. Gerek kamu gerekse özel sektör tarafından dezavantajlı bireylerinin çalışma şartlarını kolaylaştırmak adına teknolojik gelişmeler takip edilmeli ve temin edilmelidir. Kamu kurumlarında ve özel iş sektörlerinde daha çok engelli birey ve eski hükümlü birey çalıştırılması toplumun her yönden gelişmesinin önünü açacaktır.

Ülkemizde eski hükümlülere uygulanan politikalar genelde kanunlar üzerinden yürütülmekte ve oransal sayı olarak uygulanmaktadır. Bu nedenle sadece belli bir oranda istihdam sağlanması tek çözüm olmamaktadır. Eski hükümlülere uygulanan politikaların iki amacı vardır; birincisi, toplumdaki işgücünden en üst düzeyde yararlanmak, ikincisi ise eski hükümlülere içerisinde bulundukları onur kırıcı durumdan kurtarmak hem kendi ihtiyaçlarını hem de ailelerinin ihtiyaçlarını karşılayacakları bir iş imkânı sağlamaktır. Toplumun geneline eski hükümlülerin durumu hakkında bilgilendirici faaliyetlerin olması gerekir. Eski hükümlü nüfusu tüketici konumundan alınarak üretici konumuna alınır ise ülkenin de refah seviyesi yükselmiş olur. Gerek kamu kurumlarında gerek özel sektörde yeterince istihdam alanı bulamayan dezavantajlı bireylerin sorunları her geçen gün artmaktadır. İstihdam imkânı bulamayan dezavantajlı bireyler uğraşmakta oldukları engellilik ve eski hükümlülük durumları ile birlikte maddi sıkıntılar içerisinde de düşmektedirler. İstihdam şansı elde edemeyen dezavantajlı bireyler hem maddi hem psikolojik olarak sıkıntı içeri-

sine düşmektedirler. İstihdam edilmeleri sadece maddi anlamda değil manevi anlamda da kendilerini iyi hissetmelerini sağlayacaktır. İşverenler, fiziki anlamda herhangi bir engeli olmayan bireyleri tercih etmektedirler sebebi; çalışandan maksimum faydayı elde etmektir. İşverenlere göre engelli olan bireyler her yönden eksik kalmakta ve zaman açısından kendilerine dezavantaj oluşturmaktadırlar. Engelli olmayan çalışanların dezavantajlı olan personellere bakış açılarının iyi olması gerekir. Hem işverenler hem de engelli olmayan çalışanların engellilerin haklarını kullanmalarına ve rahat bir ortamda çalışmalarına imkân vermeleri engellilerin kapasitelerini ortaya çıkarmalarına yardımcı olur. Dezavantajlı çalışanların rehabilitasyonları için rahat bir ortam sunulması gerekmektedir.

Kaynakça | References

- Akpulat Köme, Ayşe “İşverenin Engelli İşçi Çalıştırma Yükümlülüğü”. *İstanbul Hukuk Mecmuası* 77/2 (Aralık 2019), 523-553. <https://doi.org/10.26650/mecmua.2019.77.2.0003>
- ASHB (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı). “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme”. Erişim 20 Temmuz 2025. <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/engellilerin-haklarina-iliskin-sozlesme/>
- AÜADM (Ankara Üniversitesi Açık Ders Malzemeleri). “Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar.” Erişim 5 Mart 2025. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=97>
- Bacaksız, Pınar. “Cezalandırma ve Topluma Yeniden Kazandırma”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16 (Temmuz 2014), 4917-4941.
- CAP, Capital.com.tr. “Engelli Bireylerin İstihdam Oranı Yüzde 22”. (Erişim 21 Temmuz 2025). <https://www.capital.com.tr/haberler/tum-haberler/engelli-bireylerin-istihdam-orani-yuzde-22>
- Çarkçı, Şule. *Engellilerin mesleki eğitimi ve istihdamı*. İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Çınar, Anıl. *Denetimli Serbestlik Sistemindeki Rehabilitasyon Hizmetlerinin Hükümlülerin Yeniden Sosyalizasyonu Sürecine Etkileri: Aydın Örneği*. Aydın, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Erkul, İhsan. “Eski Hükümlüler ve Çalışma Sorunları”. *Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi* 12/2 (Aralık 1976), 286-305.
- Erusta, Murat. *Türkiye’de Hükümlü ve Eski Hükümlülere Yönelik Sosyal Politikalar*. Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Göçoğlu, Volkan. “Dezavantajlı Gruplar Üzerinde Yapılan Bir Kamu Politikası Sonlandırmasının Analizi: Eski Hükümlülerin Özel Sektördeki İstihdam Zorunluluğunun Kaldırılması”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (Şubat 2015), 846-863. <https://doi.org/10.17719/jisr.2015369548>
- İştar Işıklı, Emel – Duran, Abdulsamet, “Eski Hükümlülerin Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlikle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi”. *Sosyoekonomi* 33/63 (Kasım 2024), 315-335. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2025.01.15>
- Kalaycıoğlu, Sibel. vd. *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Sosyal İçerme Alanındaki Kurumsal Kapasitesinin Arttırılması Projesi Kapsamında: Eylem 2.1: Sosyal İçerme Alanında Göstergelerin Geliştirilmesi ve İzleme, Veri toplama, Değerlendirme Metodlarının Geliştirilmesi Konusundaki Göstergeler İndeksi Raporu*. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2016. <https://aile.gov.tr/media/100408/2-1-social-policy-indicator-consolidated-report.pdf>
- Kanyılmaz Polat, Ebru, “Engelli Bireylerin Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Nitel Bir Araştırma: Çanakkale Örneği”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19/39, 869-897. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.758135>
- Karataş, Kasım. “Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları Bir Sosyal Politika Yaklaşımı”. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi* 2/2 (Kasım 2002), 43-55.
- Kolukırcık, Suat. “Özel Politika Gerektiren Gruplarda İstihdam ve Aktif İçermenin Rolü”. *Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmalar Dergisi* 3/2 (Ağustos 2016), 1-62.
- Korkmaz, Adem – Gençtürk, Zahide. “Eski Hükümlü Bireylerin İşgücü Piyasasına İlişkin Görüşleri Üzerine Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 24/2 (Nisan 2019), 369- 384.
- Küçükali, Adnan. “Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (Nisan 2015), 59-86.

- Namal, Mete Kaan vd. “Eski Hükümlü İstihdamında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Journal of Yasar University* 16/63 (Temmuz 2021), 1338-1354. <https://doi.org/10.19168/jyasar.916740>
- Orhan, Serdar. *Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları: Durum Analizi ve Öneriler*. Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Özgökçeler, Serhat - Alper, Yusuf. “Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi”. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2010), 33-54. [https://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BERJ%201\(1\)2010%20article3%20pp.33-54.pdf](https://www.berjournal.com/wp-content/plugins/downloads-manager/upload/BERJ%201(1)2010%20article3%20pp.33-54.pdf)
- Ünsür, Ahmet. “Engellilere yönelik beceri kazandırma ve istihdam faaliyetleri ile bu alanda yerel yönetimlerin rolü, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) örneği”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* 9/23 (2020/1), 132-164. <https://doi.org/10.31199/hakisderg.676076>

Türkiye’deki İç Göçlerin Kırsal Alanla Devam Eden Bağları Üzerine Bir Değerlendirme

Cenk Beyaz | 0000-0001-5012-9839 | cenk.beyaz@medeniyet.edu.tr

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

ROR: <https://ror.org/05j1qpr59>

Öz

Bu çalışmada Türkiye’deki iç göç hareketliliği ve kırsal alanlar arasındaki bağlar incelenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde göç hareketliliği ülkenin nüfus yapısı ve şehirlerinin temelini oluşturmuştur. Özellikle 1950’lerden itibaren kırsal alanlara iç göç, büyük şehirlerin sosyoekonomik ve demografik yapısını şekillendirmiştir. İç göçle birlikte kırsal alanlarla çok yönlü kültürel ve ekonomik bağlar sürdürülmüştür. Günümüzde ise hareketlilik kentten kente ve büyük kentlerin çeperlerine doğru yaygınlaşmaktadır. Kırsal alan tamamen terk edilmeyip, yeni kırsallıklar ortaya çıkarken, kentlerin olumsuz koşulları ve artan refah seviyesiyle ikincil ve çoklu mekân tercihleri artmıştır. Çalışma, bu hareketlilikleri geriye göç literatüründen istifade ederek ve güncel verilerle inceleyerek kırsal alanla kurulan bağlardaki değişimleri irdelemektedir. Mekânlar arası hareketlilikler göstermektedir ki, güncel ve dinamik nüfus hareketliliklerini takip edebilmek için Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi gibi mevcut sistemlerin hareketli nüfusu tam olarak ölçmede yetersiz kaldığı görülmektedir. GSM sinyalleri, bankacılık hareketleri ve internet konum verileri gibi yeni teknolojilerin, hukuki düzenlemelerle birlikte, bu hareketliliği daha doğru ölçebileceği muhtemeldir. Özellikle deprem gibi kriz anlarında ikamet verilerinin yetersiz kaldığı ve böylelikle müdahale süreçlerinde aksamaların yaşandığı bir gerçektir. Toplumsal refah artışı ve yaşam kalitesindeki belirli yükselişin, alternatif mekân arayışlarını tetiklediği ve hareketliliğin dinamik ölçümünün dengeli nüfus politikaları için elzem olduğu ifade edilmelidir.

Anahtar Kelimeler

İç Göç, Kırsal, Kent, Geriye Göç, Nüfus Hareketliliği

Atıf Bilgisi

Beyaz, Cenk, “Türkiye’deki İç Göçlerin Kırsal Alanla Devam Eden Bağları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 6/2 (Ağustos 2025), 287-305.
<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.5>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	05.06.2025
Kabul Tarihi	24.07.2025
Yayın Tarihi	15.08.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Kurul Beyanı	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

An Evaluation of the Continuing Ties between Internal Migration in Türkiye and Rural Areas

Cenk Beyaz | 0000-0001-5012-9839 | cenk.beyaz@medeniyet.edu.tr

İstanbul Medeniyet University, Faculty of Letters, Department of Sociology, İstanbul, Türkiye

ROR <https://ror.org/05j1qpr59>

Abstract

This study examines the links between internal migration movements in Türkiye and rural and urban areas. Migration movements in the history of the Republic of Türkiye have formed the foundation of the country's population structure and its cities. Especially since the 1950s, internal migration from rural to urban areas has shaped the socioeconomic and demographic structure of large cities. Multifaceted cultural and economic ties with rural areas have been maintained with internal migration. Today, however, mobility is spreading from city to city and towards the peripheries of large cities. While rural areas have not been completely abandoned, new rural areas have emerged, secondary and multiple location preferences have increased with the negative conditions of cities and the increasing level of welfare. The study examines these movements by utilizing the literature on return migration and current data to examine the changes in the ties established with rural areas. Inter-spatial movements show that existing systems such as the Address Based Population Registration System are insufficient to fully measure the mobile population for following current and dynamic population movements. It is possible that new technologies such as GSM signals, banking transactions, and internet location data will be able to measure this movement more accurately with legal regulations. It is a fact that residence data is insufficient particularly in times of crisis such as earthquakes, which leads to disruptions in the intervention processes. It should be stated that the increase in social welfare and the certain increase in the quality of life trigger the search for alternative places and that the dynamic measurement of mobility is essential for balanced population policies.

Keywords

Internal Migration, Rural Area, Urban Area, Return Migration, Population Mobility

Citation

Beyaz, Cenk. "An Evaluation of the Continuing Ties between Internal Migration in Türkiye and Rural Areas". *Journal of Sociological Context* 6/2 (August 2025), 287-305.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.5>

Article Information

Date of Submission	05.06.2025
Date of Acceptance	24.07.2025
Date of Publication	15.08.2025
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Ethics Committee Statement	Ethics committee approval is not required for this study.
Similarity Check	Done – Turnitin
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org
Funding	No external funding was received for this research.
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yıllık geçmişine bakıldığında en önemli meselelerinden birinin göç hareketliliği olduğu görülebilecektir. Bu durum yakın dönemde etkisini ve türlerini arttırarak devam ettirmekle birlikte en azından Cumhuriyet dönemi dikkate alındığında Türkiye'nin mevcut nüfus yapısının büyük ölçüde göçlerden meydana geldiğini, şehirlerinin temelini göçlerin oluşturduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Yüz yıllık sürece sığmayacak biçimde göç hareketlerine muhatap olan Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyanın politik ve stratejik vasıfları da göç hareketliliğini diri tutan unsurlardandır.¹ Ancak Türkiye, son yıllarda gündemde fazlasıyla ön plana çıktığı üzere, sadece sınırlarının ötesinden göç hareketliliği ile karşı karşıya değildir. Göç literatüründe sıklıkla vurgulandığı üzere, 1950'li yıllardan itibaren kırdan kente doğru vuku bulan iç göç örüntüsü de Türkiye Cumhuriyeti'nin yüz yıllık tarihine etki eden göç hareketliliklerindendir. Değişen dünya ve Türkiye siyasetinin etkisiyle meydana gelen iç göç hareketliliği yurt dışına göçü de şekillendirerek İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerin sosyoekonomik ve demografik yapılarının oluşmasında etkili olmuştur. Kentleşme, ulaşım, barınma, hemşehrilik, enformalite, nepotizm vb. örüntülerin biçimlenişi bakımından günümüz büyük şehirlerine etki eden iç göç hareketliliği aynı zamanda kırsal alan ile irtibatın çok yönlü biçimde sürdürülmesinde de önemli olmuştur. Süreç içerisinde kırdan kente göç edenler sahip oldukları kültürel özellikleri kente yansıtabilmişlerdir. Göç hareketliliğine dâhil olanlar bir yandan menşe mekân ve cemaat ile irtibatlarını büyük ölçüde devam ettirirken diğer yandan ise yıl içerisinde hasat zamanı, düğün, cenaze ve benzeri sebeplerle de olsa irtibatın kırsal göçmen tarafından devam ettiriliyor oluşu, hasadı yapılan ya da yaptırılan mahsulün haneye ekonomik katkısı, deprem, salgın hastalıklar, ekonomik darboğaz gibi kriz anlarında kırsal alanın sığınılacak bir mekâna dönüştürülebilmesi, hatıra ve hafızanın sürdürülmek ve arkadan gelen nesle aktarılacak istenmesi gibi durumlar kır ile irtibatı çok daha mümkün kılmıştır.

Yüz yıllık süreç içerisinde iç göç hareketliliği bağlamında üç birimi temsil eden kır, kent ve göçmenler arasındaki ilişki, şartlara göre değişip dönüşmüş ve birbirlerine etki etmişlerdir. Bu değişim ve dönüşüm ekonomik, siyasi ve demografik şekillerde vuku bularak kırsal alanlarda tarımsal üretimin temel geçim kaynağı fonksiyonundan çok çoklu mekân tercih ve pratikleri bağlamında ikincil mekânların varlığı ile yeni kırsallıkları meydana getirmiştir.

Cumhuriyet'in yüzüncü yılı itibarıyla kır ve kent arasındaki hareketlilik görünürlüğünü korumakla birlikte yaygın göç hareketliliği kentten kente ve büyük kentlerin çeperlerindeki kentlere doğru yaygınlaşmaktadır. Kırsal alan bizatihi terk edilmemekte ancak alışıldık kırsal örüntü her geçen gün değişmekte, tarım ve hayvancılık gibi kıra özgü faaliyetleri

1 Gülten Kazan, "Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler", *İktisat Fakültesi Mecmuası* 1/4 (1971).; Ahmet İçduygu vd., "Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi", *Türkiye'de İçgöç*, der. Ahmet İçduygu, (İstanbul: Tarih Vakfı, 1998), 207.; Ahmet İçduygu - İbrahim Sirkeci, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, ed. Oya Baydar, (İstanbul: Tarih Vakfı, 1998), 249.; Kemal Haşım Karpaz, "Önsöz", *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, der. M. Murat Erdoğan - Ayhan Kaya, (İstanbul: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), xxxix.

sürdürebilecek insan sayısı azalmakta, yeni kırsallıklar söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda kent, ekonomik bakımdan zor koşulları, nüfus yoğunluğu, trafik, barınma sorunları ve benzeri olumsuz etkileri sebebiyle ne kesin biçimde terk edilebilmekte ne de kıra kesin dönüş yapılabilir. Kent itiyor gibi gözükse de kır daimi bir biçimde çekememektedir. Müstakil örnekler mevcut olsa da yaygın eğilim ikincil ve çoklu mekânlar arasında şartlara göre hareketliliğin yine büyük kentlerin çevre illerinde sürdürülüyor oluşu şeklindedir. Mevcut görünümün meydana gelmesinde yüz yıllık süreç içerisinde toplumun eriştiği refah seviyesi de oldukça önemlidir. Erişilen seviyenin şehirler arasındaki hareketlilik bağlamındaki somut göstergesi bilhassa dini bayramlarda ve uzun süreli tatil zamanlarında İstanbul eksenli meydana gelen şehirler arası trafik yoğunluğudur.

Bu çalışmada kır ve kent alanları arasındaki hareketlilikler çerçevesinde kırdan kentlere, kentten kırsal alanlara doğru hareketliliklerin yanı sıra kırsal alanla sürdürülmeye çalışılan irtibatın hem kentte hem de kırsal alanda meydana getirdiği güncel tercihler, pratikler ve toplumsal yapıdaki değişimler irdelenmektedir. Aynı zamanda konu ile alakalı teorik yaklaşımlardan istifade edilerek güncel ampirik çalışmalara ve istatistiki bilgilere atıfta bulunmaktadır. Kır ve kent arasındaki hareketlilik örüntülerine dair güncel eğilimler irdelenerek bireylerin kırsal alanla kurmaya çalıştıkları bağlar nitelik ve nicelik yönünden anlaşılmasına çalışılmaktadır.

1. İç Göç Hareketliliği Olarak Kırdan Kente Göç Örüntüleri

Türkiye'de iç göç hareketliliği örüntüsü son yıllarda yönünü kent merkezleri arasındaki hareketlilikler biçiminde değiştirip çeşitlendirse de kırdan kente doğru hareketlilik belirgin bir biçimde devam etmektedir. Eskiye kıyasla azalsa da bu eğilim günümüzde de canlılığını sürdürmektedir.² Türkiye'ye mahsus göç literatüründe ise kırdan kente doğru yönelen hareketliliğin 1950'lerden itibaren arttığı ifade edilir. Bu türden yaklaşımlar elbette tümüyle yanlış değildir. Ancak kırdan kente giden, kendisine göçmen denilen insanların kendilerini tipik bir göçmen olarak görüp görmedikleri ve menşe olarak bildikleri mekânı ve orada

2 TÜİK, son yıllarda iç göç hareketliliğine dair bültenler yayınlamaktadır. İç Göç İstatistikleri, 2023 başlıklı haber bültenine göre, 2023 yılında 3 milyon 450 bin 953 kişi iller arasında göç etti. Bu hareketliliğin temelini adrese dayalı ikamet biçimlerinin teşkil ettiği unutulmamalıdır. Yani mevcut haliyle bir yılı aşan ikamet değişikliklerini temel alan bu göstergeler ülke içindeki hareketlilikler hakkında bizlere bazı ipuçları verebilmektedir. Bu doğrultuda 2023 yılı sonu itibarıyla nüfusun yüzde 4,04'lük kısmı iç göç hareketliliğine dâhil olmuştur. Bu oran 2007-2008 yılları arasındaki iç göç oranından daha yüksektir. Bu verilere göre, en çok göç alan ve veren il İstanbul'dur. Hareketliliğe dâhil olanların tipik özellikleri yüzde 52,1'inin kadınlardan yüzde 47,9'unun ise erkeklerden oluştuğu, 20-24 yaş grubuna ait nüfusun öncelikli olarak eğitim amacıyla daha fazla sayıda göç sürecine dâhil olduğudur. Göç sebepleri arasında ise öncelikli olarak hane/aile fertlerinden birine bağımlı göç, daha iyi konut ve yaşam şartları, eğitim ve doğal afet/acil durum ilk sırada gelmektedir. 6 Şubat depremleri de iç göç hareketliliğine etki eden en önemli faktörlerden oldu. En çok göç veren iller olarak Hatay (164 bin 247), Malatya (102 bin 621), Kahramanmaraş (82 bin 119) ve Adıyaman (48 bin 372) sıralandı. Bu illerin, net göç hızları da bir hayli değişti. Bir örnek olarak Malatya'nın 2022'de yüzde -1,7 olan net göç hızı, 2023'te yüzde -87,8'e çıktı. İç Göç İstatistikleri, 2023 verilerini daha detaylı şekilde incelemek için bkz. TÜİK İç Göç İstatistikleri 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2023-53676> (Erişim 3 Haziran 2025).

yaşayanları tamamıyla terk edip etmedikleri göç literatürü tarafından derinlemesine irdelenmez.³

Türkiye’de iç göç örüntüleri ve eğilimlerinin bu boyutunun dışında göç hareketliliğinin çok sayıda sebebinin olduğu ifade edilmelidir. Bu sebeplerin rasyonel olup olmaması hususu önem arz etmektedir. İhtiyari ya da gayri ihtiyari biçimlerde vuku bulan kırdan kente göç hareketliliği çoğunlukla rasyonel bir bakış açısıyla menşe (origin) ve hedef (destination) mekânlar arasında büyük ölçüde dönüşü olmayan tek gidişli bir yolculuk olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bakış açısının bir yansıması olarak da kendisine göçmen denilen birey için menşeye, asli olarak görülen mekâna geri dönüş ya da menşe ile kurulan irtibat çoğu durumda kırdan bulunanlar ve göçmenler için bir aksama, başarısızlık ve irrasyonel bir hal olarak görülebilmektedir.

Türkiye’de kırdan kente doğru vuku bulmuş ve hâlihazırda mevcut olan hareketlilik örüntülerine genel haliyle bakıldığında sürecin sadece birey ve bireyin mensup olduğu gruplardan kaynaklı olmadığı görülebilmektedir. Göç ile ilgili araştırmalarda da sıklıkla vurgulandığı üzere, Cumhuriyetin kurulması ile birlikte tek parti yönetiminin Osmanlı Devleti’nden bakiye kalan bölgesel düzeyde göç ve gurbet eğilimli nüfusun çoğunluklu bir kısmının kırsal yerleşim bölgelerinde yaşayan (kent yerleşim alanlarının bugünkü biçimde yaygın olmadığı da düşünülürse) bir toplumu kırdan tutma ve hayatını sürdürebilme imkânlarını oluşturmaya çalışması Türkiye’de Cumhuriyetin ilanının akabinde göç hareketliliğine bakışın görülebilmesi bakımından önem arz etmektedir.⁴ Birçok dönemleştirmede olduğu üzere tek parti yönetimi göç hareketliliği bağlamında Cumhuriyet tarihi açısından ilk dönem olarak nitelendirilmektedir. Türkiye’ye mahsus göç araştırmalarında da Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili hayata geçiş, Demokrat Parti’nin iktidar olmasına kadar olan süre kırdan kente hareketliliğin dönemin yönetimi tarafından yapılmasının pek istenmediği, kırsal alanın boş kalmaması, toprağın işlenip verginin alınabilmesi, aile tarımı ihtiva eden daimi tarım üretiminin (çay, fındık vb.) belirli bölgelerde hayata geçirilmesi gerektiği düşünüldükçe bu yönde icraatlar gerçekleştirilmiştir.⁵

3 Cenk Beyaz, *Göç ve Aidiyet: Kırsal Göçmenin Memleketine Bağlılığını Sürdürme Mücadelesi*, (İstanbul: Matbu Kitap, 2022).; Cenk Beyaz, “Son Durağı Olmayan Hayatlar: Kırsal Göçmen, Geriye Göç ve Çoklu Mekan Pratiği”, *İnsan&Toplum* 10/1 (2020), 145-175.

4 İç göç hareketliliğinin dışında savaşımlardan büyük nüfus kayıpları ile çıkmış olan Osmanlı Devleti bakiyesi Türkiye Cumhuriyeti, nüfusunu tahkim edebilmek amacıyla bilhassa soydaş ve dindaş denilebilecek Balkan nüfusunu ülkeye entegre etmeye gayret göstermiştir. Bu doğrultuda Balkan ülkelerinden gelen Türk ve Müslüman unsurlar büyük ölçüde kırsal alanlarda geçimlerini temin etmeye çalışmışlardır. Bu amaçla 1923-1965 yılları arasında gelen ve gidenler arasındaki fark olarak nitelendirilebilecek net göç sayısı 1 milyon 28 bin 996 olmuştur. Cahit Gelekçi, “Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Temel Özellikleri (1938-1960 dönemi)”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (2014), 130.

5 İldiko Beller Hann - Chris Hann, *Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik: İki Buçuk Yaprak Çay*, çev. Pınar Öztamur (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 15, 79.; İlhan Tekeli - Selim İlkin, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: Modernleşme Çabaları”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, der. Şevket Pamuk - Zafer Toprak, (Ankara: Yurt Yayınevi, 1988), 66, 71.; Asım Zihnioğlu, *Bir Yeşilin Peşinde*, (Ankara: TÜBİTAK, 1998). ; Türkan Çetin, “Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler”, 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*. ed. Oya Baydar, (İstanbul: Tarih Vakfı, 1998), 231-32.; Beyaz, *Göç ve Aidiyet: Kırsal Göçmenin Memleketine*

İkinci bir dönem olarak nitelendirilebilecek olan çok partili hayata geçiş ile birlikte Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından başlayan süreç ile hareketliliğin görünür haliyle ağırlıklı yönü İstanbul'a çevrilmiş gözükmemektedir. Tarih boyunca ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da İstanbul fazlaca göç almış olsa dahi Türkiye'de sağ, muhafazakâr ve merkez parti denilebilecek siyasi hareketlerin yönetim süreleri dâhilinde görüldüğü üzere, Demokrat Parti iktidarında da İstanbul kentleşmenin yoğun biçimde yaşandığı ve nüfusun mütemadiyen arttığı bir şehir olmuştur.

Bir sonraki dönemlendirme için 12 Eylül 1980'de vuku bulan askeri darbe sonrası süreç zikredilse de 27 Mayıs 1960 darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırası da kır ve kent arasındaki hareketliliklere etki etmiştir. Öyle ki 1960 darbesi sonrasında yazılan 1961 Anayasası'na dayanan planlı ve kalkınmacı bir ekonomiye geçiş ile birlikte öncelikli olarak nüfusun artışı azaltıcı (anti-natalist) tedbirler alınmaya başlanmıştır.⁶ Yanı sıra yine bu türden düşünceler ekseninde yurt içinde istihdam edilemeyen yurttaşlar Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine dönüşümlülük (rotation) ilkesi çerçevesinde gönderilmişlerdir.⁷ 1980'deki darbeden sonra ise dünya çapında belirginleşmeye başlayan liberalleşme, küreselleşme ve kapitalizm süreçleri Türkiye'ye de etki etmiştir. Bu türden gelişmeler büyük ölçüde İstanbul'un her geçen gün küresel bir metropolitan haline dönüşmesine imkân sağlamıştır. Böylelikle yatırım alanlarının açılması ve yaygınlaşması kırdan gelecek olanlar için bir çekici faktör olarak İstanbul'u daha da hızlı bir biçimde "taşı toprağı altın şehir" haline dönüştürmüştür. Bununla birlikte kır ve köken ile olan kuvvetli irtibat, hareketliliğin temel dinamiklerini ve yönünü de oluşturmuştur. Böylelikle mevcut durum da kentin çekici özellikleri ile göçmeni kendine çekebilmesini sağlamıştır.

Türkiye'nin birçok konuda belirli tarihsel dönemlendirmeleri olarak ifade edilen darbe eksenli bir tarihlendirmenin cari olduğu dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Bu durum da büyük ölçüde bugünlerde dahi bariz bir biçimde görülebileceği üzere dünyada küresel biçimde vuku bulan hareketlilik örüntülerinin Türkiye'yi etkilediği gibi geçmiş yıllarda da uluslararası konjonktür etkileriyle iç ve dış göç hareketliliklerinin Türkiye'ye etki ettiğini çok rahatlıkla tespit etmek mümkün olabilir.

Genel biçimde tek parti yönetimi, çok partili hayat, darbeler süreci, 1980 ve 2000 sonrasında kırdan kente hareketliliğin daha çok arttığı ifade edilebilir. Bilhassa Türkiye'nin çok partili hayat deneyimi süreci ile birlikte Batı blokundan yana tavır alınması, NATO'ya üye

Bağlılığını Sürdürme Mücadelesi.; Beyaz, "Son Durağı Olmayan Hayatlar: Kırsal Göçmen, Geriye Göç ve Çoklu Mekan Pratiği", 145-175.

6 Cenk Beyaz, "Yüzüncü Yılında Türkiye Demografisi", *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı 12* (2024a), 57-85.; Cenk Beyaz, "100 Yılda Türkiye Nüfusunun Kilometre Taşları", *Türkiye'nin Demografisi*, ed. Cenk Beyaz (İstanbul: Nokta Yayıncılık, 2024b), 215-235.

7 Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002), 44.; Ahmet Akgündüz, "Bir Modernleşirmeyi Hızlandırma Projesi Olarak Batı Avrupa'ya İşçi Göçü", *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye*, haz. R. Funda Barbaros - Erik Jan Zürcher, (Ankara: Efil Yayınevi, 2013), 191, 208.

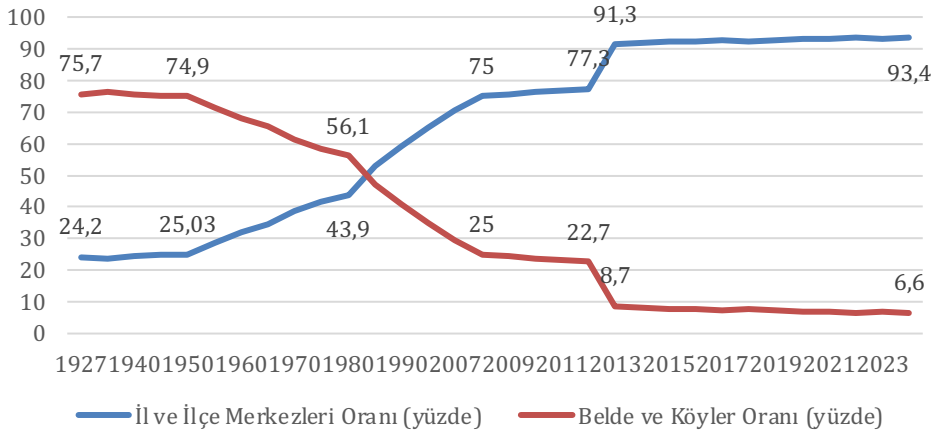
olunması, Batı'daki küresel aktörler ve süreçler ile entegre olmaya başlanması, büyük ölçüde iç siyasette de Marshall yardımlarının ve benzeri sübvanselerin kırdan kente hareketliliğin artmasına ve yaygınlaşmasına sebebiyet verdiği görülmektedir.⁸ Bundan başka bilhassa 1980 yılındaki askeri darbe de kırdan kente hareketliliğin önemli kırılma dönemlerinden birini teşkil etmektedir. 1980'li yıllar bu anlamda kır ve kent nüfus oranının terse döndüğü süreç olarak zikredilmelidir. Öyle ki, 1980 yılının nüfus sayımına göre şehir ve kır nüfus oranları sırasıyla yüzde 43,9 ile yüzde 56,1 iken bu orantı 1985 yılındaki nüfus sayımına göre yüzde 53 ile yüzde 47 olmuştur. Sonraki nüfus sayımlarında da şehir ve kır nüfus oranı şehrin nüfus oranının artması kırın nüfus oranının azalması biçiminde devam etmiştir. Bunda da dünya çapında liberalleşme, haberleşme ve ulaşım imkânlarının eskiye kıyasla artması ve bu durumun yönetimlere yansımaları ve Türkiye'nin bu akan süreçte yerini alması ile birlikte bilhassa kentsel değişim ve dönüşümlerin etkisiyle de İstanbul, Ankara ve İzmir'in göç alması etkili olmuştur.

Tablo 1: Şehir ve Köy Nüfusları (1927-2011)⁹

Sayım Yılı	Şehir Nüfusu (İl ve İlçe Merkezleri)	Oranı (yüzde)	Köy Nüfusu (Belde ve Köyler)	Oranı (yüzde)
1927	3.305.879	24,2	10.342.391	75,7
1935	3.802.642	23,5	12.355.376	76,4
1940	4.346.249	24,3	13.474.701	75,6
1945	4.687.102	24,9	14.103.072	75,05
1950	5.244.337	25,03	15.702.851	74,9
1955	6.927.343	28,7	17.137.420	71,2
1960	8.859.731	31,9	18.895.089	68,1
1965	10.805.817	34,4	20.585.604	65,6
1970	13.691.101	38,5	21.914.075	61,5
1975	16.869.068	41,8	23.478.651	58,2
1980	19.645.007	43,9	25.091.950	56,1
1985	26.865.757	53	23.798.701	47
1990	33.326.351	59	23.146.684	41
2000	44.006.274	64,9	23.797.653	35,1
2007	49.747.859	70,5	20.838.397	29,5
2008	53.611.723	75	17.905.377	25
2009	54.807.219	75,5	17.754.093	24,5
2010	56.222.356	76,3	17.500.632	23,7
2011	57.385.706	76,8	17.338.563	23,2

8 John Kolars, "The Integration of the Villager into the National Life of Turkey", *Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis*, (Leiden: E. J. Brill. 1973), 192.; Çağlar Keyder, "Türkiye'de Tarımda Küçük Meta Üretiminin Oluşumu", 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, ed. Oya Baydar (İstanbul: Tarih Vakfı, (1998), 164.; İçduygu vd., "Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi", 221.

9 Tablo, TÜİK verilerinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

Grafik 1: Şehir ve Köy Nüfus Oranları (1960-2024)¹⁰

Şehirdeki ve kırsal alandaki nüfus oranlarının arasındaki fark 2012 yılından sonra daha da fazla açılmıştır. Bunun temel sebebi 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun¹¹'dur. Böylelikle o tarihe kadar mevcut bulunan 16 Büyükşehir Belediye sayısı bu kanun ile 30'a çıkartılmıştır.¹² Bu doğrultuda ille-
rin mülki idari sınırları belediye sınırları olarak kabul edilip Büyükşehir olan illerde, belde ve köy statüleri kaldırılarak mahalle statüsü verilmiştir.

Tablo 2: Şehir ve Köy Nüfusları (2012-2024)¹³

2012	58.448.431	77,3	17.178.953	22,7
2013	70.034.413	91,3	6.633.451	8,7
2014	71.286.182	91,8	6.409.722	8,2
2015	72.523.134	92,1	6.217.919	7,9
2016	73.671.748	92,3	6.143.123	7,7
2017	74.761.132	92,5	6.049.393	7,5
2018	75.666.497	92,3	6.337.385	7,7
2019	77.151.280	92,8	6.003.717	7,2
2020	77.736.041	93	5.878.321	7

10 Grafik, TÜİK verilerinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

11 T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6360&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (Erişim 4 Haziran 2025).

12 1984: Ankara, İstanbul, İzmir; 1986: Adana; 1987: Bursa, Konya, Gaziantep; 1988: Kayseri; 1993: Antalya, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Kocaeli, Mersin, Samsun; 2000: Sakarya; 2012: Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Kahramanmaraş, Malatya, Manisa, Mardin, Muğla, Şanlıurfa, Tekirdağ, Trabzon, Van; 2013: Ordu.

13 Tablo, TÜİK verilerinden istifade edilerek oluşturulmuştur.

2021	78.908.631	93,2	5.771.642	6,8
2022	79.613.279	93,4	5.666.274	6,6
2023	85.372.377	93	5.973.085	7
2024	80.007.258	93,4	5.657.686	6,6

Bu değişiklik sonucunda ise 2012 yılı sonu itibariyle yüzde 22,7 olan kır nüfus oranı 2013 yılında yüzde 8,7'ye gerilemiş; 2012 yılı sonu itibariyle yüzde 77,3'lük şehir nüfus oranı ise yüzde 91,3'e ulaşmıştır. Bu veriler herhangi bir bağlam olmadan yorumlandığında Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) çerçevesinde kırsal alanın bir anda kent alanına dönüştüğü ve toplumsal hayatın, mimarinin ve ekonomik düzenin de biçim değiştirdiğini akla getirilebilir. Ancak ülke sınırları bakımından ikamete dayalı bir biçimde nüfus bilgisi veren ADNKS, bu türden hızlı bir değişim neticesinde kır ve kent alanlarının gerçek özelliklerini içeren bilgiyi veremeyecek bir özelliğe sahiptir.

Nitekim TÜİK, 11 Mayıs 2023'te yayınladığı *Kır-Kent Nüfus İstatistiklerine* (2022) göre, grid sistemi uyarınca 2022 yılı sonu itibariyle Türkiye nüfusunun yüzde 67,9'unun yoğun kentlerde, yüzde 14,8'inin orta-yoğun kentlerde ve yüzde 17,3'ünün ise kırdaki yaşamakta olduğu bilgisini ilk defa kamuoyu ile paylaşmıştır.¹⁴ TÜİK, son yıllarda Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS) çerçevesinde fiili kır-kent yapısına daha fazla yaklaşabilmek için “yoğun kent, orta yoğun kent ve kır” ayrımına dayalı olarak veriler paylaşmaktadır. Bu sınıflamaya göre, 2024 yılı sonu itibariyle Türkiye nüfusunun yüzde 67,2'si yoğun kent, yüzde 15,5'i orta yoğun kent ve yüzde 17,2'si ise kır olarak tasnif edilen mekânlarda yaşadığı görülmüştür.¹⁵

Türkiye, dâhil olduğu stratejik ve coğrafi konum, sahip olduğu tarihi, kültürel, toplumsal özellikler bakımından hareketli insan yapısını barındırmaktadır. Ulus devlet sınırları ötesinden hareketliliklerin haricinde sınırlar dâhilindeki hareketlilikler de Türkiye'nin ekonomik, toplumsal, siyasi ve benzeri birçok değişkenine etki etmektedir. Kent yerleşim biçiminin yaygınlaştığı bir nüfus yapısında kırdan kente göç hareketliliği artık birinci önemde yer tutmasa da ülke içindeki güncel hareketlilik biçimleri ve yoğunluğu dikkatle takip edilmesi gereken bir çeşitliliğe sahip olmuştur. Zira toplumsal refahın ve buna dair algı ve kaygının giderek değişkenlik gösterebildiği bir ortamda hareketlilik örüntüleri de değişkenlik içermektedir. İnsanlar zamana, mekâna, maddi ve manevi şartlara göre hareket biçimleri geliştirmekte birden fazla mekânda hayatın sürdürülmesi hususunda tercihler yapmaktadır. Bu bağlamda sadece kentte değil kırsal alan etrafında da gerçekleşen hareketlilik değişen şartlar çerçevesinde irdelenmelidir.

14 “Yoğun kent, nüfusun en az yüzde 50'sinin kent merkezi gridlerinde yaşadığı yerleşim yerlerini, orta yoğun kent, yoğun kent ve kır olma koşullarını sağlamayan yerleşim yerlerini, kır ise nüfusun yüzde 50'sinden fazlasının kırsal gridlerde yaşadığı yerleşim yerlerini ifade etmektedir.” Daha detaylı bilgi için bkz. TÜİK *Kent-Kır Nüfus İstatistikleri 2022*, <https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=kent-kir-nufus-istatistikleri-2022-49755#?text=K%C4%B1r%20olarak%20s%C4%B1n%C4%B1fland%C4%B1r%C4%B1lan%20ve%20T%C3%BCrkiye,8'inin%20ikamet%20etti%C4%9Fi%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC>. (Erişim 4 Haziran 2025).

15 TÜİK, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2024*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuc-lari-2024-53783> (Erişim 4 Haziran 2025).

2. Çoklu Mekâna Dayılı İlişkilerin Biçimi ve Seyri

Türkiye'nin iç göç hareketliliği dâhilinde yoğun bir biçimde odaklanılan konulardan biri kendisine göçmenlik atfedilen bireylerin kırdan kente gitmeleri ve kentte daimi bir biçimde kalarak kır, geçmiş, asli-menşe mekân ve cemaat ile irtibatın kesildiği ve geriye dönüşün olmadığıdır. Bu türden gurbet ve göç hikâyeleri elbette mevcuttur ancak en azından Cumhuriyetin yüz yılı muhasebe edildiğinde geriye tamamen kimlerin dönüp yerleştikleri ve asli-menşe mekân ve cemaat ile nerede (kır ve/veya kent ya da üçüncü bir mekân) hayatın sürdürüldüğü kesin olarak belli değildir. Bu durumun tespit edilebilmesi günümüz için de oldukça zordur. Ancak erken denilebilecek tarihlerde dahi derinlemesine yapılan araştırmalar sayesinde Türkiye'deki iç göç hareketliliğinin sadece kırdan kente yönelmediği, kentten kıra da hareketliliklerin, hatta kır ve kent arasında gidiş gelişlerin mevcut olduğu görülebilmektedir.¹⁶ Kır ve kent arasındaki ilişkinin kır ayağını anlayabilmek için geriye göç (return migration) ile alakalı literatüre değinmek gerekmektedir.

Geriye göçün gerçekleşebilmesi için öncelikle asli-menşe diye kabul edilen mekândan başka bir yere, hedefe-menzile gitmek gerekmektedir. Bu hareketliliğin geriye göç olarak kabul edilebilmesi için de gidilen yerde en az bir yıl ikamet edilmesi ve bu sürenin ardından menşeye dönülmesi gerekmektedir.¹⁷ Göç literatüründe daha çok sınırlar ötesinde vuku bulan uluslararası göç ekseninde tartışılan bir kavram olarak geriye göç, günümüzde birçok göçmen için bir yönüyle tek gidişli ya da dönüşlü olmayan ulusötesi (transnational) hareketliliklere de kapı aralamaktadır. Bu bağlamda sadece gitmenin ya da dönmenin ötesinde her iki mekânda (dual-location households)¹⁸ “akışkan”¹⁹ bir biçimde gidip gelmek hatta imkânlar dahilinde iki mekândan başka mekânlar arasında da dolaşım (circulation) gerçekleştirmek göçmen açısından mümkün olabilmektedir. Böylelikle imkânların, fiziki ve sanal ulaşım ve iletişimin artması insanların hareketliliğini de arttırmıştır. Bu türden

16 “1965-1985 yılları arasında iç göç örüntülerini nüfus sayımları verilerine dayanarak inceleyen Gedik, dokuz farklı göç türünden söz etmektedir: İl merkezinden il merkezine, ilçe merkezinden il merkezine, köyden il merkezine, il merkezinden ilçe merkezine, ilçe merkezinden ilçe merkezine, köyden ilçe merkezine, il merkezinden köye, ilçe merkezinden köye ve köyden köye”. Ayşe Gedik, “Internal Migration in Turkey, 1965-1985: Test of Some Conflicting Findings in the Literature”, *Working Papers in Demography*, No. 66, (Canberra: The Australian National University, 1996). 1960'larda İstanbul'daki gecekondulaşmanın tezahürlerini ele alan *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm* adlı çalışmada kırdan İstanbul'a gelerek üç gecekondu bölgesinde yaşayanların göç süreçleri ve kır ile irtibatları anlaşılmaya çalışılmaktadır. Köyleri ile irtibatlarının “özlem, toprağa bağlılık duygusu, hasat süreci, düğün, cenaze, anne, babanın ve mezarların ziyareti” gibi sebeplerle büyük ölçüde devam ettiği, kriz, sorun ve başarısızlık anlarında kıyın bir anlamda sığınma yeri olarak görüldüğü ve kır ile bağlılığın devam ettirildiği müşahade edilmektedir. Kemal Haşım Karpat, *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, çev. Abdülkerim Sönmez, (Ankara: İmge Kitabevi, 2003).

17 George Gmelch, “Return Migration”, *Annual Review of Anthropology* 9, (1980), 136.; Maure Farrell vd., “The Rural as a Return Migration Destination”, *European Countryside* 4/1 (2012), 32.

18 Keith Halfacree, “Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes and Rural Consumption in the Era of Mobilities”, *Population, Space and Place* 18 (2012), 212.; Anne E. Green vd., *Long Distance Living: Dual Location Households*, (Bristol: Policy Press, 1999).

19 Zygmunt Bauman, *Akışkan Hayat*, çev. Akın Emre Pilgir, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018).; Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş, (İstanbul: Can Yayınları, 2017).

eğilimlerin en tipik örneği olarak son yıllarda İstanbul'un çevresinde adeta bir daire biçiminde Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Balıkesir, Yalova, Kocaeli, Düzce, Sakarya gibi illerde ikinci mekanların yoğunlaştığı ve bu mekanların çoğunlukla İstanbul'dan belirli süreler dahilinde "kaçış"ı imkan veren, ekonomi, afet, salgın hastalık temelli kriz anlarında "sığınılacak limanlar" olarak görüldüğü söylenebilir. Aynı zamanda bu türden illerde daimi bir biçimde ikamet edilerek iş, eğitim, sağlık ve benzeri amaçlarla günlük ve günübirlik olarak İstanbul'a gelinip gidildiği de yaygın eğilimler arasındadır.

Geriye göç literatüründe de birtakım hareketlilik ihtimalleri öne sürülmektedir. Genel haliyle gidilen mesafenin kısalığına ve uzunluğuna bağlı olarak geriye dönme ya da geri ile olan irtibat artmakta ya da azalabilmekte, bu hareketliliğe de büyük ölçüde asli-menşe ve hedef-menzil mekânların sahip oldukları ekonomik vaziyet de etki etmektedir.²⁰

Geriye dönmeden önce göçmenlerin hedef-menzil olarak gördükleri mekâna ne amaçla ve niyetle gittikleri, orada geçici ya da daimi olarak kalıp kalmayacakları da önemli olmaktadır. Zira göçmen esasen kalıcı olarak giderken geriye dönebilmekte veya geçici niyetle hareketliliğe dâhil olmuşken hedef-menzil mekânda daimi ikamet sahibi olabilmektedir. Bu bağlamda asli-menşe mekândan ayrılıp hedef-menzil mekâna giden bireylerin geriye dönme ihtimalleri dört şekilde tasniflendirilmiştir:

1) Geri dönüşü olmayan kalıcı niyetli göç: Zorla yerinden olanlar ve geriye dönmek için gidenler bu kategori için örnek verilebilirler. Geriye göç ihtimallerinde en az önemde olan bu tasnife göre, temelli gidenlerin dahi geriye dönme ihtimalleri olabilmektedir.²¹

2) Geri dönüşü olan kalıcı niyetli göç: Temelli ikamet için gidilip dönmeye karar verenlerin dâhil oldukları bu kategoriye göre, benzer hayat standartlarına sahip ülkeler (Amerika, Kanada, İngiltere, Avustralya), gelişmiş, gelişmekte olan veya gelişmemiş olarak tabir edilen ve çoğunlukla sömürge ilişkileri bulunan ülkeler (Fransa-Cezayir, İngiltere-Hindistan, Hollanda-Surinam, Belçika-Ruanda) arasında geriye göç hareketliliği söz konusu olmaktadır.²²

3) Geri dönüşü olan geçici niyetli göç: Geçici niyetle gidilen ve planlandığı üzere zamanı belirsiz olsa bile geri dönülebilen hareketliliğe denilmektedir. Bu kategori için çoğunlukla işgücü olma maksadıyla başka ülkelere gidenler örnek verilebilir. Hatta geriye dönüş en başta düşünüldüğü ve bu doğrultuda hareket edildiği için bu hareketliliğe "gurbet" de denilebilmektedir. Bu bağlamda bilhassa Türkiye'den başta Almanya olmak üzere başka ülkelere gidenlerin çoğunluğu bu türden bir tasnif içerisinde zikredilebilirler. Ancak her ne kadar geriye dönüş ön-

20 Frank Bovenkerk, *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*, (The Hague: Nijhoff, 1974), 8, 10, 19.

21 Bovenkerk, *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*, 6, 19, 20, 23, 48.; Saverio Callea, "Different Forms, Reasons and Motivations for Return Migration of Persons Who Voluntarily Decide to Return to Their Countries of Origin", *International Migration* 24/1 (1986), 63.

22 Russell King, "Return Migration: A Neglected Aspect of Population Geography", *Area* 10/3 (1978), 175.

celikli amaç olsa da zaman geçtikçe, bilhassa arkadan gelen nesil gidilen mekân ve topluma adapte oldukça geriye dönüş planları ve süresi aksayıp uzayabilmektedir. Bu süreç dâhilinde temelli bir şekilde geriye dönenler olduğu gibi yaygın eğilim asli-menşe ve hedef-menzil mekânlar arasında birden çok kimlikle hayatın sürdürülmesidir. Bu eğilim iç göç örüntülerinde çok daha bariz biçimde görülebilmekte aynı zamanda hedef-menzil mekân, toplumsal, siyasal ve ekonomik hayat göçmen tarafından şekillendirilmektedir.

4) Geri dönüşü olmayan geçici niyetli göç: Bu tasnifte de öncelikli olarak belirli süreliğine geçici olarak gidilip geriye dönme amaçlanmaktadır. Ancak göçmen bazı durumlarda asli-menşe mekânın iticiliği, hedef-menzil mekânın çekiciliği²³ gibi unsurlardan ötürü geriye dönmemektedir. Bu türden hareketlilikler de çoğu durumda göçü veren ülkelerin aleyhine olmakta “beyin göçü” gibi hareketlilikleri ortaya çıkarmaktadır.²⁴

Bu ihtimallerin dışında ise geriye dönüşler hem göçmen hem de asli-menşe ve hedef-menzil mekânlarda bulunan göçmen yakınlarının zihninde başarı ve başarısızlık kriteri ile ölçülmektedir.²⁵ Aynı zamanda göçmen geriye döneceği motivasyonu en kısa zamanda en çok miktarda birikim yapmak amacıdadır. Bu doğrultuda geri dönüleceği için bilhassa büyük çocuklar eğitim ve dil öğrenme süreçlerine dâhil edilmeyip çalıştırılma ya da küçük kardeşlerin bakımını üstlendirme gibi eğilimlerle anadilin korunması, bulunulan yere uyum sağlamama gibi eylemler neticesinde göçmenler muhafaza mekanizmaları geliştirirler. Geriye göç literatüründe bu duruma “muhafazanın dönüşü” denilmektedir.

Bunun dışında emekli olunduktan sonra da geriye dönüşler yaygınlaşabilmektedir. Ancak arkadan gelen neslin gidilen yerde hayat düzeni kurmaları emeklilerin de temelli geriye dönüşlerini sekteye uğratabilmektedir. Buradaki hareketlilik örüntüleri de çoğunlukla asli-menşe ve hedef-menzil mekânlar arasında gidip gelme şeklindedir. Bazı göçmenler geçici ya da temelli kalma niyeti olup olmamadan bağımsız olarak göç sürecinde edindikleri meslek ve kabiliyetleri ile geriye dönebilmektedirler. “Yenilik dönüşü” şeklinde isimlendirilen bu tipleme, Almanya başta olmak üzere birçok ülkeden Türkiye’ye doğru vuku bulan “tersine beyin

23 Everett S. Lee, “A Theory of Migration”, *Demography* 3/1 (1966), 47-57.

24 Anne Marie Gaillard - Jacques Gaillard, *International Migration of Highly Qualified: A Bibliographic and Conceptual Itinerary*, (New York: The Center for Migration Studies, 1998).; Stevan Dedijer - L. Sverningsson, “Brain Drain and Brain Gain: A Bibliography on Migration of Scientists, Engineers, Doctors and Students”, *Research Policy Program*, (Lund, 1967).; Burçe Orhan, *Türkiye’den Almanya’ya Nitelikli Emek Göçünün Kesişimsel Analizi: ‘Yeni Dalga’ Örneği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

25 Jean Pierre Cassarino, “Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited”, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)* 6/2 (2004), 253-279.; Jørgen Carling vd., *Possibilities and Realities of Return Migration*, (Oslo: Peace Research Institute, 2015).; Francesco P. Cerase, “Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy”, *International Migration Review* 8 (1974), 245-262.

göçü”ne²⁶ örneklik teşkil etmektedir. İç göç örüntüsü açısından ise son yıllarda Anadolu’nun birçok şehrinde yapılan kamu yatırımları sayesinde vaktiyle kırdan kente gidip yerleşenler ya da arkadan gelen nesilleri öğrenim, tayin ve benzeri sebeplerle asli-menşe mekâna geri döne-bilmektedirler. Ancak bu dönüş çoğu halde birkaç kuşak öncesinin kırsal alanda sürdürdüğü hayata karşılık gelmemekte, ağırlıklı biçimde kent merkezlerinde ve imkân dâhilinde kırsal alanlarda çoklu mekân tercihleri çerçevesinde hayat devam ettirilmektedir.

Tıpkı kırdan kente göç hareketliliğinde olduğu gibi kentten kıra doğru yönelen hareketlilik örüntülerinde de rasyonel bir mekanizma arayışı hâkim olmaktadır. Bilhassa sos-yoekonomik düzeyi daha iyi duruma gelen göçmenler için geriye dönüşün anlamı da biçim değiştirmektedir. İç göç süreçlerinde bu durum çoğunlukla kırsal alanı daimi ikamet mekânı olmaktan çok ikincil mekâna dönüştürmekte, kır eskiden olduğu üzere asli geçimin sağlandığı bir yer olmaktan çok hatıraların, doğal hayatın, eski dostlukların yıllar sonra çok daha iyi koşullarda yaşanmasına imkân sağlayan bir alana dönüşmektedir. Bunların yanı sıra arkadan gelen neslin asli-menşe mekâna alıştırılması, ailevi kökler ile bağların oluşturulmak istenmesi geçmiş, kır, köken ile irtibatın önemli nedenlerinden olmaktadır. Bu türden mücadele biçimleri kısa vadede irrasyonel olarak görülebilecekken uzun vadede rasyonaliteyi içermektedir. Fakat alt kuşakların bizatihi kırsal alanda yaşamıyor oluşları da onlar için kırsal hayatın anlamını değiştirmekte aynı zamanda eski kuşakların daimi bir biçimde kırsal alanda yaşayabilmelerine de engel teşkil edebilmektedir. Çoğu durumda kırsal büyük şehirlerde yazları ise kırsal alanda yaşayan yaşlı insanlar aile özlemi, sağlık hizmeti, yalnızlıktan kaçış, torun ve hasta bakma gibi sebeplerle birden fazla mekânda hayatlarını sürdürmek durumunda kalarak büyük ölçüde yerinde yaşlanma olgusunu tam manasıyla yerine getirememektedirler. Ancak her şeye rağmen büyük şehirde birkaç kuşak geçse de “aslen nerelisin?” diye sorulduğunda birçok kişi “aslen şuralıyım” demektedir. Bu durum da büyük ölçüde Türkiye’nin iç göç tarihi süreci içerisinde kente yerleşenler için kırım anlamını yitirmediğini, irtibatın devam ettiğini, aynı zamanda kent alanlarında da kıra dair özelliklerin yaşatılmaya çalışıldığını gözler önüne sermektedir.

Türkiye’de kent ve kırsal alan arasındaki irtibat süreci de siyasetten, ekonomiye, toplumsal ve kültürel hayattan birçok unsura etki eden bir kentleşmenin ve toplumsal hayatın meydana gelmesini mümkün kılmıştır. Bu bağlantı hali sürekli bir biçimde şartlara göre kendini yenileyerek devam edeceğe benzemektedir.

Sonuç

İç göç ve kırsal alanla sürdürülmeye çalışılan bağlar ele almaya çalışılırken kır ve kent arasındaki hareketlilik biçimleri üzerinde durularak toplumsal hayatta meydana gelen değişim ve dönüşümler irdelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla ilişkili olarak kırdan kente başta olmak üzere iç göç hareketliliği olarak nitelendirilebilecek örüntülerden bahsedilerek

26 Ahmed Faruk Ergün, Profesyonellerin Göçü: Almanya’dan Türkiye’ye Dönen Uzman Profesyonellerin İş Piyasalarına Entegrasyonu, (İstanbul: Matbu Kitap, 2023).

elde edilebilen veriler sunulmaya çalışılmıştır. Türkiye'de bilhassa kalabalık nüfusa sahip büyük şehirleri meydana getiren en önemli olgunun büyük ölçüde iç göç hareketliliği olduğu düşünüldüğünde ve bu durumun ülke siyasetini, ekonomisini, toplumsal yapısını ve kültürel dokusunu meydana getirdiği için Türkiye genelinde güncel ve dinamik bir biçimde hareketliliği ölçebilecek veri kaynaklarına ihtiyacın olduğu somut bir gerçektir.

Sonu 0 (sıfır) ve 5 (beş) ile biten yıllarda tüm ülke için belirlenmiş bir pazar gününde sokağa çıkma yasağı konularak ülke sınırları dâhilinde herkesin sayılmasına karşılık gelen *de facto* nüfus sayımından 2007 yılından itibaren *de jure* ikamete dayalı nüfus sayımına (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi-ADNKS) geçilmiş olması maliyet ve zaman gibi birçok olumsuz durumun bertaraf edilip nüfusun bilgisine her yıl sahip olunabilmesi bakımından çok önemli bir aşamadır. Ancak 2012'deki yasal değişiklikle olduğu üzere ADNKS'nin dinamik, hareketli ve güncel nüfus hareketliliğini bihakkın ölçemediği de aşîkârdır. Bu bağlamda ikamete dayalı nüfus öğrenilmeye çalışıldığından il, ilçe, mahalle, köy ve belde bazlı alt kırımlarda hareketli nüfusun detaylı bir biçimde vaziyetini tespit etmek zor olmaktadır. Bu türden hareketlilikler ile alakalı olarak detaylı, net ve dinamik verilerin varlığından söz etmek zor olsa da günümüz için kuşakların büyük şehirlerde ne kadar süredir var olduklarına şahit olmak dahi geçmişin hareketlilik örüntülerini az ya da çok tahmin edebilmeye imkân sağlayacaktır.

Elbette bu tahminin ötesinde nüfus kütük bilgisi ve ikamet bilgilerinin karşılaştırılması neticesinde Türkiye içinde mevcut şehirlerin göç alıp vermemiş oldukları ve kütüğe bağlı olarak ikametinin de aynı yerlerde kaldıkları varsayıldığı müddetçe günümüz için şehirlerin sahip oldukları nüfus sayıları büyük bir değişkenlik içermektedir.²⁷ Bu bakış açısı ve yöntemin esasen bir temenniyi içerdiğini de vurgulamak gerekir. Zira insan hareketliliğini ikamet ve kütüğe dayalı olarak değerlendirmek yeterli olmamaktadır.

Bu bağlamda çok daha güncel özelliklere sahip hareketlilikleri ölçebilecek yöntemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hususta GSM operatörlerinden alınan sinyaller, fiziki ya da mobil bankacılık hareketleri, internet konum verileri, canlı kamera kayıtları, yüz ve kimlik tanıma sistemleri gibi bilgiler politika yapıcılara ve hizmet sunuculara hareketliliği ölçmede kaynaklık sağlayabilir. Ancak bu türden girişimler temel insan hak ve hürriyetlerine aykırılık teşkil etmemeli, kamusal hayatın daha düzenli, güvenli ve sağlıklı sürdürülebilmesine imkân sağlayacak şekillerde biçimlenmelidir.

Gerekli olan hukuki düzenlemelerin yerine getirilmesiyle bu türden dinamik veri elde etme stratejileri hayat bulabilir. Öyle ki, bu bağlamda ikamet adresi ile mevcut bulunulan adreslerin örtüşmediği birçok durum söz konusu olabilmektedir. Bu durum en bariz ör-

27 Yapılan bir araştırmaya göre, 2023 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de herkesin memleketinde yaşıyor olması halinde Türkiye nüfusu şehirlere daha dengeli bir şekilde dağılmaktadır. Bu doğrultuda 3 milyon 94 bin 381 kişi ile Şanlıurfa, 2 milyon 676 bin 465 kişi ile Konya, 2 milyon 616 bin 333 kişi ile de İstanbul sıralanmaktadır. Bu çalışma ile alakalı detaylı bilgi için bkz. Dünya'nın Verisi (DrDataStats) "Türkiye'de Herkes Kendi Memleketinde Yaşasaydı İllerin Nüfusu Ne Olurdu? (2023 Yılı)" X <https://x.com/DrDataStats/status/1757430273241739743> (Erişim 13 Şubat 2024, 06.43).

nekte olduğu üzere birçok öğrenci için geçerli olabilecekken aynı zamanda yılın belirli zamanları birden çok kırsal alanda ve şehirde hayatını çoklu mekân tercihleri çerçevesinde sürdürenler için de geçerli olmaktadır. Aynı zamanda yakınlarının mahalli seçimlerde aday olması durumunda yahut bilhassa Anadolu şehirlerine daha fazla nüfusun kayıtlı olması ile daha fazla ödenek alınabilmesi için ikametın taşınması gibi yöntemler ADNKS verilerini sekteye uğratmaktadır. Bu olumsuz durumlar kriz anlarında da baş göstermektedir.

6 Şubat depremleri de bu bağlamda iç göç hareketliliğini arttıran bir etkiye sebep olmuştur. Ancak bu hareketliliği kesin bir biçimde ölçebilecek bir veri elde etme yönteminin yaygınlığı da söz konusu değildir. Deprem bölgesinden başka şehirlere taşınmak zorunda kalanların birçoğu ikametlerini bir anda yeni yerleşim yerlerine alamamışlar yahut almak istememişlerdir. Bu durum deprem bölgesindeki güncel nüfusun doğru tespit edilememesi ile birlikte gidilen şehirlerdeki nüfus yükünün bilinmemesi de dikkatlerden kaçmamalıdır.²⁸

Sadece Türkiye’de değil tüm dünyada hızlı bir şekilde değişen ve gelişen iletişim ve ulaşım imkânları sayesinde tüm dünyadan haberdar olunabiliyor, imkânları olanlar fiziki olarak hareketliliğe dâhil olabiliyor. Türkiye’de de gelir ve benzeri eşitsizlikler mevcudiyetini korusa da geçmişe kıyasla toplumsal refah seviyesi, konfor algısı ve ihtiyaç çeşitliliği her geçen gün artmakta bu durum insanların daha fazla seviyede hareketlilik örneği geliştirmelerine imkân sağlamaktadır. Kent alanlarının sahip olduğu nüfus oranlarının artması kır ve kent alanlarının ayrımını giderek daha silik bir alan haline dönüştürerek kırsal alanların tarım ve hayvancılık gibi temel özelliklerinin de değişmesine sebebiyet vermektedir. Kriz, sorun, hastalık, afet ve benzeri anlarda da birçok kez görüldüğü üzere ikincil, güvenli ve aşına olunabilecek mekânlara ihtiyaç duyulmaktadır. Buna bir de kalabalık büyük şehirlerin her geçen gün sunduğu hayat kalitesinin düşmesi de eklenince alternatif mekân arayışları söz konusu olmaktadır. Memleketine gitmeden dahi ikamet edilen büyük şehre yakın bir konumda bu türden ikincil mekânların tesisinin bilhassa pandemi, ekonomik sorunlar ve afetler sonrasında çok daha fazla arttığı görülebilmektedir. Sadece kır ya da kent şeklinde ayırım yapmadan ancak tarım ve hayvancılığın aktif bir biçimde devam ettirilmesini de önemseyerek ülke geneli için hareketliliğin güncel ve dinamik bir biçimde ölçülebilmesi çok önemli olmaktadır. Ancak bu veriler sayesinde nüfusun tüm ülke geneline dengeli bir şekilde yayılmasını sağlayabilecek politikalar geliştirilebilir.

28 6 Şubat 2023 yılında gerçekleşen depremlerin ardından 2023 ve 2022 yılına ait ADNKS verileri karşılaştırıldığında deprem bölgesindeki illerin nüfuslarındaki değişim çarpıcıdır. Bu doğrultuda Diyarbakır (7,3), Elazığ (21,6), Gaziantep (4,7), Şanlıurfa (20) ve Kilis (47,9) nüfusları artış gösterirken; Adana (-1,7), Adıyaman (-48,7), Hatay (-87,6), Malatya (-89,9), Kahramanmaraş (-53), Osmaniye (-3,1) nüfusları ciddi biçimde azalmışlardır. Bu oranların temelinde ikamete dayalı nüfus verileri yer almaktadır. Ancak bu verinin tam manasıyla doğru olmayabileceği ihtimali deprem illerinde ve gidilen yerlerdeki nüfus değişimini tespit edip politika geliştirmede eksikliklerin meydana gelmesine sebebiyet vermektedir.

Kaynakça | References

- Abadan-Unat, Nermin. *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Akgündüz, Ahmet. “Bir Modernleşirmeyi Hızlandırma Projesi Olarak Batı Avrupa’ya İşçi Göçü”. *Modernizmin Yansımaları: 60’lı Yıllarda Türkiye*. haz. R. Funda Barbaros - Erik Jan Zürcher, 191-211. Ankara: Efil Yayınevi, 2013.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Hayat*, çev. Akın Emre Pilgir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş, İstanbul: Can Yayınları, 2017.
- Beyaz, Cenk “100 Yılda Türkiye Nüfusunun Kilometre Taşları”. *Türkiye’nin Demografisi*. ed. Cenk Beyaz, 215-235. İstanbul: Nokta Yayıncılık, 2024b.
- Beyaz, Cenk “Yüzüncü Yılında Türkiye Demografisi”, *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 12/ Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı (2024a), 57-85.
- Beyaz, Cenk. “Son Durağı Olmayan Hayatlar: Kırsal Göçmen, Geriye Göç ve Çoklu Mekan Pratiği”, *İnsan&Toplum* 10/1 (2020), 145-175.
- Beyaz, Cenk. *Göç ve Aidiyet: Kırsal Göçmenin Memleketine Bağlılığını Sürdürme Mücadelesi*. İstanbul: Matbu Kitap, 2022.
- Bovenkerk, Frank. *The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay*, The Hague: Nijhoff, 1974.
- Callea, Saverio. “Different Forms, Reasons and Motivations for Return Migration of Persons Who Voluntarily Decide to Return to Their Countries of Origin”, *International Migration* 24/1 (1986), 61-76.
- Carling, Jørgen vd., *Possibilities and Realities of Return Migration*, Oslo: Peace Research Institute, 2015.
- Cassarino, Jean Pierre. “Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited”, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)* 6/2 (2004), 253 -279.
- Cerase, Francesco P. “Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy”, *International Migration Review* 8 (1974), 245-262.
- Çetin, Türkan. “Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler”. *75. Yılda Köylerden Şehirlere*. ed. Oya Baydar, 213-232. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.
- Dedijer, Stevan – Svenningson, L. “Brain Drain and Brain Gain: A Bibliography on Migration of Scientists, Engineers, Doctors and Students”, *Research Policy Program* (1967), Lund.
- Ergün, Ahmed Faruk. *Profesyonellerin Göçü: Almanya’dan Türkiye’ye Dönen Uzman Profesyonellerin İş Piyasalarına Entegrasyonu*. İstanbul: Matbu Kitap, 2023.
- Farrell, Maure vd., “The Rural as a Return Migration Destination”, *European Countryside* 4/1 (2012), 31-44.
- Gaillard, Anne Marie – Gaillard, Jacques. *International Migration of Highly Qualified: A Bibliographic and Conceptual Itinerary*. New York: The Center for Migration Studies, 1998.
- Gedik, Ayşe. “Internal Migration in Turkey, 1965-1985: Test of Some Conflicting Findings in the Literature”, *Working Papers in Demography* 66 (1996), Canberra: The Australian National University.
- Gelekçi, Cahit. “Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Temel Özellikleri (1938-1960 dönemi)”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 31/2 (2014), 127-137.
- Gmelch, George. “Return Migration”, *Annual Review of Anthropology* 9 (1980), 135-59.
- Green, Anne E. vd., *Long Distance Living: Dual Location Households*, Bristol: Policy Press, 1999.

- Halfacree, Keith. "Heterolocal Identities? Counter-Urbanisation, Second Homes and Rural Consumption in the Era of Mobilities", *Population, Space and Place* 18 (2012), 209–224.
- Hann, Ildiko Beller – Hann, Chris. *Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik: İki Buçuk Yaprak Çay*, çev. Pınar Öztamur. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- İçduygu, Ahmet - İbrahim Sirkeci. "Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri". 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*. ed. Oya Baydar, 249-268. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.
- İçduygu, Ahmet vd., "Türkiye’de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketine Etkisi". *Türkiye’de İçgöç*. der. Ahmet İçduygu, 207-244. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.
- Karpat, Kemal Haşim. "Önsöz". *Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*. der. M. Murat Erdoğan - Ayhan Kaya. xxiii-xl. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Karpat, Kemal Haşim. *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm*, (ter.) Abdülkerim Sönmez. Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Kazgan, Gülten. "Milli Türk Devletinin Kuruluşu ve Göçler", *İktisat Fakültesi Mecmuası* 1-4 (1971).
- Keyder, Çağlar. "Türkiye’de Tarımda Küçük Meta Üretiminin Oluşumu". 75. *Yılda Köylerden Şehirlere*, ed. Oya Baydar, 163-172. İstanbul: Tarih Vakfı, 1998.
- King, Russell. "Return Migration: A Neglected Aspect of Population Geography", *Area* 10/3 (1978), 175-82.
- Kolars, John. "The Integration of the Villager into the National Life of Turkey". *Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis*, 182-202. Leiden: E. J. Brill, 1973.
- Lee, Everett S. "A Theory of Migration", *Demography* 3/1 (1966), 47-57.
- Orhan, Burçe. Türkiye’den Almanya’ya Nitelikli Emek Göçünün Kesişimsel Analizi: "Yeni Dalgı" Örneği. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim. "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: Modernleşme Çabaları", *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, der. Şevket Pamuk - Zafer Toprak. Ankara: Yurt Yayınevi, 1988.
- Zihnioğlu, Asım. *Bir Yeşilin Peşinde*. Ankara: TÜBİTAK, 1998.

Biyopolitika, Arzu ve Direniş: Jean Genet'in Hırsızın Günlüğü İsimli Romanı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme

Kaan Yamaç | 0000-0002-4670-9168 | kaan.ymc@ogr.deu.edu.tr

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

 <https://ror.org/00dbd8b73>

Fusun Kökalan Çımrın | 0000-0002-1832-5781 | fusun.kokalan@deu.edu.tr

Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye

 <https://ror.org/00dbd8b73>

Öz

Bu çalışmada duyguların, arzuların ve direniş biçimlerinin bir sanat eseri üzerinden biyopolitik incelemesinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda arzuların ve hissediş biçimlerinin Jean Genet'nin “Hırsızın Günlüğü” romanında nasıl bir direniş biçimine dönüştüğü görünür kılınmaya çalışılmıştır. Analiz edilecek veri olarak Jean Genet'nin “Hırsızın Günlüğü” isimli romanının seçilmesinin nedeni, Genet'nin biyografik öğeleri ile birlikte ötekileştirilmiş bedenlerin anlam dünyalarını, duygularını ve arzularını etkili bir biçimde aktarmış olmasıdır. Bununla birlikte çalışmada, estetik olan ve etik olan arasındaki ilişkiyi irdelemek, bu doğrultuda da ilişkisel bir sanat ve duygular sosyoloji anlatısı oluşturmak amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden faydalanan bu çalışmada örnek olay deseni kullanılmış olup, veri analiz tekniği olarak içerik analizi benimsenmiştir. Elde edilen bulgular, çeşitli temalar ve alt temalar altında toplanılıp, kodlara ayrılmıştır. Yapılan analiz sonucunda “Arzular ve Duygular” ile “Biyopolitika, Sanat ve Direniş temaları oluşturulmuş olup, kodlar çeşitli kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Böylece bu bulgulardan yola çıkılarak, duyguların, hissediş biçimlerinin ve arzuların estetik olan ile bir araya gelerek bir direniş potansiyeli oluşturabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Biyopolitika, Sanat, Arzu, Direniş, Jean Genet

Atıf Bilgisi

Yamaç, Kaan - Kökalan Çımrın, Füsün. “Biyopolitika, Arzu ve Direniş: Jean Genet’in Hırsızın Günlüğü İsimli Romanı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 6/2 (Ağustos 2025), 306-332.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.6>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	15.02.2025										
Kabul Tarihi	24.07.2025										
Yayın Tarihi	15.08.2025										
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlme										
Etik Beyan	Bu çalışma Doç. Dr. Füsün Kökalan Çımrın danışmanlığında 24.12.2024 tarihinde sunduğumuz/tamamladığımız “Biyopolitika ve Sanatta Arzunun İfadesi: Sanat Eserlerinin Nitel Analizi Aracılığıyla Direnişi Anlamak” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.										
Etik Kurul Beyanı	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.										
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin										
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org										
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.										
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.										
Yazar Katkıları	<table> <tr> <td>Araştırmının Tasarımı</td><td>Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)</td></tr> <tr> <td>Veri Toplanması</td><td>Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)</td></tr> <tr> <td>Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama</td><td>Yazar-1 (%60) -Yazar-2 (%40)</td></tr> <tr> <td>Makalenin Yazımı</td><td>Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)</td></tr> <tr> <td>Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi</td><td>Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)</td></tr> </table>	Araştırmının Tasarımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)	Veri Toplanması	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)	Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama	Yazar-1 (%60) -Yazar-2 (%40)	Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Araştırmının Tasarımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)										
Veri Toplanması	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)										
Araştırma - Veri Analizi - Doğrulama	Yazar-1 (%60) -Yazar-2 (%40)										
Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)										
Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)										
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır										

Biopolitics, Desire, and Resistance: A Sociological Evaluation on Jean Genet's *The Thief's Journal*

Kaan Yamaç | 0000-0002-4670-9168 | kaan.ymc@ogr.deu.ed.tr

Dokuz Eylül University, Graduate School of Social Sciences, Department of Sociology, İzmir, Türkiye

 <https://ror.org/00dbd8b73>

Fusun Kökalan Çımrın | 0000-0002-1832-5781 | fusun.kokalan@deu.edu.tr

Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of Sociology, İzmir, Türkiye

 <https://ror.org/00dbd8b73>

Abstract

This study aims to conduct a biopolitical analysis of emotions, desires, and forms of resistance through a work of art. In this context, it tries to reveal how desires and forms of feeling are transformed into a form of resistance in Jean Genet's novel *The Thief's Journal*. The reason for selecting Jean Genet's novel *The Thief's Journal* as the data to be analyzed is that Genet, along with biographical elements, effectively conveys the worlds of meaning, emotions, and desires of marginalized bodies. In addition, the study aims to examine the relationship between the aesthetic and the ethical, and in this regard, to create a relational narrative of art and the sociology of emotions. In this study, which employs qualitative research methods, a case study design was used and content analysis was adopted as the data analysis technique. The findings were grouped under various themes and sub-themes and categorized into codes. As a result of the analysis, the themes of "Desires and Emotions" and "Biopolitics, Art, and Resistance" were created and the codes were classified under various categories. Based on these findings, it was concluded that emotions, forms of feeling, and desires, when combined with the aesthetic, can create a potential for resistance.

Keywords

Biopolitics, Art, Desire, Resistance, Jean Genet.

Citation

Yamaç, Kaan - Kökalan Çımrın, Füsün. “Biopolitics, Desire, and Resistance: A Sociological Evaluation on Jean Genet’s *The Thief’s Journal*”. *Journal of Sociological Context* 6/2 (August 2025), 306-332.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.6>

Article Information

Date of Submission	15.02.2025	
Date of Acceptance	24.07.2025	
Date of Publication	15.08.2025	
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers	
Ethical Statement	This article is extracted from my master thesis entitled “Biopolitics and Expression of Desire in Art: Understanding Resistance Through Qualitative Analysis of Artworks” supervised by Füsün Kökalan Çımrın Dokuz Eylül University, İzmir, Turkey, 2024. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Ethics Committee Statement	Ethics committee approval is not required for this study.	
Similarity Check	Done – Turnitin	
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.	
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org	
Funding	No external funding was received for this research.	
Author Contributions	Conceptualization	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Data Curation	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Investigation - Analysis - Validation	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Writing	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Writing – Review & Editing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.	

Giriş

Sanatın, politik olanın ve duyguların, arzuların kesişimi genellikle toplumsal biçimlere ve anlam dünyalarına dair çok yönlü araştırmalara temel sağlayan karmaşık anlatılar oluşturur. Biyopolitika tartışmaları ise, genel bağlamı ile yaşamın, politik olanla ilişkisini ele almada bir araştırmacının “alet çantasında” yer alabilecek önemli bir bakış açısı sağlamaktadır. Politik olan, sanat da dahil olmak üzere, hayatın her alanına sirayet etmiş bir konumdadır ve “şu an”ın kurucusu olan “politika”nın yanında, “biyopolitika”, “hayatla uğraşan politika” olarak tanımlanabilmektedir.¹ Biyopolitika çalışmaları bağlamında yaşayış biçimleri üzerine düşünürken elbette ki onları hislerden, duygulardan, arzulardan ve tüm bunlarla birlikte üretilen anlam dünyalarından ayrı bir biçimde ele almak mümkün değildir.

Deneyimleri ve karşılaşmaları hissedişler yönünden ele almak, bu hissedişlere yönelik duyumsamaları duygular ve arzular bakımından anlamlandırmak ve tüm bunlara yönelik yaşayış biçimlerini betimlemenin en önemli görünür kılan yollarından biri de sanattır. Belki de çoğu kişi hayatının belirli bir noktasında dinlediği müziklerle, izlediği filmlerle, okuduğu kitaplarla hayata olan bakışını çeşitli noktalarda biçimlendirmiş ve onlarla üzülmüş, mutlu olmuş, umudunu yaratmış ve daha kısıtlanamayacak kadar çok şey hissetmiştir. Böylece sanat ile birlikte bu hissedilenler hayatlara belli bir noktada dokunmuş olup, olduğundan başka bir hayat ve özneleşmeler için yeni yollar yaratmıştır. Bu çalışmaya göre sanat yarattığı duygulanımlar bağlamında ele alınmış olup, bu hissedilen duygular ile sanatın ne yaptığı/yapabileceği sorusundan hareketle ilişkisel bir noktada biyopolitika tartışmaları, duygular ve hissedişler, sanat ve sanat ile direniş konuları ele alınmıştır.

Edebiyat ve edebi söylemin önemli bir çıktısı olarak romanlar, bir hikaye aktarma aracından daha fazlasını ifade edebilmektedir. Romanlar, içerisinde bulunduğu toplumsal ve kültürel anlam dünyalarının muhafaza edildiği depolar olarak karşımıza çıkar. Böylece romanlar kültürel anlamları, normatif olanı, güç ilişkilerini, duyguları, arzuları, direniş biçimlerini yansıtmaya ve ürettikleri anlam dünyaları ile birlikte yeni yaşayış biçimleri yaratma potansiyeline sahiptirler. Bu bakımdan, biyopolitika tartışmaları bağlamında, duygular, hissetme biçimleri, arzular ve güç ilişkilerine yönelik bir direnişin romanlardaki temsili yarattığı etkiler bakımından önemli bir akademik ilgi alanı olarak gözükmektedir. Romanlarda duyguların ve arzuların tasvirlerinin kapsamlı anlamları bulunmaktadır. Arzuların ve duyguların tezahürleri çoğu zaman bireyi aşarak daha geniş toplumsal biçimleri, normları ve gerilimleri yansıtmaktadır. Edebiyatta duyguları ve arzuları incelemek; yerleşmiş, kalıplaşmış sınırları keşfetme ve bu sınırları sorgulamak için etkili bir araçtır.

Romanlar, hem açık hem de örtülü bir biçimde güç ilişkileri bakımından bir direnişin temsillerini içerebilmekte ve direnişe yönelik bir etki yaratabilmektedir. Romanlardaki bu anlatılarla birlikte karakterlerin baskıcı sistemlere meydan okumaları, toplumsal kuralları reddedişleri ya da kimlik ve tanınma mücadeleleri mevcut iktidar biçimlerinin

1 Thomas Lemke, *Biyopolitika*, çev. Utku Özmkas (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).

eleştirilmesini sağlayabilmektedir. Romanlardaki bu direniş çoğunlukla toplumun öteki seslerinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yansımalar alternatif perspektifler ve söylemler içerirler. Bu çalışmada amacı bakımından biyopolitika tartışmaları kapsamında arzulara ve duygulara anlam vererek, sanat eserlerinin nitel analizi aracılığı ile arzuların ve duyguların sanattaki konumlarını araştırabilmek hedeflenmiştir. Dile getirilen kapsamda da arzuların, duyguların ve hissediş biçimlerinin Jean Genet'nin "Hırsızın Günlüğü" romanında nasıl bir direniş biçimi haline gelebileceğini anlamak, çalışmanın ana kurgusunu oluşturmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Pek çok disiplin bize duygular ve arzular hakkında çeşitli perspektifler ve yönelimler sunmaktadır. Ancak dünyayı algılayış biçimlerimiz ve hissedişlerimiz sadece kendini bilimde veya felsefede göstermez. Aslında onlar her yana dağılır; sanat, estetik ve etik de bundan ayrı olarak ele alınamazdır. ² Belki de çoğu insanın çeşitli anlarında arka fonunda sürekli çalan ve ona çeşitli duygulanımlar yaşatan bir müzik, ilham aldığı bir film karakteri, yaşam biçimlerine yönelik düşünürken olaylarından ilham aldığı bir roman vb. bulunmaktadır. Bir sanat eseri ile karşılaşmada yaşanan duygulanımlar, onunla kendini, hayatı anlamlandırmaya yönelik hissedilen arzular, bir tasarı veya perspektif ile hayat denilen şeyin duygulanımlar ve anlamlar düzeyinde ele alınışı, aslında sanat denen şeyin bize deneyimsel boyutunda oldukça önemli bilgiler sunar. Aslında hepsi belli oranda hissedişlerimizin, arzularımızın, duygularımızın yarattığı eylem potansiyellerinin ve yaratımlarının bir çıktısı biçiminde kendini göstermektedir. Ulus Baker³ için arzu yaşamın temel unsurudur ve estetik teriminin kökeni olan 'aisthesis' kelime anlamı bakımından da hissetme ve duyumsama anlamına gelmektedir. Bu anlamda sanatsal üretim de bundan ayrı düşünülemez. Elinizdeki bu çalışmada bir deneyim olarak sanat ve edebiyatta bunun önemli örnekleri ile karşılaşabileceği düşüncesinden hareket edilmektedir.

Baker'i⁴ takip edecek biçimde sanat eseri ile kurulan ilişkide eseri anlamadan önce onunla duygulanımsal bir ilişki kurulduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu ilişki çeşitli boyutlardan oluşur. Eser bizde bazı ilişkisel biçimlerde hissedişler ve duygulanımlar yaratır. Yapıt ile bir karşılaşma yaşarız, bir ilişkisellik kurarız. Onunla kurduğumuz ilişkinin boyutuna göre bu da Spinoza'cı⁵ anlamda varoluş gücümüz de bir artış veya azalış gerçekleştirir. Bu bir mutluluk, umut, coşku, hüzn, melankoli vs. biçiminde kendini gösterebilir. Bu anlamda Baker'in de söylediği gibi böylece bir sanat eserini duygulanımsal bir üretim biçimi olarak görebilmek mümkün olmaktadır. Peter de Bolla⁶ da bu düşünceleri takip edecek biçimde

2 Ulus Baker, *Sanat ve Arzu*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020).

3 Baker, *Sanat ve Arzu*.

4 Baker, *Sanat ve Arzu*.

5 Baruch Spinoza, *Ethica Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Alfa Yayınevi, 2022).

6 Peter De Bolla, *Sanat ve Estetik*, çev. Kubilay Koş. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006).

sanat eseri ile olan karşılaşmanın ve etkileşimin, yani onun söyleme biçimi ile “derinden etkilenme”nin hangi biçimlerde işlediği üzerinde durur. Bu deneyimleri Peter de Bolla “duygulanımla ilgili” veya “estetik” deneyimler olarak nitelendirir. Böylece dikkat eserin yarattığı etki üzerine çekilir. Eserler çeşitli boyutlarda bizim hayatı algılama biçimimizde etkide bulunurlar.

Diken ve Laustsen'in “Filmlerle Sosyoloji”⁷ kitabına yazdığı önsözde Zizek, filmler hakkında bahsetse de sanat ve edebiyat için de ele alınabilecek bir biçimde dediği gibi bir eser asla sadece bir eser olmayıp bizi günlük hayatımızdan koparmayı amaçlayan “hafif bir kurgu” olmamaktadır. Kurgu ile gerçeğin ayrımı aslında bazı noktalarda sorunlu olabilmektedir. Eser anlam dünyaları yaratır. Bir eserin hangisinin edebi-kurgu eseri, hangisinin kurgu dışı, “gerçekçi” bir eser olduğu arasındaki sınır geçirgendir.⁸ Bu anlamda da beden, yaşayış ve hissediş biçimleri, duygular, arzular, hayaller ve istençler üstüne düşünmek bizi çeşitli yollara götürecektir. Bir üretim olarak sanat ve bunun özelinde edebiyat da bu bağlamdan ayrı ele alınamayacaktır. Yazar ve okuyucu hayatı ele alış biçimi ile birlikte, duyguların ve arzuların üreticisi konumuna gelebilmektedir. Bu anlamda sanat ve edebiyat üretimi farklı dünyalar yaratan bir süreçtir.

Arzuların ve duygulanımların belki de en önemli noktalarından biri hayal kurmaya ve fantezilere ilişkin olabilmesidir. Sanat ile onu birleştiren en önemli noktalardan biri de budur. Edebiyat da bu noktada bir fantezi biçimini alabilmektedir ve arzularla dolu bir alan olarak kendini gösterebilmektedir. Yazar, aktardıklarında hissedişlerinin veya hissettirmek istediklerinin etkisini sunmaya çalışır. Aynı zamanda okuyucu da metinden yeni anlam dünyaları, düşler, fanteziler yaratır. Bu dünya hissedişlerin dünyasıdır, anlamlar ve hissedişler hayattaki yerini alır; böylece onu dönüştürme potansiyeline sahiptir. Zizek'in⁹ söylediği gibi fanteziler gerçeklikten ayrı olmayıp onunla iç içedir.

Arzular sadece nesnelere yönelmezler, aynı zamanda her zaman dilimine, hayallere, bedenlere ve her noktaya yönelebilirler. Bu noktada iktidar aynı zamanda bedenler, yaşam biçimleri, eylem biçimleri, gerçekleşen ya da gerçekleşmeyen hayaller de üretir. Yapılabilir veya yapılabilmesi arzu edilir olanı bize hislerimiz, duygularımız, eylemlerimiz gibi yollarla bizim için etik, normatif kılar. İşte arzular ve sanat da bu noktada kendini gösterir. Sanat hayaller ve fanteziler arasında yolculuk eder. O arzuların ve duyguların bir gösterim biçimi ve bir duygulanım olarak kendini ortaya koyar. Ayrıca metin sadece arzuları ortaya koymaz, aynı zamanda da arzuların yaratımında da söz sahibi olabilmektedir. Bu anlamda yaratıcı bir potansiyeldir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda sanatın duygular ve arzular ile oldukça önemli bir etkileşim içinde olduğu görülebilmektedir. Belki de bir eser ile yollarımız kesiştiğinde, eser ile ilişki kurduğumuzda onun bağlamında duygularımız ile

7 Bülent Diken - Carsten B. Laustsen, *Filmlerle Sosyoloji*, çev. Sona Ertekin (İstanbul: Metis Yayınları, 2019).

8 Terry Eagleton, *Estetiğin İdeolojisi*, çev. Hakkı Hünler vd. (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2010).

9 Slavoj Zizek, *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2011).

tamamen bir özgürlük elde etmesek de bir “manevra alanı” tecrübe edebiliriz.¹⁰ Bu bakımdan estetik pratikte amaç duygulanımsal potansiyeli çeşitlendirmek ve bu potansiyeller ile manevra kabiliyetini arttırmak, eylemsel olanağı ortaya koymak olabilmektedir. Böylece sanatçı ve eserin okuyucusu kendini çeşitli biçimlerde ortaya koyar; bunlar bazen hayatın görünümüne karşı bir direniş biçimi olarak dile getirilerek sanatsal deneyim ile birlikte bir pratik olarak “etik-estetik” bir üretim haline gelebilir.¹¹ Bu anlamda sanat çeşitli zamanlarda bir karşı çıkma, başkaldırı ve direniş biçimine dönüşebilmiştir. Ancak Baker’in¹² belirttiği gibi direnç ve muhalefet arasındaki ayrım önemli gözükmektedir. Sanat her zaman muhalefet etmek zorunda değildir, belki de sadece olduğu biçimiyle bir “direnç”tir.

Bir direniş biçimi olarak sanat, günlük hayatın ağırlığına yönelik kaçış çizgileri yaratır ve başka türlü ilişkilerin, potansiyellerin ortaya çıkabileceği bir uzam oluşturur. Bu anlamda sanatın oluşturduğu duygulanım potansiyeli önemli gözükmektedir. Duygulanım dünya üzerinde etkide bulunma ve etkilenme gücündeki artışı ifade eder.¹³ Böylece sanat eseri ile yapılan bir karşı çıkış, aslında farklı biçimlerde karşımıza çıkabilecek olan toplumsal potansiyeller olarak kendini gösterebilir. Bu anlamda eser normatif olanın bedeni ve duyguları uyuşturma özelliğine yönelik estetik bir başkaldırı olarak karşımıza çıkar.¹⁴ Duygu eğer bir “etkileme ve etkilenme kapasitesi” olarak ele alınırsa¹⁵ bu da güç karşısında duran bir edilgen olmama durumuna işaret etmektedir.¹⁶ Böylece estetik tecrübe ile yeni bir hayat inşasına çabalanır.¹⁷ Eagleton’a göre de¹⁸ estetik deneyimler bedene ve duygulanımlara dayalıdır. Estetik bir yandan iktidarı bedenlere daha etkili bir şekilde işlerken diğer bir taraftan ise yeni bir anlam yaratma, hisleri ve dürtüleri denetlenmeyen bir biçimde ortaya çıkarma ve yoğunlaştırma potansiyeline sahiptir. Bu anlamda hayallere, arzulara, tutkulara bir o kadar yakındır. Onun için estetik bedene aittir, hislerle algılanabilir. Bu yönüyle ile de içinde iktidarın karşısına geçebilecek potansiyeller barındırır.

Foucault için¹⁹ iktidar aynı zamanda direniş getirmektedir. İktidarın ve denetimin olduğu yerde toplumsal mücadeleler ve direnişler kendini gösterecektir. Bu mücadeleler yaşayış ve özneleşme biçimlerine yönelik bir mücadelelerdir. Bu noktada biyopolitik çözümlemenin dikkat çektiği noktalardan biri de aslında estetizmdir. Foucault’da da görüldüğü biçimiyle

10 Brian Massumi, *Duygu Politikası*, çev. Hakan Erdoğan (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019).

11 Felix Guattari, *Kaosmoz: Bir Etik-Estetik Paradigma*, çev. Çağrı Uluer - Gözde Erdoğan (İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2021).

12 Baker, *Sanat ve Arzu*.

13 Stevphen Shukaitis, *Duygulanımsal Kompozisyon ve Estetik. Küresel Ayaklanmalar Çağında Direniş ve Estetik*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015). 231-241.

14 Aylin Kuryel - Begüm Özden Fırat, *Küresel Ayaklanmalar Çağında Direniş ve Estetik. Küresel Ayaklanmalar Çağında Direniş ve Estetik*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015).

15 Spinoza, *Ethica Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak*.

16 Massumi, *Duygu Politikası*.

17 Kuryel - Fırat, *Küresel Ayaklanmalar Çağında Direniş ve Estetik. Küresel Ayaklanmalar Çağında Direniş ve Estetik*.

18 Eagleton, *Estetiğin İdeolojisi*.

19 Michael Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. H.U. Tanrıöver (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020).

estetizmde “hayat” denen şeyi ele alırken onun kurgulanabilir, yorumlanabilir, esteteze edilebilir ve inşa edilebilir yönleri üzerinde durulur.²⁰ Böylece Foucault için biyopolitik olarak hayatın doğallaştırıldığı biçimi, aslında onun her yönden gelen iktidar tarafından yaratımı, inşası ve estetizmi olarak ele alınabilmektedir. Ancak dikkat çekmek gerekir ki bu anlamda da karşı-tutum²¹ mümkün hale gelmektedir. Çünkü hayat denen şey estetizm ile birlikte yaratılabilir, kurgulanabilir bir biçimde ele alınıyorsa, onun olduğu biçimlerine yönelik bir direniş karşı yaratım tarafından gerçekleştirilebilir. Bu anlamda insan hayatı bir “sanat yapıtı” gibi ele alınır ve böylece insan hayatı tüm potansiyelleri ile estetikleştirilir. Bunu takip edecek biçimde Foucault için yazmak bir mücadele ve taktiğe işaret eder, bir direniş biçimine dönüşür; yapıtlarının bir “molotov kokteyli, neşter ve mayın tarlası” olmalarını ve kullanıldıktan sonra imha olmalarını ister.²² Bu anlamda direniş ve özgürlük kısıtlamadan bir kaçış değildir, tam olarak ondan doğmaktadır ve onun bir dönüşümüdür.²³

Yok-yer’de²⁴ gerçekleşen direnişin alanlarından biri de sanatta kendini göstermektedir. Sanatla ile direnişin en önemli olan noktalarından birinin de farklı özneleşme biçimleri üretme potansiyelidir. Özneleşme biçimlerinin de beraberinde bazı duygulanım biçimlerini getirebildiği göz önünde bulundurularak sanat eseri ile olan karşılaşma farklı hayat ve duygulanım biçimlerinin yaratıcısı olabilmektedir. “Olduğu yerde göçebeye dönüşen”²⁵ öznenin karşılaşma ile birlikte önüne bir potansiyeller dünyası ortaya çıkabilmektedir. Bunu takip edecek biçimde yaşamın biçimlerinin doğal bir olay değil de tasarlanan, kurgulanan ve üretilen bir biçimde algılanmasının yaşamı siyasileştirdiğinin üzerinde duran Groys²⁶ sanatın biyopolitikleşmesinden sanat yöntemlerinin kullanımının ve eserin üretiminin aslında yaşam biçimleri üretmesini anlar. Bu onun için sanat dışındaki şeylere atıf yapan bir sanat dokümantasyonuna işaret eder. Groys bunu bir biyosanat olarak görür; doğal ile yapay olan arasındaki ince sınırdaki geçişliliğe bu noktada dikkat çeker. Böylece sanat yaşamın kendisi haline gelecek bir biçimde ele alınır.

Tüm bunlar göz önünde bulundurularak bir direniş olarak sanat çok çeşitli şekillerde kendini gösterebilmekte olup edebiyat, sinema, resim, tiyatro, müzik, gösteri sanatları ve daha birçok sanat alanı direnişin görünümelerini yansıtabilmektedir. Clark²⁷ için de tiyatro, sinema, müzik, edebiyat, kıyafet, saç kesimi gibi daha birçok alan politik bir konumu yansıtmaktadır. Bazı sanatçılar kendi dönemlerindeki egemen değerlere karşı bir duruş oluşturmak amacıyla sanatı bir eleştiri veya altüst etme biçimi olarak kullanmışlardır ve bu altüst etme

20 Allam Megill, *Aşırılığın Peygamberleri*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Metis Yayınları, 2021).

21 Michael Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, çev. Ferhat Taylan (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013).

22 Megill, *Aşırılığın Peygamberleri*.

23 Massumi, *Duygu Politikası*

24 Michael Hardt - Antonio Negri, *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yıldız (İstanbul: Ayrıntı Yayınları 2018).

25 Diken - Laustsen, *Filmlerle Sosyoloji*

26 Boris Groys, *Sanatın Gücü*, çev. Candil Erdoğan (İstanbul: HayalPerest Yayınları, 2014).

27 Toby Clark, *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, çev. Esin Hoşsucu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004).

biçimleri bazı alt kültürler tarafından sahiplenilmiştir. Bunu takip edecek biçimde Toby Clark, “Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge” kitabında muhalif sanat ve sanat ile direniş konusunda çeşitli örnekler gösterir. Picasso tarafından 1937 yılındaki yapılan Guernica tablosu bu örnekler arasındadır. Picasso tablosunda İspanya İç Savaşı sırasında Guernica kasabasının Alman savaş uçakları tarafından bombalanması sonucu yaşanan ölümlerin üzerinde bıraktığı etkiyi işlemiştir ve tablo eleştirmenler tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. Picasso bu noktada tablosunun neyi ifade ettiği konusunda net açıklamalar yapmamış olsa da tablonun direniş boyutu konusunda bilinçli gözükmektedir. Nerede sergileneceği konusunda bile politik bir tavır içinde bulunulan Picasso’nun Guernica tablosu bu anlamda İspanya İç Savaşı’na yönelik görünümlemler ile birlikte düşünülmelidir ve halen de günümüzde bir direnişin sembolü olarak kendini göstermektedir.²⁸

Bu bahsedilen yönleriyle edebiyatı sosyolojik olarak ele almak, eserleri söylemleri düzeyinde anlamak ve onların taşıdığı temsilleri ortaya koymak bakımından önemli bir analiz aracı sunmaktadır. Edebiyatı sosyolojik olarak ele almak edebiyat ile söylem, edebiyat ile ahlaki ve normatif olan, edebiyat ve politik olan arasındaki gibi ilişkileri anlamlandırma-mızda bize yol göstericidir.²⁹ Edebiyata yönelik sosyolojik bakış eserlerin üretimi, tüketimi, eleştirileri ve edebiyatın içinde bulunduğu kurumsal yapılar bakımından konumunu ince-lerken, aynı zamanda da toplumsal olanın eserlerde bıraktığı izlerin soruşturmasını yapar. Bu anlamda eser sadece bir kurgudan ibaret değildir; metnin içeriği ve okunduğu bağlam arasındaki ilişkilerin göz önünde bulundurulması gerekir. Bu bakımdan edebiyat aslında bir ihtimaller, karşılaşmalar ve ilişkisellikler alanına işaret eder.³⁰

Edebi eserler de içinde bulundukları dönemin kabullerinden, söylemlerinden oldukça etkilenmekle birlikte aynı zamanda onları etkileyebilmektedir de. Bu etkilenme, söylemleri pekiştirme veya onlara bir karşı çıkış biçiminde kendini gösterebilmektedir. Örneğin psikanalizin edebiyattan oldukça yararlanması, ya da bazı romanların toplumsal alanlar hakkında çeşitli betimlemeler sunabilmesi gibi edebiyatta da bilimsel söylemleri pekiştirecek biçimde kullanımlar görülebilmektedir. Başka bir örnek olarak Raymond Williams, Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanan toplumsal değişimlerin üstünde duran 19. yüzyıl İngiliz romanlarını incelediği çalışmasında “duyguların yapısı” veya “hislerin yapısı” kavramlarını kullanmıştır. Böylece işçi sınıfının deneyimlerinin anlatıldığı bu romanlarda okuyucuda çeşitli duygulanımlar uyandırarak nasıl bir inşa sürecine gidildiği ele alınmıştır.³¹ Elbette ki biyopolitika çalışmaları ile edebiyat bu noktada kesişecektir, ilişkiselleşecektir. Böylece hayatın ele alınışı, beden, duygular, hissedişler ve arzular edebi anlamda çeşitli konumlanmalar içinde bulunacaktır. Kurgusal bir eser bazı anlamlarda da bir potansiyel olarak görülebilmektedir. Arzunun kurgu ile birlikte olan ifadesi gerçekleştirmemişlikler arasında bir potansiyel taşır ve bir direnç olarak kendini ortaya koyar. Edebiyat da bu anlamda arzularla

28 Clark, *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*.

29 Gisele Sapiro, *Edebiyat Sosyolojisi*, çev. E. Gürkan (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019).

30 Sapiro, *Edebiyat Sosyolojisi*.

31 Sapiro, *Edebiyat Sosyolojisi*.

bir etkileşim içindedir. Kurgu, Diken ve Laustsen'in³² sinema için kullandığı tabiriyle kişinin “olduğu yerde göçebeye dönüşmesi”nin imkanını sağlar. Edebiyat bir anlamda da mümkün olan veya olmayan başka türlü hayatların kurgusal oyunu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Dilden, anlamlar dünyasından ve duygulardan ayrı bir biçimde ele alınamayacak olan edebiyat, bu anlamda iktidar ve güç ilişkileri ile, değerler ve inançlar ile, geçmişin çeşitli biçimlerde yorumlanması, farklı bir bugünün yaratımı ve yarının umudu ile bir hesaplaşma içinde olacaktır.³³ Bataille'in “edebi bir eser yaratmak tutsaklığa ve küçülmeye sırt çevirmektir” ifadesini bu anlamda okumak önemli bir nokta olarak gözükmektedir.

Deleuze ve Guattari de³⁴ bir arzu politikasını imkanını, yersiz-yurtsuzlaştırma ve direniş potansiyelini minör edebiyatta bulur. Böylece bireysel olan doğruca politik olanla bağlantılı hale gelir. Minör edebiyat ile temsiller yersiz-yurtsuzlaşır ve bir direniş potansiyeli yaratılır. Edebi sanat eserinin belki de en önemli noktalarından biri okuyucuda bir duygulanım oluşturmaktır. Her duygulanım kişinin arzularına dokunur ve bu anlamda bir potansiyel taşıır. Hissedilere, istençlere ve arzuların gücüne yönelik bir çağrının ifadesi olan Dionysos ve bilinmeye, başka bir hayata, farklı yaşam imkanlarına yönelen Eros³⁵ sanatsal, varoluşsal ve siyasal olanı birbirleriyle ilişkilendirir; bu anlamda da direniş için potansiyeller ve manevralar yaratıcıdır. Belki de kurgusal olan eser bir mevcudiyete işaret etmez, ancak fiili toplumla el ele gider ve bu duygulanımsal olan toplumsal olan ile ilişki kurma ve anlam yaratma potansiyeline sahiptir. Bu şekilde anlamları eğip bükebilir, yerinden edebilir ve aynı zamanda da pek çok olabilirlikler ve anlamlar yaratabilir, yeni hayat biçimleri oluşturabilir. Bu bahsedilen anlamda da Diken ve Laustsen'in önerdiği “sosyo-kurmaca” teorisi kurmaca olan ile olmayan, temsil ve gerçeklik arasındaki ikilikleri aşmaya çalışan önemli bir çaba olarak görünmektedir.

Tahar Ben Jelloun³⁶, Jean Genet ile olan anılarını ele aldığı “Jean Genet: Yüce Yalancı” kitabında Genet'nin edebiyatın gücünün farkında olarak onun korkutucu olabildiğini belirtir ve Jelloun da Genet'nin Sevdalı Tutsak (2005) kitabını örnek göstererek zaman zaman edebiyatın bir politik söylemden ne derece daha güçlü bir direniş ve mücadele alanı yaratabildiği üzerinde durur. Yapılan çalışmada da bu noktada estetik bir pratiğin ve buna bağlı bir eylemin, küçük sapmaların bile küçük etkiler yoluyla daha büyük bir potansiyele dönüşebileceği savunulmaktadır. Tıpkı bir kelebek etkisi gibi. Bu anlamda Massumi'nin³⁷ belirttiği biçimde mikropolitika, olanaklı kılan potansiyel haline gelmektedir. Bunu takip edecek biçimde yapılan çalışmada da biyopolitika tartışmaları ve duyguların, arzuların konumlanışları dikkate alınarak, sanat ile direniş potansiyeli bakımından Jean Genet'nin otobiyografik öğelerle kurgunun birbirine karıştığı Hırsızın Günlüğü³⁸ romanının nitel içerik analizi yapılmıştır.

32 Diken - Laustsen, *Filmlerle Sosyoloji*.

33 Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018).

34 Gilles Deleuze - Felix Guattari, *Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001).

35 Byung Chul Han, *Eros'un İstirabı*, çev. Ş. Öztürk (İstanbul: Metis Yayınları, 2020).

36 Tahar Ben Jelloun, *Jean Genet: Yüce Yalancı*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012).

37 Massumi, *Duygu Politikası*.

38 Jean Genet, *Hırsızın Günlüğü*, Yaşar Avunç (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004).

2. Yöntem

Bu çalışmada belirlenen sanat eserini nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılarak analiz ederek eserde yer verilen hissediş biçimleri olarak duyguların, arzuların sanattaki konumlarına biyopolitika araştırmaları çerçevesinde anlam verebilmek ve sanatın hangi görünümüleriyle iktidar karşısında bir direniş biçimi haline gelebildiğini anlayabilmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda arzuların ve hissediş biçimlerinin Jean Genet'nin "Hırsızın Günlüğü" romanının nitel içerik analizi yapılarak nasıl bir direniş biçimi haline gelebileceğini anlamak amaçlanmıştır. Yani yapılan araştırmanın amacını biyopolitika tartışmaları bağlamında hissedişler olarak duygulara ve arzulara anlam verebilmek, sanat eserlerinin nitel analizi aracılığı ile arzuların ve duyguların sanattaki konumlarını araştırabilmek, bu anlamda da arzuların ve hissediş biçimlerinin sanat eserlerinde hangi boyutlarıyla bir direniş biçimi haline gelebileceğini ve bir üretim olarak sanatın yaşayış biçimleri üzerinde nasıl etkilerde bulunabileceğini anlayabilmek oluşturmaktadır. Bu çalışma aynı zamanda estetik ve etik olan arasındaki bağlamı irdeleme girişimiyle birlikte kesişimsel bir edebiyat ve duygular sosyolojisi anlatısı oluşturabilmeyi hedeflenmektedir.

Bilgi elde etmenin önemli yollarından biri de ele aldığımız konu ve durum hakkında derinlemesine bir anlayış elde edebilmekten geçmektedir. Bazı deneyimlerin, anlamların ve duyguların hakkında bir anlayış geliştirebilmemiz için onları ele aldığımız perspektifler bakımından anlamamız, çeşitli şekillerde yorumlamamız ve bunları ilişkilendirmemiz gerekir. Nitel araştırma yöntemlerini göz önünde bulundurduğumuzda da akla gelebilecek en önemli noktalardan bazıları da anlama, analiz etme, yorumlama ve buna bağlı olarak anlamlar yaratmadır. Bir problemi görünür kılma ve bunun üstünden yeni anlamlar inşa etme nitel araştırmalar bakımından oldukça önemlidir. Nitel araştırmalarda araştırmacı çeşitli ilişkisellikler bakımından elindeki veriyi anlamlandırmaya ve ondan bir anlatı oluşturmaya çalışır. Böylece deneyimleri ve bu deneyimlere yönelik ele alınan araştırma problemini kültürel anlam dünyaları, güç ilişkileri, etkileşimler ve ilişkisellikler bakımından çeşitli bağlamlar kurarak anlamlandırır, yorumlar. Sanat eserleri ve romanlar da, anlatıları bakımından çeşitli kültürel anlamlar içerirler ve bazı güç ilişkilerinden etkilenirler. Duyguların, hislerin ve arzuların ele alınış biçimleri bize kültürel anlamlar ve güç ilişkileri hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Örnek olay araştırma deseni ise tek bir veri kaynağı ile kendini sınırlandırmaz, olayı bağlamında çok yönlü bir biçimde ele alır ve olay hakkında yapılan birbirine karşı açıklamalara şüphe ile yaklaşır.³⁹ Bu anlamda literatür ve döküman incelemesi yapmak da veri elde edilebilecek kaynaklardan biridir. Bu çalışmanın amacı sanat eserlerindeki duygular ve arzulara yönelik anlamların yorumlanıp, inşa edilip aynı zamanda bir güç ilişkileri bağlamında iktidar söylemlerine karşı bir direniş potansiyelinin araştırılması olduğu için bu araştırmada izlediği yollar ve peşine düştüğü izler bakımından nitel yöntemler temel alınmıştır. Yapılan çalışmada örnek olay olarak bir sanat eserinin hangi biçimler

39 Robert K. Yin, *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*, çev. İlhan Günbayı (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017).

olarak ve hangi duygular, durumlar etrafında biçimlenerek bir direniş biçimi haline gelebileceği sorusuyla birlikte Jean Genet'nin Hırsızın Günlüğü romanı ele alınmıştır. Jean Genet'nin Hırsızın Günlüğü romanının seçilmesinin nedeni romanın biyografik öğeler taşıyan bir kurgu olmasıyla birlikte yayınlanması ile zamanındaki pek çok sanatçıya ilham kaynağı olması, yeni özneleşme biçimlerine kapılar açması ve yaşama, ötekiliğe, aşağı olarak görülmeye karşı bir direniş kaynağı olarak simgeleşmesidir. Bu anlamda çalışma biyopolitika çalışmaları, duygular, arzular, sanat ve direniş konularına dair ilişkiselliği odak noktasına almıştır.

Yapılan çalışmada araştırma süreci boyunca ele alınan sorular çeşitli biçimlerde değişikliğe uğrasa da çalışmanın ana sorusunu biyopolitika tartışmaları çerçevesinde sanatsal üretimlerin ortaya koyduğu hissedişler, duygular ve arzular bakımından hangi konumlanmaların ve biçimlerin iktidar karşısında bir direniş biçimine dönüşebileceği, nasıl etkiler üretebileceği oluşturmaktadır. Böylece;

- Etkileme ve etkilenme biçimi olarak hissedişlerin, duyguların ve arzuların ele alınan sanat eserinde nasıl anlamlandırılıp konumlandırıldıkları

- Neler yapabileceği bakımından bir üretim olarak sanatın yaşayış biçimleri ile nasıl etkileşime girebildiği

- Sanatın yeni özneleşme potansiyelleri yaratabilmek gücü dahilinde nasıl bir ifade, başkaldırı, direniş biçimi haline gelebileceği ve hangi görünümüleriyle karşımıza çıkabileceği soruları bu çalışmanın yola çıktığı ana kurguları oluşturmaktadır.

Yukarıdaki soruları takip edecek biçimde bir örnek olay olarak Jean Genet'nin “Hırsızın Günlüğü” romanında biyopolitika tartışmaları çerçevesinde hissedişler olarak duygular ve arzuların hangi görünümüleriyle karşımıza çıktığı, yaşayış biçimlerini ve normatif olanı hangi biçimlerde ele aldığı, bir sanatsal üretim olarak romanın hangi boyutlarıyla bir direniş potansiyelini ifade edebileceği soruları yapılan araştırmanın boyutlarını ortaya koymaktadır.

Okumakta olduğunuz çalışma kapsamında biyopolitika tartışmaları çerçevesinde hissetme biçimleri olarak duyguların ve arzuların ifadesinin Jean Genet'nin “Hırsızın Günlüğü” romanında hangi görünümüleriyle iktidar karşısında bir direniş biçimi haline gelebileceği araştırılmaktadır. Araştırmada Hırsızın Günlüğü eserinin seçilmesinin birden fazla nedeni vardır. Öncelikli olarak bu eser, Genet'in en ünlü eseridir. Diğer yandan kitabın ana temasının “öteki” olmak, yoksulluk, hırsızlık ve direniş üzerine yükselen teması, bu eseri araştırma bağlamında ayrıcalıklı bir konuma taşımaktadır.

Jean Genet'den bahsettiğimizde belki en ilgi çekici noktalardan biri onun sürekli bir başkaldırı ile biçimlendirdiği hayatı ve bu bakımdan yansımaları ile birçok sanatçıya, düşünüre ilham olan eserlerinin karakteri olmaktadır. Juan Goytisolo'ya göre Genet'yi tanımak içinden yara bere alınmadan çıkılamayacak bir maceradır⁴⁰. Barber'ın ⁴¹ Jean Genet

40 Jelloun, *Jean Genet: Yüce Yalancı*.

41 Stephen Barber, *Jean Genet*, çev. Sinan Okan (İstanbul: Runik Kitap, 2020).

hakkında yazdığı biyografiye göre bir devrimci, eşcinsel, romancı, gezgin, film yapımcısı, suçlu ve oyun yazarı olarak Genet, suçlu olmaktan gurur duyan ve tüm benliği ile topluma karşı çıkan bir katakterdir. Dolayısıyla Genet ve kendisinin ortaya koymuş olduğu bu eser, biyopolitika, iktidar, sanat ve direnişi anlamak bağlamında ayrıcalıklı bir öneme sahiptir.

3. Bulgular

Araştırmanın perspektifine göre sanat eserleri ve özelinde edebiyat bize gerçeklikler hakkında çeşitli anlam dünyaları sunmaktadır. Metinleri duygusal boyutta ele almak onların nasıl etkiler yarattıklarını anlamanın bir yoludur.⁴² Bu çalışmada da edebi metinlerin nitel içerik analizi yoluyla çeşitli boyutlarda ele alınan hissediş biçimleri olarak arzuları, duyguları anlam dünyaları içinde ortaya koymayı denemekteyiz. Yürütülen nitel içerik analizi duyguları, arzuları, güç ilişkilerini ve bunlara dair sosyal pratikleri keşfetme, onları sorgulama imkanı sunmaktadır. Böylece hissediş biçimlerinin bize güç ilişkileri hakkında neler söyleyebileceği ve bu anlatıların iktidar bağlamında direniş potansiyelleri ele alınacaktır.

Hisleri ve duyguları anlamlandırmak, içinde bulunduğumuz hayatı anlayıp yorumlayabilmek ve güç ilişkilerini ortaya koyabilmek için oldukça önemli gözükmektedir. Nitel analiz yöntemleri duygularımızı anlamak ve onları yorumlamak için bize oldukça önemli bir çerçeve sunar. Duygu kodlama anlatılardaki duygulara ve hislere yönelik anlam dünyalarını ortaya çıkarmada ve bunların analiz edilmesinde kullanılan sistematik bir yöntemdir. Bu anlamda da duyguların ve hislerin nasıl deneyimlendiğine, bu deneyimlere verilen anlamlara, hangi biçimlerde ifade edildiğine ve içinde bulunulan güç ilişkilerinden nasıl etkilendiğine yönelik bir anlayış sunacaktır.⁴³ Veri analizinin kodlama adımında “utanç”, “gurur”, “aşağılanmak”, “öfke”, “kin”, “acı”, “nefret”, “iğrençlik”, “tiksinç”, “kokuşmuşluk”, “umutsuzluk”, “huzursuzluk”, “kaygı”, “korku”, “mutsuzluk”, “üzüntü” “ötekine duyulan aşk”, “hırsızlık mesleği” ve “sizin dünyanız” gibi duygu kodları oluşturulmuştur.

Gerçekleştirilen veri analizinin ikinci kodlama adımında “eşcinsellik”, “anormallik”, “aşağılık olmak”, “pis olmak”, “hırsızlık”, “suçluluk”, “mahkum olmak”, “ihamet”, “başka bir ahlak”, “erdem” kodları oluşturulmuştur.

Tüm bunlar göz önünde bulundurularak biyopolitika tartışmaları çerçevesinde sanatsal üretimlerin ortaya koyduğu hissedişler, duygular ve arzular bakımından hangi konumlanmaların ve biçimlerin iktidar karşısında bir direniş biçimine dönüşebileceği, nasıl etkiler üretebileceği sorusundan hareketle, bir Örnek Olay olarak Jean Genet tarafından yazılmış olan Hırsızın Günlüğü romanının nitel içerik analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında Jean Genet'nin Hırsızın Günlüğü romanının içerik analizi sırasında metin dikkatli bir biçimde tekrar tekrar okunmuştur ve metin ile karşılaşma, tanışma gerçekleşmiştir. Çalışma arka planındaki kuramsal perspektifler bakımından okunan metin üzerine notlar alınmıştır.

42 Sara Ahmed, *Duyguların Kültürel Politikası*, çev. Sultan Komut (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015).

43 Johnny Saldana, *Nitel Araştırmalar İçin Kodlama El Kitabı*, çev. Aysel Tüfekçi Akcan vd., (Ankara: Pegem Akademi, 2019).

Böylece kuramsal perspektifi takip edecek biçimde üst kategoriler olarak “Arzular ve Duygular Teması” ve “Biyopolitika, Sanat ve Direniş” teması oluşturulmuştur. Oluşturulan temalar romandan elde edilen verilerdeki kalıpların ve örüntülerin tanımlanmasına, analiz edilmesine ve yorumlanması konusunda etkili bir yol sağlamıştır. Yapılan ilk kodlamalarla birlikte tespit edilen örüntüler bahsedilen temalar altında birleştirilmiştir. Buna dayalı olarak benzerlikleri ölçüsünde çeşitli kodlamalar geliştirilen alt kategoriler etrafında toplanmıştır. Bu çalışmadaki kodlamalar, temalar, yorumlamalar araştırmaya konu olan Jean Genet’in “Hırsızın Günlüğü” romanı tekrar edecek biçimde analiz edildikçe ve bu konudaki literatür ile ilgili araştırmalar geliştirildikçe zaman zaman değişimler yaşamakla birlikte konunun derinliğine ulaşmaya çabalanmıştır. Böylece metnin tekrar tekrar okunup analiz edilmesi ile birlikte bazı noktalarda yeniden kodlama aşamasına gidilmiş ve bunların sonucunda ortaya çıkan analizler raporlaştırılmıştır.

3.1. Arzular ve Duygular

Jean Genet’in Hırsızın Günlüğü romanının analizinde hissedişlere, duygulara ve arzulara yönelik önemli anlatılara rastlanmış olup, yapılan duygu kodlamaları sonucunda öne çıkan ve tekrar eden duygular tespit edilmiştir. Genet anlatılarında toplumun genelde olumsuz eylem ya da durumlar olarak nitelendirdiği duygulara odaklanmaktadır. Bu bakımdan Genet duyguları ele aldığı anlatıları ile birlikte “ötekilerin” hissediş biçimlerine yönelmiştir ve “alçaltılmış”, dışlanmış olan duyguları yüceltme yoluna gitmiştir. Anlatılarından örneklerle birlikte Genet ele aldığı duygulardan hareketle anlattığı yaşayış biçimlerini “... bu dünya soyluluğun, güzelliğin karşıtı duyguların dünyasıdır” biçiminde aktarır.⁴⁴ Ötekilerin dünyasına ait olan duyguları ele alırken direnişinin izlerini “...ama içinde bu nesneler, bu duygular (ihnet, hırsızlık, alçaklık, korku) genellikle ve sizce karşıtları için ayrılmış niteleyici sözcükleri çağrıştırmazlar, böyle yapmazdım.”⁴⁵ sözleriyle ortaya koyar. Bunu takip edecek biçimde bir suçlu olarak Genet için “Suçlar yol açtıkları duygusal uyumsuzluklarla büyüleyici durumlar yaratırlar”.⁴⁶ Bu bakımdan Genet ötekilerin dünyalarına ait olan duygulara yeni anlamlar kazandırır.

“Güzel olduklarını söyledim. Düzgün bir güzellik değil, bir başka güzellik; güçten, umutsuzluktan, utanç, kötülük, tembellik, boyun eğme, hor görülme, can sıkıntısı, yüreklilik, alçaklık, korkaklık gibi birçok nitelikten oluşmuş bir güzellik söz konusu. Liste uzayabilir. Bu nitelikler dostlarımdan yüzünde ya da bedeninde yazılıdır.”⁴⁷

3.1.1 Bir Karşı Çıkış Biçimi Olarak “İğrençlik”

İğrenme duygusu çeşitli bağlamlarda bir şeyi tiksindirici ve iğrenç olarak algılamaya atfedilir. Bu tiksindiricilik bedene ve yaşayış biçimlerine çeşitli anlamlarda imlenmektedir

44 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 87.

45 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 97.

46 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 174.

47 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 220-221.

ve bu bakımdan ötekinin bedenine ait olan özellikler iğrenç olarak görünürlik kazanır. Bu bakımdan iğrenme kültürel anlamlardan, güç ilişkilerinden ayrı görülemeyecektir. Biyopolitika anlatılarında karşımıza çıktığı gibi pis ve kirli olan normatif olanın dışındadır, “hasta edicidir”. Ancak bazı toplumsal ve kültürel anlamlarda bu kirlilik, iğrençlik bedenlere yönelir ve bu bedenlerde doğallaştırılır. “Biz”in dışındaki istenilmeyen ve iğrenilen ötekine pis olmak, hastalık saçmak, tiksiniç olmak atfedilir.

Genet bu durumun farkındadır ve kendini algılayış biçimi iğrençlik hissi ile birlikte gider. Anlatılarında sık sık kendini iğrenç, tiksiniç, küçük düşmüş, yoksul olarak betimler. Ancak bu noktada Genet bu iğrençliği sahiplenir ve yüceltir. Onun için iğrenç ve tiksiniç olarak görülen eşcinsellerin, hırsızların, yoksulların bedenleri “*sizin dünyanız*” diye bahsettiği normatif dünya ile aralarına bir sınır çizmektedir. Hatta zaman zaman bu bedenlerin kokularını, “*erdem böcekleri*”⁴⁸ olarak gördüğü üstlerindeki bitleri, kirleri, bedenlerine ait sıvıları bir anlamlar dünyası olarak görür. Bu izler ötekilerin dünyasının kutsallığı olarak betimlenir ve böylece iğrençliğe saygı duyup ona imrendiğini söyler. Onun için en pis göstergeler bir büyüklük göstergesi haline gelmiştir. Bu göstergelerin onun için tiksindirmek yerine yüceltilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan “*...işte ben iğrençlikle, korkaklıkla vb. elde edilmiş o yeni niteliği -erdem- ıstıltılarla karşılaştırıyorum.*”⁴⁹ biçiminde kendini ifade eder.

“Oysa dilencilik ve fahişelik yaparak geçirdiğim günlerin benim için bir disiplin oluştuğunu ve bu disiplin içinde iğrenç öğelerden yararlanmayı, onları kullanmayı, kısacası onları seçmekten hoşlanmayı öğrendiğimi okur belki anımsayacaktır”.⁵⁰

“Temellerinin benim içimde olduklarını kabul ediyorum. Onlar benim en aşırı eğilimlerimin göstergesidirler ve benim o aşındırıcı bozguncu kafam onları şimdiden yıkmaya çalışıyor. Tüm gücümle kendimi yıkılmış sarayların, altüst edilmiş bahçelerin, yok olmuş görkemli şeylerin gerçek görünüşü olan mutsuz bir yaşamın içine attım. Bu yaşamım bunların yıkıntısıydı bu yıkıntılar ne denli sakatlanmışsalar, bunların belki de görülebilir belirtisi olan şeylerse bana o denli uzak, o denli kutsal bir geçmişin içine gömülmüş gibi görünüyordular; öyle ki, acaba görkemli mutsuzluklar içinde miydim, yoksa iğrençliğim, çok güzel, hayran olunacak bir şey miydi, şimdi bilmiyorum. Sonunda, yavaş yavaş, bu küçük düşme düşüncesi, bunu zorunlu kılan şeyden ayrıldı; bu düşüncüyü -dünya gözünde ve kendi gözünde haklı göstererek- neredeyse bağışlayarak bu ideal yıldızlara bağlayan ipler koptu ve bu düşünce yalnız kaldı; kendisinin tek varoluş nedeni, kendisinin tek zorunluluğu ve tek amacı olarak kaldı”.⁵¹

“Alıştıktık bitlere; bitler içimizdeydi; giysilerimize bir canlılık, bir varlık kazandırıyor, ama bu canlılık, bu varlık yok olduğunda ölüyorlardı. Bu yarı saydam hayvanların kaynaş-

48 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 26.

49 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 218.

50 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 65.

51 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 80.

tıklarını bilmek -ve hissetmek- hoşumuza gidiyordu. İnsanlara alıştırılmamış olsalar da, öylesine bize aitlerdi ki, ikimizden başka birinin biti bizi iğrendiriyordu. Kovalıyorduk onları; ama gündüzün sirkelerin çatlayıp açılacağı umuduyla. Onları iğrenmeden, öfkelenmeden tırnaklarımızla eziyorduk. Cesetlerini -ya da ölülerini- çöpe atmıyor, onların, içtikleri kanlarımız aka aka, yırtık pırtık iç çamaşırlarımızın içine düşmelerine aldırış etmiyorduk. Bitler bizim mutluluğumuzun tek göstergesiydi; hatta mutluluğun tam tersinin tek Göstergesiydi; ama, durumumuzu haklı gösterecek iyileştirmeyi yaptırırken bu durumun belirtisini haklı göstermemiz de mantıklıydı. Utku denen şeyin kanıtlanmasına yarayan değerli süs eşyaları gibi, bizim düşüklüğümüzün kanıtlanmasına yarar duruma gelmiş bu bitler değerliydi. Bunlardan hem utanç, hem övünç duyuyorduk”.⁵²

Genet bedeninin ve yaşayış biçiminin “kokuşmuşluğu” üzerinde durur. Ancak onun için bu kokuşmuşluk ve kirlilik yüce bir şeydir. Hatta Genet betimlediği şekilde yoksulluk içindeki ötekilerin bedeninde görülen bitleri, bedensel kirliliği ve alçaltılmış duyguları bir yücelik olarak görür ve onlara değer verir. İğrenme ve iğrençlik bu anlamda Genet için biricik değerdedir: *“hangi utanç pahasına, ruhumun içinin çürümüş olduğunu bildiğimi kabul ederdim, çünkü ruhum insanları burunlarını tıkamak zorunda bırakan bir koku çıkarırdı”*.⁵³

3.2. Biyopolitika, Sanat ve Direniş

Biyopolitika tartışmaları bağlamında baktığımızda bazı bedenler ve yaşayış biçimleri toplumsal alandan dışlanıp ötekileştirilmiştir. Bu bedenler iğrenilecek, utanılacak, belirli güç ilişkileri bağlamında dışarıda bırakılıp hatta *“kapatılacak”* bedenler olarak görülmektedir. Bu bedenler “ötekilerin” bedenleridir. Genet *“Hırsızın Günlüğü”* romanında eşcinsellerin, hırsızların, suçluların ve dışlanmış olanların yaşayış biçimleri ve bedenleri hakkında anlatılarıyla önemli veriler sunmaktadır. *“Kendimi iğrenç, biçimsiz, hayvanlar gibi homurdanan ve dört ayaküstünde yürüyen, aptal, kişiliksiz bir tür anormal yaratık olan kızını insanlardan uzakta, evinde tutan o anneye benzetmek istedim”*.⁵⁴ *“İşte, ben böylece yalnızca açlığı, bedenim küçük düşmesini, yoksulluğu, korkuyu, aşağılığı tanıdım. Bunca sıkıcı davranıştan birtakım övünme nedenleri elde ettim”*.⁵⁵

“Dolayısıyla, benim fahişeliğimi tanıyıp kabul etmesini istiyorum. En bayağı hırsızlıklarımın ayrıntılarını öğrenip acı çekmesini, onları kabul etmesini istiyorum. Benim geçmişimi ve eşcinselliğimi, korkaklığımı, annem olarak solgun ve sinsî yüzlü bir hırsız kadının düşleyen o garip imgelemimi, sadaka istemek için yaptığım jesti, dilenciler ve burjuvalar arasında benimsenmiş bir anlaşma gereğince değiştirdiğim, gizlediğim sesimi; kendim uydurduğum, oğlancılara o ustaca yanaşma biçimimi, sinirlenmiş eşcinsellere özgü tavırlarımı, güzel delikanlılar karşısında utancımı, bir sokak serserisinin çekiciliği ve küstahlığı

52 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 25-26.

53 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 65.

54 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 27.

55 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 98.

yüzünden bu delikanlılardan birinin sevgimi reddettiği bir sahneyi, Fransız konsolosunun içeriye girdiğini görünce burnunu tutarak beni kapı dışarı ettirdiği bir başka sahneyi; son olarak, Avrupa 'da yırtık pırtık giysiler, açlık, hor görülme, yorgunluk ve kirli aşklar içinde yaptığım yolculukları bilmesini istiyorum".⁵⁶

3.2.1 "Sizin Dünyanız"da Öteki Olmak

Genet sıklıkla bahsettiği ve içinde bulunduğu hırsızların, suçluların, eşcinsellerin ve ihanetin dünyasından başka bir dünya olarak "sizin dünyanız"dan ve "siz"den bahseder. "Sizin dünyanız" kuralların, ahlakın, normatif olanın dünyasıdır. Ancak Genet kendini bu dünyaya ait olarak göremez, onun olmak istediği yer".⁵⁷ Böylece Genet estetik olanı, güzelliği, farklı bir etik yaratım potansiyelini bu dünyada görür: "Ben hırsızlarda, hainlerde, katillerde, kötülerde, dalaverecilerde derin bir güzellik buluyorum -çökük bir güzellik- ki bunu sizde bulmuyorum".⁵⁸

"Onları sevmem gerekecek, diyordum kendi kendime, onları candan sevmem, onların da bana ait olmaları için, onların destekledikleri düzenin benim de düzenim olması için onlara ait olmam gerekecek. Ne yazık ki ben onlara göre değildim. Her şey beni onlardan uzaklaştırıyordu, bu aşkı engelliyordu. Bende bu dünyanın mutluluğuna düşkünlük yoktu".⁵⁹

Genet kendini ait olarak gördüğü bu ötekilerin dünyasında kendini "ben" olarak tanımlar ve kendini "sizin dünyanız"dan ayırmadığı sürece sadece herhangi bir şey olarak görür, anlamını böylece yaratır ve kendini var eder: "*Ben' olmayı bırakınca, 'Siz' olmayı bırakınca geriye kalan gülümseme nesnelere yönelik bir gülümsemeye eşit olur.*"⁶⁰ Bunu takip edecek biçimde "sizin dünyanız" ve bu dünyaya ait olan nesneleri, anlamları bir sürgün durumu olarak görmektedir. Onun kendini ait hissettiği dünyası bu dünyadan ayrı bir dünyadır; "sizin dünyanız" olarak bahsettiği dünyanın anlamları ve yaşayış biçimleri onun gözünde tuhaflığa yer vermeyecek biçimde şaşırtıcıdır. Kendini bu dünyaya ait hissetmez, sürgünden koşup kaçmak istediği yer onu aşk ile çeken "geceye özgü bir dünya"dır. Onun için "geceye özgü olan" bu dünyanın kendine özgü bir güzelliği ve yüceliği vardır.

"Yine de beni kabul eden dünyanızda yaşamak zorunda kalsaydım -belki yaşardım, ama bu düşünce çekilmez- öldürdüm herhalde. Büyük bir savaşımı kazanarak sizinle açıkça bir ateşkes imzaladığım bugün kendimi bu dünyada sürgünde gibi buluyorum"⁶¹.

"Doğuştan ve beğenilerim yüzünden bir toplumsal düzenden dışlandığım için, bu düzenin farklılığım görmüyordum. Onun beni reddeden kusursuz uygunluğuna hayrandım. Ayrıntıları bana karşı birleşmiş, çok sert görünüşlü bir binanın önünde şaşırp kalıyordum. Dünyada hiçbir şey alışılmamış, tuhaf değildi. Bir generalin kolundaki yıldızlar, borsa fiyat-

56 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 148.

57 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 176.

58 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 98.

59 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 150.

60 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 190.

61 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 225.

ları, zeytin toplama, adli üslup, tahıl piyasası, çiçek tarlaları . Hiçbir şey. Ayrıntıları aralarında tam bir bağlantı içinde olan bu korkutmuş ve korkutulmuş düzenin bir anlamı vardı, bu anlam benim sürgün durumumdur. Bu sürgüne karşı o zamana kadar gölgede, sinsice davranmıştım. Bugün ona dokunmak, onu oluşturan insanlara hakaret ederek ona dokunduğumu göstermek cesaretini buluyordum kendimde. Aynı şekilde, bunu yapmak cesaretini kendimde görerek onun içindeki yerimi tanıyordum. Kahvelerde garsonların bana “beyefendi” diye seslenmeleri doğal göründüm.”⁶²

“...benim yaşamımın sizin dünyanın dışında bir yönü olmalıydı. Bu dönemde benim yoksullara karşı tavrımı dile getiren bir sertlik ve bir bilinçlilik yaşadım: Benim yoksulluğum öyle büyüktü ki, bana bu yoksullukla yoğrulmuş bir hamurdan oluşmuşum gibi geldi. Bu yoksulluk bedenimin olduğu kadar ruhumun içinde de baştan başa dolaşan ve her ikisini de besleyen özümün ta kendisiydi.”⁶³

Genet'nin anlatılarındaki yoksulların, hırsızların, suçluların, eşcinsellerin, dışlanmışların oluşturduğu karakterler ve bu karakterlerin bedenleri, kirli olmak, bedeninde yaralar ve bitler taşımak gibi niteliklerle betimlenir. Karakterler bu özellikler ile kendilerini çizgileri çizilmiş ve “sizin dünyanız” dan ayrılmış bir hayat içinde bulurlar. Genet böylece “*serserilerin tozunu pisliğini sevdiğini*”⁶⁴ belirtir.

“Kirli ellerine baktığı sırada kimi zaman öfkesinden irkilerek bir çeşmeye koşuyor; orada, çaba göstererek, önce gövdesini, ardından ayaklarını, elini yüzünü yıkıyor, kimi dişleri dökülmüş bir tarakla saçlarını tarıyordu. Size ulaşmak için bu girişimi boşunaydı.”⁶⁵ “Ve kendimin pis şeylerden oluştuğunu bilmek beni şaşırtıyordu. Aşağılık biri oldum.”⁶⁶

Yukarıda iğrenme duygusu ile birlikte ele alındığı gibi Genet için iğrenç ve tiksiniç olarak görülen eşcinsellerin, hırsızların, yoksulların bedenleri “sizin dünyanız” diye bahsettiği normatif dünya ile aralarına bir sınır çizmektedir. Bu bakımdan Genet bedenlerin kokularını, “*erdem böcekleri*”⁶⁷ olarak gördüğü üstlerindeki bitleri, kirleri, bedenlerine ait sıvıları bir anlamlar dünyası olarak yaratır. Bu izler ötekilerin dünyasının kutsallığı olarak betimlenir ve böylece tüm bu imgelere saygı duyup onlara imrendiğini söyler. Onun için en pis göstergeler bir büyüklük göstergesi haline gelmiştir. Bu göstergelerin onun için tiksindirmek yerine yüceltilmesi gerekmektedir.

“Yalnızdım, parasızdım. Parasız olduğumu anladığımda, bitlerin varlığını, onların o üzücü, ama tatlı eşliğini gömleğimin ve pantolonumun dikiş yerlerinde yeniden duydum-sadım.”⁶⁸

62 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 160-161.

63 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 80.

64 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 34.

65 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 144-145.

66 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 155.

67 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 26.

68 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 63.

“Alıştık bitlere; bitler içimizdeydi; giysilerimize bir canlılık, bir varlık kazandırıyor, ama bu canlılık, bu varlık yok olduğunda ölüyorlardı. Bu yarı saydam hayvanların kaynaştıklarını bilmek -ve hissetmek- hoşumuza gidiyordu. İnsanlara alıştırılmamış olsalar da, öylesine bize aitlerdi ki, ikimizden başka birinin biti bizi iğrendiriyordu. Kovalıyorduk onları; ama gündüzün sirkelerin çatlayıp açılacağı umuduyla. Onları iğrenmeden, öfkelenmeden tırnaklarımızla eziyorduk. Cesetlerini -ya da ölülerini- çöpe atıyor, onların, içtikleri kanlarımız aka aka, yırtık pırtık iç çamaşırlarımızın içine düşmelerine aldırış etmiyorduk. Bitler bizim mutluluğumuzun tek göstergesiydi; hatta mutluluğun tam tersinin tek göstergesiydi; ama, durumumuzu haklı gösterecek iyileştirmeyi yaptırırken bu durumun belirtisini haklı göstermemiz de mantıklıydı. Utku denen şeyin kanıtlanmasına yarayan değerli süs eşyaları gibi, bizim düşüklüğümüzün kanıtlanmasına yarar duruma gelmiş bu bitler değerliydi. Bunlardan hem utanç, hem övünç duyuyorduk.”⁶⁹

3.2.2. Suçlu Olmak: Hırsızlık ve İhanetin Erdemi

Genet'nin “Hırsızın Günlüğü” romanında kitabın bütününe yayılan temalardan biri de suçlu olmak, hırsızlık ve ihanet konusudur. Genet için üç büyük erdem ihanet, hırsızlık, eşcinsellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Normatif ve ahlaki olan Genet'nin “sizin dünyanız” olarak bahsettiği yerdedir, geceye özgü bir dünyanın ise ‘başka bir ahlak’ı olacaktır. Böylece Genet ötekinin, yoksulun, suçlunun, hırsızın erdemlerini yüceleştirir. Bu yüceleştirmede bir direniş potansiyeli ve yeni anlamlar görür. O “*kötülüğe dört elle sarılmak*”⁷⁰ ve kötülüğe koşmak ister. Suçluluğa hırsızlığa ve ihanete övgüler düzer; bu değerler onun için yüceleşir, kutsallaşır. Onun ifadeleri ile “*suçlu, yaptığı işi yüceltir*”.⁷¹ “*Suçun benim ahlaki gücümü sağlamama hizmet edebileceğini ileri sürmem şaşırtıcı mıdır acaba?*”⁷²

“Bu hırsızlık yok edilemez bir şey olduğu için, onu bir ahlaksal yetkinlik durumunun kökeni yapmaya karar verdim.”⁷³

“Ün içinde bir sokak serserisi olmayı başaramadığım için, acı içinde böyle biri olmayı istedim; sürgün cezası yemeyi ya da küçültücü bir ölümü seçtim”⁷⁴

“En düşük serserinin üstüne, çiçeklerden örülmüş en zengin örtü örtülmeliydi. Dosta saygı gösterilmeli, özellikle de en yoksullar onlara yardımcı olanların olanaklarıyla yüceltilmeliydi.”⁷⁵

“Bunlar sizin kurallarınızdan ayrırlılar. Sadık değildirler... Kısacası, sizin gözünüzde benim suçluluğum ne denli büyük, ne denli tam, ne denli dört başı mamursa, özgürlüğüm de o

69 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 25-26.

70 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 12.

71 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 188.

72 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 189.

73 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 74.

74 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 126.

75 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 197.

ölçüde büyük olacaktır. Yalnızlığım ve teklğim daha yetkin olacaktır. Suçluluğumla zeki olmaya daha çok hak kazanıyordum. Birçok insan düşünüyor, diyordum kendi kendime, ama onların buna hakkı yok. Düşünmeyi sizin kurtuluşunuz için zorunlu kılacak bir girişimde bulunmamışlardır.”⁷⁶

Genet'nin yarattığı karakterler ve yaşadıkları aşklar bu suçluların dünyasına ait bir karakterlerdir. O ne zaman suçluların dünyasından dışarı çıksa bu dünyaya dönmek için can atar ve aşkları, hazları, arzuları bu dünyanın insanlarında arar.

“Ne var ki geceleyin Lucien odasına döndüğünde çarşafaların altın korkuyla büzülür, oysa ben yanımda daha sert, daha tehlikeli ve daha sevecen bir hırsızın olmasını dilerim. En ahlaksız limanın en ahlaksız mahallelerinde, yakın bir gelecek için tehlikeli, yasadışı bir insan yaşamı tasarlarım.”⁷⁷

Çocuk yaşlardan itibaren sıklıkla ıslahevlerine girmiş olan Genet'nin hayatında ve anlatılarında çok önemli bir yer kaplayan mekanlardan biri de hapishanedir. Foucault'ya göre hapishaneler ötekilerin, dışlanmışların kapatıldığı gözetim mekanlarıdır. Genet ise çocuk yaşlardan itibaren işlediği suçlarla birlikte hapishane ile tanışmıştır. Genet hapishaneyi bir okul olarak görür. Mahkum olmak ve hapishanedeki yaşamları tanımak ve buradaki nesneler onun için önemli bir anlamlar dünyasıdır. Genet'nin erdemlerinde ve normatif olanın alanından ayrıksı bir biçimde suçlu olma etiğinde hapishane adeta anlatılarının kutsal mekanlarından biridir. Bu anlamda hapishane Genet'nin kendini güvende hissettiği, kendini var edebildiği bir mekandır. O “kürek mahkumlarını övme arzusu”⁷⁸ içindedir ve “aşkı zindanda arar.”⁷⁹

“Hapishane bir hükümlüye kraliyet sarayının bir kralın çağrılışına verdiği aynı güvenlik duygusunu verir. Hapishane ve kraliyet sarayı, ikisi de en çok güven verecek biçimde yapılmış binalardır; neyseler onun en büyük gerçekliğini yansıtır, ne olmak istemişlerse odurlar ve o olarak kalmışlardır: Duvarcılık işi, kullanılan gereçler, boyutlar, mimari biçimi bir tinsel bütünlük için de uyum gösterirler; bu bütünlük, bu yapıların simgeledikleri sosyal biçim değişmedikçe, yıkılmalarına engel olur. Hapishane bana tam bir güvence verir; onun benim için yapıldığından em -Adalet sarayı, eklentileri ve o kocaman holü de öyledir. Orada her şey en aşın ciddilikle benim için hazırlanmıştı. Yönetmeliklerin katılığı, sınırlılığı, kesinliği bir kraliyet sarayındaki etiketle, bu sarayda bir çağrılışın uymak zorunda olduğu o pek hoş, ama zorbaca incelikle aynı nitelikteydi. Hapishanelerdeki gibi, sarayların kuruluşunda çok iyi kalite yontma yapı taşları, mermer merdivenler, gerçek altın, krallığın ender heykelleri, sahiplerinin salt gücü vardır; ama benzerlikleri, aynı zamanda, bu iki yapıdan birinin bir canlı sistemin kökü, ötekinin tepesi olmasında görülür; bu sistem onu

76 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 76.

77 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 206.

78 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 112.

79 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 13.

içeren, sıkıştıran ve arı durumda bir güç oluşturan bu iki kutup arasında gidip gelir... Hapishane bana aynı güvenliği veriyor. Hiçbir şey onu benim elimden alıp yıkamaz. Ne rüzgar, ne fırtına, ne iflas bunu başaramaz. Hapishane her zaman kendinden emindir, siz de onun ortasında kendinizden eminsinizdir...”⁸⁰

“Yasa tanımayan kişileri birleştirip çeteler oluşturan şey, çocuklar hariç, hiçbir zaman Kötülük, sizin ahlak anlayışınızın tersindeki bir aşırılık değildir. Hapishanelerde her suçlu, kapalı ama güçlü, dünyaya ve onun ahlak anlayışına karşı sığınak oluşturabilecek iyi bir örgütlenmeyi düşler: Bu bir düşür. Hapishane, dünya güçlerinin başarısızlığa uğradıkları bir kale, bir ideal mağara, bir haydutlar yatağıdır. Suçlu, bu güçlerle ilişkide olur olmaz, o bayağı yasalara uyar.”⁸¹

“Anlaşıyor muyum? Burada bir mutsuzluk felsefesi uygulamak söz konusu değil, tam tersi. Benim yöneldiğim hapishane -dünyanın ve düşüncenin bu yerinin adını söyleyelim- bana sizin onurlarınızdan, eğlencelerinizden daha çok sevinç veriyor. Ama ben yine de bu onurları, bu eğlenceleri arayacağım. Beni benimsemenize, beni kutsamanıza can atıyorum.”⁸²

Genet için hırsızlık ve suçlu olmak estetik bir karakter taşımaktadır. Yani onun için hırsızlık, ihanet, eşcinsellik şiirsel bir niteliktedir, farklı dünyalar yaratıcıdır. Bu “*geceye özgü bir dünyanın*” etiğinde Genet biricik olmak ister. Onun için suçlulara olan hayranlığı ahlaki biricikliklerinden kaynaklanmaktadır. Böylece bir sanatçı-yaratıcı konumunda dünyanın anlamlarını arar ve onları yaratır. Anlatılarında oluşturduğu karakterler, yaşanan olaylar “başka bir ahlak”ın, “kötü” olarak görülenin erdemlerini yansıtır:

“Gerçekten de hırsızlık -ve buna bağlı olarak, hırsızlığın utancıyla birlikte hapis cezaları- çıkar gütmeyen bir girişim, ancak dilin yardımıyla, aynı dilin yasalarıyla karşılaştırılacak benim dilimin yardımıyla gerçekleşebilen bir tür etkin sanat yapısı ve düşünce olmuştur.”⁸³ “Hırsız ancak yaptığı her hırsızlıktan sonra ve edebiyat sayesinde jestini dile getirir. Başarısı bedeninin içinde öyle bir ezgi söyler ki, bu ezgiyi sonradan ağzı yineleyecektir. Başarısızlığı üzüntüsünü büyüler.”⁸⁴ “Her yaratıcı böylece kendisinin verdiği, kahramanlarının da özgürce seçtikleri kötülüğü yüklenmek -bu deyim zayıf kalıyor- bunun kendi özü olduğunu, damarlarında dolaştığını bilecek kadar kendi kötülüğü yapmak zorundadır.”⁸⁵

Genet “sizin dünyanız” olarak bahsettiği dünyanın etiğini, normlarını, erdemlerini tersyüz etmek ister ve bunlara karşı bir tavır alır. Bu karşı duruş onun için bir avantaj olarak görülür. O “*karşılıklı temel ilişkileri reddettirecek bir bozgunculuk duygusu*”⁸⁶ içerisinde.

80 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 78-79.

81 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 88.

82 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 235.

83 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 101.

84 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 192.

85 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 183.

86 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 31.

Bu anlamda Genet “dünyanın yasalarından ayrılmak”tan ve “yasak bir dünya kurmak”tan bahseder.⁸⁷ Etik-estetik bir yaklaşımla anlatılarında ötekilerin, hırsızların, eşcinsellerin, yoksulların ve dışlanmışların dünyasının ahlakını ve değerlerine yükledikleri anlamları kutsallaştırır. Normatif değerlerin dünyasının “alçalma” ve “düşüklük” olarak gördüğü biçimler Genet’in eserinde yarattığı dünyada “yükselir” ve “yüceleşir”:

“Bu gediği biraz sabır ve biraz şansla genişletebilirdim. Bununla birlikte, başı önünde ve dünyayı yöneten ahlak anlayışının tersi bir anlayışla yaşamaya uzun süredir alışık olmam beni engelliyordu. Sizinkine karşı yönde, güç ve yorucu gidişimin avantajını yitirmekten korkuyordum.”⁸⁸

“Ahlakçıların iyi niyeti onların namussuzluk dedikleri bendeki şeye çarpıp kırılıyor. Bir eylemin yol açtığı kötülük yüzünden iğrenç olduğumu bana kanıtlayabilirlerse de, bu eylemin içimde uyandırdığı ezgiye göre, onun güzelliğine, inceliğine yalnızca ben karar verebilirim, yalnızca ben onu reddedebilirim ya da kabul edebilirim. Beni doğru yola kimse geri götüremez. Olsa olsa, bana yeniden sanatsal eğitim vermeye kalkışılabilir; bu, yine de, güzellik, söz sahibi iki kişiden en çok söz sahibi olanınca kanıtlanırsa, eğitimcinin benim davama inanmak ve onu kazanmak riskini göze alması pahasına gerçekleşir.”⁸⁹

Genet’in yücelttiği üç büyük erdem “eşcinsellik”, “hırsızlık” ve “ihanet”tir. Bu üç büyük erdem Genet’in anlatılarının bütününe yayılır. Tahar Ben Jelloun’un tarif ettiği biçimi ile anlaşılması güç, her şeyi reddeden, dik başlı, inatçı, bir kalıba sığdırılamayacak olan davranışlarıyla inandıkları uğruna olan davalarını tutkuyla sürdüren, her zaman ötekilerin, marjinalleştirilmiş halkların, dışlanmışların yanında olan bir asi olarak Genet için ihanet bir altüst edilişe, düzenin krize sokuluşuna, kopuşa ve direnişe işaret eder. Bu anlamda ihanet Genet’in eserlerinde ve kendi hayatına uzanacak bir biçimde önemli bir yer kaplar. İhanet onun için, “geceye özgü bir dünya”nın kutsal bir değeridir. O aşklarında, hazlarında, dostluklarında ihaneti arar. Böylece ihanet Genet için her zaman çekiciliğini korur.

3.2.3. Sanat ve Direniş

Hayatını ve yapıtlarını bir başkaldırı ve direniş etrafında şekillendiren Genet için direniş aslında metnin tamamına yayılmıştır. Bu bakımdan Genet’in bahsettiği yaşayış biçimleri, hissedişler, duygular, arzular bir direniş biçimi olarak kendini gösterir. Ancak Genet sanatı ile birlikte neler yapabileceğini ifade etmek ister. Bu bakımdan romanında biyopolitika tartışmaları çerçevesinde aşağı, öteki, kirli, değersiz vs. görülen biçimlere güç kazandırmak, normatif olanı altüst ederek aşındırmak ve yeni yaşam biçimlerine yeni anlayışları yaratmak, göstermek ve sesini duyurmak onun için önemli bir arzu olarak görünmektedir. Bu bakımdan sanatı arzularının bir ifadesine dönüşür, onun için yazdığı roman bir güç potansiyeli haline gelir:

⁸⁷ Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 12.

⁸⁸ Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 161

⁸⁹ Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 170.

“Bir edebi yapıt ortaya koymak düşüncesine soğuk bakardım. Bununla birlikte yazdıklarımı incelediğimde, içlerinde, aşağılık olarak kabul edilen varlıkları, nesneleri, duyguları yeniden saygınlıklarına kavuşturmak için sabırla sürdürülmüş bir istek görüyorum.”⁹⁰ Genet bu anlamda güzelliği ve estetik olanı gösterdiği direnişte bulur: “Karşı çıktığım dünyayla sınırlıyım, ondan kopuğum; bu nedenle beni yaralayan ve bana şekil veren köşeler ne kadar sivri, girinti çıkıntıları ne kadar acımasızsa ben de o kadar güzel ve ıslıl ıslıl olacağım.”⁹¹ “Başım önüme eğik yaşamaya, sizin yaptığınızın tersine, yazgımı karanlığın doğrultusunda izlemeye ve sizin güzelliğinizin tersini kullanmaya karar verdim.”⁹²

“Ben topluma karşı olmak istedim, ama o beni, gerçekte hırsızdan daha çok, tek başına kalmış aklımdan korktuğu yenilmez bir düşmanı cezalandırarak, daha önce mahkum etmişti. Oysa ona karşı savaşıyor, onun için böğründe bir demir, bir pişmanlık -bir huzursuzluk-, kendisinin akıtmaya cesaret edemediği kanı akan bir yara oluşturacak o özgünlüğü içeriyordu. Yazgının en parlayışına sahip olamasam da, en yoksulunu istiyorum; bunu kısır bir yalnızlık için değil, böylesine ender bir maddeden yeni bir yapıt elde etmek için istiyorum.”⁹³

“Panayır kulübeleri, hapishaneler, çiçekler, kutsal şeylere saygısızlık türünden vurgunlar, garlar, sınırlar, afyon, gemiciler, limanlar, su dökme yerleri, cenaze törenleri, adı kötüye çıkmış otellerin odaları gibi tiyatro aksesuarları kullanmakla, bunlardan pek parlak olmayan melodramlar elde etmekle ve şiirselliği ucuz pitoresk özellikle karıştırmakla suçlanırsam, ne yanıt verebilirim?”⁹⁴

“Özelliklerini bilmeseydim, o yakışıklı suçlulara yüzüm kızarmadan hayran olabilir miydim? Birçok şiirin güzelliğine hizmet etmek mutsuzluğunu yaşamışlarsa, ben onlara yardım etmek isterim. Bir sanatçının bir suçu kullanması dine aykırı bir şeydir. Biri bir meraklının süsüne hizmet etmek için yaşamını, ününü tehlikeye atıyor. Kahraman, hayal ürünü de olsa, onu bir canlı varlık esinlenmiştir. Onun acılarını henüz paylaşmamışsam, bu acılardan haz duymayı reddediyorum. Önce, insanların beni küçümsemelerini, beni yargılamalarını istiyorum.”⁹⁵

Genet romanındaki anlatıları ile bazı bakımlardan estetizme yaklaşır. Yani bu bakımdan otobiyografik öğeler içeren kurgu romanında hayatını, yaşayış biçimlerini şimdinin içinden bir bakışla yeniden inşa etmek ister. Bu bakımdan hayatını estetikleştirir ve aynı zamanda ötekilerin dünyasına ait değerlerin yüceltildiği bir etik-estetik yaklaşım sergiler. Bu bakımdan “Ne zaman şiirin tam içinde olabileceğim?”⁹⁶ sorusu onun sanatına yönelik arzularının bir

90 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 96.

91 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 188.

92 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 88.

93 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 214-215.

94 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 233-234.

95 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 188.

96 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 189.

görüntüsünü oluşturur. “...Bu amaç şudur: Yaşamım bir efsane olmalıdır, yani okunabilir olmalı ve okunması şiir adını verdiğim yeni bir heyecana yol açmalıdır. Ben artık bir bahaneden başka bir şey değilim.”⁹⁷

“Yazdığım bu günlük yalnızca dinlendirici edebi bir şey değil. Geçmiş yaşamımın bana önerdiği şeyi düzene koyarak ilerledikçe, kompozisyonun ağırlığı içinde direndikçe- bölümler, tümceler, kitabın kendisi -eski mutsuzluklanımı erdemli amaçlarla kullanma isteğimin güçlendiğini duyumsuyorum. Bunun gücünü duyuyorum.”⁹⁸

“Öyleyse, bu günlüğün, onu yazdığın bugün olduğum hakkında bilgi vermesi gerektiğini belirteceğim. Bu, bir geçmiş zaman araştırması değil, bahane-konusu ben eski yaşamım olan bir sanat yapıtıdır. Bu yapıt geçmişin yardımıyla saptanmış bir şimdiki zamanı anlatacaktır; tersi söz konusu değildir. Dolayısıyla bilinsin ki anlattığım olaylar gerçektir, ancak bunlara dayanarak yaptığım yorum, benim ne duruma geldiğim, ne olduğumdur.”⁹⁹

“Beni öğrettikleriyle yönlendirecek olan yaşadıklarım değil, bunları size aktardığım tondur. Fıkra anlatmıyorum, sanat yapıtı ortaya koyuyorum. Yaşamımı anlatmıyorum, onun yorumunu yapıyorum. Bu yaşamı anımsatmak, ondan söz etmek, onu anlatmak için dilin bana sunduğu şey de budur.”¹⁰⁰

“Ozan dünyayı tüketir. Ama bir başka dünya öneriyorsa, bu ancak kendi kafasının yarattığı bir dünya olabilir. La Sante hapishanesinde yazmaya başladığımda, bu işe, hiçbir zaman heyecanlarımı, coşkularımı yeniden yaşamak ya da bunları açığa vurmak amacıyla değil, bunları kendilerinin zorla kabul ettirdikleri bir biçimde dile getirerek, (önce benim de) bilmediğim, bilinmeyen (ahlaksal) bir düzen oluşturmak amacıyla kalkıştım.”¹⁰¹

Sonuç

Biyopolitika tartışmaları bize etik ve normatif olanın biyolojik olanla nasıl etkileşime girdiği konusunda önemli analizler sunmaktadır. Bu anlamda iktidar ve güç ilişkileri bakımından bazı bedenler çeşitli nitelikler kazanarak ayrıştırılırken bazı bedenler de olumlanmaktadır. Bazı bedenlere yönelik anlayışlar özelleştirilip doğallaştırılırken onlara çeşitli anlamlar atfedilmektedir. Elbette bedende kendini gösteren ve değişimler yaratan, biyolojik duyumsamalar olarak görülen hissedişler, duygular, arzular ve bunlara dair anlamlar güç ilişkilerinin dışında kalmayacaktır.

Biyopolitika tartışmaları kapsamında Foucault'nun biyopolitika anlatıları yaşam üzerindeki iktidarın, yaşayış biçimlerini ele alan normalleştirici güçlerin ve yaşam üzerindeki güçlerin yeni bilgi türleri ile birlikte nasıl doğallaştırıldığının altını çizmektedir. Ancak her

97 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 105.

98 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 56.

99 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 64-65.

100 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 181.

101 Genet, *Hırsızın Günlüğü*, 151-152.

yandan gelen iktidarın bulunduğu her konumda aynı zamanda direniş de kendini gösterecektir. Bu bakımdan biyopolitik anlatılar ötekileştirilen bedenleri, yaşayış biçimlerini, cinselliği, ırkçılığı nüfus düzeyinde yeni bilgi türleri ile birlikte iktidarın yönetsel boyutunda nasıl normalleştirilip, biyolojik anlamda bir doğallığa atfedildiğini anlamamızda yol gösterici olmaktadır ve aynı zamanda normalleştirici iktidar karşısındaki direnişi anlamaya yönelik eleştirel bir perspektif sağlamaktadır. Agamben'in biyopolitika anlayışına göre ise biyolojik varoluşa indirgenen çıplak hayat, egemenin bulanık sınırlara işaret eden istisna halleri aracılığıyla gücünü kurban edilmeyen, ancak ölümünün sorumluluğu da üstlenilmeyen tarihsel bir figür olan Kutsal İnsan'lar üretmesi bakımından nasıl bir rol oynadığı ile birlikte ele alınmaktadır. Toplama kampları bu anlamda hayatın biyolojik var oluşa indirgenmesini ifade eden çıplak hayatın üretiminin görünür bir biçimi haline gelmiştir ve toplama kampları bir istisna halinden ziyade kural biçimine dönüşmüştür. Hardt ve Negri için ise her noktaya yayılan ve onun dışında bir noktanın bulunmadığı yeni biyoiktidar düzeni olarak İmparatorluk, yarattığı yeni üretim tarzları ile birlikte yeni yaşayış biçimleri de üretmektedir. Direkt olarak yaşamı hedefine alan iktidar bu anlamda yeni emek biçimleri olarak maddi olmayan emek ile birlikte duygular, hissedişler de üretmektedir. Bu anlamda ekonomi, politika ve kültür arasındaki sınırlar kalkmaktadır. Ancak Hardt ve Negri yeni biyoiktidar düzeni olan İmparatorluk'un karşısına Çokluk'u koymaktadır. Çokluk, Bir'in potasında eritici biyoiktidar düzeni olarak İmparatorluk'a karşı farklılıkları ve tekillikleri temeline alarak bir arada hareket eden biyopolitik üretimdir. Bu anlamda Çokluk iktidar karşısında yok-yer'de gerçekleşen bir direniş potansiyeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hissedişler olarak duygular ve arzular çeşitli perspektiflerce farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Kimi perspektifler duyguları biyolojik ve psikolojik süreçler içinde ele alırken kimi bakış açıları da duyguları kültürel anlamları ve güç ilişkileri içinde ele almaktadır. Duyguları, hissedişleri ve arzuları kültürel anlamları ve güç ilişkileri bağlamında ele almak bize duyguların ne yaptığına ve nasıl eylem potansiyellerine dönüştükleri konusunda ilgi çekici bir perspektif sunmaktadır. Biyopolitika tartışmaları bağlamında da bazı bedenlerin duyguları ve arzuları istenilen, sağlıklı, normal gibi kavramlarla yorumlanırken bazı bedenlerin duyguları ve arzuları da güç ilişkileri bakımından ötekine atfedilmekte ve dışarıda bırakılmaktadır. Bazı hissedişler ve arzular yasaklı, tabu, anormal ya da aşağı olarak görülmektedir. Hissedilen duygular bakımından böylece bedenlerin niteliklerine atıflar yapılmaktadır ve bazen de bu nitelermeler içkinleştirilmektedir.

Kaynakça | References

- Ahmed, Sara. *Duyguların Kültürel Politikası*, çev. Sultan Komut. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.
- Baker, Ulus. *Sanat ve Arzu*. İletişim Yayınları, 2020.
- Barber, Stephen. *Jean Genet*. çev. Sinan Okan, İstanbul: Runik Kitap, 2020.
- Bolla, Peter De. *Sanat ve Estetik*, çev. Kubilay Koş, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.
- Chul Han, Byung. *Eros'un İstirabı*, çev. Ş. Öztürk. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Clark, Toby. *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, çev. Esin Hoşsucu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Deleuze, Guattari - Guattari, Felix. *Kafka: Minör Bir Edebiyat İçin*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Diken, Bülent - Laustsen, Carsten B. *Filmlerle Sosyoloji*, çev. Sona Ertekin. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Eagleton, Terry. *Edebiyat Kuramı*. çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Eagleton, Terry. *Estetiğin İdeolojisi*, çev. Hakkı Hünler vd. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2010.
- Foucault, Michael. *Cinselliğin Tarihi*, çev. H.U Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020.
- Foucault, Michael. *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. çev. Ferhat Taylan, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Genet, Jean. *Hırsızın Günlüğü*, çev. Yaşar Avunç. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Genet, Jean. *Sevdalı Tutsak*. çev. Yaşar Avunç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Groys, Boris. *Sanatın Gücü*, çev. Firdevs Candil Erdoğan, İstanbul: HayalPerest Yayınları, 2014.
- Guattari, Felix. *Kaosmoz: Bir Etik-Estetik Paradigma*, çev. M. Çağrı Uluğ, Gözde Erdoğan. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2021.
- Hardt, Michael - Negri, Antonio, *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Jelloun, Tahar Ben. *Jean Genet: Yüce Yalancı*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012.
- Lemke, Thomas. *Biyopolitika*, çev. Utku Özmakas, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Massumi, Brian. *Duygu Politikası*, çev. H. Erdoğan, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019.
- Megill, Allan. *Aşırılığın Peygamberleri*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2021.
- Saldana, Johnny. *Nitel Araştırmalar İçin Kodlama El Kitabı*, çev. A. Tüfekçi - Şad, N., Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Sapiro, Giselle. *Edebiyat Sosyolojisi*, çev. E. Gürkan, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019.
- Spinoza, Baruch. *Ethica Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Ahlak*, çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa Yayınevi, 2022.
- Yin, Robert. *Durum Çalışması Araştırması Uygulamaları*, çev. İlhan Günbayı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.
- Zizek, Slavoj. *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, çev. Tuncay Birkan. 4. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

Kalkınma ve Sürdürülebilir Kentler: Kültürel Aktarım Aracı Olarak Müzelerin Rolü

Nebiye Konuk Kandemir | 0000-0002-2046-1133 | nebiye.konukkandemir@deu.edu.tr

Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye

ROR <https://ror.org/00dbd8b73>

Cansen Deniz Büke | 0009-0006-4021-3280 | buke.cansen@ogr.deu.edu.tr

Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye

ROR <https://ror.org/00dbd8b73>

Öz

İş bölümünün ve uzmanlığın yüksek olduğu en büyük yerleşim birimi olarak kentler sadece fiziksel değil, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel bir üretim alanıdır. Kentler insanın yaşantısına ortaklık eden mekanlardır ve bu yönüyle çevre sorunları başta olmak üzere güvenlik sorunları, iletişim sorunları gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır. Kentin iyi koşullarda gelecek nesillere devredilmesi ve çevre odaklı yeni kent modellerinin inşası bu sorunların çözümü için elzemdir. Bu bağlamda “sürdürülebilir kent” yaklaşımı önem arz etmektedir. Kalkınmanın yalnızca ekonomik büyüme ile değil, kültürel ve toplumsal gelişimle de doğrudan ilişkili olduğu düşünüldüğünde, müzeler özellikle kentlerin tarihsel birikimini aktarma açısından stratejik bir rol üstlenmektedir. Göç müzeleri ve kent müzeleri, sosyal politikalar ve kalkınma süreçlerinde çoğu zaman görünmez aktörler olsalar da kentlerin sosyal dokusunu güçlendirerek kültürel bütünleşmeye ve kalkınmaya önemli katkılar sunmaktadır. Bu müzeler, göç olgusunun yarattığı toplumsal değişimi görünür kılmakta, kent kimliğinin oluşumuna destek olmakta, kent kültürünün sürdürülebilirliğini sağlamada ve kentlilerin aidiyet duygusunu pekiştirerek sosyal uyumu teşvik etmektedir. Böylece müzeler, kültürel sürdürülebilirlik ve kapsayıcı kalkınma hedefleri doğrultusunda etkili bir işlev görmektedir. Bu çalışmada; sürdürülebilir kent kavramı ile kentin tarihsel, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliği müzeler bağlamında ele alınarak kalkınma ve sosyal politika perspektifinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Sürdürülebilir Kent, Kültürel Aktarım, Sosyal Politika, Kalkınma, Kent Müzeleri

Atıf Bilgisi

Konuk Kandemir, Nebiye – Büke, Cansen Deniz. “Kalkınma ve Sürdürülebilir Kentler: Kültürel Aktarım Aracı Olarak Müzelerin Rolü”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 6/2 (Ağustos 2025), 333-355.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.7>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	08.05.2025	
Kabul Tarihi	24.07.2025	
Yayın Tarihi	15.08.2025	
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme	
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	
Etik Kurul Beyanı	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin	
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org	
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	
Yazar Katkıları	Araştırmanın Tasarımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Veri Toplanması	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Araştırma - Veri Analizi – Doğrulama	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%50) - Yazar-2 (%50)
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	

Development and Sustainable Cities: The Role of Museums as a Tool for Cultural Transmission

Nebiye Konuk Kandemir | 0000-0002-2046-1133 | ✉ nebiye.konukkandemir@deu.edu.tr

Dokuz Eylul University, Faculty of Letters, Department of Sociology, Izmir, Türkiye

ROR <https://ror.org/00dbd8b73>

Cansen Deniz Buke | 0009-0006-4021-3280 | ✉ buke.cansen@ogr.deu.edu.tr

Dokuz Eylul University, Faculty of Letters, Department of Sociology, Izmir, Türkiye

ROR <https://ror.org/00dbd8b73>

Abstract

As the largest settlements with a high level of division of labor and specialization, cities are not only physical spaces but also areas of social, political, economic, and cultural production. They are spaces that share human life, and in this regard, they face many issues, including environmental problems in particular, as well as security and communication problems. Transferring the city to future generations under good conditions and constructing new environment-oriented urban models are essential for solving these problems. In this context, the “sustainable city” approach is of great importance. Considering that development is directly related not only to economic growth but also to cultural and social progress, museums play a strategic role, especially in conveying the historical heritage of cities. Although migration museums and urban museums are often invisible actors in social policies and development processes, they make important contributions to cultural integration and development by strengthening the social fabric of cities. These museums make visible the social change caused by the phenomenon of migration, support the formation of urban identity, ensure the sustainability of urban culture, and promote social cohesion by reinforcing the sense of belonging of residents. Thus, museums function effectively in line with the goals of cultural sustainability and inclusive development. In this study, the concept of the sustainable city and the city’s historical, social, and cultural sustainability are discussed in the context of museums and evaluated through the perspective of development and social policy.

Keywords

Sustainable City, Cultural Transmission, Social Policy, Development, City Museums

Citation

Konuk Kandemir, Nebiye – Büke, Cansen Deniz. “Development and Sustainable Cities: The Role of Museums as a Tool for Cultural Transmission”. *Journal of Sociological Context* 6/2 (August 2025), 333-355.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.7>

Article Information

Date of Submission	08.05.2025	
Date of Acceptance	24.07.2025	
Date of Publication	15.08.2025	
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers	
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Ethics Committee Statement	Ethics committee approval is not required for this study.	
Similarity Check	Done – Turnitin	
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.	
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org	
Funding	No external funding was received for this research.	
Author Contributions	Conceptualization	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Data Curation	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Investigation - Analysis - Validation	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Writing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
	Writing – Review & Editing	Author-1 (%50) - Author-2 (%50)
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.	

Giriş

Sanayi Devrimi, daha iyi yaşam koşullarına sahip düşüncesi çerçevesinde kentlere göçü hızlandırmış, “kentleşme” olgusunu doğurmuştur. Kentleşme bireylerin ihtiyaçlarına çözüm olma ekseninde topluma olumlu katkı sağlamakla birlikte, küreselleşme bağlamında birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Doğal kaynakların fütursuzca kullanılabilceği düşüncesi, kentleri yok oluşa sürükleyerek onları “sürdürülemez” hale getirmektedir. Sanayileşme, kentleşme ve küreselleşme süreçlerinin etkisi ile kentler arası etkileşimin arttığı¹ ve bu etkileşimin kentleşme sürecini hızlandırmakla beraber çevre sorunları başta olmak üzere birçok sorunu beraberinde getirdiği görülmektedir. Kaynakların kısıtlı olduğunun farkına varılmasıyla, gelecek kuşakların gereksinimlerini dikkate alan, doğadaki tüm canlılara hayat hakkı tanıyan ve insanları doğanın bir parçası olarak gören ‘sürdürülebilir bir dünya için sürdürülebilir kentleşme’ yaklaşımı oluşturulmuştur.² Kentlerin büyümesi ve sorunlarının artması kentleri sürdürülebilirlik niteliğinden uzaklaştırmakta, çevre, ulaşım, konut, altyapı gibi birçok alanda soruna sebep olmaktadır. Bu sorunlar ve çözümler kentlerin yoğunluğu, büyüklüğü ve alanına göre farklılıklar göstermektedir. Sezgin’in de belirttiği üzere, ABD, Kanada, Avusturya gibi ülkeler yüzölçümü gereği kentsel yayılmaya müsaitken Kıta Avrupası’ndaki kentler yüzölçümü gereği yayılmaya müsait değildir. Bu sebeple sürdürülebilirlik konusunda uygun gördükleri çözüm önerileri farklılıklar içermektedir.³ Kentleşmenin hızlanmasına, el emeği ihtiyacının azalması, kırdan kente göçün artması gibi nedenlerin yanında, teknolojideki değişim ve ilerlemeler de önemli ölçüde etki etmektedir. Kentler kendi içyapılarındaki hızlı dönüşümler ile toplumsal değişimin merkezidirler.⁴ Kentlerin bu dönüşümünde pek çok faktörün etkisi olmakla beraber ekonomik faktörler belirleyici olmaktadır. Kentlerde özellikle liberal ve neoliberal ekonomi politikaları izlendiğinde kaynakların savurgan bir biçimde kullanılması ve çevresel dengenin bozulması gibi sonuçlar ortaya çıkmakta, gelecek kuşaklara yaşanılabilir bir dünya bırakma fırsatına engel olunmaktadır.⁵ Nüfusun dengesiz artışı, ekonomik ve toplumsal sorunlar, doğal varlıkların aşırı ve yanlış kullanımı, taşıma kapasitesini aşan kullanımlar gibi, birçok etken kentlerin yapısını bozmaktadır. Bu bağlamda çevreye ve topluma faydalı çözüm önerileri neticede zorunlu hale gelmektedir. Bu çözümlerden biri de sürdürülebilir kentlerin oluşturulması ve sürdürülebilir kent kavramına uygun politikaların uygulanmasıdır. Araştırmacıların birçoğu doğa ve insanı bir araya getirerek bozulan ekosistem döngüsünün tekrar sağlanabile-

- 1 Sezgin Sezgin, “Sürdürülebilir Kentler”, Farklı Boyutlarıyla Kent ve Kentleşme, ed. Derya Oktay, (Çanakale: PA Paradigma Akademi, 2021), 184.
- 2 Enes Battal Keskin, “Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış: Yavaş Şehirler (Cittaslow)”. Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi 8/1 (2012), 84.
- 3 Sezgin, “Sürdürülebilir Kentler”, 184.
- 4 Nihal Şirin - Ayşegül Kanbak Pınarcıoğlu, Sürdürülebilir Kent Modelleri. (Londra: IJOPEC Publication, 2020), 6.
- 5 Seyed Amir Mirghaemi, “Akıllı Kentler Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği”, Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 12/2 (2019), 40.

ceğini ve çözüm için en önemli noktanın bu olduğunu vurgulamaktadırlar.⁶ Bu bağlamda “sürdürülebilir kent” kavramı değer kazanmakta ve sorunların çözümü için önem arz etmektedir. Öte yandan sosyal ve kültürel boyutlar göz önüne alındığında, kentin sürdürülebilirliği kentin kültürel mirası ve değerlerinin korunması ile sağlanabilir. Bu çerçevede kent kimliği göz ardı edilmeden sürdürülebilirlik için belirlenen politikaların uygulanması gereklidir.

Bilindiği gibi kent kimliği tarih boyunca mekânın değişiminden dönüşümünden etkilenen bir kavramdır. Kent kimliği kentlerin tarihî, maddî niteliklerini işaret ederken, kentli kimliği kentin sosyal dokusunun insanlara attığı ait olma-olmama-olamama sürecinin ifadesidir. Kent ve kentli kimliği kavramları, kentin fiziksel ve kültürel yapısını açıklar. Kent kimliği fiziki öğelerle, kentli kimliği ise kültürel öğelerle şekillenir. Fiziksel öğeleri barındıran kent kimliği sürdürülebilirlik bağlamında ele alındığında ise mekânın kendisine özgü kültürel, tarihsel ve sosyo-ekonomik değerlerinin korunması, kent kimliğinin sürdürülebilir olması açısından önemlidir.⁷

Bu çalışmada öncelikle sürdürülebilir kent kavramı ele alınacak, ardından sürdürülebilir kentlerin bir aktörü olarak müzelerin katkısı tartışılacaktır.

1. Sürdürülebilir Kent, Kavramsal Yaklaşım

Kentler, iş bölümünün ve uzmanlığın yüksek olduğu en büyük yerleşim birimleridir.⁸ Kent sadece fiziksel değil, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel bir üretim alanıdır.⁹ Kentler insanın yaşantısına ortaklık eden mekanlar olmakla birlikte insan ilişkilerinin ve çatışmaların gerçekleştiği alanlardır.¹⁰ Durkheim için kent kavramı iş bölümü ve dayanışma ile tanımlanmakta, Marx ise antikapitalist üretim araçlarının ve ihtiyaçların bulunduğu mekanlar olarak tanımlamaktadır. Weber de kenti ekonomik ve siyasal açıdan tanımlamaktadır.¹¹ Sürdürülebilirlik kavramı ise ilk olarak Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde yer edinmiştir.¹² Sürdürülebilirlik,

6 Arzu Altuntaş, “Sürdürülebilir Toplumlar ve Metropollerin Baskılarından Kurtulmak İçin Alternatif Bir Yol: Sürdürülebilir Kentler”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9/17, (2012),136.

7 Nebiye Konuk, Bir Şehirli Kimliği Göstergesi Olarak İstanbulluluk (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015), 67-68.

8 Altuntaş, “Sürdürülebilir Toplumlar ve Metropollerin Baskılarından Kurtulmak İçin Alternatif Bir Yol: Sürdürülebilir Kentler”, 137.

9 Can Altay, “Kentsel Sürdürülebilirlik Açısından Kültürel Planlama ve Mekansal İcraatlar”, Bülten 51: Dosya 05-Sürdürülebilirlik: Kent ve Mimarlık, (Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2007), 25.

10 Suat Karaküçük - Bülent Gürbüz, Rekreasyon ve Kentleşme. (Ankara: Gazi Kitabevi, 2007), 55.

11 Altuntaş, “Sürdürülebilir Toplumlar ve Metropollerin Baskılarından Kurtulmak İçin Alternatif Bir Yol: Sürdürülebilir Kentler”, 138.

12 Kadir Hakan Yazar, Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi, (Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2006), 303; akt. Serkan Ökten - Azize Ökten, “Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinde Sürdürülebilir Kent,”Akademia Sosyal Bilimler Dergisi (2018), 408-425.

ekosistemdeki tüm çeşitliliğin ve yenilenemez kaynakların gelecek nesillere aktarılması, insanın ekosisteme verdiği zararların etkilerinin sistemin taşıma kapasitesinin üzerine çıkmayacak düzeyde tutulması ve çözülmesidir.¹³ Sürdürülebilirlik, son yıllarda dünyada hükümünü artırmış ve bir küresel değer haline evrilmiştir.¹⁴ Sürdürülebilirlik tartışmalarını gerekli kılan ekolojik sorunlara modernist dünya görüşünün sebep olduğu söylenebilir. Modernist dünya görüşü iktisadi büyümeyle birlikte doğal kaynakların kullanılarak çevreye zarar veren etkenleri benimseyen bir politika izlemektedir ve bu gelecek kuşakları olumsuz etkileyecek bir durumdur.¹⁵ Sürdürülebilirlik kavramı ile ekonomik ve teknolojik gelişmeler ekseninde ortaya çıkan çevre sorunlarına çözüm bulma ve ekosistemin korunması üzerine odaklanılmıştır.¹⁶ Bu bağlamda insan yaşamı için tehdit oluşturan olumsuz gelişmelerin farkına varılması “sürdürülebilirlik” kavramının temelini oluşturmaktadır.

Farklı bölgelerdeki fiziksel ve iklimsel özellikler, ekonomik kaynaklar, ekolojik yapı ve bireylerin istek ve ihtiyaçları da farklılık gösterdiği için sürdürülebilir bir kent için hususi bir tanım bulunmamaktadır. Bu da sürdürülebilir bir kent yaratmanın önünde bir engel oluşturmaktadır.¹⁷ Nüfusun artması ile kentlerin kontrol edilemeyecek bir şekilde büyümesi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri tehdit etmekle beraber gelişmiş ülkelerde “mega” kentleri de yayılmasına, kirlilik, ulaşım, sosyal ayrışma gibi başlıca sorunlar sürdürülebilir kentleri zorunlu kılmaktadır.¹⁸ Doğal alanlara kentsel dönüşüm ile verilen zarar felaketler için ön hazırlık niteliği taşımaktadır. “Bunun yansısı kentlerin, dünya enerjisinin yaklaşık %70’ini kullanması ve CO2 başta olmak üzere tüm sera gazı emisyonlarının %80’den fazlasını üretmesi, süregelen yaşam tarzı ve tüketim alışkanlıkları, doğanın ve doğal varlıkların tahribi, mülksüzleşme, parçalanma, kentsel rantın oluşumu, suçların artması gibi çarpık kentleşme sonucu oluşan sorunlar, sürdürülebilir kent anlayışının doğmasında itici güç olmuşlardır.”¹⁹ Bu bağlamda sürdürülebilir kent kavramı ile kente verilen zararları en aza indirmek, birçok kirliliği kent insanı ve çevre için en aza indirmeye çalışmak, toplumsal sürdürülebilirliği sağlamak kastedilmektedir.²⁰ Kentin yaşanılabilir olması demek, kenti oluşturan bireylere, sağlıklı, çekici, kendini yenileme olanağı veren koşullar, mekanlar, or-

13 Keskin, “Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış,” 84.

14 Ökten - Ökten, «Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinde Sürdürülebilir Kent», 411.

15 Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, çev. Osman Akinhay - Derya Kömürçü. (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 706.

16 Nilüfer Negiz, “Kentlerin Tarihsel Sürdürülebilirliğinde Kültürel Miras: Önemi ve Değeri Üzerine Düşünmek”, Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi 3/1, (2017), 163.

17 Sezgin, “Sürdürülebilir Kentler,” 184.

18 Enes Battal Keskin, “Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış: Yavaş Şehirler (Cittaslow),” Paradoks: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi 8, no. 1 (2012): 85, akt. K. H. Yazar, Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 115.

19 Altuntaş, “Sürdürülebilir Toplular ve Metropollerin Baskılarından Kurtulmak İçin Alternatif Bir Yol: Sürdürülebilir Kentler”, 139.

20 Cansu Demirbaş, “Sürdürülebilir Kent Kavramında Belediyelerin Rolü: Mezitli Belediyesi Örneği”, Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2/1 (2021), 105.

taamlar sunmak ve bu olanakları değerlendirmek anlamına gelir.²¹ Bu bağlamda sürdürülebilir kentlerin oluşumu için belli amaçları bulunmaktadır. Sürdürülebilir kent oluşturma düşüncesinin temel amaçlarından birisi kentlerde yaşayanların, kent ile olan ilişkilerinde, kentin ortak alanlarının kullanımında ve kamu hizmetlerinden faydalanmada yaşam kalitelerinin arttırılması sorununun aşılmasıdır. Diğer amaç kentin çevre değerlerinin taşıma kapasitelerinin üzerinde kullanımı ile kaynakların dönüştürülmesinde var olan üretim ve tüketim kalıplarının sorgulanmasının gerekliliğidir. Ayrıca sürdürülebilir kent oluşturmada Kentin bir yerleşim birimi olarak kendi varlığını devam ettirebilme yetisinin güçlendirilmesi amacı güdülmektedir.²²

Sürdürülebilir bir kentleşme için Alan tasarrufu sağlayıcı gelişmeler uygulanmalı, Doğal habitat ve Su kaynakları korunmalı Geniş yeşil alan sağlanmalı, Geri dönüşüm programları başlatılmalı ve Kentleşme planlı olmalıdır.²³

Sürdürülebilir kentlerde bulunması gereken özelliklerin başında fiziksel ve sosyo-kültürel gereklilikler bulunmaktadır.²⁴ Sürdürülebilir kent yönetimi; vatandaş odaklı, katılımcı yönetim, şeffaf yönetim, hesap verilebilirlik, etkin yönetim, bilgi ve teknoloji kullanımı, esnek örgütlenme, analiz yapma unsurlarını içinde barındırmalıdır.²⁵ Tuğaç, araştırmasında Türkiye’de ulusal nitelikte bir sürdürülebilir kent ölçüt seti olmadığını ancak gerek ulusal gerek yerel ölçekte sürdürülebilir kentleşme bağlamında hâlihazırda yürütülen önemli çalışmalar ve projeler olduğunu açıklamaktadır.²⁶ Bu çalışmaların ve projelerin geliştirilmesiyle Türkiye kentlerinin sürdürülebilirliği için ulusal bir değerlendirme sisteminin ortaya konulması, günümüzde gerekliliktir.

Sürdürülebilir kent kavramı, özellikleri itibariyle ele alındığında kentler için çok önemli bir unsur olan ve kente aidiyeti açıklayan kentli kimliğini ve kentli kimliğinin oluşumunda etkili olan kent kimliğini tartışmayı gerektirmektedir. Bu çalışmada sürdürülebilirlik bağlamında kent kültürünün aktarımında aidiyet açısından kent kimliği vurgulanmıştır.

Coğrafi yapıdan kaynaklanan faktörler, tarihsel arka plan, kentin görünümüne etki eden mekanlar, yerleşim biçimleri ve kentte yaşayan bireyler hep beraber kentin kimliği-

21 Kumru Arapgirlioglu - Zerrin Yener, “Kentler, Sürdürülebilirlik ve Bir Yerel Gündem 21 Öyküsü”, Bülten 51: Dosya 05- Sürdürülebilirlik: Kent ve Mimarlık, (Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2007), 60.

22 Yazar, Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi , 115-116; akt. Altuntaş, “ Sürdürülebilir Toplumlar ve Metropollerin Baskılarından Kurtulmak İçin Alternatif Bir Yol: Sürdürülebilir Kentler”, 140.

23 Elif Karakurt Tosun, “Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri”, Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi 10/2, (2009).

24 Altuntaş, “Sürdürülebilir Toplumlar ve Metropollerin Baskılarından Kurtulmak İçin Alternatif Bir Yol: Sürdürülebilir Kentler”, 140.

25 Hüseyin Durguter, “Kent Modelleri ve Sürdürülebilir Kent Yönetimi”, Electronic Turkish Studies 7/3 (2012), 1064.

26 Çiğdem Tuğaç, “Uluslararası Sürdürülebilir Kent Ölçütleri Bağlamında Türkiye İçin Bir Değerlendirme” Kent Akademisi, 11/4(2018), 703-740.

ni oluşturmaktadırlar. Bu açıdan Her kentin kendine özgü bir kimliği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kent kimliği uzun bir zaman dilimi içerisinde şekillendiği, kentin coğrafı içeriği, kültürel düzeyi, mimarisi, kente özgü gelenekler ve yaşam biçimi etki eden ana bileşenler olmaktadır.²⁷ Bilgiç'in deyimiyle "Sürdürülebilir kent kimliği kavramı, her kente özgü anlam ifade eden, o kente has fiziksel, tarihsel, kültürel ve sosyo-ekonomik değerlerin şekillendirdiği, kentlilerin ve onların yaşam biçimlerinin oluşturduğu, anlam yüklü bütünlük olan kent kimliğinin, benimsenip, korunup, sorumluluk bilinciyle gelecek kuşaklara taşıma bilinciyle hareket etme prensibi üzerine kurulmuştur"²⁸. Konuk, benzer bir yaklaşımla kentlerin genel anlamda kimlik oluşumunun sadece fiziksel bir süreç olmadığını belirtir. Ulusal ve uluslararası düzeyde kentin yer aldığı siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel değerleri de kapsayan gelişimi ve süreçleri içerdiğini belirtmektedir.²⁹ Kent kimliğinin bu anlamda dinamik ve sürekli gelişen bir yapı olduğu düşünülürse, tarihin her döneminde bir kent çatısı altında ortaya çıkan her sosyal yapının, sonuçta, ister istemez o kentin fiziksel yapılanmasına da yansımalarının kaçınılmazlığı anlaşılabılır.

Her kent kendisine özgü bir kimliğe sahip olmalıdır. Kentlerin önemli yatırım alanı olarak görülmesi kamusal sektör, yerel ve küresel sermayenin talep ve beklentileri neticesinde kentleri olumsuz etkileyecek müdahalelere sebebiyet vermektedir. Bu müdahaleler kentin gelişimini olumsuz etkileyecek, kent kimliğine ve sürdürülebilirliğine nüfus artışı, çarpık kentleşme ve yanlış planlama ile zarar verecektir.³⁰

Yapılan müdahalelerin verdiği zararlar değerlendirildiğinde küreselleşmenin ve modernleşmenin kimlik değerlerinden uzaklaşmaya sebep olduğu görülmektedir. Dinamiklerin dayattığı zorunluluklar beraberinde tek tip kent kentleri oluşturmada ve yitirilmiş özgün kimlikle birlikte "kimliksizleşme" sorununu doğurmaktadır.³¹ Kent mekânları içinde geçmişle bağın kurulması, kimlik, yer ve aidiyet duygusunun artırılması kent kimliğinin zedelenmemesi için önem arz etmektedir.³² Kentler arası farklılıkların azalması kent kimliğinin ve değerlerinin sürdürülebilirliğini azaltmaktadır. Bu eksende kent kimliğinin korunması, bilincin geliştirilmesi, gelecek kuşaklara geçmişin değerlerinin aktarılabilmesi, kentte yaşayan farklı kültüre sahip, etnik ve toplumsal gruplar arasında karşılıklı hoşgörü, saygı ve ortak yaşama bilincinin geliştirilmesi ve değerlerin aktarılabilmesi kent kimliği bağlamında dikkat edilmesi gereken başlıca faktörlerdir.³³ Bu bağlamda kentin sürdürülebilirlikten uzak

27 Evren İlgar, Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği (Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 9.

28 Mahir Bilgiç, Kent Kimliğinin Sürdürülebilmesinde Kent Müzelerinin Rolü: Antalya Kent Müzesi Örneği (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 25.

29 Konuk, Bir Şehirli Kimliği Göstergesi Olarak İstanbulluluk, 5.

30 Demet Gülhan, "Sürdürülebilir Kent ve Kentsel Kimlik Bağlamında Bergama-İzmir Örneğinin Değerlendirilmesi", Kent Akademisi 11/4 (2018), 665.

31 Bilgiç, Kent Kimliğinin Sürdürülebilmesinde Kent Müzelerinin Rolü: Antalya Kent Müzesi Örneği, 2.

32 Derya Oktay, "Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış", İdealkent, 2/3 (2011), 13.

33 Bilgiç, Kent Kimliğinin Sürdürülebilmesinde Kent Müzelerinin Rolü: Antalya Kent Müzesi Örneği, 2.

olması yalnızca çevresel bağlamda olumsuzlukları getirmemekte kentsel kimlik değerlerinin de zedelenmesine sebep olmaktadır. Sürdürülebilir kentleşme ile gelecek kuşaklara bırakılan mekânın çevre bakımından iyi olması gerektiği gibi değerlerin aktarımı da toplumsal etkileşimin sürdürülebilirliği açısından göz ardı edilmemelidir.

Toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel bir üretim alanı olarak kentler, iş bölümünün ve uzmanlığın yüksek olduğu en büyük yerleşim birimidir. İnsan unsuru göz önüne alındığında kentli kimliğinin oluşması ve gelecek nesillere aktarılabilecek bir kent bırakılmasının sağlanması kentin kimliğinin korunmasıyla mümkündür. Kentler insanın yaşantısına ortaklık eden mekanlar olduğundan, tüketilen çevrenin, sosyal ilişkilerin ve çatışmaların, iletişim, ulaşım, güvenlik sorunlarının da kaynağı olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada; sürdürülebilir kent kavramı açıklanmış ve kentlerin bir organizma gibi yaşamını devam ettirebilmesi için sürdürülebilir kent olgusu ve kent kimliğinin sürdürülebilir kente etkisine vurgu yapılmak istenmiştir. Kentlerin sürdürülebilirlik esasına dayalı yönetilmesi gelecek nesillere iyi bir mekânın aktarılmasını ve çevreye verilen zararın azaltmakla birlikte toplumun birçok sorununa çözüm olacaktır. Kurumlarda sürdürülebilir kent uygulamasına katkı sağlayacak kapasitenin yaratılması ve kurumların “sürdürülebilir kent” kavramını destekleyici politikalar, kararlar uygulanabilmelerini kolaylaştıracaktır. Kent kimliğinin sürdürülebilirliği için kentin tarihi ve kültürel boyutu göz önünde bulundurularak, kent mekânların değişim dönüşüm süreci takip edilmeli, kent kimliğinin sürdürülebilirliği için gerekli politikalar uygulanmalıdır.

Kent kimliği göç, gecekondulaşma, çarpık şehirleşme gibi kavramlarla şekillenmekte değişmekte ve dönüşmektedir. Kent kimliğinin sürdürülebilirliği üzerine sorunları ele almak ve çözüm önerileri sunmak bu çerçevede zorunlu hale gelmektedir. Sürdürülebilir kent kimliğine ait bütün değerlerin aktarımı dönemin şartları ve koşulları baz alınarak ve gerekli planlamalar yapılarak gelecek kuşaklara aktarılmalıdır. “Sürdürülebilir kent” kavramı gelecek kuşaklara çevrenin, mekânın aktarımı gibi düşünülmemelidir. Bu noktada çevrenin ve fiziksel koşulların korunması, miras olarak aktarılması kadar tarihi, kültürel ve sosyal değerlerin de korunması ve aktarılması önem taşır. Bu bağlamda yerel yönetimler başta olmak üzere toplumla iş birliği içinde kent kimliğinin sürdürülebilirliği üzerine gerekli planlamalar yapılmalıdır. Türkiye bazında değerlendirildiğinde ise, kent kimliğinin korunması ve sürdürülebilmesi göç, gecekondulaşma gibi kavramlar etrafında geliştirilen politikalar ile iyi planlanmış bir kentsel dönüşüm ile mümkün olacaktır. Tüm bunlara ilave olarak bu çalışmanın odağı sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde kalkınma perspektifinden değerlendirme fırsatı tanıyacak olan müzelerdir. Bu bağlamda sürdürülebilir kentleşme, sürdürülebilir kentler; sadece somut koşullar veya fiziksel unsurlardan ziyade etkileşimsel, barışçıl, aidiyet temelli ve katılımcı unsurlardan beslenen interdisipliner yaklaşımla ele alınacaktır.

Müzeler artık yalnızca geçmişin izlerini sergileyen kurumlar değil, insan ve toplumla dinamik bir ilişki kuran, katılımcı ve dönüştürücü alanlar olarak görülmektedir. 2022’de Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), müzeleri “toplumun gelişimi için erişilebilir, kapsa-

yıcı, katılımcı ve sürdürülebilir mekânlar” olarak tanımlamış ve onların araştırma, eğitim ve paylaşım yoluyla bireyler ve topluluklar üzerinde dönüştürücü bir etki yaratması gerektiğini değinmiştir. Bu değişim, müzelerin sadece tarihi eser sergilemekten çok daha fazlası ile ilgilenerek, toplumun kültürel kimliğini güçlendiren, toplumsal belleği şekillendiren ve sosyal kalkınmayı destekleyen aktif aktörler haline gelmesini zorunlu kılmıştır. İnsanların aidiyet duygusu, kültürel çeşitlilikle kurdukları bağ ve ortak geçmişlerini anlamlandırma ihtiyaçları, müzeleri günümüzde daha katılımcı, diyalog temelli ve etkileşim odaklı kurumlara dönüştürmüştür. Böylece müzelerin toplum ile kurduğu bağ, bağ kurma şekilleri ve etkisi de güçlenerek karşımıza farklı sosyolojik bağlamlarla çıkmaktadır. Kent kültürü ve kalkınma ilişkisi bağlamında müze, bunlardan en önemlileri arasındadır.

Kentler, tarihi, kültürel ve sosyal mirasın şekillendirdiği dinamik alanlardır. Bu mirasın korunması, gelecek nesillere aktarılması ve kent kimliğinin güçlendirilmesi açısından müzeler önemli bir rol oynamaktadır. Kent kültürünün sürdürülebilirliği, yerel kimliğin korunması ve ekonomik kalkınma açısından müzeler tam bu aşamada stratejik bir araç olarak görülmektedir. Kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak, şehirde yaşayan bireylerin kent aidiyetini güçlendirmek ve turizm yoluyla ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak müzelerin başlıca işlevlerindendir. Tarihi ve sanatsal eserlerin sergilendiği mekânlar olmanın ötesinde, toplumsal kalkınma ve kent politikalarının şekillenmesinde önemli bir rol oynayan müzeler; bulundukları bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel canlılığını artıran unsurlardan biridir. Kültürel turizmin gelişmesine katkı sunarak yerel ekonomiyi canlandırır, istihdam olanakları yaratır ve şehirlerin ulusal ve uluslararası düzeyde marka değerini artırır. Aynı zamanda, müzeler kentsel mekânın dönüşümüne katkıda bulunarak, kentsel kimliğin korunması ve yeniden şekillenmesine yardımcı olur. Sosyal politikalar bağlamında ise müzeler, toplumsal hafızayı koruyarak kimlik inşasına katkı sağlar, dezavantajlı grupların kültürel hayata katılımını teşvik eder ve kültürel mirasın sürdürülebilir yönetimini destekler.

Makale çerçevesinde müzeler sosyal politikaların ve kent kalkınmasının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Özellikle kent planlamasında müzelerin stratejik bir unsur olarak konumlandırılması, toplumsal kapsayıcılığı artırarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, müzelerin kent kültürünün aktarımındaki rolü ve kalkınma üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde ele almak için bazı kavramlar üzerinde durulacak ve iki müze türü özellikle değerlendirilecektir. Araştırmada literatür taraması tekniği kullanılarak, müzelerin kent kültürü, göç süreçleri ve kalkınmadaki rolleri üzerine yazılmış kısıtlı akademik kaynaklar ve örnek uygulamalar incelenmiştir. Ayrıca, Türkiye ve dünya örnekleri üzerinden kent ve göç müzelerinin işlevlerine ilişkin betimleyici bir analiz gerçekleştirilerek müzelerin kalkınmaya dolaylı katkıları tartışılmıştır.

2. Sürdürülebilir Kent, Kültür Aktarımı ve Müzeler

“Kent kültürü, bir kentin gelişmesinde kentte yaşayan insanların ortaklaşa ürettikleri soyut ve somut değerlerin bütünüdür”³⁴

Müze ve benzeri kültür yapılarımlarının; kültürün birikim merkezleri olarak bilgilendirici, eğitici, birleştirici, öğretici, deneyim kazandırıcı, eğlendirici, dinlendirici gibi birçok etkisi ve sosyo-kültürel kazanımlarıyla kent folklorunun önemli araştırma alanlarından olduğu söylenebilir.³⁵ Bu alan, müze ile toplum arasındaki bağ kurma çabasının bir sonucu olarak kabul edilebilir. Öyle ki, yerel bölgelerde ekomüze ile toplum müzeleri, kentsel bölgelerde kent müzeleri, çokkültürlü şehirlerde göç müzeleri; toplumsal dönüşüm odaklı kültürel planlama süreçlerine ortak olmaktadır. Bahsi geçen bu müze türleri, bir temsilin ötesindedir. Bugünü ve dünü; yaşayan kültür mirasını toplumla buluştururken, dengenin sağlanmasında önemli roller üstlenirler.³⁶ Dolayısıyla kent kültürü, kimlik veya kentlilik bilinci gibi kavramlar bugünden yarına gerçekleşen bir süreç içinde gelişmemekte; bir kentli siyasal davranış biçimi olan katılım olgularıyla doğrudan bir kent meselesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu faktörlerin bileşkesi ve sonucu olarak kent kültürü; zamana, ilişkilere, etkilere, ortak değerlere ve yaşanmışlıklara göre gelişir, değişir ve dönüşür.³⁷

Müzeler, şehirlerin kimliğini oluşturan önemli unsurlar arasında yer alır. Arkeolojik, etnografik ve sanatsal eserler aracılığıyla kentin geçmişi, bugünü ve yeni müzecilik perspektifinde geleceği hakkında bilgi veren müzeler hem yerel halk hem de ziyaretçiler için bir hafıza mekânı görevi görür. Özellikle çocuklara ve gençlere yönelik eğitim programları sayesinde kültürel bilinç oluşturulması ve kent kültürünün aktarılması sağlanmaktadır. Bu bağlamda kültürel mirası ve yerel kimliği kalkınma stratejilerine entegre etmek kent kültürünün aktarımında önemli bir rol üstlenmektedir. Günümüzde dijitalleşme ve akıllı kent uygulamaları ile de kent kültürünü ve kimlik inşasını destekleme olanakları artmıştır. Dijital müzeler ve sanal turizm projeleri teşvik edilerek kentlerin tarihî dokusunu tanıtan uygulamalar geliştirilerek, ziyaretçiler için etkileşimli sistemler sunularak akıllı kent projeleri ile kültürel mirasın korunması önem arz etmektedir. Amsterdam, bu anlamda dijital turizm uygulamaları ve artırılmış gerçeklik projeleri ile tarihî mirasını daha geniş kitlelere ulaştırmayı başaran şehirler arasındadır.

Aynı zamanda kent kültürü, yerel kalkınma planlarının merkezine alınmalı, kültürel mirası koruma projeleri teşvik edilmelidir. UNESCO Dünya Mirası Listesi’ne giriş teşvik

34 Yasemin Hayta, “Kent Kültürü ve Değişen Kent Kavramı”. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5/2 (2016): 184.

35 Tekin, “İzmir Kent Folklorunda Çağdaş Bir Müzecilik Anlayışı: Arkas Sanat Örneği”, Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 37 (2023), 1497.

36 Afşin Altaylı, “Müzenin Kentsel Planlama ve Toplumsal Dönüşümdeki Rolü”, Kültür Mirası ve Müzeler Öğrenci Konferansı, 1-10 (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2011), 1; Tekin, “İzmir Kent Folklorunda Çağdaş Bir Müzecilik Anlayışı: Arkas Sanat Örneği”, 1497.

37 Ruşen Keleş, Kent Bilim Terimleri Sözlüğü (Ankara: İmge Yayınları, 2021), 70.

edilmeli, şehirler bu statüden ekonomik olarak yararlanmalıdır. Yapılan kentsel dönüşüm projeleri, kent kültürünü ve tarihî dokuyu koruyacak şekilde tasarlanmalıdır. Yerel zanaat-kârlık ve geleneksel üretim desteklenmeli, bu şekilde kentlerin özgün kimliği korunmalıdır. Etkili bir örnek olarak Safranbolu; Osmanlı dönemi mimarisini koruyarak UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne giren bir şehir olarak bu şekilde, turizm gelirlerini artırarak ekonomik kalkınmasını sağlamaktadır.

Tüm bunlar toplumsal belleği güçlendiren unsurlar olarak aktarımı sürekli kılar. Tarihi olayları, sanat akımlarını ve toplumsal dönüşümleri sergileyerek, şehirde yaşayan bireylerin ortak bir geçmiş duygusuna sahip olmalarına katkıda bulunur. Bu da kent kültürünün canlı kalmasını ve toplumda bir aidiyet duygusu oluşturulmasını sağlar.

3. Bir Kalkınma Unsuru Olarak Göç ve Kent Müzeleri

Müzeler kent kültürünü aktarırken kent ekonomisini de destekleyerek kalkınma açısından önemli bir getiri gücüne sahiptir. Şehirlerde müze, festival, bienal, kültürel etkinlikler gibi organizasyonlar teşvik edilerek düzenli hale geldiğinde hem şehrin tanıtımı hem kent kültürü hem de ekonomi güçlendirilmiş olacaktır. Kültürel rotalar oluşturularak ziyaretçilere tarihî ve sanatsal miras tanıtılmalıdır. Turizm ve kalkınma planları entegre edilmeli, kültürel etkinlikler uzun vadeli bölgesel kalkınma stratejilerine dâhil edilmelidir. Artık çoğu şehir simge haline gelmiş festivalleri, şenlikleri veya tarihi ile şehrin ekonomik kalkınmasına önemli katkı sağlamaktadır.

Bu perspektiften kültürel girişimciliği ve yaratıcı endüstrileri desteklemek oldukça önemlidir. Yerel sanatçılar ve kültürel girişimciler desteklenmeli, şehirler kültürel üretim merkezlerine dönüştürülmelidir. Kentlerde tasarım, moda, müzik ve sanat odaklı yaratıcı endüstriler geliştirilmelidir. Devlet destekli fonlar ve teşvikler ile yaratıcı projeler hayata geçirilmelidir. Almanya'nın Berlin Şehri gibi birçok şehir sanatçılar ve kültürel girişimciler için sağlanan destekler sayesinde kültürel inovasyon merkezleri haline gelmişlerdir. Tüm bunlara ek olarak sosyal politikalar ve kalkınma süreçleri kapsamında katılımcı kültürel yönetim modelleri geliştirmek de oldukça önemlidir. Yerel halkın ve sivil toplumun kültürel projelere katılımını sağlamak, şehir planlamasında kültürel mirası koruma ve geliştirme konularında halkın görüşlerini almak, özel sektör ve kamu iş birliğini güçlendirilerek kültürel projeler için finansman sağlamak da yapılabilecekler arasındadır.

Müzeler, kent politikalarının şekillenmesine doğrudan katkı sağlayabilecek kamusal alanlar olarak değerlendirilebilir. Özellikle kültürel ve sosyal kapsayıcılığı artırmak için yerel topluluklarla ortak programlar yürütmek, katılımcı bellek çalışmaları, erişilebilir müze politikaları gibi başlıklar önemli katılımcı pratikler olarak öne çıkacaktır. Kent sakinlerinin ihtiyaç ve taleplerine yönelik sergi ve etkinlikler düzenlenmesi, kültürel mirasın korunmasında yerel aktörlerin sürece dahil edilmesi, şehrin hafızasını oluşturan kolektif anlatıların müze aracılığıyla görünür kılınması, yerel halkın sözlü tarih çalışmalarıyla sürece katılımının sağlanması gibi yollar kent kalkınması açısından tercih edilmesi önemli girişimlerdir.

Kentin sokakları, mimarisi hatta iklimi gibi müzeler de kentin sürdürülebilirliği için etkin roller üstlenmiştir. Kent sakinleri ile bağları güçlendiren bu unsurların yanında kentin uluslararası rekabet gücünü yükselten bir kimlik değerine ulaşmasını da temsil etmektedir. Bu sebeple kentlerde yer alan bütün kültürel kurumların bir araya gelmesi, ticaret ve kültür turizmi bağlamında bütüncül bir yapı oluşturması büyük önem taşımaktadır.³⁸ Aynı zamanda kent müzeleri ve göç müzelerinin çokkültürlü ve barış temalı çalışmaları yalnızca çeşitliliği sergilemekle kalmaz; aynı zamanda kentlilerin bu farklılıklarla nasıl ilişki kurduklarını ve kültürel, politik, ekonomik dönüşümlerin şehir yaşamında nasıl biçimlendiğini anlamaya/anlatmaya çalışır. 2004 yılında kent müzelerine yönelik ilginin artmasıyla kurulan CAMOC (Kent Müzeleri ve Kentsel Yaşam Komitesi), bu alandaki araştırmaları derinleştirmiştir. Komite, şehirlerin ekonomik büyüme dinamikleri, karşılaştıkları toplumsal sorunlar ve geleceğe dönük fırsatları üzerine küresel ölçekte çalışmalar yürütmekte ve kent müzeciliğini bu değişkenler doğrultusunda yeniden tanımlamaktadır.³⁹

Sosyal politikalar ve kentleşme bağlamında müzelerin rolü, sadece mekânsal düzenlemelerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplumun farklı kesimlerini kapsayıcı etkinlikler ve eğitim programları ile bir araya getirerek sosyal uyumu güçlendirebilmektedir. Kentleşme ve kentlileşmenin farklı boyutları vardır. Ekonomik ve sosyal olmak üzere iki boyutta değerlendirdiğimizde ekonomik kentlileşme, bireyin geçimini kentsel işlerle sağlaması ve bulunduğu üretim tüketim faaliyetlerini kapsarken; sosyal kentlileşme ise, kente özgü davranış ve değerlerin benimsemesiyle ortaya çıkar.⁴⁰ Kentin farklı sosyal grupları (engelliler, göçmenler, düşük gelir grupları vb.) için müzelerde erişilebilirlik politikalarının geliştirilmesi de bu bağlamda oldukça işlevseldir. Sosyal politikalar, toplumun refahını artırmayı ve sosyal adaleti sağlamayı amaçlayan uygulamalardır. Bu politikalar, kültürel mirasın korunması ve tanıtılması süreçlerinde de etkilidir. Yerel yönetimlerin, kültürel değerleri koruma ve tanıtmaya konusundaki stratejileri, şehrin markalaşma sürecine doğrudan katkı sağlar. Özellikle dezavantajlı gruplar için erişilebilir kültürel alanlar yaratılması, müzelerin sosyal politika ile bütünleşmiş bir şekilde hareket etmesini gerektirir. Bu doğrultuda, katılımcı kültürel politikaların geliştirilmesi, müzelerin toplumsal kalkınmadaki etkisini daha da artıracaktır. Yerel sanatçılar, zanaatkarlar ve yaratıcı endüstrilerle iş birliği yaparak müzelerin ekonomik kalkınma süreçlerinde aktif bir rol alması sağlanırken toplumu merkeze alan bir müze yönetimi ile yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevrelerle ortak projeler geliştirilerek müzelerin kentsel kalkınma süreçlerine entegre edilmesi sağlanabilir. Eğitim atölyeleri ve gençlik projeleri gibi toplumu güçlendiren programların müzelerde ha-

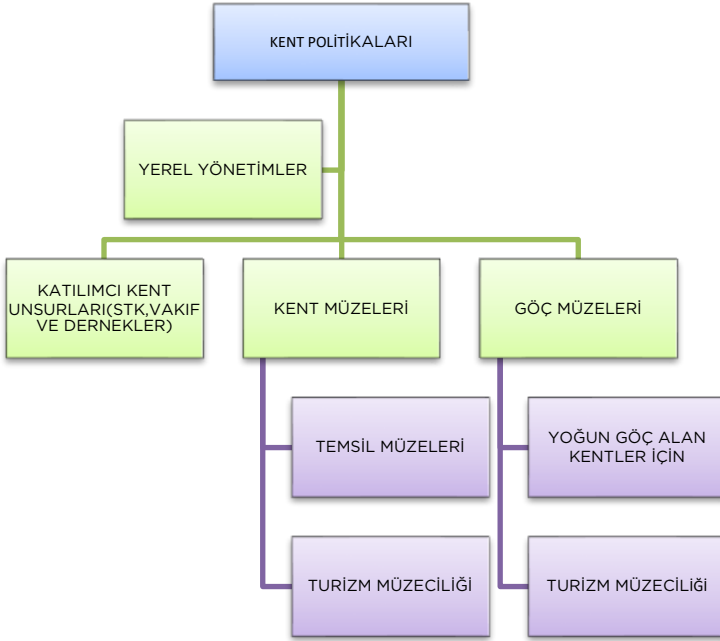
38 Gordon Fyfe, "A Trojan Horse at the Tate: Theorizing the Museum as Agency and Structure". *Theorizing Museums: Representing Identity and Diversity in a Changing World*, ed. Sharon Macdonald - Gordon Fyfe (Cambridge: Sociological Review Monograph Series, 1996), 213.

39 Aybike Sevüktekin - Kadriye Tezcan Akmehtmet, "Kent Müzelerinde Göçmenlere Yönelik Çalışmalar ve Kültür Politikaları: Kopenhag Müzesi Örneği", *Paradoks Economics, Sociology and Policy Journal* 15/2 (2019), 137-152.

40 Hazal İlgin Başarmak - İrem Ece Akpınar, "Kentlilik Bilinci Kavramını Ruşen Keleş'in Kavramsal Çerçevesi Üzerinden Okumak", *İdealkent* 13/37 (2022), 1246-1268.

yata geçirilmesi alternatif bir boş zaman deneyimi sağlarken kültürel boyutunun çok daha ötesinde bir etkiyle müzelerin kentin yapı taşlarından olmasına imkân tanır.

Kent politikalarını ilişkilendirebileceğimiz kültürel faaliyetlerin sayısı şüphesiz ki çoktur. Müzeler ise gerek misyonu gerek temsil gücü ile bu görevi tek başına farklı iş birlikleri ile çözmeye açık ve göz ardı edilmesine rağmen yapıyı sağlam tutabilecek önemli kurumlardır. Bu bağlamda kalkınma temelli bir sınıflandırma yaptığımızda kent müzeleri ve göç müzeleri ön plana çıkmaktadır. İş birliği ve etkileşim odağında yapılan bu sınıflandırmada müzeleri; kalkınma çerçevesinde turizm odaklı, çokkültürlü kentler ve temsil açısından değerlendirilmek mümkündür.

Şekil 1.Kent Politikaları ve Kent Kalkınması Bağlamında Müzeler

3.1 Göç Müzeleri: Toplumsal Hafıza ve Sosyal Uyum Mekânları

Göç müzeleri, göç süreçlerini, göçmen toplulukların deneyimlerini ve kentlerle uyum süreçlerini belgeleyen, yaşatan kurumlardır. Göç müzelerinin sosyal politikalarındaki rolü oldukça çok yönlüdür. Göç müzeleri, göçmenlerin yaşadıkları kente uyum sağlamalarını kolaylaştıran eğitim, kültürel paylaşım ve sanat etkinlikleri düzenleyerek kapsayıcılığı artıracak güçtedirler. Bu müzeler, göç süreçlerini kayıt altına alarak hem göçmenlerin hem de yerel halkın kültürel mirasını bir araya getirir. Böylece göçmenlerin aidiyet hissini güçlendirirken, yerel halk ile ortak bir anlatı oluşturulmasına katkıda bulunur. Toplumsal hafızayı

güçlendirirken daha mutlu ve uyumlu bireylere fırsat tanır. Diğer yandan göç hikâyelerinin anlatıldığı sergiler ve dijital arşivler, toplumda göçmenlere yönelik önyargıları azaltarak sosyal uyumu pekiştirir. Kurumsal bağlamda ise kalkınma planlarını destekleyerek politika üretiminde doğal bir veri kaynağı olarak rol üstlenebilmesi ise göçmenlerin sorunlarını belgeleyen bir merkez olarak, politika yapıcılara veri sağlayabilir ve daha etkili göç politikalarının oluşturulmasına katkı sunabilmektedir.

Tüm bunlar değerlendirildiğinde müzeler ve en çok da göç müzeleri, kapsayıcılıklarını artırmak ve kültürel çeşitliliği sağlamak için içerik üretmek ve katılımcı politikaları göz ardı etmemek durumundadır. Amsterdam Müzesi bu açıdan başarılı örnekler ve faaliyetler barındıran bir müzedir. Müze tarafından gerçekleştirilen “Maurice Boyer-Amsterdam’da Evde” isimli bir sergide kentin kime ait olduğunun sorgulanırken, kentsel dönüşüm ve mülteci sorunlarına değinilmiştir. Başka bir örnekte ise Müslüman olmanın ne demek olduğunu anlatan “Dönüşüm. Müslümanlaşmak-Müslüman Olmak” isimli sergi ile, kentteki herkesin kente aidiyet hissetmesi ve kentlilerin birbirlerini anlaması için üstlendiği role örnek olarak gösterilmesi hedeflenmiştir.⁴¹

3.2 Kent Müzeleri: Kültür Aktarımının Merkezleri

Kent müzeleri, bir kentin tarihini, kültürel mirasını ve toplumsal dinamiklerini belgeleyen mekânlardır. Bu müzeler, kent politikalarının şekillenmesine doğrudan katkı sağlayabilir. Kent müzeleri kentsel belleği koruyarak, kentlerin dönüşüm sürecini belgeleyerek, şehir kimliğinin korunmasına yardımcı olur. Vatandaşların kent politikalarına daha fazla katılımını teşvik eden forumlar, atölyeler ve sergiler düzenlenebilir. Kent müzeleri, dezavantajlı grupların seslerini duyurabilecekleri bir platform sağlayarak toplumsal eşitsizlikleri görünür kılabilir. Sürdürülebilir kent politikaları için kent müzeleri de göç müzeleri gibi oldukça önemli bir bilgi kaynağıdır. Kentleşme, konut hakkı, ekoloji ve ulaşım gibi konularda düzenlenen sergiler ve etkinlikler, yerel yönetimlere politika oluşturma süreçlerinde önemli veriler sunar. Sürdürülebilirlik için yapılabilecek birçok yöntem mevcuttur. Bunlardan bazıları yerel halkın katılımını teşvik eden projeler geliştirmek ve kentsel dönüşüm süreçlerini belgeleyecek arşivler oluşturmaktır. Bu yollarla birlikte elbette sosyal politika yapıcılarıyla iş birliği yapılarak kent sorunlarına yönelik çözüm önerileri sunulması da önemli düzeyde etkili olacaktır.

Müzeler, kültürel aktarımın merkezleri olarak hem kent kimliğini koruma hem de ekonomik ve sosyal kalkınmayı destekleme işlevi görmektedir. Bu aşamada uzun vadeli kazanımlar oldukça önemlidir. Sosyal politikalarla desteklenen kent müzelerinin yatırımları, toplumsal bilinci artırırken turizmi, yerel ekonomiyi ve istihdamı olumlu yönde etkileyebilir. Bu önerilerin hayata geçirilmesi durumunda kültürel miras korunur ve nesiller arası aktarım güçlenir. Kentlerin turistik cazibesi ve marka değeri artar. Müze ziyaretçi sayısı

41 Zeynep Safiye Baki Nalcioğlu, “Müzeler Değişiyor: Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar”, *Asbider Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/29 (2023), 209.

artarak ekonomiye katkı sağlanmış olur ve yerel halkın kent aidiyeti ve tarihi mirasa duyarlılığı yükselir.

Müzelerin, ziyaretçilerinin farklı ihtiyaçlarını, düşüncelerini, müzeden beklentilerini ve taleplerini göz önüne alması, yeni nesil olarak nitelendirilen ziyaretçilerin müze ile daha kolay iletişim kurabilmelerini sağlamıştır. Örneğin Amsterdam Müzesi, kentlileri etkileşime davet etmek için kent ve kentliler hakkında farklı sorular içeren konuşma kartları hazırlamıştır. Bu kartlar evlerinin nasıl görüldüğünden kentteki favori parklarının hangisi olduğuna ya da kentte elektrik olmasaydı nasıl davranırlardı sorusuna kadar çeşitlenmektedir.⁴² Hem hayal güçlerini kullanmalarını hem de deneyimlerini paylaşmalarını sağlayan bu sorular kentlileri, müzeyle ve birbirleriyle iletişim kurmaları konusunda cesaretlendirmektedir. Bu bakış açısına bağlı olarak da müzelerin kapsayıcı rolü belirginleşmiş ve değişim sürecinde toplulukların müzeye ilgisini artıran konular arasında başta katılım olmak üzere etkileşim, iletişim, deneyim ve kültürel çeşitliliğin müzedeki temsili gelmiştir.⁴³

4. Müzelerin Sosyal Politikalarla İlişkisi Bağlamında Örnekler

Sosyal politikaların etkin uygulanması müzelerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak eğitim, istihdam ve turizm yoluyla kentlerin ekonomik ve kültürel kalkınmasını destekleyebilir. Bu nedenle, kültürel mirasın korunmasına yönelik politikaların genişletilmesi ve müze projelerinin devlet destekleri ile sürdürülebilir hale getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kent ile ilişki kurmak için, ideal bir kent tasarımında kentsel politikaları tasarlarlarken paydaş katılımını teşvik oldukça önemlidir.⁴⁴ Bu şekilde katılım, kişinin bir yandan aktif vatandaş olmasını sağlarken, diğer yandan da onu kentsel kamusal politikaların belirlenmesinde etkili bir paydaş konumuna getirmektedir. Böylece oy verme anlamının ötesinde siyasal katılım sağlayabilen, özel alanın dışına çıkarak toplumsal örgüt ve kuruluşlarla ilişkiler kuran, sosyal ve kültürel faaliyetler yoluyla kente katkıda bulunan ve gerektiğinde toplumsal hareketler aracılığıyla hak arayışı içinde olan kentli aktif vatandaş, kentlilik bilincine sahip bir kişi olarak kentsel-toplumsal yaşamın merkezine yerleşmektedir.⁴⁵ Kentin geleceğinde söz sahibi olan kentli, zaman içinde yaşadığı kenti benimsemeye ve mekâna karşı sorumluluk duymaya başlayarak aktif bir kentlilik bilinci geliştirir.

Son dönemlerde kültürel yapılar temelinde yürütülen mimari ve kentsel tasarım çalışmaları, müzeler ve kültür kurumlarının ekonomi ve turizmle arasında önemli ilişkiler

42 Amsterdam Museum, "Amsterdam Museum", Erişim Nisan 2025, <https://www.amsterdammuseum.nl/en/>

43 Nalcioğlu, "Müzeler Değişiyor: Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar", 209.

44 Yahya Aydın, "OECD Perspektifinden Kentleşme ve Sosyal Politika", Sosyal Politikayı Keşfetmek: Temel Çalışma Konuları, ed. Abdülkadir Develi ve Esat İpek (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022), 123.

45 Atilla Altun - İbrahim Mazman, "Sosyal, siyasi ve Sivil Katılımın Gelişiminde Kentlilik Bilincinin Rolü", Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi 2/6 (2020), 238.

kurduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁶ Bu bağlamda müzelerin kent kültürünün aktarımı ve kalkınmaya katkısını artırmak için bir dizi strateji geliştirilebilir. Bu stratejiler, sosyal politikalarla entegre edilerek hem ekonomik hem de kültürel sürdürülebilirliği destekleyebilir. Uygulamalar üzerinden bu süreçleri değerlendirmek gerektiğinde ise temel olarak farklı perspektiflerden ele alınacak bazı örnekler İstanbul Arkeoloji Müzelerinin Kültürel Miras Politikaları, Toplumsal Belleğin Güçlendirilmesi bağlamında Berlin Yahudi Müzesi ve Yerel Kalkınma Stratejileri çerçevesinde Gaziantep Zeugma Müzesi olacaktır.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinden itibaren kültürel mirasın korunması için önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin müzecilik alanındaki ilk kurumsal örneklerinden biri olarak, devletin kültürel miras politikaları doğrultusunda sürekli değişime uğramıştır. Özellikle T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen "Kültürel Mirası Koruma ve Tanıtım Stratejisi" çerçevesinde, müze restorasyon projeleri desteklenerek kültürel değerlerin tanıtımı sağlanmıştır. Bu sosyal politika, yerel halkın kültürel kimliğini güçlendirmekte ve kent kültürünü canlı tutmaktadır.

Berlin Yahudi Müzesi, Almanya'nın toplumsal belleğini koruma ve geçmişini tanıma çabalarının bir parçası olarak, sosyal politika kapsamında inşa edilmiştir. Bu müze, Almanya'nın uyum politikaları ve kültürel haklar çerçevesinde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Eğitim programları ve sergiler kültürel çeşitliliğe dair farkındalığı artırmıştır. Bu tür müzeler, "çok kültürlülük ve tarih bilinci" odaklı sosyal politikalarla kent kültürüne katkı sağlamaktadır.

Gaziantep'teki Zeugma Mozaik Müzesi, Türkiye'de kültürel turizmi canlandırma ve ekonomik kalkınmayı destekleme amacıyla inşa edilmiş müzelerden biridir. Müze, bölgesel kalkınma ajansları ve yerel yönetim politikaları ile desteklenmiş ve turizm sektörü için önemli bir cazibe merkezi haline getirilmiştir. Bu süreçte UNESCO'nun kültürel miras politikaları da göz önünde bulundurulmuş ve Zeugma Antik Kenti'ne dair kazılar desteklenmiştir. Zeugma Müzesi, yerel ekonomiyi güçlendirme ve kültürel sürdürülebilirlik politikaları çerçevesinde sosyal politika ile bütünleşik bir örnek teşkil etmektedir.

5. Kent Kültürünün Kalkınma Politikaları ile İlişisini Güçlendirme Yolları

Kültürel mirasın korunması, yerel halkın bilinçlendirilmesi ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi açısından müzeler büyük bir potansiyele sahiptir. Gelecek nesillere daha güçlü bir kent kültürü bırakmak ve şehirlerin sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için müzelerin etkin bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, müze politikalarının kalkınma odaklı geliştirilmesi ve desteklenmesi, kentlerin kültürel ve ekonomik anlamda daha güçlü hale gelmesini sağlayacaktır.

Kent kültürü ve kalkınma politikalarının uyumlu hale getirilmesi için yerel yönetimler,

46 Gonca Dinçer - Zeynep Tunçbilek, "Müze-Kent: Denver'ın Kültürel Örüntüleri" 9/1 (2025), 214.

merkezi hükümet, özel sektör ve halkın iş birliği içinde olması oldukça önemlidir. Katılımcı pratikler, müzeleri pasif sergi mekânları olmaktan çıkararak kent yaşamının aktif bir parçası hâline getirmektedir. Kent politikaları ve kalkınma süreçlerinde müzelerin etkin bir aktör olarak konumlandırılması, daha demokratik ve sürdürülebilir şehirlerin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda, müzelerin kentle kurduğu ilişkiyi güçlendiren katılımcı modellerin teşvik edilmesi önem taşımaktadır.

Göç müzeleri bağlamında bu ilişkinin sağlam temellere oturması ve doğru işleyebilmesi için göçmen toplulukların kendi hikâyelerini anlatmalarına imkân tanıyan katılımcı bir duruş, okullarla iş birliği yapılarak göç olgusunu anlatan eğitim projeleri geliştirilmelidir. Küresel çağın bir gerekliliği olarak ise göç hikâyeleri dijital platformlarda herkesin erişimine açılmalıdır.

Kent kültürü ve ekonomi ile ilişkilendiren kent müzeleri ise kalkınma politikalarının uyumlu hale getiren, şehirlerin ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğini artıran önemli bir faktördür. Kültürel mirasın korunması, sanatsal ve turistik faaliyetlerin teşvik edilmesi, yerel üretimlerin desteklenmesi gibi politikalar, kentlerin hem kimliğini güçlendirmesine hem de ekonomik kalkınmasına katkı sağlar.

Müzeleri daha erişilebilir ve kapsayıcı hale getirmek için yerel yönetimlerin ve merkezi hükümetin sosyal politikalarıyla müzelerin finansal ve fiziksel erişilebilirliğini artırması gerekir. Engelliler, yaşlılar ve düşük gelirli bireyler için ücretsiz veya indirimli giriş politikaları uygulanmalıdır. Dijital müze deneyimleri artırılarak çevrimiçi sergiler ve sanal turlar yaygınlaştırılmalıdır. Müze eğitim programları çocuklar, gençler ve dezavantajlı gruplar için çeşitlendirilmelidir. Bu adımlar, toplumun farklı kesimlerinin müzelere olan ilgisini artırarak kent kimliği ve aidiyet duygusunu güçlendirir. Elbette tüm bunların etkisi ile Müze ziyaretçilerinin artması, turizmi ve bölgesel ekonomiyi de canlandırır. Bu sebeple kültürel turizmi ve ekonomik kalkınmayı destekleyici politikalar da oldukça önemlidir. Kültürel mirasın korunmasını teşvik eden yerel yönetim ve kamu-özel sektör iş birlikleri kurulmalıdır. Müzeler ve kültürel etkinliklerle bağlantılı olarak konaklama, yeme-içme, hediyelik eşya sektörleri desteklenmelidir. Müze kart uygulamaları genişletilerek yerli ve yabancı turistlerin ilgisi artırılmalıdır. Bu tür adımlar; esnafa, turizm sektörüne ve sanatçılara ekonomik fayda sağlar. Aynı zamanda, müze gelirleri artırılarak kültürel mirasın korunması için daha fazla fon yaratılır.

Müze ve kent markalaşmasını güçlendirmek ise tek başına önemli bir kültürel aktarım işlevidir. Kültürel aktarım, bir toplumun sahip olduğu değerlerin, geleneklerin ve normların nesilden nesle iletilmesi sürecidir. Bu süreç, şehirlerin kendine özgü kimliklerinin oluşmasında temel bir rol oynar. Kültürel mirasın korunması ve tanıtılması, şehirlerin markalaşma stratejilerinde önemli bir yer tutar. Marka kent oluşturma sürecinde kültürel aktarımın rolü, şehirlerin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasında önemli bir etkiye sahiptir. Kültürel değerlerin korunması ve tanıtılması, şehirlerin benzersiz kimliklerini vurgulayarak markalaşma süreçlerine katkı sağlar. Bu bağlamda, sosyal politikaların etkin

bir şekilde uygulanması, kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması için kritik öneme sahiptir. Müzelere özgü uluslararası iş birlikleri kurulmalı ve önemli sergiler düzenlenmelidir. Kültürel miras odaklı festivaller, bienaller ve sergiler ile şehirlerin marka değeri artırılmalıdır. Marka değeri ise turist çekme potansiyeli ve kalkınma ile doğrudan ilişkilidir. Böylelikle kentlerin kültürel kimliği ve cazibesi gelişirken, yerel ekonomiye uzun vadeli katkılar sağlanır.

Son olarak ise müzeleri eğitim ve inovasyon merkezleri haline getirmenin altını çizmekte fayda olacaktır. Üniversitelerle iş birliği yaparak müzelerde bilimsel çalışmalar ve atölyeler düzenlenmelidir. Gençler ve çocuklar için interaktif eğitim projeleri geliştirilmelidir. Kültürel mirası korumaya yönelik AR/VR (artırılmış gerçeklik) ve dijital teknolojiler müzelere entegre edilmelidir. Bu yenilikler sayesinde müzeler sadece bir sergi alanı olmaktan çıkıp, aktif öğrenme ve deneyim merkezleri haline gelir. Toplumun ilgisi artar ve gelecek nesillerin kültürel mirasa sahip çıkması sağlanır.

Sonuç

Kentleşme sosyal politikalarla iç içe dinamik bir yapıyı temsil etmekte, kentlerdeki üretim ve tüketim faaliyetleri doğrudan bir kalkınma unsuru olmaktadır. Kentsel alanlar ise bu unsurların birleşme ve buluşma yeridir. Sosyal politikaların doğrudan alanına giren göç, turizm, kent ve eğitim gibi konular bütüncül bir bakış açısına ihtiyaç duyar. Her biri detaylı değerlendirilmesi gereken ayrı birer konu olmakla birlikte çalışmada müzeler ve kalkınma ilişkisini somutlaştırmak üzere “sürdürülebilirlik” ve “sürdürülebilir kent” kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir. En genel yaklaşımla müzeler, kültürel turizmin en önemli unsurlarından biri olarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunur. Yerel ve uluslararası turistlerin ilgisini çeken müzeler, ziyaretçi sayısını artırarak turizm gelirlerini yükseltir. Bununla birlikte, müzelerin çevresinde gelişen ticaret alanları (hediyelik eşya dükkanları, kafeler, restoranlar) yerel ekonomiyi destekler ve istihdam yaratır.

Kent müzeleri kentlilik bilinci, aidiyet, kent kimliğini pekiştirme gibi misyonlarla sahneye; göç müzeleri de dolaylı olarak bir sosyal politika unsuru haline gelebilmektedir. Özellikle bu bağlamda incelenmesi gereken katılımcı pratikler sosyal politikalar özelinde ayrı bir başlık olarak incelenmelidir. Bu denli etkileşime açık ve çok kültürlü dinamikleri barındıran kentler; göç ve turizm ekseninde müzeleri yanına alarak görsel ve tarihi simgelerin gücünden faydalanabilmektedir. Böylelikle müzeler, şehirlerin uluslararası alanda tanınmasına ve marka kent statüsüne ulaşmasına katkı sağlar. Örneğin, Louvre Müzesi Paris’in, British Museum Londra’nın, Topkapı Sarayı ise İstanbul’un kültürel kimliğinin bir parçası haline gelmiştir. Müzeler aracılığıyla yapılan kültürel etkinlikler ve sergiler, şehirlerin küresel ölçekte tanıtımına ve kültürel diplomasiye olanak sağlar.

Göç müzeleri en az kent müzeleri kadar siyasi ve küresel bir konu olmakla birlikte özellikle çok kültürlü toplumlarda temsil edilmesi gereken bir kimlik problemi olan göç olgusu sebebi ile devreye girmektedir. Bu temsilin elbette doğrudan aidiyet ve kalkınma süreçleri-

ne yansıması beklenir. Katılımcı pratikler ve politikalar kentin sosyal politikalarında önemi üst sıralara taşınması gereken bir konudur. Katılım bu aşamada bir söz söyleme hakkı, ifade alanı ve aidiyet aracıdır. Katılımcı pratikler özellikle göç müzelerinde bir kimlik temsili görevi görebilecek güçtedir.

Tüm bunlar neticesinde söylemek gerekir ki müze, en çok da anlamak ve anlatmak için kapsayıcıdır. Kapsayıcı gücünü kültürel mirası ve kent kültürünü temsilinden alır. Bir kent; kent olma serüvenine etkileşimin boyutunun değişmesi ile başlar, ekonomi, göç, coğrafya ve nüfus gibi unsurlarda uygulanan doğru politikalarla gelişimine devam eder. Müze; kentin serüveninin şahidi olma, onu tanıtmaya, yaşadığı zorlukları ve öne çıkan yanlarını anlatma aracı olarak simgesel bir anlam taşır. Bu serüven esnasında savaşlar, afetler ve farklı kültürlerle karşılaşmış toprakların ortak bir çatı misyonunu simgeler. Böylesine bir güç, turizm boyutu ile kalkınma unsuru olarak; kent politikaları özelinde ise kent kimliğini güçlendirici gücü ile kent markalaşmasına dahi katkı sunacak etkidir. Tam bu noktada arka plandakilerin sergilendiği, öne çıkarmak istediklerimizin görülebildiği yerler olarak müzeler devrede olacaktır.

Bu çalışma ile kentlerin karmaşık sosyal, siyasi, ekonomik ve kültürel varlıklar olarak önemi müzeler aracılığıyla tartışılarak gelecek nesiller için sürdürülebilir kentsel kalkınmanın önemini vurgulanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak denilebilir ki müzeler, özellikle göç ve sosyal entegrasyon bağlamında, kent tarihi ve kültürünün korunması ve tanıtılmasında önemli role sahiptir. Göç ve kent müzeleri, sosyal değişimi belgeleyerek ve kent kültürünü destekleyen kültürel entegrasyonun teşvik edilmesinde, kent kimliğinin geliştirilmesinde ve sosyal uyumun desteklenmesinde temel unsurlar olarak görülmektedir. “Sürdürülebilir kent” kavramı ise modern kentsel zorlukların ele alınmasında ve çevreye duyarlı kent modellerinin oluşturulmasında kilit öneme sahip bir kavramdır. Nihayetinde müzeler, aidiyet duygusunu güçlendirerek ve kentsel mirasın korunmasına katkıda bulunarak kültürel sürdürülebilirlik ve kapsayıcı kalkınma hedeflerinin ilerletilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Tarihsel ve maddi niteliklerle şekillenen kent kimliği, kentlerdeki aidiyet duygusunu yansıtırken aynı zamanda içirme ve dışlamanın sosyal dinamiklerini de göz önünde bulundurur bu aynı zamanda ‘sürdürülebilir kent’ olabilmenin öncülüdür. Kent kimliği hem fiziksel hem de kültürel unsurları kapsamakta olup, birincisi fiziksel unsurlardan, ikincisi ise kültürel unsurlardan etkilenmektedir. Sürdürülebilir bir kent için mekânın uzun vadede kültürel, tarihi ve sosyo-ekonomik değerlerinin korunması önem arz eder. Öte yandan bu değerlerin korunması sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlar.

Kaynakça | References

- Altun, Atilla - Mazman. İbrahim. “Sosyal, Siyasi ve Sivil Katılımın Gelişiminde Kentlilik Bilincinin Rolü”. *Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 2/6 (2020): 232-248.
- Altay, Can. “Kentsel Sürdürülebilirlik Açısından Kültürel Planlama ve Mekânsal İcraatlar”. *Bülten 51: Dosya 05 - Sürdürülebilirlik: Kent ve Mimarlık*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2007, 25-29.
- Altaylı, Afşin. *Müzenin Kentsel Planlama ve Toplumsal Dönüşümdeki Rolü*. Kültür Mirası ve Müzeler Öğrenci Konferansı, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2011, 1-10.
- Altuntaş, Arzu. “Sürdürülebilir Toplumlar ve Metropollerin Baskılarından Kurtulmak İçin Alternatif Bir Yol: Sürdürülebilir Kentler”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/17 (2013), 135-148.
- Arapgırlıoğlu, Kumru – Yener, Zerrin. “Kentler, Sürdürülebilirlik ve Bir Yerel Gündem 21 Öyküsü”. *Bülten 51: Dosya 05-Sürdürülebilirlik: Kent ve Mimarlık*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2007, 59-65.
- Aydın, Yahya. “OECD Perspektifinden Kentleşme ve Sosyal Politika”. *Sosyal Politikayı Keşfetmek: Temel Çalışma Konuları*, ed. Abdülkadir Develi - Esat İpek, 113-126. Ankara: Nobel Yayınları, 2022.
- Bahçeci Başarmak, Hazal Ilgın – Akpınar, İrem Ece. “Kentlilik Bilinci Kavramını Ruşen Keleş’in Kavramsal Çerçevesi Üzerinden Okumak”. *İdealkent* 13/37 (2022), 1246-1268.
- Bilgiç, Mahir. *Kent Kimliğinin Sürdürülebilmesinde Kent Müzelerinin Rolü: Antalya Kent Müzesi Örneği*. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Demirbaş, Cansu. “Sürdürülebilir Kent Kavramında Belediyelerin Rolü: Mezitli Belediyesi Örneği”. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/1 (2021), 103-116.
- Dinçer, Gonca – Tunçbilek, Zeynep. “Müze-Kent: Denver’ın Kültürel Örüntüleri”. *PLANARCH - Design and Planning Research* 9/1 (2025), 213-221. <https://doi.org/10.54864/planarch.1640536>
- Durguter, Hüseyin. “Kent Modelleri ve Sürdürülebilir Kent Yönetimi”. *Electronic Turkish Studies* 7/3 (2012), 1053-1065.
- Fyfe, Gordon. “A Trojan Horse At The Tate: Theorising The Museum As Agency And Structure”. *İçinde Theorizing Museums*, editörler S. Macdonald ve G. Fyfe, 203-228. Oxford: Basil Blackwell, 1996.
- Gülhan, Demet. “Sürdürülebilir Kent ve Kentsel Kimlik Bağlamında Bergama İzmir Örneğinin Değerlendirilmesi”. *Kent Akademisi* 11/4 (2018), 654-672.
- Hayta, Yasemin. “Kent Kültürü ve Değişen Kent Kavramı”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2016), 165-184.
- İlgar, Evren. *Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir Örneği*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Karaküçük, Suat – Gürbüz, Bülent. *Rekreasyon ve Kentleşme*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2007.
- Keleş, Ruşen. *Kent Bilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: İmge Yayınları, 2021.
- Keskin, Enes Battal. “Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış: Yavaş Şehirler (Cittaslow)”. *Paradoks: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 8/1 (2012), 81-99.
- Konuk, Nebiye. *Bir Şehirli Kimliği Göstergesi Olarak İstanbulluluk*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2015.
- Mirghaemi, Seyed Amir. “Akıllı Kentler Üzerine Bir İnceleme: Türkiye Örneği”. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi* 12/2 (2019), 37-46.

- Nalcıoğlu, Zeynep Safiye Baki. “Müzeler Değişiyor: Müzecilikte Yeni Yaklaşımlar”. *Asbider Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 10/29 (2023), 206-217.
- Negiz, Nilüfer. “Kentlerin Tarihsel Sürdürülebilirliğinde Kültürel Miras: Önemi ve Değeri Üzerine Düşünmek”. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi* 3/1 (2017), 159-172.
- Oktay, Derya. “Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış”. *İdealkent* 2/3 (2011), 8-19.
- Ökten, Serkan – Ökten, Azize. “Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinde Sürdürülebilir Kent”. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayı-1*, (2018), 408-425.
- Pınarcıoğlu, Nihal Şirin – Kanbak, Ayşegül. *Sürdürülebilir Kent Modelleri*. London: IJOPEC Publication, 2020.
- Sevüktekin, Aybike – Akme Mehmet, Kadriye Tezcan. “Kent Müzelerinde Göçmenlere Yönelik Çalışmalar ve Kültür Politikaları: Kopenhag Müzesi Örneği”. *Paradoks Economics, Sociology and Policy Journal* 15/2 (2019), 137-152.
- Sezgin, Sezgin. “Sürdürülebilir Kentler”. *Farklı Boyutlarıyla Kent ve Kentleşme*, ed. Derya Oktay, 171-197. Çanakkale: PA Paradigma Akademi Yayınları, 2021.
- Tekin, Fatma. “İzmir Kent Folklorunda Çağdaş Bir Müzecilik Anlayışı: Arkas Sanat Örneği”. *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 37 (2023), 1494-1523.
- Tosun, Elif Karakurt. “Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri”. *Paradoks: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 2 (2009).
- Tuğaç, Çiğdem. “Uluslararası Sürdürülebilir Kent Ölçütleri Bağlamında Türkiye İçin Bir Değerlendirme”. *Kent Akademisi* 11/4 (2018), 703-740.
- Yazar, Kadir Hakan. *Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi*. Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Amsterdam Museum. “Homepage”. Erişim 10 Nisan 2025. <https://www.amsterdammuseum.nl/en/>

Günümüz Dünyasında Bireyselleşmenin Din ve Aile Kurumu Üzerindeki Etkileri

Tuba Aydoğdu | 0000-0001-6506-0803 | ✉ yl2230231563@org.sdu.edu.tr

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Isparta, Türkiye

 <https://ror.org/00dpzx715>

Kemaleddin Taş | 0000-0001-8759-5147 | ✉ kemaleddintas@sdu.edu.tr

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Isparta, Türkiye

 <https://ror.org/00dpzx715>

Öz

Değişen dünyada her şey yeni anlamlar kazanmaya çalışırken, insanın en önemli duygularından olan aidiyet hissine ev sahipliği yapan din ve aile kavramları da hayatımızdaki yerini tekrar güncellemektedir. Bireyselleşme ve onun beraberinde getirdiği sancılı süreçler, kitlelerin anlam arayışı ve kolektif bilinci derinden etkilemiştir. Değer yargıları ve toplumsal normlar köklü bir değişimin içine girmiştir. Bu bağlamda makalede tüm bu değişimin ekseninde hayatımıza giren bireyselleşme kavramı, din ve aile kurumu perspektifinden tartışmaya açılarak; geleneksel kimlik ile değişim arasında yoğun gelgitler yaşayan birey ve bireyselleşmenin günümüzde ne gibi sonuçları doğurduğu ele alınacaktır. Dinin sahip olduğu iç dizayn ve amaç bütünlüğü, modernleşme ve hızla değişen teknoloji dünyasında oradan oraya savrulan bireylere sağlam bir dayanak ve ahlaki zemin sağlamaktadır. Günümüzde her geçen gün ivmesi artarak devam eden bireyselleşmeye rağmen aile, sarsılmaz kalesine sığınanları korumaya büyük ölçüde devam etmektedir. Çalışmada din ve ailenin zamana karşı direnişinin modern dünya tarafından pompalanan bencillik ve teknolojik dinamizme rağmen farklı formlarla hayatımızda nasıl özgünleşerek varolduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler

Sosyal Değişme, Toplumsal Kurumlar, Aile, Din, Bireyselleşme

Atıf Bilgisi

Aydoğdu, Tuba – Taş, Kemalettin. “Günümüz Dünyasında Bireyselleşmenin Din ve Aile Kurumu Üzerindeki Etkileri”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 6/2 (Ağustos 2025), 356-380.

<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.8>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	15.06.2025	
Kabul Tarihi	24.07.2025	
Yayın Tarihi	15.08.2025	
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme	
Etik Beyan	Bu çalışma Prof. Dr. Kemaleddin Taş danışmanlığında 02.05.2025 tarihinde tamamlanan “Sosyal Değişme ve Dinin Aile Üzerindeki Etkisi” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	
Etik Kurul Beyanı	Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin	
Etik Bildirim	dergi@sosyolojikbaglam.org	
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.	
Yazar Katkıları	Araştırmının Tasarımı	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
	Veri Toplanması	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
	Araştırma - Veri Analizi – Doğrulama	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
	Makalenin Yazımı	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
	Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi	Yazar-1 (%60) - Yazar-2 (%40)
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.	
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.	

The Impact of Individualization on Religion and Family in Today's World

Tuba Aydoğdu | 0000-0001-6506-0803 | yl2230231563@org.sdu.edu.tr
Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion,
Isparta, Türkiye

ROR <https://ror.org/00dpzx715>

Kemaleddin Taş | 0000-0001-8759-5147 | kemaleddintas@sdu.edu.tr
Süleyman Demirel University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious
Sciences, Isparta, Türkiye

ROR <https://ror.org/00dpzx715>

Abstract

As everything in the changing world tries to gain new meanings, the concepts of religion and family, which host the sense of belonging, one of the most important feelings of a person, are also updated in terms of their place in our lives. Individualization and the painful processes it brings about have deeply affected the masses' search for meaning and collective consciousness. Value judgements and social norms have undergone a radical change. In this context, this article discusses the concept of individualization, which has entered our as a consequence of all this change, through the perspective of religion and family, addressing the individual, who experiences intense fluctuations between traditional identity and change, and the consequences that individualization has today. The inner design and unity of purpose that religion possesses provide a solid foundation and moral ground for individuals who tossed around in the world of modernity and rapidly changing technology. Despite individualization that continues to accelerate every passing day, the family continues to protect those who take refuge in its unshakable castle. The study puts forth how the resistance of religion and family against time, despite the selfishness and technological dynamism pumped by the modern world, has become unique, existing in our lives in different forms.

Keywords

Social Change, Social Institutions, Family, Religion, Individualization

Citation

Aydoğdu, Tuba – Taş, Kemalettin. “The Impact of Individualization on Religion and Family in Today’s World”. *Journal of Sociological Context* 6/2 (August 2025), 356-380.
<https://doi.org/10.52108/2757-5942.6.2.8>

Article Information

Date of Submission	15.06.2025	
Date of Acceptance	24.07.2025	
Date of Publication	15.08.2025	
Peer-Review	Double anonymous review - Two External Reviewers	
Ethical Statement	This article is extracted from my master thesis entitled “Social Change and The Impact of Religion on Family”, supervised by Prof. Dr. Kemaleddin Taş and completed on 02.05.2025. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Ethics Committee Statement	Ethics committee approval is not required for this study.	
Similarity Check	Done – Turnitin	
Conflict of Interest	No conflicts of interest have been declared.	
Complaints	dergi@sosyolojikbaglam.org	
Author Contributions	Conceptualization	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Data Curation	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Investigation - Analysis - Validation	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Writing	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
	Writing – Review & Editing	Author-1 (%60) - Author-2 (%40)
Funding	No external funding was received for this research.	
Copyright & License	Authors of articles in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND 4.0.	

Giriş

İnsan yaşadığı dünya hakkında bilgi sahibi oldukça, yaşanan her şeye daha duyarlı hale gelmektedir. Öğrendiğimiz her yeni bilgi, bilinçli olma noktasında bizi uyarmaya başlar. Bir müddet sonra bu duruma kayıtsız kalamayız. Yeni bilgiler bizi gelecek konusunda bir vizyon arayışına sokmaktadır. Fakat değişimin hızı, kavramları da sürekli dönüştürmekte ve yerine yenilerini koymaktadır. Bazen bu hız, dünyamız için tehdit şeklinde algılanırken, bazen de hayatımıza kolaylık ve yenilik getiriyor olarak kabul edilir. Günün sonunda arayışına girilen kavram “denge” olur. Tüm dünya genelinde evrensel haklar ve tutarlı bir denge insanın arayışını temsil eder.¹ Bu bağlamda din de bireyin anlam dünyasını oluşturan ve ona yön veren en etkili kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey üzerindeki içsel yolculukta bu kadar etkili olan bir gücün, toplumları hareket ettirme noktasında yapacağı tesir de oldukça önemlidir. Bu etki bazen olumlu, bazen olumsuz manada gerçekleşebilir. Gücün büyüklüğü her zaman kontrolü de zorlaştıran bir etken olmuştur. Toplumlar da tıpkı bireyler gibi belli değerler üzerinden yükselir ve onların varlığıyla devamlılıklarını sağlar. Dün yaşamın ve tabiatla başa çıkmanın getirdiği zorluklara göğüs gererken dini kendine kalkan yapan insanoğlu, bugün de seküler hayat tarzının etkisiyle gittikçe madde içinde yalnızlaşırken yine dinin etkilerine tutunmaktadır.

Sosyal değişim tarih boyunca kitleleri etkilediği gibi bugün de etkilemeye devam etmektedir. Değişimin hızı her dönemde farklılıklar taşısa da insan günümüz dünyasında daha önce görmediği bir değişim hızıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu durumun öznesi olan birey varlığını ve değerini anlamlandırmak için girmiş olduğu çabaya bu hız içerisinde farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu durum muvacehesinde makalede birey olma süreci ve sonrasında gerçekleşen bireyselleşmenin boyutları, din ve aile üzerinden tartışmaya açılacaktır. Birey olmadan bireyselleşme sağlıklı bir toplumun oluşumunda en büyük engellerden kabul edilir. Birey olma sorumluluğunu taşıyamayan kişilerin bireyselleşmesi, toplumsal sorunlarla baş edemeyen ve çevreye güvensiz bireyler anlamına gelmektedir.²

1. Değişen Dünyada Bireyselleşme

“Kimlik”, “özdeşlik” gibi kavramlar geçmiş dönemlerde sadece psikolojinin sınırları dahilinde, onun konusu olarak işlenmiş ve bu çerçevede çözümlenmeye çalışılmış olsa da günümüzde artık, sosyolojik ve toplumsal açıdan da değerlendirilmeye başlanmıştır.³ “Kendine özgü nitelikleri olan tek varlık” olarak tanımlanan birey kavramı, toplumdan bağımsız düşünülemez.⁴ E. Durkheim’in, “toplum benim içimde, ben de toplum içinde” şeklindeki

1 Gülay Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, *Erdem* 14/41, (2004), 29-58.

2 Abdulkadir Büyükbıngöl, “Toplum 5.0 ve Dijital Toplum Perspektifinden Bireyselleşme ve Yalnızlaşma Sorununa Çözüm Odaklı Bir Araştırma”, *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 3/2, (2022), 186-202.

3 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, (İstanbul: İnsanYayınları10. Baskı, 2011), 418.

4 Siddik Ağçoban, “İslam’da Bireyselleşme’nin Teorisini Yazmak Ne Kadar Mümkün?”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, 5 (2020), 132-146.

ifadesi bunun bir örneğidir.⁵ Çünkü sosyolojik bağlamda birey “toplumu meydana getiren her bir parça” demektir. Kağıtçıbaşı’ na göre benlik, sadece belli bir yere kadar “kişilik mefhumlarını içerir.” Çünkü birey toplumda meydana geldiği için, toplumun bir ürünüdür. Toplumun tarihinden ve kültüründen bağımsız bir benlik algısı düşünülemez, bu sebeple evrensel değil, yerel benliklerden bahsedilmektedir. Benlik getirdiği kodlarda birlikte insanın evrendeki yerini ve onun tüm değerlerini nesneleştirir.⁶

Kişinin yaptığı iyi kötü her şeyin sorumluluğunu alma becerisi, kişinin birey olma yolunda olduğunu gösterir. Kendi gelişimini ve ihtiyaçlarını kendi gücünden ve yetkinliğinden alma boyutu artık onun özerkliğini ifade eder. Kişi, her anlamda bir başkasına bağımlı olmaktan çıkmıştır çünkü muhtaçlık, birey olmaya engel bir durumdur. Kendi doğrularını yaşayamama da birey için tıpkı muhtaçlık, bağımlılık gibi özgürlüğün önüne geçen durumlardandır.⁷ Fakat bu özerklik, kişinin temel ihtiyaçlarındandır, hatta kişinin kendine kendini ispat gereksinimi diyebiliriz. Bireyin “ben varım, sevmeye değerim, güvenilirim, ben değerliyim” fikrine sahip olma çabasıdır.⁸ Gerçek bireyselleşme, kişinin otorite etkenlerinden kendini soyutlamasıyla ortaya çıkmaktadır.

Bireyselleşme, ferdin diğerlerinden ayrı bir varlık olarak, esasta ne oluşturup, neyi hak ediyorsa ve mutluluk ya da mutsuzluğun sonuçlarını kendi mesuliyeti olarak kabullenmeyi gerektirir. Hak etmediğini, hakkı gibi almak ve yaşamak, kişiyi bağımlılık ya da bencillik tuzağına çeker. Bu sebeple birey olabilen kişi, mutluluğun kaynağını parasal çıkarlardan ziyade, ahlaki ve vicdani bir zeminde aramaktadır. Yalancı bireyselleşme, ya da bencilleşme de ise ne pahasına olursa olsun hedef, başkasının önüne geçmektir. Kendi sınırını belirlerken, diğerlerini “öteki” kabul eder ve menfaati doğrultusunda ötekine karşı ahlaki ilkelerin bir önemi yoktur. Bu ilkeler sadece kendi lehine bir durum söz konusuysa önemlidir. Bu sebeple gerçek bireyselleşmede kişi, sevgi tarafından yönetilirken, diğerinde hırslar, haset ve bencil duygular tarafından kontrol edilmeye başlar. Bu da toplum içinde yayılan bir nar-sizme dönüşür.⁹

Birey kendi değer yargılarını oluşturabilme yetisine sahip olduğunda, sınırlarını bilen, kendini tanıyan ve kişisel, toplumsal, ahlak normlarını benimseyerek bilinçli bir hayat sürer. Bu insan aynı zamanda bireysel ve toplumsal doyumu sağladığı için de yaşadığı topluma yük değildir. Toplum da bu tandanstaki birini daha yukarı taşıyarak onun önünü açar. Doğru gelişmiş bireyselleşme güvenli ve sağlıklı toplumun temelini oluştururken, yanlış anlaşılan bireyselleşme toplumu temelinden sarsar ve dağılmalara yol açar.¹⁰

5 Nihat Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 73. 1994), 108.

6 Kemal Sayar, *Ruhun Labirentleri*, (İstanbul: Da Yayıncılık 2003), 39-41.

7 Erdoğan Çalak, “Birey ve Bireyselleşme: Psikolojik Bir Analiz”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 8/32 (2012), 199-218.

8 Doğan Cüceloğlu, *Savaşçı*, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2. Baskı, 2000), 402.

9 Çalak, “Birey ve Bireyselleşme: Psikolojik Bir Analiz,” 207.

10 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma,” 51-52.

Bireyleşmenin ortaya çıkması yakın tarihli olduğu için günümüzün tartışma konusudur. Çünkü geçmişin tarihsel yaşam şartları içinde, bireyselleşme kavramı çok da yaygın değildir. Bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle yaşam koşullarının iyileşmesi, kişilerin daha çok yalnız hareket kabiliyetine olanak sağlamıştır. ¹¹ Bu sebeple tarihsel değişimler bireyin benlik algısını da etkilemiştir. “Çocukluk” kavramının, Batı’da burjuva sayesinde modernleşmenin etkisiyle ortaya çıktığı, hatta “icat edildiği” söylenmiştir. Aynı şekilde “ergenlik” ve onun getirdiği sorunlar da bu dönemde dikkate alınmaya başlanmıştır. O tarihlerde insanlar Batı toplumlarında da henüz içsel yolculuk ve farkındalık kaygısı gütmüyordu. ¹² Bu kaygıyı gütmeleri için şartlar uygun değildi, çünkü geçmiş dönemlerde hayatta kalabilmek için, insanların diğerleri ve toplumla birlikte hareket etme zarureti vardı. Bireyleşme, tüm hayat zorluklarına tek başına göğüs germeyi gerektirmektedir. Fakat insanoğlu çok yönlü bir varlık olduğu için hem özgürlüğün sınırlarını tüm koşullara rağmen zorlamak istiyor, hem de yalnızlık, kaybolma korkusu ve çevresel kabul endişesiyle, bireyleşmeye cesaret edemiyordu. Bunun yanında bir de içinde bulunduğu çevre, destekleyici ve dayanışmacı bir yapıdaysa içinde yetişenler, farklı bir arayışa girmezler. Bu tarz toplumlar, güçlü karakterli değil, itaatkâr ve sadık çocuklar yetiştirirler. Düzen, onların terk etmeyeceği şekilde kurulmuştur. Nitekim onlar da bir terk etme arzusu duymazlar. ¹³

Otoriter toplumlar bireyleşmeyi desteklememenin yanında, bu insanları, tehdit olarak algılar. Bu tarz toplumlar, bireyi sindirerek korkutmuştur. Bu toplumlarda birey üretemez, farklı düşünemez ve yaratıcılıktan uzaktır. Sonrasında ise toplum yapısı adalet üzerinden ve ahlaki yönden de bozulur. Güçlünün zayıfı ezdiği bir sisteme dönüşür. ¹⁴ Değişimin, herkese faydalı bir şekilde ilerlemesi için, sağlıklı bireyselleşme, kişilik haklarına saygılı toplumsallaşma ve adil bir küreselleşmeye ihtiyaç vardır. ¹⁵ Bireyleşmenin önünün açıldığı toplum yapısında ise insanlar yetiştirilirken özgün, yaratıcı ve üretme cesareti kazandırılarak büyütülür. Bireye verilen değer, diğer toplumlardakinden daha fazladır. Fertler, küçük yaştan itibaren haklarını ve onları korumayı bilirler. ¹⁶ Bu bağlamda bireyselleşme yolculuğunda sadece toplumsal yapıların niteliği değil, bulundukları şartların da etkisi büyüktür. Örneğin, sanayileşme ve teknolojinin hızla ilerlemesi, yaşamsal anlamda büyük konfor sağlarken, diğer taraftan da bunun sadece bedelini ödeme gücünde olanlara fayda sağladığını ve gelir düzeyi düşük olanlarla aralarındaki makasın açılmasına sebep olduğunu görmekteyiz. Piyasadaki bu hızlı hareketlenme ortalama bireyin duygu durumunu da oldukça etkilemekte ve geleceğe olan güvensizlikle birlikte bu kişiler kabuğuna çekilmektedir. Bu hıza ayak uyduramayan birey, boşluk duygusuna kapılarak, amaçladığı o ideal değeri oluşturmakta zorlanmaktadır ve Fromm tarafından kategorize edilen “pazar karakteri” yapısı oluşmak-

11 Çalak, “Birey ve Bireyleşme: Psikolojik Bir Analiz,” 210-212.

12 Sayar, *Ruhun Labirentleri*, 42.

13 Çalak, “Birey ve Bireyleşme: Psikolojik Bir Analiz”, 210.

14 Çalak, “Birey ve Bireyleşme: Psikolojik Bir Analiz”, 216.

15 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 54.

16 Çalak, “Birey ve Bireyleşme: Psikolojik Bir Analiz”, 201.

tadır. Hıza ayak uyduramayan duygu ve düşünce yapısı, bu bireyleri kendi geçmişlerinin güvenli alanına itmektedir. Her şeyin rasyonelleştiği bu ortamda bireylerin, derin bağlar kurmakta zorlandığı görülmektedir. Anlam dünyalarındaki boşluğu geçmişe sığınarak telafi etmek isterken kendilerine benzeyen gruplarla paylaşıma girse bile bu kez de grupsal yalnızlık ortaya çıkmaktadır.¹⁷

Bu adaptasyon sorunu yeni dönemin problemi gibi gözüксе de eski dönemlerde de insanlar gelecek kaygısıyla hareket etmiştir, fakat modern dünyada pompalanan gelecek kaygısı çok daha farklı ve insanları yıpratıcı türdendir. Bu belirsizlik tarzı insanları hızla bireyselleştirmeye iten bir güçtür. Bu nedenle kişiler “ortak bir anlam” etrafında buluşamazlar. Geçmişte görülen toplu hareket kültürleri, dava duyguları yoktur. Birleştirmez, böler sonrasında ise bireyler, heybelerindeki kaygı ve korkulara tek başlarına katlanırlar. Bu “sermaye ve emeğin” bağlarının zayıflaması tüm alanları içine alarak yoluna devam eder. Mark Granovetter, “zayıf bağlar” döneminden bahsederken her şeyin aslında bir anlam bağlantısını kaybetmesini akla getirmektedir. Bağların güçlü olmadığı ve güven vermeyen bu “akışkan” modern zamanlar zemininde, bağlılığın en önemli adreslerinden olan evliliklerde zayıf bağlara mahkûm edilmişlerdir. Ömürlük birliktelikler yerini geçici beraberliklere bırakmıştır. Karşılıklı olarak çıkılan beraberlik yolunda, ayrılmalar tek başına gerçekleşmektedir. Bağlanarak birleşmeler, tek taraflı bağımsızlaşma kararıyla kolayca bitmektedir.¹⁸

Değişime hız kazandıran en önemli sebeplerden biri de kitle iletişimin gelişmesidir. Özellikle haber ağları konusunda artık tek bir kaynak yoktur ve birey bu düzenin içinde sadece seyirci konumunda değildir. Artık kendisi de bir etken olan birey, kendi gerçeklik algısını yönetip, geliştirmek gibi bir alternatifte kavuşmuştur. Birey bu durumu doğru kullandığı takdirde bireysel gelişimini artırır.¹⁹

Bireyler “sanal gerçeklik” ve “gerçek sanallık” kavramlarının bile flulaştığı bir ortamda ilişki kurma çabası içindedirler. Kapitalizmin de insana bu çabayı sarf etmemesi için her türlü olanağı hazırlaması ve yalnız vakit geçirmeyi cazip hale getirmesi de bireyin kolayına gelmektedir.²⁰ Modern dünyanın “özgürlük” vaadiyle bireye sunduğu şatafatlı kutudaki “yalnızlık” oldukça talep görmektedir. Bu bağlamda, bireyselleşme ve bireyleşmede yaşanan tezat günümüzde sosyal medyayla daha da gün yüzüne çıkmıştır. Kendi olma savaşı veren insan, popüler kültür tuzağına düşerek daha da başkası olma yolunda yarığa girmiştir. Birey olamamış, bencil ama başka mecraların tuzağına hizmet eden, parasını, zamanını ve emeğini popüler kültür tarafından gönüllü olarak sömürten yeni bir nesil ortaya çıkmıştır.

17 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 38.

18 Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Yavuz Alagon (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), 36-37.

19 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 37.

20 Senem Seda Arslan, “Yalnız Yaşama Dair Eski Nota Yeni Melodi “Solo Yaşam” ve Modern Toplumdaki Aile Dinamiklerine Etkisi”, *Aile ve Yalnızlık IV. Uluslararası Sempozyumunda Sunulan Bildiri*, (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Yayınları, 2024), 183.

Kent hayatının günümüzde yaygınlaşmasıyla birlikte fertler, bireyselleşmeyi bir tür yabancıya sınır koymak için çözüm olarak geliştirmiştir. Bauman'ın kent hayatını, “gönüllü getto” ya benzetmesinde modern insanın önce kalabalığı tercih edip, sonra da ondan en az zararı görmek için kendini korumaya alması bu duruma bir örnek olabilir.²¹

İnsanın varlığını, ilişkilerinin gücünden aldığını düşünürsek, bu yeteneği toplumsal hayatın temelini ifade eder. Çünkü düşünme yetisi ve bunu karşılıkine aktarım varoluşsal iletişimin özünü oluşturur. Bu iletişim yapısı da tarihin içindeki dönemsel değişimlerle kendini geliştirmek zorunda kalmıştır. Çünkü teknolojinin getirileri, küreselliğin oluşturduğu iletişimin oldukça geniş bir alana yayılması, bugüne kadar insanoğlunun geçirmediği bir değişime ev sahipliği yapmıştır. Bu hızlı gelişim çağından önceki dönemlerde insan, sadece fiziksel olarak ulaştığı kişilerle iletişim kurabilirken bugün, mahalle, şehir, hatta ülkesinin sınırlarını aşan bir iletişim dünyasının içindedir. Bu da birçok tezatı beraberinde getirmektedir. Örneğin, aynı apartmanda yaşayan komşusunun kaybını bilmeyen fakat dünyanın diğer ucundaki müzisyenin geçirdiği kazadan haberdar olan bir sosyal yapı oluşmuştur.²²

Bu durumun en somut örneği, 12 Şubat 2025 tarihinde haberlere konu olan, İzmir Barboros Mahallesinde yalnız başına evinde ölü bulunan yaşlı kadının uzun zaman önce vefat etmiş olmasına rağmen çevresinde kimsenin bu durumdan haberdar olmaması olayıdır.²³ Olay, günümüz koşullarında bireyselleşmenin ve yalnızlığın geldiği noktayı gözler önüne sermektedir. Aile bağlarındaki kopukluğa, komşuluk gibi sosyal bağlardaki uzaklaşma da eklenince böyle bir manzara kaçınılmaz hale gelmiştir. Bazı ülkelerde ailenin işlevinin kurumlara devredilmesi sonucu “Yalnızlık Bakanlığı” kurulacak dereceye gelmesi,²⁴ bireyselleşmenin de geldiği noktada tekrar ele alınmalıdır. Bu ülkelerde yalnızlık adına bir bakanlık ihtiyacının doğması, insanların aralarındaki iletişim kopukluğunun diğerinden bihaber olacak kadar büyük boyutlara ulaştığını göstermektedir. Bunun yanında büyüklerimizin geçmişte tek tek emek vererek yaratmış olduğu sosyal sermayeyi, bugün kibirli bir bakışla yok sayıp sosyal bağları, klavye ucuna ve takipçi sayısı gibi normlara indirgeme zannıyla karşı karşıya kalmamız da yeni bir tartışma konusudur.

Yukarıda sözünü ettiğimiz ilişki konusuna gelecek olursak, hepsinin içerisinde en önemlisi bireyin kendisiyle kurduğu ilişkidir. Bu sebeple algıladığı gerçekle sorumluluk duygusunun tutarlı bir şekilde davranışa dönüşmesi, kişisel bütünlüğü ifade eder. Birey, bu bütünlükten uzak kaldığında bir tür zehirlenme yaşamaktadır. Çünkü aile ve toplum da bu ilişkinin sağlamlığı orantısında, pozitif veya negatif değişimler gösterir. Bunun bir anlam yaratıp, gelecek inşasında etkili olması için evrensel kabul görmüş olguların, toplu-

21 Aliye Çınar, *Modernizm, Kent ve Toplum*, (Bursa: Emin Yayınevi, 2013), 199-201.

22 Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002), 219-220.

23 Anadolu Ajansı Haber Sayfası. “İzmir’de Evinde Uzun Süre Önce Öldüğü Belirlenen Kadın”. Erişim 12 Şubat 2025.

24 IndependentDergisi «Ülkeler neden yalnızlık bakanlığı kuruyor?» Erişim 06 Mart, 2025.

mun kültürü şeklinde yaşanması gerekmektedir. Toplumsal kültürü bir okyanus metaforu içinde değerlendirirsek, tüm bu farklılıklar sağlıklı olursa içindekiler yaşar, zehirli olursa da tümüyle yaşam tehlikeye girer.²⁵

2. Bireyselleşme ve Sosyal Formlar

Her şeyin farklılaşarak yeni anlamlar kazandığı günümüz dünyasında, din gibi hem bireysel hem de toplumsal anlamda oldukça dinamik olarak yaşayan bir olgunun zihinlerde ve yaşamda değişmeden kalması oldukça zordur. Bu sebeple dinin, bireyin iç dünyasından çıkıp yaşamına yansması olan dindarlık algısı da çeşitli formlara bürünmüştür. Karl Marx ve onun gibi düşünen bazı yorumcuların, yeniçağın dönüşümünü anlatırken, bahsettikleri “katı olanı buharlaştırmayı ve kutsal olanı dünyevileştirmeyi” hedef alan bir sermaye ve onun kurduğu düzenin sonucunda insanların düştükleri boşluk duygusu da yaradılışa karşı verilen savaşın bir göstergesidir.²⁶ Çünkü insan dini, ümitsizlikten kurtaran, bu dünyanın anlamsızlığına bir anlam ve değer katan ilahi bir adalet sistemi olarak görür. Her insan onun adaletinden kendisine almak istediği kadarını alır ve onunla bir bağ kurar.

Berger dini tanımlarken dinin, insanoğlunun evreni anlamlandırmasında cesur bir girişim olduğunu ve bireyin dünyasını oluşturma aşamasında önemli bir noktada bulunduğunu söylemiştir.²⁷ Burada dini, bir meşrulaştırma sebebi olarak görüp, bireyin hayatını belli bir düzleme oturtması ve yön vermesi noktasında etkinliğini belirtmektedir. Bu yön verme aşamalarında kitleleri hareket ettirici ve bazen de durdurucu gücü dinin elinde tutması yadsınamaz bir gerçekliktir. Zaman değişime ev sahipliği yaparken, din de bireylerin dünyasından önemli bir rol çalar.²⁸ Berger’in tanımı dinin işlevsel yönünü ele alan ve dinin mensuplarına kazandırdığı şeyin bir dünya görüşü, yaşam tarzı noktasında olduğudur. Bu anlamda dinin, insanların hayatlarındaki varlığı, yaşamlarına yaptığı etki düzeyinde paralellik gösterir. Burada yine karşıma çıkan, insanların dini kendi içlerinde anlamlandırma sorunudur. Kişi bir dine inanmasıyla birlikte, başka insanlarla ortak bir yola girmiş olur, fakat bu yolda yürüme şekli daima bireysel olmuştur, çünkü din özümseyerek yaşanan bir oluşumdur.

R. Otto ise dini çok daha kapsamlı olarak ele almış ve “insanın kutsalla olan ilişkisi” şeklinde tanımlamıştır. Kutsalla ilişki, onun yaşanması açısından oldukça geniş ve ucu açık bir tanımlamadır. İnsanın kendine kutsal saydığı her şey ve onu nasıl algılayıp yaşarsa o kadar dinden, bir tanımlama. Bu tanımın herhangi bir dine veya inanışa ait olmadığı için tüm din veya inanç şekillerinde kullanılabilecek bir geçerliliği vardır. Çünkü din gibi soyut bir

25 Cüceloğlu, Savaşçı, 124-140.

26 Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, 30.

27 Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye*, çev. Ali Coşkun, (İstanbul: Rağbet yayınları, 2015), 88.

28 Abuzar. “Sosyal Değişme ve Din İlişkileri: Şanlıurfa Örneği”, (Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003), 44-48.

tanımlamayı kişilerin kendi inanç sistemlerinden bağımsız yapması oldukça zordur. Haliyle din gibi hem çok evrensel hem de alabildiğine bireysel bir konuda da bu sorun karşımıza çıkar. R. Otto'nun yaptığı din tanımı karşılığında insanın ilişki kurduğu “kutsal” modern dönemin bireyleri için uçsuz bucaksız bir derya gibidir, çünkü sınırları çizilmeyen kutsal kavramı, bireyin iç dünyasında istediği boşluğu doldurma kapasitesine sahiptir. Birey bu kavramı kendi zihin dünyasında nasıl tasavvur ederse orada konumlandırabilir. Bu sebeple aradığı umudu, anlam bütünlüğünü ve sığınacağı limanı burada bulabilir.²⁹

Bireyselleşme kavramı dilimize bize batılı kaynaklardan geçmiştir. Batı toplumunda da çıktığı andan itibaren hem “olumlu” anlamda özgürleşme olarak, hem de “olumsuz” anlamda bencilleşme açısından eleştiri almıştır. Bize transfer bir kavram olması sebebiyle bireyselleşmenin dini ve kültürel boyutunu tartışırken, kendi kültürümüz açısından da ona yeni bir gömlek giydirmemiz gerekmektedir. Hristiyanlıkta anlamlandırılan bireyselleşmeyle, İslam toplumlarındaki bireyselleşme, bu cihetten ayrılmaktadır. Batı’da daha çok dini bireyselleşme, Tanrı ve insan arasındaki aracısızlığı baz alırken, İslami perspektifte bu durum kutsal metin ve insan arasındaki ilişkide gizlidir. İslami bireyselleşme kutsal metinler ve onun yorumlamaları olarak ele alınabilir.³⁰

Bireyselleşen dindarlığı literatür açısından tartışırken “ait olmadan inanma” olgusu ortaya atılsa da modern bireyin ait olma problemi aşkın varlıkla değil, dinsel gruplardır. Bu anlamda da bireylerin kurumsal dine değil, bireysel dine ait oldukları ileri sürülmüştür.³¹

Bireyselleşmenin din üzerinden değerlendirilmesi, diğer kurumlardan biraz daha farklı bir durum yaratmaktadır. Her şeye artık kendi perspektifinden bakan birey, hızla gerçekleşen toplumsal ve kültürel değişimin içinde, hala yerini hiçbir şeyin dolduramadığı din olgusunu da sorgulamaktadır. Bu sorgulama, daha çok bilindik aktarımların dışında, kendi içinde nerde durduğuna yöneliktir. Ayrıca bu her yeni değişimin yarattığı karmaşa karşısında birey, dünyaya daha bilinçli ve anlam kaygısıyla bakmaktadır. Çünkü modern bireyin de çıkmazları karşısında din, bilimin, felsefe ve sanatın veremediği cevaplara haiz olarak, bireyi bu çok denklemlili karmaşık dünyanın ve bilinmezliğin korkutuculuğundan kurtarmaktadır.³² Modern, postmodern dönemlerde insanların her şeye olduğu gibi kavramlara da tavrı tamamen göreceli bir yapıdadır. Tüm doğrular ve değerler yer değiştirebilir, gerçeklik, öznel ve zeminsizdir. Nesnel kabule yer yoktur, birey nasıl algılsa doğru odur. Bu karmaşa içerisinde bireyin dini doğru algılaması büyük çaba gerektirmektedir. Menfaatçi bir din anlayışına yönelmek ise bireyi tekrar bilinmezliğin karanlığına sürükleyebilir. Fakat doğru ve bilinçli bir sorgulama devreye girdiği takdirde birey için tünelin ucundaki ışığı yakalamak hiç de zor olmaz.³³

29 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 44-47.

30 Ağçoban, “İslam’da Bireyselleşme’nin Teorisini Yazmak Ne Kadar Mümkün?”, 132-146.

31 Ekber Şah Ahmedi - Büşra Kılıç Ahmedi, “Dinin Bireyselleşmesi Üzerine Niceliksel Bir Araştırma”, *Bilim-name Dergisi* 51 (2024), 457-484.

32 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 45.

33 Ağçoban, “İslam’da Bireyselleşme’nin Teorisini Yazmak Ne Kadar Mümkün?”, 132-146.

Breiner dinin sekülerizm karşısında ayakta kalmasının nedenlerini sıralarken, dinin özünün “aşkın kaynaklı” olduğunu, geçmişteki eleştiriler sonucunda kendi zaaflarıyla yüzleştiğini ve dünya dinlerinin tecrübelerinin sadece ruhsal sınırlarda kalmadığını belirtmiştir. Buradan da hareketle aslında dinin kutsal bağının yanında ahlakla da yüce bir ilişkisi olması ve dünyaya kendine özgü bir yaklaşımının varlığı onu bu hayat için vazgeçilmez yapmaktadır.³⁴ Ahlakın ve vicdanın yüceliği, insanoğlunun kutsalla bağı kadar hayatla da bağımlı oluşturmaktadır. Bu anlamda bireyin hayattaki ihtiyaçlar piramidini oluşturan Maslow, bedensel ihtiyaçlar kadar ruhsal ihtiyaçların da önemini belirtmek için birinin diğerinin yerini dolduramayacağını özellikle dile getirmiştir.

Maslow'un düzenlemiş olduğu bireyin ihtiyaçları piramidinde birey, biyolojik olarak hayatta kalmak için duyduğu ihtiyaçları tamamlandıkça bir üst kademedeki ihtiyaca yönelmiştir. Örneğin önce açlığını gideren birey sonrasında dostluk arayışına girmektedir. Aksi takdirde birey hayati ihtiyaçları giderilmeden farklı duyguların peşine düşemez ve kendini gerçekleştiremez. Fizyolojik ihtiyacın ardından gelen “güvenlik ihtiyacı” ve sonrasındaki “sevgi ve ait olma” ihtiyacı ise dinin güvenli alanına girme ihtiyacı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda çevresinde güveni hissetmeyen birey, sakin ve huzurlu olamazken yine çevresiyle sağlıklı ilişki kurabilmesi o güveni hissetmesine bağlıdır. Güvenmeden sevgi, güvenmeden aidiyet duygusu gerçekleşemez. Aşkın varlıkla kurulan ilişki de onun kudretine olan inanç ve güven temellidir. Sevgi ve güven birbirinden beslenen duygulardır, biri yoksa diğeri de tam olarak orada değildir. Bireyin aşkın varlıkla kurduğu ilişkide de sevgi temelli bir güvenden söz edebiliriz. Sevginin verdiği içsel motiveyi başka bir duygu veremez. Kişi sadece sevilme değil, aynı zamanda sevme ihtiyacını da doğru kanallardan karşıladığı takdirde, içsel yolculuğunu tamamlar.³⁵

Modern dünyanın pompaladığı bencillik, bireyselleşmenin patolojik tarafıdır. Yukarıda bahsettiğimiz yalancı bireyselleşme içerisinde, dinle olan bağda doğru bilgiye ulaşamadığı zaman, boşlukta savrulan bireyleri görmek kaçınılmaz olmaktadır. Tüm bu değerler, sevgi, ait olma ve güven duygusu bizi vicdanla besleyen kanallar, din ve sosyal sermayenin açtığı yolda kurursa insan, kendi kimsesizliğiyle karşı karşıya kalabilir.

Bugünün dünyasında varoluşsal gerçekliğimizin sekteye uğraması, geçmişe göre daha fazladır. Çünkü geçmişe nazaran eksikliğini hissettiğimiz şey sadece içgüdüsel bir boşluk değil, aynı zamanda gelenek yoksunluğudur. Bize acı çektiren bu yoksunluk, varoluşsal boşluk olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu boşluk hayatın anlam ve içeriğinin kaybı olarak bugünümlü etkilerken, yarattığı ıstırap tüm hayatımıza siner³⁶. Bu boşluğu daha somut bir şekilde anlayabilmemiz için Prof. Dr. Nuran Yıldız'ın yakın tarihli bir haber üzerine kaleme almış olduğu satırlara göz atalım:

34 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 45.

35 Seyithan Can, “Allah’a İmanın Psiko-sosyal Temelleri (Maslow’un İhtiyaçlar Piramidi Bağlamında Bir Değerlendirme)”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2, (2020), 473-501.

36 Victor E. Frankl, *Anlamsızlık Hissi*, çev. Defne Şen, (İstanbul: Can Sanat Yay., 2024), 97.

“Geçtiğimiz günlerde ormanda kaybolan Ece Gürel, yaşanan bu gerçekliğin en somut kanıtıydı. Attığı mesajda “kayboldum” demiyor muydu? Hem de dağların ötesinde bir ormanda değil, en bilindik kent ormanında kayboluyor Ece. İnsanı vahşi ormanın ortasına bırakan neoliberal düzenin, üç önemli çıktısı var; “Akılla davranış bağının kopması”, “anlamın nesneler dünyasında yitirilmesi” ve “kimlik arayışı”. Ece ormandan çıkmak için çok uğraşmış. İnsanüstü çaba harcamış. Tek üniversitenin ancak bitirilebildiği bir dünyada 4 üniversite bitirmiş. Olmamış. Cadılık eğitimi almış. Ses terapisi için gitmiş. Gizemli sayılara tutunmuş. Ruhunu dinlendirmek istemiş. Transa geçmiş. İş yerindeki mobbinge direnmiş. Yolu bulamamış. Ece gibi çırpınan, “beni bulun” diye bağırın insan sayısı çok fazla. Çünkü Yeni dünya düzeni çıkış için mihenk noktası bırakmıyor. Mihenk olacak ilkeleri, kurumları, anlamları eritiyor. Bireyi yalnız bırakıyor. Ece’nin eşinin “Evliyiz ama bireyseliz” sözü üzerine düşünmek gerekmez mi, “aile yılında?”³⁷ Bu olayda da gördüğümüz gibi yazıda, modern dünyanın bireyleri nasıl savurduğuna, önce arayışına, sonra kayboluşuna dikkat çekiliyor. Günümüzdeki değerlerin zeminsizliği, bireyi de kendi içinde duvarsız bir hapis-haneye mahkûm etmektedir. Varoluşsal anlamın amacı, ruhsal doyuma ulaşmak ise bugün her şeyin değerinin maddeye endekslenmesi, bu amacı yolundan saptırarak hem ruhu hem de bedeni hep aç bir neslin ortaya çıkışını sağlamıştır.

Seçeneklerle donatılmış bir dünya, en iştahlı insanların bile her şeyin tadına bakamayacağı kadar çok yiyecek alternatifi olan bir açık büfe gibidir. Sırada bekleyen “tüketiciler”in en büyük problemleri, “önceliklerini belirlemek”tir. Çünkü bazılarının hiç tadına bakmadan bırakmak, ondan vazgeçmek zorundadır. Maalesef onun sorunu, seçeneklerin fazla oluşudur. Bu sebeple onu en çok yoran, “seçeneklerimi doğru kullandım mı?” sorusudur³⁸ Tıpkı Albert Camus’ un “bugünün insanların en büyük acısı, dünyanın tamamına malik olamamak” dediği gibidir. Çünkü eriştiği her yeni şey diğerine erişememenin acısını körükler. Küçük anlar dışında hepsi eksiktir. Tantalos’un suları gibi sürekli arzular, deniz suyu gibi içtikçe yakar.³⁹ Pozitivist bir bakış açısıyla insan ruhuna yaklaşan her tanımlamada modern insanın kusurları gün yüzüne çıkıyor ve bu eksikliği de tüketerek kapatacağını zannettiği için, her şeyi tüketme yarışına giriyor. Yalancı bireyselleşmenin attığı bencillik çıkmazında savruluyor.

Aynı bencilliğin versiyonlarını, Sayar’ın bahsettiği “ben tarikatının müridleri” tiplemesinde modern bencilliğin geldiği noktada görürüz. Burada başarının bile sadece kişinin kendisine sağladığı fayda oranında kıymetlendirilmesi, ahlaki kodların ve değer kavramının anlam kaybı yaşadığını göstermektedir. Toplumsal ahlak ve değer yoksunluğu, bize hizmet etmeyen her şeyi saf dışı bırakmayı gerektirir. Bireyin “kendisini tavaf eden bir hacı” gibi kendi etrafında dönmesi onun dış dünyayla kurduğu bütün ilişkileri de sekteye uğratar. Kendisi dışındaki herkesi potansiyel bir sömürü kaynağı olarak görmek, bireyin sağlıklı ilişki

37 Milliyet Gazetesi, Prof. Dr. Nuran Yıldız, Erişim tarihi: 20 Mart 2025.

38 Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, çev. S. Okan Çavuş (İstanbul: Can Sanat Yay., 2024), 100.

39 Bauman, *Akışkan Modernite*, 123.

kurmasını engellemektedir. Bu nedenle de sağlıklı ilişkinin temelindeki güven duygusu her kulvarda sarsılmaktadır.⁴⁰

Tüm bunların yanında kalabalık ve tek başlılık içinde bir anlam barındırıyorsa gerçeklik değeri vardır. Çünkü hızın arttığı değişim dönemlerinde insanlar kendilerini daha da güvensiz hissettiği için dine bireysel ve kitlesel olarak dönüşler olmaktadır. Bireysel bazda dinin açtığı yolda kendi ahlaki erdemine ulaşabilen insan iç denetimine haiz demektir. Burada dini algılamada derin bir içselleşme yaşanabilirken, kitlesel hareketlerde sığılaşma ve kalabalıklaşmanın verdiği niceliğin sonucu koca bir sorgusuzluk da olabilmektedir.⁴¹ Fakat dinin, asli vazifeleri sarsılmaz yerini korumaya devam eder.

Dinin tüm bu meziyetlerini ceplerimizde taşıırken, diğer bir pencerede açık duran bençilliğin etkilerini de tartışmak gerekmektedir. Dinin mayasında “benlik” duygusunu “biz” olmaya çevirmeyle yoğrulmuş bir ülkü varken, bugünün dünyasında kendine bu yönüyle yer açmaya çalışması güçleşmiştir. Bu nedenle sosyal sermayeden uzak bir din algısı, bizi ne kadar ileriye taşır sorgulamak gerekmektedir.

3. Aile Kurumu ve Değerler Sistemi

Sosyal değişim, toplum içerisindeki kurum ve değer sistemlerinin bir geçiş süreci olduğuna göre, aile, tüm bu değişim serüveninin baş aktörlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun almış olduğu her yeni şekil, ailenin de kimyasını etkilemekte ve değişim yolunda ikisi, kol kola yürümektedir, fakat toplumun tüm alanlarında değişim kendini hissettirse de bu dümdüz bir boyutta ve bazı kurumları edilgenleştirerek gerçekleşmez. Bireylerin değişim karşısında verdiği tüm sancılı tepkime, kurumlarda da hissedilir ve inişli çıkışlı ilerleyen bir yolculuk olarak devam eder.⁴²

Tarihsel olarak son yüzyılın hızlı bir teknolojik ilerleme ve dönüşüm çağı olduğu bir gerçekliktir. 19. ve 20. yüzyılın yıkılan ve kurulan devletlere ev sahipliğinden sonra toplumların büyük rejim değişiklikleri yaşamalarıyla demokrasi ve özgürlük bilincinin ortaya çıkması zaruri bir sosyal dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bunun toplum bazından bireye indirgenme süreci aşamalarla olsa da artık dönüşüm kaçınılmazdır.⁴³ Değişim kendi içinde ilerlerken, kurumların eşlik etme biçim ve süreleri de değişkenlik gösterir. Aile de en özgün yapılardan biri olarak bu süreçte kendi karakteristik yapısıyla varlığını hissettirir.⁴⁴ Toplumun geçirdiği her değişim aile tarafından aynalanır ve biz bunu gündelik yaşamdaki izlerden takip ederiz.

40 Kemal Sayar, *Yavaşla* (İstanbul: Kapı Yay., 2024), 185-188.

41 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 47-48.

42 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 34-35.

43 Ali Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2013), 101-129.

44 Kasım Karataş, “Toplumsal Değişme ve Aile”. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 12/2 (2001), 89-98.

Sanayileşmenin hayatımıza girmesiyle birlikte hali hazırda aile yapısı da değişiklik göstermiştir. Çekirdek ailenin ortaya çıkmasını hızlandıran bu dönemin sonunda bu aile yapısı bile kısmen geride kalmış ve yeni birtakım aile formları ortaya çıkmıştır. Ekonomik, siyasi, kültürel her alanda değişen dünya koşulları aileyi de yapısal olduğu kadar işlevsel anlamda da dönüştürmüştür. Tek ebeveynli aile yapısı, çocuksuz ve parçalanmış aileler şeklinde yeni aile yapıları gündemimize girmiştir. Gençlerin ve kadınların ekonomik özgürlüğüyle birlikte, bireysel yaşam alanları ortaya çıkmıştır. Yalnız yaşayan insan sayısı oldukça artmıştır.⁴⁵ Bu da aile açısından bireyselleşmenin yollarını açmıştır.

Ailenin değişimine etki eden bir diğer önemli faktör de modernleşmedir. Bu süreçte dikkat çeken en büyük etkenlerden biri mahremiyet kavramının boyut değiştirmesi ve ailenin yapısal hedefindeki yerinde eksen kayması yaşamasıdır. Geleneksel aile yapılarında mahremiyete verilen önem, çekirdek aileyle birlikte özneleşen bireyin, özgürlük algısında değişimler yaşamasına ortam hazırlamış ve bu algı mahremiyet ihtiyacını en aza indirmiştir. Bireyselleşme ve aile üyelerinin nicelik açısından azalması, sorumluluk hissinin de azalmasına yol açmış, iş ve ekonomik anlamda kendini geliştirme çabasında olan bireyler aileye ve topluma daha az sorumluluk hissetmiştir. Geleneksel ailede sıkı tutulan kolektif bağların çekirdek ailede zayıfladığını görmekteyiz. Bu durumun bir sonraki adımı da evliklerin zayıflaması, boşanmaların artması ya da nikahsız birlikteliklerin ortaya çıkması olarak değerlendirilmektedir. Yukarıda bahsettiğimiz bireyin kendinden başkasına sorumluluk duymaması verilere de somut olarak yansımıştır. Son yıllardaki TÜİK boşanma verilerine baktığımızda hem erkeklerin hem kadınların aile birliğinin dağılmasına gösterdiği ilk sebep sorumsuzluk ve ilgisizlik olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶

Ailenin oluşumunda önemsenen, paylaşım ve mahremiyetin gizliliği, ahlaki ve vicdani değerlerin aktarımı gibi unsurlar, toplumu ve onun değerlerini ayakta tutar. Fakat bireylerin özgürlük fikri değiştiğinde bu durum, sadece medeni hallerine yansımakla kalmaz, bir diğerinden sorumlu olmama hali, toplumsal değer yargılarına da uzak olmaya evrilererek bireysel ahlaki öne çıkarmaya başlar. Kolektif şuur yerini, bireysel değer yargılarına bırakırken değişimin eksenini etrafındaki toplumsal ahlakın yetersizliği ve bu normsuzluk hali, bireyle toplum arasına mesafe koymaya başlamaktadır. Kendini topluma ve onun değerlerine karşı sorumlu hissetmeyen bireyler başka bir anlamda boşluğa kapılmakla karşı karşıya gelmektedir.⁴⁷ Kentleşme ve bireyselleşmenin artmasıyla aile yapılarının genişten çekirdeğe doğru hızla değişmesi, akrabalık gibi doğal bağlarla birlikte, kültürle olan organik bağları da zayıflatmaktadır.

Göç ve kentleşmenin de beraberinde getirdiği yaşam şeklinin modern toplumda insanların, bireysel sınırlarına mahkum etmesi ve bunun yanında artan dijitalleşmeyle sosyal pay-

45 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 33-34.

46 Resul Duran, “Türkiye Aile Yapısının Geleceğine Yönelik Çıkarımların Değerlendirilmesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2022), 147-164.

47 Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, 101-129

laşımın azalması hem toplumla insanların arasına mesafe koymuş hem de aile ilişkilerinde zayıflamaya yol açmıştır. Kültür de günün sonunda bu durumdan nasibini almıştır. Artan yalnızlık düzeyleri mutsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda evli bireylerin bekarlara göre kendilerini daha az yalnız hissettiği görülmekteyken çocuklu evliler ve çocuksuz evlilerin oranlarında da çocuklu bireylerin sosyalleşmede zorlandığı ve daha yalnız hissettiği ortaya çıkmıştır. Burada kent hayatının yoğunluğu içinde çocuklarla aktif olmanın zorlukları ve kök aile desteğinin kısıtlı olması da etkenler arasındadır.⁴⁸

Modernleşme ve popüler kültürün, değişimi körüklediği alanda bireyselleşme kaçınılmazdır. Fakat asıl mesele bunun nasıl geliştiğidir. Sağlıklı bireyselleşmede fertler, çevresine karşı bağımlılık değil, bağıllık gerçekleştirir ve özdenetimleri kuvvetlidir, özgürlüğü nasıl kullanacaklarını bilirler. Bu özdenetime sahip olamayan kişiler ise, birey olamadan bireyselleşmeye çalıştıklarında kendilerine verilen özgürlüğü, bir başıboşluk şeklinde algılayıp, kuralsızca hareket ederek hem kendilerine hem de topluma zarar verebilirler. Tüm bunları kontrol edebilmenin en etkili yolu, tüm hayatı kapsayan ve her türlü farkındalığı içinde barındıran, toplumsal ve kişisel bütünlüğü koruyan insan merkezli eğitimidir.⁴⁹

Bu noktada aile içinde başlayan bireyin kendi olma yolculuğu oldukça önem arz etmektedir. Bireyin kendine yetebilmesi, kimlik oluşturup kendini geliştirmesi ve kararlar alıp sonuçlarının sorumluluğunu alma kabiliyeti bu yolculukla gerçekleşmektedir. Aile bu yolda çocuğa öz benliğini ortaya koyma fırsatı verdiği ve doğru yönlendirdiği takdirde sağlıklı bireyselleşme gerçekleşebilmektedir. Kendi ailesinde kabul gören çocuk dış dünyaya daha güvenli bir açılım gerçekleştirir. Bağımlı olmadan bağlı kalabildiği sosyal ilişkilerin önü açılmış olur.⁵⁰ Sosyal gelişim de bu şekilde makul yollarla sağlanabilir.⁵¹

Bu sosyal gelişimin içinde ailenin fertleriyle kurduğu bağların derinliği çok önemlidir. Sağlıklı aile ilişkisi, rekabetçi değil, tamamlayıcı olandır. Ailenin en önemli özelliklerinden biri paylaşımcılıktır. Ego savaşlarının olduğu aile ilişkisinde, birlikte yol almak zorlaşır. Üyelerin etrafını güvensizliğin verdiği huzursuzluk kaplar.⁵² Ailenin sağlamış olduğu mahremiyet çeperi çok kıymetlidir. Bu özelliği sayesinde sanayi toplumunun karmaşasında aile, fertler için toplumsal bir sığınaktır. Aynı zamanda psikolojik, sosyolojik bir kalkan ve pedagojik olarak da kendini parlayan bir kurumdur. Yıkıcı olmadığı takdirde aile, ferdiyetçiliği sağlıklı bir şekilde destekleyebilir ve bu şekilde değişimle birlikte kendi kabuğunu sağlamlaştırır.⁵³

48 Ebulfez Süleymanlı - Nihan Kalkandeler, “Türkiye’de Aile, Yalnızlık ve Mutluluk”, *Aile ve Yalnızlık Sempozyumunda Sunulan Bildiri*, 35-44.

49 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 40-52.

50 K. Nevzat Tarhan, *Aile ve Yalnızlık Sempozyumu Giriş Konuşması*, 21-23.

51 Çiğdem Kağıtçıbaşı - Zeynep Cemalcılar, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*, (İstanbul: Evrim Yayınevi, 2014), 119-120.

52 Tarhan, *Aile ve Yalnızlık, Sempozyumu*, 21-23.

53 Nirun, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, 122.

Kendi olma fikrine izin vermeyen bağımlı kişiler yetiştiren yapılarda durum daha farklıdır. Bireyin ait olma duygusu ve dayanışma ihtiyacının yoğunluğu, onu, içinde bulunduğu çevreye nesnel bakmaktan uzaklaştırır. Bu çevre, (aile-cemaat) adı ne olursa olsun, sürekli yüceltilir. Klanın dışı ne kadar tehlikeliyse klan o kadar kutsallaşır ve içindeki insanlar “iyi” dışarıdakiler ise “kötü”dür. Dışarıya karşı davranışları birey değil çevrenin vicdanı belirler. Toplum kadar içinde büyüdüğümüz ailenin de bireyleşme üzerindeki etkisi çok büyüktür. Yaşlılar veya aile büyükleri tarafından yetiştirilen çocukların itaatkâr ve ortama uyum sağlayan bir yapıda olması istenir. Halbuki çekirdek ailede yetişen çocuklarda daha rahat hareket kabiliyeti vardır ve çocuk kendini iyi ifade eder, çocukluğunu yaşar.⁵⁴ Sağlıklı bireyselleşmenin önemi burada da devreye girmektedir. Toptancı bakış açısı değil, derinlikli algılayıp, sorgulayan nesiller kendini geliştirmiş çevrelerden çıkmaktadır.

Dünyadaki değişimin hızı ülkeleri kendi yapılarına göre etkisi altına alırken, değişimin öncelikle kavramların kendi içinde olduğunu söylemiştik. Bu açıdan, birçok kavramın bizdeki anlamının karşılığı yeni nesillerde muhatap bulamamaya başlamış, kitleler artan teknolojik gelişmelere sürekli ayak uydurmaya çalıştıkları yoğun bir sürece girmiştir. Sanal dünya ve gerçeklik algısı, tüm değer yargılarında hissedilir olmuştur.⁵⁵

Modern toplum, üyelerine sıfatlar vermeyi sever. Fakat değişen dünyada bu rollerde verildiği yerde kalmaz ve her geçen gün kendini günceller. Bireyselleşme de bunlardan biriyken, maalesef artık modern zamanların başlarındaki anlamı olan masum bir “özgürleşme”den çok farklı bir yerdedir.⁵⁶ Kavramlar ve durumlar sosyal değişimin etkisiyle öyle dönüşümler yaşamıştır ki, yirmi yıl öncesinde ebeveynlere “çocuklarınızı dinleyin söz hakkı verin” telkininde bulunan pedagoglar, bugün çocuklarının kölesi olmama ve “otoritelerini koruma” bakımından yol göstermektedir.

Modern dünyada değişim önce maddede başlamıştır. Sanayileşme ve ekonomik yapının toplum ve aileyi değiştirmesinin sonuçları, mekânsal anlamdaki farklılaşmaları da ortaya çıkardı. Tarım toplumunda büyük evlerde kalabalık içinde yaşayan aile fertleri, sanayileşmeyle birlikte daha az üyeli çekirdek ailelerin yaşadığı, herkesin odası olan evlere geçiş yapmıştır ve alan paylaşımının azalmasıyla, duygu değer paylaşımı da azalmıştır. Bireyselleşmenin artması ve modernitenin ortaya çıkmasıyla bu değer paylaşımının azalması toplum açısından bir tehdit olarak algılanmış, her şeye rağmen ailenin korunması bu anlamda önemsemıştır. Bireyleri bir arada tutan bağların çözülmesinin, aynı zamanda toplumsal kurallarda da bir gevşemeye sebep olacağı ve toplumsal ahlakın yerini bireyselleşmiş keyfi bir ahlak algısının alacağı düşünülmüştür. Ailenin alacağı her türlü tahribattan toplumun derinden etkileneyeceği görülmektedir. Bu bağlamda özünde insanın sağlıklı bir sosyal ilişki kurması, huzurlu hayatın teminatlarındandır. Toplum aynı zamanda bireyin hayatında anlam dünyasını da inşa eden ve devam ettiren bir yapıdır. Bu yapıyla doğru ilişki, bireyin bü-

54 Çalak, “Birey ve Bireyleşme: Psikolojik Bir Analiz”, 210-217.

55 Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, 213-215.

56 Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, 62.

tünsel sağlığını da korumaktadır. Sağlam bir sosyal yapı, bireysel çözülmenin yegâne durdurucusu ve fertlerin hayata daha güvenli bakmalarını sağlamaktadır. Toplum bireylerinin davranışlarını kontrol etmeyi bıraktığında çözülmenin hızlandığı görülmektedir.⁵⁷ Bu anlamda görünmez bir tutkal gibi sosyal kurumlar toplumu bir arada tutmaktadır diyebiliriz.

Toplunun temelini oluşturan birim kabul edildiği için aile, diğer tüm kurumlarla da iletişimi ve sosyokültürel yapıyı belirlemektedir. Bireyin ilk eğitimi aldığı yer olması sebebiyle, toplumsallaşmanın ve kalıcı değerlerin temelleri burada atılmaktadır bu sebeple hala “ailenin korunması, toplumun korunması” anlayışı etkilidir.⁵⁸

Yukarıda sözünü ettiğimiz -ailenin korunması toplumun korunması kaygısı- günümüzde de etkisini göstermiş ki 2025 yılı ülkemizde Cumhurbaşkanlığı tarafından “Aile Yılı” olarak ilan edilmiştir. Bu bağlamda korunmaya alınan aile, bireyin yetişmesi esnasında onun temel ihtiyaçlarının karşılandığı yegâne alandır. Bu sebeple ailenin birçok görevinin önemini bir şemayla çizen Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde insanın elzem ihtiyaçlarından biri olarak tespit edilen “güven duygusu” kentleşme ve modern hayatın karmaşasıyla düşük seviyelere inince bireyselleşme ve içe dönme, sosyal izolasyon gibi sonuçlar doğurmuştur. Buna dijital ağlar, pandemi gibi başka korku mecraları da eklenince bireyselleşmenin getirdiği yalnızlık patolojik boyutlara ulaşmıştır. Güven duygusu sarsılan birey kendi dışındaki her şeyi “yabancı” kategorisine aldığı için sosyal açımda zorlanmalar yaşamaktadır. Öte yandan ailenin işlevlerini kent yaşamında başka kurumlara devretmesi birey ve aile arasında mesafeler oluştursa da köklerine yabancılaşmak bireyi daha dibe çekmek anlamına gelmektedir.⁵⁹ Değişimin hızı değerlere ihtiyacı azaltmış gibi görünse de güven duygusu sarsılmaz yerini korumaktadır.

Alain Peyrefitte, sosyal değişim hızlı olsa da toplum yapısının içinde en önemli temel özelliğin “güven” olduğunu belirtmiştir. Bu “güven”, bireyin önce “kendisine sonra başkalarına ve kurumlara” olan güvenidir. Bunlar bir sacayağı gibi birbirinden ayrılmayıp, biri diğerinin koşulu halindedir. Hangisi çekilirse diğer ikisi de yerinden oynar.⁶⁰ Bu sebeple insanın sevgi, güven ve ait olma ihtiyacını karşılayabileceği ilk ve en önemli kaynak ailedir.

Kentleşmeyle birlikte modern insanın kazandığını zannettiği özgürlük, diğerine muhtaç olmama hali, hesapsızlık hiç olmadığı kadar sonsuz gelirken, aidiyet yoksunluğu ve toplum desteğinin olmaması, aldatmaca özgürlüğün bıraktığı enkaz, kronik bir terk edilmişlik ve bir başınalık olarak insanın karşısına çıkmıştır.⁶¹ Bireyler farklı sebeplerle ailesinden sıyrılmaya, uzaklaşmaya başladığı ilk zamanlarda iyi hissetse bile bir müddet sonra boşluk duygusuna kapılmaktadır. Tıpkı doğduğu topraktan koparılan bitkinin başka bir yerde

57 Vejdi Bilgin, *Din ve Sosyal Çözümle*, (Samsun: Etüt Yayınları, 1997), 24-25.

58 Cezayirli, “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”, 34-35.

59 Sırrı Akbaba, *Ailede Yalnızlığın Görünmeyen Yüzleri*, *Aile ve Yalnızlık Sempozyumunda Sunulan Bildiri*, 25-33.

60 Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, 40-41.

61 Büşra Sürgeit, “Modern Bireyin Yalnızlaşması ve Yabancılaşması Bağlamında Apartman Yaşamı ve Cahit Zarifoğlu'nun “Eksik yol” Başlıklı Öyküsü”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 59/2 (2019), 449-466.

büyütölmeye çalışılması gibi fertler de aidiyet hissettikleri köklerden uzaklaştığı zaman yeni ortamlarda verimli olamayan ve savrulan bitkiler gibi zorlanmaktadır.

Modern bireyin taleplerindeki “sınırsız özgürlüğü” başkalarıyla paylaşmak istememesinin önüne ancak empati kabiliyeti kazanmış güçlü bir çocuklukla ve bilinçli bir eğitim geçebilir. Bireyselleşen aile kavramının literatüre girmesine neden olan çekirdek ailenin, bireyselleşmiş üyelerinin oluşturduğu aile yapılarında rol karmaşasının oluştuğunu ve ailenin özündeki “biz” bilincinin oturmadığını görürüz. Aile içindeki herkesin kendi taleplerini öncelemesi ayrışan ve yalnızlaşan üyeler ortaya çıkarır. Teknolojik gelişmeler de bu yalnızlaşmaya her türlü zemini sağlamıştır.⁶² Bu bağlamda bencillik kişisel bir özellikse bireyi ilgilendirmektedir, fakat bu durum toplumsal bir kabule doğru gittiği zaman büyük sorunları da beraberinde getirmekten geri kalmaz.⁶³

Kapitalist düzenin hayatımıza girmesiyle birlikte, öncesinde uzun süreli kullanıma uygun yapılan üretim, şimdilerde yerine yenisinin gelmesi üzerine kurularak yapılmaktadır. Artık dayanıklılık yerine, sıkılma odaklı değişimin öncelendiği hızlı tüketim sürecine geçilmiştir. İnsandaki sahip olma arzusu ne kadar körüklenirse, seri üretim o kadar ayakta kalır. Fakat bu değiş tokuş çarkı sadece meta ile sınırlı kalmamış, insan tıpkı eşyalara hızla yol verdiği gibi hayatındaki diğer tüm ilişkilerine de aynı muameleyi yapmaya başlamıştır. Bu durum toplumdaki en önemli ve uzun süreli ilişkiyi kapsayan evlilik kurumu için de geçerli olmuştur. “Sadakat” toplumdaki sarsılmaz değerini kaybetmiş ve “ömürlük” diye çıkılan yol, daha geçici beraberliklere tercih edilmiştir.⁶⁴

Modern kapitalist sistemin bireylere önce “ben” dayatması, aile gibi temelinde paylaşım olan bir yapının da sarsılmasına sebep olmuştur. Bu durum bireylerin hep daha fazlasını isteme, daha iyisine layık olma düşüncesiyle, az olan hiçbir şeyin kıymetinin olmaması sonucunu beraberinde getirmiştir. İstatistiklerde mutluluk oranlarının sürekli düşmesinin bir nedeni de bireylerin sadece kendilerini mutlu etmeye odaklanmalarından kaynaklanan boşluk duygusudur. Aile kurumunun ilk sanayileşme dönemlerinde, kadın ve erkek arasında hakimiyet çatışması girmiştir. Bu çatışmadan çıkış yolunun bireyselleşme eşittir özgürleşme şeklinde lanse edilmesi, kurumu temelden sarsmıştır.⁶⁵ Ne var ki modern dönemde bir nesle sürekli “önce sen değerlisin başkası sonra” gibi bencilce bir değer yargısı empoze edilmesi de onların evliliği bir paylaşım değil, güç savaşı gibi görmesini normalleştirmiştir.

Ölkemizde ailenin en çok değişim yaşadığı dönem, geçen yüzyılın ikinci yarısındadır. Bu durum artan şehirleşme, teknolojik gelişmeler ve hızlı iletişim ağı nedeniyle gerçekleşmiştir. İç ve dış göçlerin etkisinin artması, internet ve sosyal medyanın erişilebilirliği, ailenin yapısını derinden etkilemiştir. Bunun devamında madde kullanımı ve sokak çocuğu

62 İhsan Çapçioğlu, “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”. *Journal of Turkish Studies* 13/2 (2018), 19-34.

63 Nesrin Dama - Ersin Çelik, “Bir Başka Mesele Youtube Programı”, (Erişim 09 Mart 2025).

64 Mustafa Solmaz - Ersoy Özmen Alkan, “Akışkan Modern Toplum, Saf İlişki ve İnsani Birlikteliklerin Geçici Hale Gelişi”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/2 (2021), 387-403.

65 Nevzat Tarhan, *Mutlu Evlilik Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 15-16.

olgusunun büyük kentlerde yaygınlaşması tek ebeveynli aileler gibi parçalanmış ailelerin normalleşmesini ortaya çıkarmıştır. Sonrasında ise bireylerde kimlik bunalımı tetiklenmiş ve toplumsal yapı da büyük oranda etkilenmiştir.

Tüm bu değişim faktörlerine rağmen, Türk toplumu için aile kavramı hala önemli bir noktadadır. Boğaziçi Üniversitesi bünyesinde yapılan “Türkiye’de Muhafazakarlık” araştırmasında, “muhafaza edilmesi gereken en önemli toplumsal kurum hangisidir?” sorusuna % 45,6 oranında aile cevabı verilmiştir. Bu anlamda kültürel açıdan ailenin yeri hala tartışılmaz derecede önemlidir.⁶⁶ Bunu istatistiksel verilerde de görmekteyiz: “TÜİK 2025 boşanma verilerine baktığımızda; boşanan çiftlerin sayısı 2023 yılında 173 bin 342 iken 2024 yılında 187 bin 343 oldu. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2024 yılında binde 2,19 olarak gerçekleşti. Evlenen çiftlerin sayısı 2023 yılında 567 bin 11 iken 2024 yılında 568 bin 395 oldu. Bin nüfus başına düşen evlenme sayısını ifade eden kaba evlenme hızı 2024 yılında binde 6,65 olarak gerçekleşti”.⁶⁷ Sonuçların da gösterdiği gibi boşanmalarda artış olmasına rağmen bireylerin evlilikten umudu devam etmektedir. Artan boşanma hızına mukabil evlilik oranları düşmemiştir. Aynı umudu çocuk sahibi olmak ve aileye yüklenen anlam boyutunda da görebiliriz. Tüm ülkeyi derinden etkileyen asrın felaketi 6 Şubat depremleri sonrasında depremde yakınlarını ve evlatlarını kaybeden ailelerin, hayata tekrar tutunmak için çocuk sahibi olma talebiyle Kahramanmaraş Sütçü İmam Tıp Fakültesine yoğun başvurularda bulunması bunun somut bir örneğidir.⁶⁸

Yukarıdaki verilerde de görüldüğü üzere ailenin toplumdaki karşılığı, önemli bir yerdedir. Fakat kadının çalışma hayatına girmesi ve kent şartları çocuk büyütme konusunda aileleri zorladığı için bu alanda iyileştirmeler yapılmalıdır. Bu noktada niceliksel çözümler elbette değerlidir, fakat niteliksel çözümleri de sürece dahil etmeden bir sonuca ulaşmak güç olacaktır. Dikkati sadece, somut desteklere vermek asıl sorunu da görmemizi zorlaştırmaktadır. Parasal yardım veya çalışma şartlarında iyileştirme tabii ki işe yarar fakat uzun vadede, özümüzde kaybettiğimiz bazı değer yargılarını da hatırlatmak neden-sonuç dengesini daha iyi kurmamızı sağlayacaktır.⁶⁹ Sonuç olarak, tüm dünyada gelişen sanayileşme ve teknolojik gelişmeler, aile kurumunu da çok yönlü olarak etkilemiş ve büyük bir dönüşüme maruz bırakmıştır. Bu durumda, esen değişim rüzgârı karşısında “özünü kaybetmeden” yenilenmek büyük bir emek istemektedir.⁷⁰

66 Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, 113-124.

67 Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni. “Evlenme Boşanma İstatistikleri”. Erişim 27 Aralık, 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>

68 Anadolu Ajansı Haber Sayfası. “Deprem Acısını Çocuk Sevinciyle Unutmak İstiyorlar”. Erişim 30 Mayıs 2023.

69 Nesrin Dama - Ersin Çelik, “Bir Başka Mesele Youtube Programı”. (Erişim 9 Mart 2025).

70 Mehmet Haberli, “Dijital Çağda Din ve Dindarlığın Dönüşümü”. *Journal of Media and Religion Studies* 2/2 (2019), 307-315.

Sonuç

Günümüzde yaşanan aileyi koruma ihtiyacı, en ilkel toplumlardan bu yana da varlığını göstermiş, bütün toplumlar kendi kültür yapısını geleceğe taşımak için çabalamıştır. Toplumsal kültür gibi saydam etmenlerin, ileriye dinamik bir şekilde taşınması ise ailenin varlığıyla mümkün kabul edilmiştir ve toplumun devamı, insan türünün devamına bağlanmıştır. Aile kurumu diğer kurumlar arasında en hızlı değişim gösteren olması sebebiyle, birey bazında kabul gören değişimlerin toplum bazında da kabul görmesi için ailenin yapısına entegre edilmesi ön şartlardandır. Aile, bireyin toplumsal ve ahlaki tüm değerleri öğrendiği ve hayata bu bilgiyle atıldığı ilk yerdir. Bu bağlamda, çocuklara dini eğitimin ilk verildiği ve değer dünyasının olduğu yer ailedir. İnancın, aynı zamanda bir samimi bağlılık olduğunu düşündüğümüzde insanın aşkın varlıkla kurduğu, özel duyguyu içselleştirebilmesi için aile gibi güveninden emin olduğu kaynaktan alması bireyin gelişiminin doğal bir akışıdır. Birey tüm bu değerleri, içine doğduğu aile ortamında alır ve içselleştirir. İçselleştirilen her olgu bireyle birlikte girdiği ortama o istese de istemese de yayılır. Gelenekten kopuşun hızlandığı günümüzde çocukların eskiyle aralarındaki makasın daha büyük oranda açıldığını görüyoruz. Çocuğun yeni dünyaya adaptasyonunda, ailenin kendi bünyesinden çocuğa nüfuz eden birtakım değerler, onun aldığı yolda ilerleyişini hem kolaylaştırıp hem de ufkunu açarken kökeniyle bağlarını daha anlamlı bir zemine oturtabilir.

Hayatın içinde akan ve huzuru sağlayan sosyal iletişimi, bir “sınır ihlali” şeklinde görüp sürekli bariyer arayışına girmek, bireysel yalnızlığı “bir başınlık” sorunsalının içine gömmektedir. Sonuç itibarıyla birey olamadan bireyselleşme ve bunun bencilleşme gibi bir patolojik duruma dönüşmesinde, saydığımız birçok etkeni sorumlu görüyoruz; kentleşme, göç, teknoloji, ekonomi, modernleşme, küresel düzen vs. hepsini yeterince suçladıysak dönüp kendimize bakma zamanı gelmelidir. Bizden önceki nesiller nasıl ki aktarımları sayesinde birtakım değerlere tutunarak günümüze geldiyse, bu jenerasyonun aldığı aktarım tarzı da tekrar gözden geçirilmelidir. Bireyler önce kendileriyle kurulan bağın anlamlılığı ve derinliğiyle hayata başlar ve sonrasında sosyalleşir. Yetiştirme aşamasında öncelik olarak “ben” duygusu verilen bir nesilden, önce paylaşmasını –evliliği, toplumu, akrabalığı, merhameti, duyguları ve elindekini- bekleyemeyiz ve bu paylaşım olmadan kolektif bilince ulaşmak hayalden ibaret kalır.

Yukarıda bahsettiğimiz kentleşme gibi modern hayatların, bireyleri oradan oraya savurması söz konusuysa, küresel bazda da bireyselleşme/bencilleşme büyük oranda beslenen bir durumdur. Bireyin doğal olandan uzaklaştığı her adım, suni yapay ilişkilere yaklaşması ve kapitalist sisteme hizmet etmesi anlamına gelmektedir. Nitekim bugün dünyada kendi menfaatleri doğrultusunda insanları, savaş, işgal, ya da “daha iyi yaşam” vaatleri gibi sebeplerle bir yerden bir yere sürükleyerek, yersiz yurtsuz, vatansız, kültürsüz kendi değerlerine yabancı bırakan bir güç dengesi vardır. Bu topraksızlık durumu esasında, bireyi köksüz ve kimsesiz de yapmaktadır. Fakat yalnız kalan bireyin, satın aldıkları kaybettiklerinin yerine geçmemektedir.

Hızla değişen dünya, değer yargıları ve mutluluk algısını da değiştirmektedir. Sağlıklı bireyselleşmenin olmadığı yerde, bencilleşme ve sahip olma duygusu öne çıkmaktadır. Bireyin, “sahip olmanın” sonunun olmadığını anladığı yerde boşluğa düşmesi kaçınılmaz olmakta ve burada devreye din girmektedir. Kendi olma yolunda savaş veren fertler, bireysel din algısını oluştururken, bağımsızlaşmasını doğru bir içselleştirme ve anlam bütünlüğü içerisinde gerçekleştirdiği takdirde sonuca ulaşmaktadır. Bu noktada sağlıklı bireyselleşme ve patolojik bencilleşmenin doğru ayrılması ve bilinçli bir gelecek inşası gerekmektedir. Yoksa her şey bir eksen kayması içinde diğerlerini etkilemeye devam edecektir. Işığını, yüksek ahlaki ve vicdani değerlerden almayan hiçbir arayış, insan ruhunu doyuma ulaştırmamaktadır. Sonuç olarak farkındalığı yüksek ve empati yeteneği gelişmiş nesiller yetiştirmek için neden-sonuç dengesinin iyi kurulduğu bir eğitim sistemi ve ulvi amaçlar etrafında kenetlenen bir toplumsal yapının oluşturulması amaçlanmalıdır. Bir maya gibi her toplum kendine has kültür ve değer dünyasını, yeni olanla kararak, hızla değişen zaman içerisinde bir tutunma gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Özdeki maya ne kadar kendi kalabilirse, ona has olan değişim o derece özgün olacaktır.

Kaynakça | References

- Abuzar, Celil. *Sosyal Değişme ve Din İlişkileri: Şanlıurfa Örneği*. Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.
- Ağçoban, Siddik. “İslam’da Bireyselleşme’nin Teorisini Yazmak Ne Kadar Mümkün?”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 5 (Nisan 2020), 132-146.
- Ahmedi, Ekber Şah - Kılıç Ahmedi, Büşra. “Dinin Bireyselleşmesi Üzerine Niceliksel Bir Araştırma. *Bilimname Dergisi* 51, (2024), 457-484. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1394681>
- Anadolu Ajansı Haber Sayfası. “İzmir’de Evinde Uzun Süre Önce Öldüğü Belirlenen Kadın”. Erişim 12 Şubat 2025. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/izmirde-evinde-uzun-sure-once-oldugu-belirlenen-kadının-kemikleri-istanbulda-incelenecek/3480103>
- Anadolu Ajansı Haber Sayfası. “Deprem Acısını Çocuk Sevinciyle Unutmak İstiyorlar”. Erişim 30 Mayıs 2023. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/deprem-acisini-cocuk-sevinciyle-unutmak-istiyorlar/2909795>
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Modernite*. çev. Sinan Okan Çavuş İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2. Baskı, 2024.
- Bauman, Zygmunt. *Bireyselleşmiş Toplum*. çev. Yusuf Alagon, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Bayer, Ali. “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/8 (Aralık 2013), 101-129.
- Berger, Peter. L. *Kutsal Şemsiye*. çev. Ali Coşkun, İstanbul: Rağbet Yayınları, 5. Baskı, 2015.
- Bilgin, Vejdî. *Din ve Sosyal Çözümle*. Samsun: Etüt Yayınları, 1997.
- Büyükbıngöl, Abdulkadir. “Toplum 5.0 ve Dijital Toplum Perspektifinden Bireyselleşme ve Yalnızlaşma Sorununa Çözüm Odaklı Bir Araştırma”. *Sosyolojik Bağlam Dergisi* 3/2 (2022), 186-202. <https://doi.org/10.52108/2757-5942.3.2.6>
- Can, Seyithan. “Allah’a İmanın Psiko-Sosyal Temelleri (Maslow’un İhtiyaçlar Piramidi Bağlamında Bir Değerlendirme)”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 473-501. <https://doi.org/10.47425/siirtilahiyat.785155>
- Cezayirli, Gülay. “Küreselleşme, Bireyselleşme ve Toplumsallaşma”. *Erdem* 14/41, (2004), 29-58.
- Cüceloğlu, Doğan. *Savaşçı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2. Baskı, 2000.
- Cüceloğlu, Doğan. *Yeniden İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 27. Basım, 2002.
- Çalak, Erdoğan. “Birey ve Bireyselleşme: Psikolojik Bir Analiz”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 8/32 (2012), 199-218.
- Çapcıoğlu, İhsan. “Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile”. *Journal of Turkish Studies* 13/2 (2018), 19-34.
- Çınar, Aliye. *Modernizm, Kent ve Toplum*. Bursa: Emin Yayınevi, 2013.
- Dama, Nesrin – Çelik, Ersin. “Bir Başka Mesele Youtube Programı”. Erişim 09 Mart, 2025. <https://www.youtube.com/watch?v=IeouJQRfk-U>
- Duran, Resul. “Türkiye Aile Yapısının Geleceğine Yönelik Çıkarımların Değerlendirilmesi.” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2022), 147-164.
- Frankl, Victor. E. *Anlamsızlık Hissi*. çev. Damla Şen. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2024.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 10. Baskı, 2011.
- Haberli, Mehmet. “Dijital Çağda Aile: Ebeveynleriyle İlişkisi Çerçevesinde Gençlik ve Din”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/3 (2023), 374-389. <https://doi.org/10.32711/tiad.1245065>

- Independent Dergisi “Ülkeler neden yalnızlık bakanlığı kuruyor?”. Erişim 06 Mart 2025. <https://www.indyturk.com/node/324511d%C3%BCn%C3%B6nce-birle%C5%9Fik-krall%C4%B1k-sonra-japonya-%C3%BClkeler-neden-yaln%C4%B1z%C4%B1k-bakanl%C4%B1C4%9F%C4%B1-kuruyor>
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem - Cemalcılar, Zeynep. *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi, 16. Baskı, 2014.
- Karataş, Kasım. “Toplumsal Değişme ve Aile”. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 12/2 (2001), 89-98.
- Milliyet Gazetesi, Prof. Dr. Nuran Yıldız, “Korkma Ben Seni Bulurum”. Erişim 20 Mart 2025. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/prof-dr-nuran-yildiz/korkma-ben-seni-bulurum-7330988>
- Nirun, Nihat. *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 73, 1994.
- Sayar, Kemal. *Ruhun Labirentleri*. İstanbul: Da Yayıncılık, 2003.
- Sayar, Kemal. *Yavaşla*. İstanbul: Kapı Yayınları, 55. Baskı, 2024.
- Solmaz, Mustafa - Alkan, Ersoy Özmen. “Akışkan Modern Toplum, Saf İlişki ve İnsani Birlikteliklerin Geçici Hale Gelişi.” *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23/2 (2021), 387-403.
- Süleymanlı, Ebulfez - Kalkandeler, Nihan. *Aile ve Yalnızlık: IV. Uluslararası Yalnızlık Sempozyumu Kitabı*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Yayınları, 2024.
- Sürgit, Büşra. “Modern Bireyin Yalnızlaşması ve Yabancılaşması Bağlamında Apartman Yaşamı ve Cahit Zarifoğlu’nun “Eksik Yol” Başlıklı Öyküsü.” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 59/2 (2019), 449-466. <https://doi.org/10.26650/TUDED2019-0017>
- Tarhan, Nevzat. *Mutlu Evlilik Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 33. Baskı, 2023.
- Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni. “Evlenme Boşanma İstatistikleri”. Erişim 27 Aralık 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>

sosyolojikbağlam

journal of **sociological** context
sosyolojik bağlam dergisi

www.sosyolojikbaglam.org